

О. М. МАРТИН

ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

Монографія

Державна служба України з надзвичайних ситуацій

**Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності**

Мартин Ольга Максимівна

**ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЕКОНОМІЧНІ
АСПЕКТИ**

Монографія

Львів, СПОЛОМ, 2017

УДК 614.84:338.2

ББК 38.96+65.053

М 25

*Друкується за рішенням вченої ради
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 5 від 28.12.2016 р.)*

Рецензенти:

Башнянин Г.І. – завідувач кафедри економічної теорії
Львівського торговельно-економічного університету, доктор
економічних наук, професор

Ковалишин В.В. – завідувач кафедри Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності, доктор технічних наук,
професор

Кульчицький Я.В. – професор кафедри економічної теорії
Національного лісотехнічного університету України, доктор
економічних наук, професор

Мартин, Ольга Максимівна.

Пожежна безпека як складова національної безпеки:
економічні аспекти [Текст] : монографія / О.М. Мартин. – Львів :
СПОЛОМ, 2017. – 292 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 249-275 (316 назв).
ISBN 978-966-919-269-1

Пожежна безпека у монографічному дослідженні розглядається як складова національної безпеки. Обґрунтовано економічну безпеку, як фундаментальну основу національної безпеки, яка визначає стан пожежної безпеки суспільства, людини, навколишнього середовища, причому як на національному, так і регіональному рівнях. В науковому дослідженні звертається увага на необхідність формування інституційного середовища системи пожежної безпеки в Україні, важливими інститутами якого є інститут права, інститут держави і інститут статистики.

Для науковців, ад'юнктів, магістрів, курсантів та студентів.

ISBN 978-966-919-269-1

© Мартин О.М., 2017

© ЛДУ БЖД, 2017

ЗМІСТ

Вступ	5
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження пожежної безпеки як національної пожежної безпеки	9
1.1. Безпека як універсальний феномен людської цивілізації	9
1.2. Національна безпека: суть та її характеристика	19
1.3. Економічна безпека як основа національної безпеки	31
1.4. Пожежна безпека: суть та принципи її забезпечення	51
Висновки до розділу 1	75
РОЗДІЛ 2. Особливості пожежної небезпеки в Україні та аналіз стану з пожежами і наслідками від них	77
2.1. Загальна характеристика стану з пожежами і наслідками від них в Україні	77
2.2. Пожежна небезпека в Україні: регіональні аспекти аналізу	89
2.3. Територіальні особливості пожежної небезпеки в Україні	109
2.4. Особливості стану з пожежами в Україні на спорудах різного призначення	120
2.5. Аналіз пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах різних форм власності, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України	130
2.6. Причини виникнення пожеж в Україні: аналіз та їх динаміка	156
Висновки до розділу 2	168
РОЗДІЛ 3. Українські реалії та досвід Заходу в контексті удосконалення забезпечення пожежної безпеки	173
3.1. Економічна безпека та її вплив на пожежну безпеку у суспільстві	173

3.2. Регіональні аспекти взаємозв'язку пожежної та економічної безпеки в Україні	188
3.3. Пожежна безпека в Україні і проблема її оптимізації: фінансово-економічні аспекти	206
3.4. Зарубіжний досвід функціонування системи пожежної охорони і Україна	220
Висновки до розділу 3	240
Висновки	243
Список використаних джерел	249
Додатки	276

ВСТУП

*Немає нічого більш практичного,
ніж хороша теорія.
Дж. Дж. Томпсон*

Безпека національної економіки – найважливіший функціональний елемент, від якого залежить стан і майбутній розвиток будь-якої економічної системи; це умова стабільного функціонування економіки, її незалежності та суверенітету, підвищення добробуту населення, його соціальної захищеності. Необхідність забезпечення безпеки обумовлена різними внутрішніми і зовнішніми загрозами. Сучасна ринкова економічна система внаслідок невизначеності функціонування ринкового механізму також не може гарантувати безпеку суспільства і людини в ньому. У цих умовах зростає роль і значення держави, яка здатна згладжувати негативні наслідки функціонування ринку, використовуючи інструменти регулювання економіки, а для забезпечення її безпеки держава реалізує специфічні функції, що значно збільшує її суспільне призначення.

Потреба в національній безпеці, а відповідно потреба в економічній та пожежній безпеці – це потреба в безпеці країни як спільності суспільства, суб'єктів господарювання та громадян. Масштабне й систематичне незадоволення цієї потреби справляє руйнуючий вплив на всі сфери життєдіяльності людини і держави.

Аналіз динаміки зростання пожеж за останні роки переконує, що, незважаючи на досягнуті в деяких країнах світу успіхи стосовно зменшення кількості пожеж, вони продовжують завдавати серйозної шкоди світовій економіці. Пожежі стали серйозною проблемою для багатьох країн світу. З кожним роком збільшується їх негативний вплив на економіку та екологію, вони все частіше загрожують життю і здоров'ю людей.

Тільки за останнє десятиліття XX століття на Землі щорічно виникало від восьми до десяти мільйонів пожеж різного походження, у результаті яких щорічно гинуло біля 70 тисяч людей [224], така ж ситуація спостерігається і на початку XXI століття. Згідно статистичних даних Асоціації пожежного захисту Великобританії сьогодні в результаті пожеж в середньому за рік втрачається 0,12% ВВП, цей показник в Норвегії становить 0,4%, в Данії – 0,25%, Швеції

– 0,23%, Німеччині – 0,22%, Канаді – 0,19%. Загальна сума втрат від пожеж і затрат на їх попередження і локалізацію становить 1% від ВВП країн ЄС, що дорівнює сукупному бюджету ЄС [161, с. 3], це означає, що в країнах ЄС щороку 3-4 дні сукупна економіка працює тільки на попередження пожеж і ліквідацію наслідків від них.

Згідно офіційної світової пожежної статистики в Україні високий рівень пожежної небезпеки. Якщо, в Україні у 2013 р. у розрахунку на 100 пожеж унаслідок пожеж гинуло біля 4,1 осіб, то у США – 0,3, Великобританії та Австрії – 0,2, Франції – 0,1 (найвищі показники у Білорусії – 10,9 і Росії – 6,9) [310, с. 25].

Для суб'єктів господарювання наслідки від пожеж також є дуже негативним фактором. Так, згідно досліджень Національної асоціації протипожежного захисту США, після великих пожеж 43% фірм зразу залишають ринок, а ще 23% – після трьох років функціонування. Із 10 тисяч малих і середніх фірм, які постраждали від пожеж, банкрутує 2563 фірм [161, с. 3].

Пожежна безпека у людському суспільстві є об'єктивною необхідністю. Актуальність дослідження різноманітних її аспектів є обумовлена, на наш погляд,

по-перше, універсальністю цього феномену – пожежна безпека (як і безпека взагалі) стосується реалізації інтересів всіх людей на Землі;

по-друге, різноманітні проблеми та ризики функціонування людського суспільства не дозволяють в повній мірі гарантувати пожежну безпеку людини (в першу чергу), матеріальних цінностей та довкілля;

по-третє, головним завданням пожежної безпеки є захист людини від пожеж та її наслідків, проте в сучасному світі всі рівні пожежної безпеки – пожежна безпека людини, суб'єктів господарювання, суспільства, держави – є взаємозв'язаними; пожежна безпека особи визначається в основному національною пожежною безпекою та державною політикою у цій галузі.

Сьогодні теорія пожежної безпеки переживає досить складний період свого розвитку. Він обумовлений необхідністю формування системного осмислення розрізненої сукупності накопиченого досвіду та теоретичних уявлень стосовно забезпечення пожежної безпеки на всіх рівнях (як національної, так і міжнародної), з одного боку, і розробки єдиного підходу до формування державної політики забезпечення пожежної безпеки. Формування і реалізація комплексної проблеми забезпечення пожежної безпеки (як в теоретико-методологічному, так і практичному аспектах) є особливо важливою для України.

Пожежна безпека як наука комплексно займається виявленням і вивченням процесів, закономірностей, чинників виникнення пожеж та їх попередження, динаміки пожеж у конкретних умовах, небезпечних факторів пожеж, розробленням методів і засобів протипожежного захисту для зниження пожежної небезпеки, методів гасіння й ліквідації пожеж. В Україні фундаментальні наукові дослідження у галузі пожежної безпеки проводяться за такими основними напрямками:

- дослідження закономірностей горіння в умовах пожеж та чинників їх виникнення;
- динаміка розвитку пожеж у конкретних умовах;
- дослідження запобігання утворення горючого середовища і утворення в ньому джерел запалювання; небезпечні фактори пожеж;
- створення й пошук оптимальних методів і засобів протипожежного захисту та систем забезпечення пожежної безпеки;
- автоматизація технологічних та оперативно-тактичних процесів у системах забезпечення пожежної безпеки об'єктів;
- методи визначення характеристик пожежної техніки, автоматики, сигналізації, інших виробів і систем протипожежного захисту;
- методи і засоби випробування горючих матеріалів, вогнегасних речовин, засобів захисту від небезпечних факторів пожеж, а також методів та засобів контролю й діагностики зразків пожежної техніки, автоматики, сигналізації та інших засобів, пристроїв і систем протипожежного захисту;
- дослідження з проблем підвищення надійності та ефективності засобів і обладнання пожежної безпеки об'єктів [207].

Важливими прикладними проблемами дослідження в Україні є також удосконалення діяльності служби пожежної охорони; удосконалення системи управління пожежною безпекою об'єктів господарювання, галузей та всієї держави.

На наш погляд, у науковій літературі до дослідження пожежної безпеки та її забезпечення в цілому існує традиційний технократичний підхід, тобто технічний і технологічний детермінізм, обумовлений динамічним розвитком науково-технічного прогресу. Проте будь-які протипожежні заходи і дослідження вимагають науково обґрунтованого фінансування, науково обґрунтованої державної стратегії, яка відповідно повинна базуватися на розроблених і науково обґрунтованих економіко-фінансових нормативах.

Вибір напрямку дослідження обумовлений тим, що пожежна безпека стосується кожної людини, кожного суб'єкта господарювання, держави в цілому, а також навколишнього середовища. Така масштабність об'єктів пожежної безпеки, зростаюча загроза пожеж у

суспільстві і глобальному світовому просторі потребує набагато більше уваги як зі сторони практиків, так і зі сторони науковців. Пожежна безпека, відповідно, має не тільки техніко-технологічний вимір, а, в першу чергу, соціально-економічний вимір – мова в першу чергу йде про безпеку людини, яка живе у соціумі: до пожежної безпеки як складової національної безпеки необхідно підходити з позицій гуманістичного підходу.

У науковій монографії вперше зроблена спроба оцінити пожежну безпеку як складову національної безпеки через призму економічної безпеки, вибудувавши логічний взаємозв'язок: пожежна безпека – економічна безпека – національна безпека.

Низка наукових теоретичних та практичних положень є авторськими. Автор буде вдячний за зроблені доповнення і зауваження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. БЕЗПЕКА ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Безпека є основою цивілізації й державності, головною передумовою існування людського суспільства чи держави. Забезпечення безпеки розвитку та свободи людини у суспільстві логічно є одним із фундаментальних завдань будь-якої економічної системи, оскільки саме від цього залежить подільний людський розвиток та зростання інтелектуального потенціалу суспільства.

Трансформаційні зміни в економічних системах, глобалізаційні процеси на початку нового тисячоліття спричинили значне підвищення наукового інтересу до вивчення проблем безпеки та переосмислення місця безпеки в ієрархії потреб людини. У процесі розвитку людської цивілізації змінювалось і розуміння безпеки, проте трансформувалась не сама природа і суть безпеки як об'єктивно обумовленої необхідності потреби людини і суспільства, змінювалось лише уявлення людини про цей феномен.

Генезис категорії «безпека» проходить свій шлях від біологічного до соціального і соціально-економічного явища. Будь-який біологічний організм прагне до захисту і збереження, а відчуваючи небезпеку, намагається її уникнути. Соціальна і соціально-економічна безпека людини і суспільства формується як вищий рівень безпеки людини, який залежить від рівня економічного розвитку. Бажання мати соціальну безпеку лежить в основі першопричини у людини формувати потребу в праці. Ми підтримуємо точку зору в науковій літературі, що в основі безпеки лежить трудова діяльність людей [276, с. 65]. Завдяки трудовій діяльності людини суспільство живе, розвивається, вдосконалюється і змінюється. Чим вищий рівень економічного розвитку суспільства, тим вищий рівень його захищеності, вищий рівень безпеки.

Таким чином, безпека в сучасних соціально-економічних системах є результатом соціально-економічного розвитку. Це означає, що залучення до виробництва великої кількості економічних ресурсів (матеріальних, людських, природних) та їх ефективного використання формує сучасний рівень безпеки. Разом з тим безпека є спонукальним

мотивом подальшого розвитку виробництва, переходу на інноваційний розвиток національної економіки.

Перші згадки про необхідність забезпечення безпеки можна знайти ще у давньосхідних і античних мислителів. Так, Платон основними загрозами сучасного йому суспільства вважав розпад його на два полюси – багатство і бідність, порушення громадського порядку через егоїзм і непомірну «свободу демосу». Особлива роль при виході із глибокої кризи в суспільстві (IV ст. до н. е.), на його думку, належить державі [205, с. 542]. Саме в античній філософії постала проблема взаємозв'язку безпеки з господарськими та політичними відносинами. Безпеку трактували як захист держави та її громадян від різноманітних небезпек [304, с. 26].

У країнах Західної Європи термін «безпека» почав використовуватись наприкінці XII ст. і трактувався як стан відсутності або нейтралізації загроз, небезпеки, а також створення умов та соціальних інститутів, що його забезпечують.

У слов'янському суспільстві поняття «безпека» з'явилася в середині XV столітті як реакція на загарбницькі посягання Золотої Орди [298, с. 7]. У XVII столітті це поняття вже відносять до державних і загальноновизнаних. Саме у XVII–XVIII століттях практично в усіх країнах світу утвердилась точка зору, що держава має за головну мету всезагальний добробут та безпеку. Тому термін «безпека» отримує в цей час нове трактування: стан, ситуація спокою, яка з'являється як результат відсутності реальної небезпеки, а також матеріальні, економічні, політичні умови, відповідні органи та організації, що сприяють утворенню такої ситуації.

Одним з основоположників сучасного погляду на безпеку суспільства є В. Парето. Ця проблема порушувалася ним в дослідженнях першої чверті XX ст., в котрих безпека суспільства характеризувалася як взаємозв'язок трьох складових: політичної стабільності, економічного процвітання, обороноздатності держави, залежних у свою чергу як від певних внутрішніх, так і зовнішніх параметрів.

Значний внесок у розвиток теорії безпеки зробила соціальна філософія, позитивістський напрям якої у 20-40-х рр. XIX ст., по суті, заклав основу сучасної науки про суспільство. Важливе місце представники цього напрямку (О. Конт, Г. Спенсер) відводять проблемі гармонізації суспільства та досягнення його стабільності. «Гармонія в суспільстві, – вказував французький філософ О. Конт, – це, перш за все, якнайкраще поєднання інтересів різних осіб і соціальних верств [288, с. 333]. Англійський філософ і соціолог Г. Спенсер соціальну рівновагу в суспільстві трактував через досягнення гармонії інтересів

людей та компромісів у діях соціальних груп і інститутів. Кризові явища у суспільстві, на думку Г. Спенсера, є результатом дії внутрішніх і зовнішніх причин і починаються, коли державні інститути перестають ефективно функціонувати [252, с. 127].

Відповідно на підставі аналізу теоретичних постулатів, обґрунтованих у вітчизняній та зарубіжній літературі, можна зобразити економіко-історичну еволюцію поняття «безпека» (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Економіко-історична еволюція поняття «безпека» [62, с. 153]

Необхідність забезпечення безпеки є вихідною соціальною потребою суспільства в цілому і людини зокрема, будь-які природні чи соціальні явища людина розглядає через призму можливої загрози і можливості забезпечення власної безпеки. На наш погляд, найголовнішою ознакою суспільно-економічної системи є її здатність забезпечити головну потребу людини – безпеку. Відповідно, ця система, яка забезпечує цю здатність найкраще, є найбільш привабливою для людей чи людського суспільства. Один із засновників теорії безпеки Томас Гобсон, проаналізувавши проблеми безпеки та виживання, взаємодію між безпекою, населенням, урядом і державою, зробив висновок, що страх перед загрозами власній безпеці є природним станом людини і саме він змушує людину жити у суспільстві і шукати засоби колективного захисту від цих загроз.

Власне пошук безпеки обумовлює прогрес цивілізації (людина – це істота, цивілізована страхом смерті) [41, с. 106].

Природно, що людина інтуїтивно розуміє значення безпеки. В найширшому розумінні безпека є важливою «цінністю, яка відіграє роль наріжного каменя в перетворенні поодиноких інтересів того чи іншого суб'єкта в сукупну змістовно-дієву єдність інтересів, яка потребує безперервного узгодження останніх» [123, с. 47].

Найбільш ефективною є така створена система безпеки у суспільстві, яка головною метою ставить забезпечення інтересів людини. Цей процес має декілька векторів.

По-перше, формування системи безпеки відбувається через неможливість іншими шляхами забезпечити достатній рівень захищеності об'єкта.

По-друге, сам процес формування даної системи супроводжується негативним впливом інших систем і відбувається в певному, недоброзичливому середовищі.

По-третє, функціонування сформованої системи безпеки постійно супроводжується негативним впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників [120, с. 129].

Забезпечення безпеки як головної передумови існування людського суспільства чи держави є важливою потребою будь-якої економічної системи. У зв'язку із цим В. Молчановський слушно зауважує, що втрата безпеки як атрибуту, тобто невід'ємної властивості соціальної системи, призводить до загибелі такої системи [173].

Отже, безпека є найважливішою потребою будь-якої соціально-економічної системи. Ефективність функціонування соціально-економічної системи, а відповідно – рівень забезпечення безпеки людини і суспільства найвищою є у стані рівноваги, який характеризується збалансованими і врегульованими зв'язками між окремими її елементами. Оскільки рівновага соціально-економічних систем постійно порушується, виникають ризики небезпеки. Тому досягнення рівноваги забезпечується методами сучасного державного регулювання, в тому числі через систему забезпечення безпеки у суспільстві.

У «Тлумачному словнику англійської мови» Уебстера поняття «безпека» трактується за допомогою двох термінів «safety» і «security», саме другий термін використовується для виділення надійності, захищеності, гарантій даного об'єкта від будь-яких посягань, в тому числі і у формі попередження [312].

Безпека є своєрідною характеристикою і необхідною передумовою життєдіяльності, прогресивного розвитку й нормального

функціонування об'єктів реального (в тому числі економічного) світу. Очевидно, стверджують В. Горбулін і С. Пирожков, що ці об'єкти існують і розвиваються у середовищі, параметри якого формуються під впливом різноманітних, часто взаємозв'язаних та взаємозумовлених чинників, інтегральна складова яких створює певний ймовірний рівень потенційних та реальних загроз безпеці [243, с. 91].

Саме поняття «безпека» є багатогранним і складним, оскільки відображає різноманітні аспекти функціонування людського суспільства, а саме:

- соціальний – статусні, духовні, екологічні, культурні показники розвитку особи;

- політичний, який віддзеркалює внутрішні та зовнішні взаємини як між окремими індивідами, так і об'єднаннями людей на основі певних концепцій;

- оборонний – захищеність від зовнішньої агресії;

- економічний, який характеризує відносини між людьми з приводу власності;

- інформаційний та науково-технічний – рівень прогресу в галузі новітніх технологій [20, с. 27].

Відповідно така багатоаспектна суть поняття «безпека» логічно не може бути однозначно трактована в науковій літературі. Наведемо найбільш поширені точки зору, які зустрічаються у наукових вітчизняних та зарубіжних джерелах.

1. Безпека як відсутність небезпеки. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови безпека розглядається як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [35, с. 47]. Автори колективної монографії Б. Демидов, А. Величко, І. Волощук вважають, що безпека передбачає таке становище, за якого на об'єкт безпеки не можуть впливати фактори загрози з причин їх відсутності [58, с. 56]. Така точка зору існує і в зарубіжній економічній літературі [272, с. 104; 295, с. 112; 306, с. 79]. Таке визначення є дуже загальним, проте багатоаспектним і багатогранним. При розгляді безпеки як відсутність небезпеки не враховується той факт, що безпека набуває сенсу лише в зв'язку з появою небезпеки, що безпека є реакцією на небезпеку і похідною від неї.

2. Безпека як захищеність інтересів. Зокрема, Н. Нижник, Г. Ситник, В. Білоус стверджують, що безпека – це конкретна категорія, що має на меті захист та просування життєвих інтересів людини, суспільства, держави [187, с. 92]. Безпека як ступінь захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави трактується О. Бодруком [30, с. 26].

Безпека як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави широко поширена і серед зарубіжних вчених [204, с. 8; 267, с. 6].

3. Автори колективної монографії «Національна безпека України: теорія і практика Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Вавринчук стверджують, що поняття «безпека» є багатоплановим, але насамперед – це тенденції розвитку й умови життєдіяльності соціуму, за яких забезпечується збереження їхньої якісної та структурної визначеності й вільне, яке відповідає їх природі, функціонування [90, с. 133].

4. Безпека як специфічна діяльність. Так, А. Баланда вважає, що «безпека – це насамперед дієва функція суспільства, людини, держави з виявлення, попередження та усунення небезпек і загроз, здатних знищити їх чи позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей або ж унеможливити їхній стабільний розвиток» [20, с. 26]. На наш погляд, автор не розмежовує поняття «безпека» і «забезпечення безпеки», оскільки у такому визначенні мова йде саме про забезпечення безпеки як необхідності забезпечення інтересів людини, суспільства та держави.

5. Безпека як стан захищеності суспільства, особи і держави від небезпек і загроз [61, с. 48; 89, с. 56], тобто це такий стан, при якому явища, процеси, об'єкти, не можуть завдати шкоди людині, несумісної із здоров'ям та життям, її благополуччям [42]. Безпека, констатують українські економісти Є.М. Воробйов, А.А. Гриценко, В.М. Лісовицький – це «достатня з погляду певного суб'єкта ймовірність того, що деякий об'єкт або система захищені від деякої наперед певної сукупності загроз» [38, с. 342]. Такий підхід не дозволяє аналізувати безпеку як певний стан об'єкта, який досягнуто на даний момент часу, вся увага акцентується на ймовірних загрозах його стабільності. Прихильники цього підходу прагнуть вирішити проблему комплексного визначення безпеки шляхом перерахування і врахування найбільш істотних загроз. Разом з тим, безпечний стан не може виникнути сам по собі – для цього потрібно витратити енергію, час та інформацію. Тому в цьому контексті найповніше визначення безпеки дається В.А. Ліпканом і І.В. Діордіцою: безпека – стан захищеності людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, попередження й усунення небезпек та загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних загрожувати безпекою фундаментальним цінностям антропосоціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитку системи безпеки [121, с. 227].

«Безпека – це стан захищеності будь-якого об'єкта від будь-яких видів небезпек» [206, с. 14] – це найбільш поширений підхід до визначення поняття «безпеки», хоча, на думку М.М. Брушлинського, «як забезпечити на практиці цей стан, не знає ніхто» [31, с. 10]. М.М. Брушлинський пропонує під безпекою розуміти «стан об'єкта захисту, під яким значення всіх ризиків, пов'язаних з даним об'єктом, не перевищують допустимих рівнів» [31, с. 10].

Безпеку як специфічну діяльність (функціональний підхід до розуміння безпеки) відстоює В.А. Ліпкан. Він стверджує, що безпека – це стан захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх небезпек і загроз, що базується на діяльності людей, суспільства, держави і світового співтовариства народів по виявленню, запобіганню та подоланню небезпек та загроз, що здатні знищити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати неприйнятних (недопустимих об'єктивно і суб'єктивно) збитків, зачинити шлях до виживання та розвитку [120, с. 179]. На наш погляд, такий підхід є найповніший, оскільки, по-перше, таке визначення акцентує увагу на певному рівні захищеності – людини, держави і суспільства, по-друге, звертає увагу на ймовірні небезпеки і загрози, по-третє, формує інтерес та потребу в безпеці, по-четверте, визначає специфічну діяльність людей, суспільства, держави і світового співтовариства народів по створенню системи забезпечення безпеки (рис. 1.2).

Оскільки В.А. Ліпкан розрізняє внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози життєво важливим інтересам, то це дає можливість виділити:

– зовнішню безпеку – це захищеність національних інтересів, національних цінностей і способу життя від загроз, що виходять ззовні;

– внутрішню безпеку – до якої відносять ті суспільні відносини, що пов'язані з запобіганням або усуненням загрози для життя і здоров'я людей, їхнього майна (власності) всередині країни [61, с. 40-41]. «Забезпечення внутрішньої безпеки суспільства, – вказує Ю. Нікітін, – в значній мірі залежить від національної системи забезпечення безпеки української держави, де на всеоб'ємному (внутрішньому та зовнішньому) рівні і повинні гарантуватися життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави» [189, с. 119].

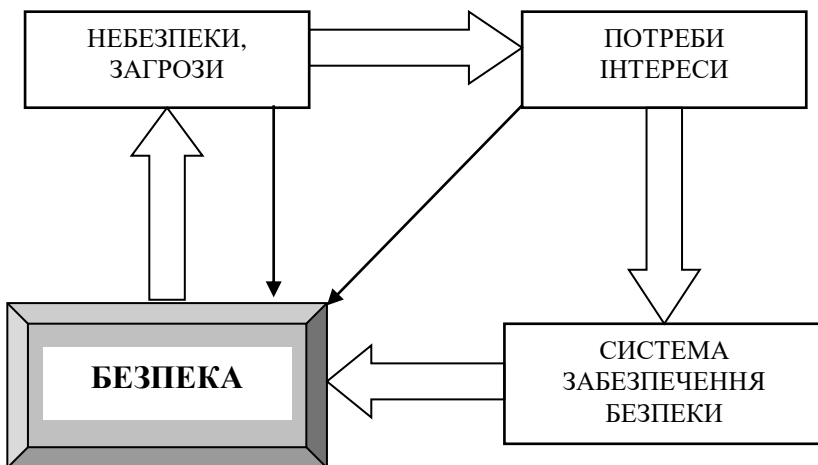
Основними складовими безпеки є:

1) самодостатність – базується на досягненнях попереднього періоду;

2) стійкість – відображає ефективність безпеки на сучасному етапі;

3) здатність до розвитку – відображає перспективи й передумови майбутнього розвитку.

Рис. 1.2. Безпека як феномен життєдіяльності людства

В сучасній теорії безпеки і практиці її забезпечення швидкі трансформаційні зміни у світовому цивілізаційному просторі обумовили зміну уявлень про безпеку, що стало поштовхом до радикального переосмислення місця безпеки як в ієрархії потреб та інтересів людини, так і господарюючих суб'єктів, регіонів, держав та світу в цілому.

Сучасна наукова думка розширює поняття безпеки за такими напрямками:

- від національної безпеки до безпеки груп і окремих осіб;
- від національної безпеки до системи міжнародної безпеки;
- від виключно військової безпеки до політичної; економічної, соціальної тощо [68, с. 96].

Отже, в сучасній науковій літературі і на практиці поняття «безпека» виходить за межі національних економік, в науковий обіг вводяться та вивчаються поняття «глобальна безпека» та «міжнародна безпека», аналізується взаємозв'язок цих понять із національною безпекою та безпекою нижчих рівнів – регіональною безпекою, локальною безпекою (безпекою підприємства), індивідуальною

безпекою. Разом ці рівні представляють собою цілісну систему безпекотворення (рис.1.3).

Рис. 1.3. Ієрархічна декомпозиція системи безпекотворення [123, с.49]

Глобальна безпека являє собою мегарівневі умови співіснування інституційних структур, за яких кожен член світової спільноти має можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію розвитку відповідно до принципів глобалізації. Безпека на глобальному рівні має всеосяжний характер, відрізняється поліпредметністю та поліоб'єктністю і включає в себе захист громадянських прав, навколишнього середовища, економічного розвитку, військову безпеку тощо.

Міжнародна безпека, як складова глобальної безпеки, є комплексом міжнародних умов співіснування держав – членів світової спільноти, за яких їм забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску

і розраховуючи на неутручання, розуміння та взаємоприйнятну і взаємовигідну співпрацю з боку інших держав. Отже, міжнародна безпека звертає більшу увагу на взаємозв'язок безпеки однієї держави з безпекою інших держав – колективне використання збройної сили, міжнародні інститути і режими безпеки тощо. Разом з тим, міжнародну безпеку можна розглядати і через призму сукупності складових – європейська безпека, безпека американського континенту, безпека Азії, безпека Африки, безпека Австралії та Океанії. Такий підхід дозволяє узагальнити і конкретизувати проблему безпеки, її розвитку і формування в окремих частинах світу.

Національна безпека – передбачає захист основних інтересів конкретної держави, тобто є макрорівневою сукупністю умов існування нації, що виражається у можливості суверенного визначення перспектив розвитку шляхом захисту та просування національних інтересів громадян країни.

Регіональна безпека має на увазі наявність найбільш ефективних систем безпеки в рамках конкретних географічних регіонів, тобто є мезорівневою умовою забезпечення національної безпеки, що утворюється шляхом узгодження інтересів регіонів країни з національними інтересами.

Локальна безпека є мікрорівневою сукупністю умов існування конкретної організації, які проявляються у можливості вільного обрання і здійснення власної стратегії.

Індивідуальна безпека – це стан захищеності людини на рівні її потреб і інтересів від чинників небезпеки, тобто потенційних загроз і небезпек. Особиста безпека людини включає забезпечення безпеки від загроз життю та здоров'ю людини.

Характеризуючи логічний взаємозв'язок між рівнями системи безпекотворення, слід зауважити, що ці рівні аж ніяк не треба і не можна протиставляти, оскільки безпека в сучасному світі неподільна. Жодна країна світу не може дозволити собі захист інтересів національної безпеки, спираючись виключно на власні ресурси. Це є один з найбільш вагомих аргументів на користь моделі безпеки на основі співпраці.

1.2. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: СУТЬ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

Національна безпека є предметом дослідження багатьох наук. Не можна не погодитись із думкою численних дослідників історії України, які стверджують, що «споконвічні проблеми із утвердженням незалежності виникали саме через відсутність ефективно діючої системи національної безпеки» [120, с. 129]. Зауважимо, що ще в ХІХ століття німецький письменник і мислитель Йоганн Готфрід Гердер, пророкуючи Україні велике майбутнє у праці «Щоденник моєї подорожі в 1769 році» («Journal meiner Reise im Jahre 1769») [314], акцентував увагу на тому, що нещастя слов'янського народу полягає у тому, що за всієї своєї любові до спокою та домашнього устрою та зняття він не міг встановити довговічного військового ладу, хоча він проявляв велику мужність в часи оборони рідного краю.

Проблема національної безпеки є особливо актуальною і для сьогоденної України. У Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначається, що: «Національна безпека України – це захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства та держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, сучасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [216].

У ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» національні інтереси визначено як «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток». У ст. 6 цього ж Закону до пріоритетних національних інтересів України віднесено:

- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої

ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;

- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;

- забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;

- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;

- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір;

- розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [216].

Отже, безпека – це функція суспільства, людини, держави з виявлення, попередження та усунення небезпек та загроз, здатних знищити їх чи позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей або ж унеможливити їхній стабільний розвиток. «Створити і реалізувати в сучасних умовах ефективну стратегію безпеки, що забезпечує захист суспільства від різноманітних загроз, – зауважує О.А. Кириченко, – без глибокої наукової розробки фундаментальних проблем організації розвитку людського суспільства, вивчення природи його інтересів і суперечностей, механізмів їх розв'язання, раціонального комплексного використання ресурсів практично неможливо» [91, с. 55-56]. Далі він зауважує, що «спроби емпіричного вирішення сучасних проблем, багато з яких за змістом і масштабами не мають аналогів в історії, не дають бажаних результатів, а інколи навіть посилюють негативні наслідки. Пояснюється це, по-перше, тим, що всі види діяльності, спрямовані на забезпечення безпеки суспільства, мають багатоплановий характер. Тому створення загальної теорії безпеки передбачає тісну інтеграцію різноманітних наук. Об'єктивний процес диференціації знань і вузька спеціалізація практично перешкоджають визначенню сутності поняття безпеки. Тож очевидно є необхідність використання системних засобів дослідження проблем забезпечення безпеки особи, суспільства і держави.

По-друге, випадковість та невизначеність пронизують усі рівні організації матеріального світу. Це призводить до неоднозначного відображення процесів, що відбуваються у свідомості людей, а отже, до невизначеності й навіть ірраціональності їх реакції на вплив навколишнього світу. З огляду на наявність у кожного суб'єкта

суспільства власної мети та інтересів, що зазвичай не співпадають із інтересами і метою інших суб'єктів, їх активні практичні дії породжують численні конфлікти аж до збройних. Відтак розробка загальної теорії національної та міжнародної безпеки не може здійснюватись на основі використання традиційних підходів до пізнання і теоретичного узагальнення діяльності людей, їх взаємовідносин між собою і з природою» [91, с. 56].

По-третє, організація соціальної системи та її розвиток не підкоряються досить точним законам і закономірностям, позаяк умови та засоби забезпечення соціальної стабільності здебільшого визначаються суб'єктивними факторами і є прерогативою індивідуального та колективного інтелекту. Дальший розвиток суспільних формацій важко передбачити, оскільки за одних і тих самих початкових умов він може здійснюватися різними шляхами (зокрема й тими, що призводять до загибелі). Тому розв'язання фундаментальних проблем національної та міжнародної безпеки істотно обмежується можливостями використання соціальних чинників розвитку.

Зважаючи на те, що «система забезпечення національної безпеки – це широкий спектр державних і недержавних інститутів, що здійснюють свою діяльність в інтересах досягнення необхідного рівня управління забезпечення національної безпеки, – зауважують українські економісти К.М. Пасинчук та Т.О. Щерба, – можна визначити й мету її створення і функціонування: організація процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, а також – ефективне функціонування всієї системи забезпечення національної безпеки України» [199, с. 120].

В літературі проблема національної безпеки не є новою. В науковій літературі радянського періоду національна безпека трактувалася як державна безпека – як захист держави від зовнішніх загроз, та передбачала політичну, воєнну та зовнішню безпеку. Реально поняття «національні інтереси» ототожнювалося з поняттям «державний інтерес».

У розвинутих країнах Заходу національна безпека мала значно ширше розуміння. Зокрема, у США національна безпека передбачала не тільки воєнну безпеку, але, перш за все, передбачала захищеність життєво важливих інтересів людини, збереження соціальних, культурних і інших цінностей, асоційованих з американським способом життя, забезпечення розвитку американського суспільства, тобто забезпечення внутрішніх економічних інтересів країни.

Головною гарантією національної безпеки визнавалася підтримка високої конкурентоспроможності країни у світі у всіх найважливіших сферах – в економіці, науці і техніці, культурі, інформації, нововведеннях, відкриттях [64]. Слід зауважити, що термін «національна економіка» вперше офіційно було використано президентом США Теодором Рузвельтом у своєму посланні Конгресу у 1904 р. Під ним розумілась сукупність умов, які надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних цілей і повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я усіх його громадян [113, с. 12-13]. Це поняття закріпилося в політичному лексиконі країн Заходу в першій половині ХХ століття і використовувалося, здебільшого, як синонім військової оборони будь-якої держави.

Досить часто цей термін почав використовуватися після другої світової війни, коли у 1947 році Конгресом США було прийнято закон «Про національну безпеку». Після Другої світової війни американці розробили концепцію національної безпеки, а на її основі – доктрину державної безпеки. У наступні десятиріччя після другої світової війни проблематика національної безпеки значно розширилася й перетворилася на самостійну галузь стратегічних досліджень, основними напрямками яких були економічна, інформаційна, екологічна, енергетична та інші безпеки. Сьогодні національна безпека розвинутих країн Заходу інтегрується з глобальною безпекою під гаслом: «ефективна економіка плюс здорове довкілля».

Трансформація системи соціально-економічних відносин зумовила необхідність розширення уявлень про національну безпеку. Оскільки національна безпека має складний і багатокомпонентний характер, то в науковій літературі існують різноманітні трактування цього поняття. Окреслимо найбільш поширені точки зору:

– **як необхідна умова стійкого розвитку суспільства.** Так, російський економіст А.Б. Асадулаєв вважає, що «національна безпека – це сукупність умов, що забезпечують стабільність, самозбереження і розвиток суспільства в існуючих державних кордонах, віддзеркалення військових, терористичних, кримінальних і екологічних погроз, пов'язаних із стихійними лихами, техногенними аваріями, епідеміями та іншими надзвичайними ситуаціями» [17, с. 115];

– **як сукупність певних гарантій забезпечення захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз.** Так, М. Ратушний під національною безпекою розуміє сукупність державно-правових і суспільних гарантій, що забезпечують захист від зовнішніх та внутрішніх загроз, стійкість до несприятливих впливів ззовні, забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують

можливість сталого всебічного розвитку [222, с. 4];

– *як спосіб самозбереження народу*, «який досягнув рівня самоорганізації у формі незалежної держави» [203, с. 3]. Подібне трактування подає В. Ліпкан, який вважає, що національна безпека – це «безпека її народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні» [122, с. 401];

– *як досягнення крайною певного рівня конкурентоспроможності* [114, с. 32];

– *як стан захищеності громадянина, суспільства і держави*.

Таку точку зору відстоює М. Б. Левицька, звертаючи особливу увагу, що це один із трьох підходів до розуміння сутності національної безпеки [114, с. 32]. Дещо ширше цей підхід трактують О. Гончаренко, Е. Лисицин, В. Вагапов, вважаючи, що національна безпека – категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [47, с. 20].

Найбільш повне визначення національної безпеки запропоновано Д.П. Доманчуком: «Національна безпека є здатністю суспільства своєчасно розпізнати й оцінити всі класи загроз і вжити необхідних заходів до оптимального їх зниження або віддзеркалення з урахуванням поточних можливостей країни і довготривалих інтересів її розвитку, а також співпраці в цих цілях з іншими країнами і народами» [66, с. 208]. У цьому визначенні міститься вказівка на сутність, мету й засоби забезпечення національної безпеки, а також на залежність заходів, що вживаються, не тільки від інтересів, а й від поточних можливостей країни у кожен конкретний момент розвитку у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Об'єктами національної безпеки є:

- 1) людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;
- 2) суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, природні ресурси, інформаційне і навколишнє природне середовище;
- 3) держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Основним об'єктом, тобто «основою національної безпеки, – як зауважує В. Пасічник, – повинна бути саме безпека людини і громадянина. Нація без людини існувати не може, оскільки нація – це, передусім, сукупність людей, які характеризуються певними спільними ознаками. Суспільна та державна безпека є похідними від

безпеки людини і громадянина, це повинно бути аксіомою державної політики забезпечення національної безпеки» [200, с. 45].

У світі існують дуже різні системи і моделі національної безпеки, а саме:

- американська – орієнтована на поєднання зовнішньої та внутрішньої безпеки, яку використовують за взірцем більшість держав;

- японська – з акцентом на внутрішню соціальну безпеку;

- китайська, яка є найконцентрованішим виразом систем безпеки держав, що здійснюють будівництво соціалістичного суспільства;

- системи, властиві державам, які нещодавно здобули незалежність, а також здійснюють глибинну переорієнтацію свого розвитку [69, с. 52].

Атрибутивними рисами національної безпеки є незалежність, стійкість і стабільність та здатність до саморозвитку і прогресу (рис. 1.4).

Оскільки життя держави і суспільства розгортається в часі й просторі в різних сферах, національна безпека є складною структурованою системою і багатоплановим явищем, що має політичні, воєнні, економічні, соціальні, екологічні та інші характеристики. Тому структурними елементами національної безпеки є економічна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека, політична безпека, військова безпека, духовно-моральна безпека, пожежна безпека та техногенна безпека. В науковій літературі зустрічаються і інші підходи до структури національної безпеки [191; 242, с. 143-144]. Зауважимо, що як у вітчизняних, так і зарубіжних публікаціях виділяється до 15 структурних елементів національної безпеки. Ми поділяємо точку зору А.А. Сацути, який стверджує, що «надмірне дороблення національної безпеки на дрібні різновидності значно ускладнює її сприйняття як єдиного цілого, утруднює групування і систематизацію умов і факторів нейтралізації небезпек, загроз і сучасних викликів національним інтересам, протидію їм в різних сферах суспільного життя» [234, с. 43]. Тому в науковій літературі раціональною є думка, що теоретично і практично доцільно обмежити виділення основних видів національної безпеки, які в комплексі охоплюють всю сукупність відносин і взаємодій людей [219, с. 138], що забезпечує системний підхід до забезпечення національної безпеки [246, с. 116].

В сучасних умовах поступальний розвиток держави, її могутність, рівень життя, а отже – національна безпека визначається насамперед станом розвитку національної економіки.

Рис. 1.4. Атрибутивні риси національної безпеки [200, с. 44]

Економічна безпека створює можливість і готовність економіки забезпечити достатні умови життя і розвитку особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. З багаторічного досвіду відомо, що лише надійна й ефективна система забезпечення економічної безпеки є необхідною умовою для стабільного та стійкого соціально-економічного розвитку держави й захисту її незалежності. З цього приводу, російський науковець В. Сенчагов наголошує на тому, що «поняття національної безпеки буде порожнім словом без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і

зовнішніх загрозах», оскільки вона являє собою одну із життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави та особи [240, с. 97]. Очевидно, вивчаючи ті чи інші сторони національної безпеки, неможливо не взяти до уваги її економічні аспекти.

На такий важливий аспект економічної безпеки по відношенню до національної безпеки звертається увага як у вітчизняній, так і у зарубіжній економічній літературі. Зокрема, А.В. Степаненко наголошує, що економічна безпека є одним із базисних напрямів державної політики гарантування національної безпеки [266, с. 79]. Економічна безпека, на думку О.О. Беляєва, М.І. Диби, В.І. Кириленка, є не тільки центральним структурним компонентом у системі національної безпеки, але й однією з ключових характеристик економічної сфери держави [251, с. 156].

У економічній літературі зустрічаються точки зору, що економічна безпека є одним із визначальних складових елементів системи національної безпеки [172, с. 8; 248, с. 86], головною складовою національної безпеки [44], вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів [202, с. 38]; матеріальною основою національної безпеки [34, с. 5]; матеріальною основою як національної безпеки в цілому, так практично і всіх її складових (продовольчої, енергетичної, демографічної, екологічної, науково-технічної та ін.) [53, с. 99; 57, с. 46; 68, с. 35; 117, с. 78; 161, с. 18], стратегічною складовою національної безпеки [91, с. 59], найважливішою якісною характеристикою економічної системи, основою життєдіяльності суспільства, його соціально-політичної та національно-етнічної стійкості [231, с. 2].

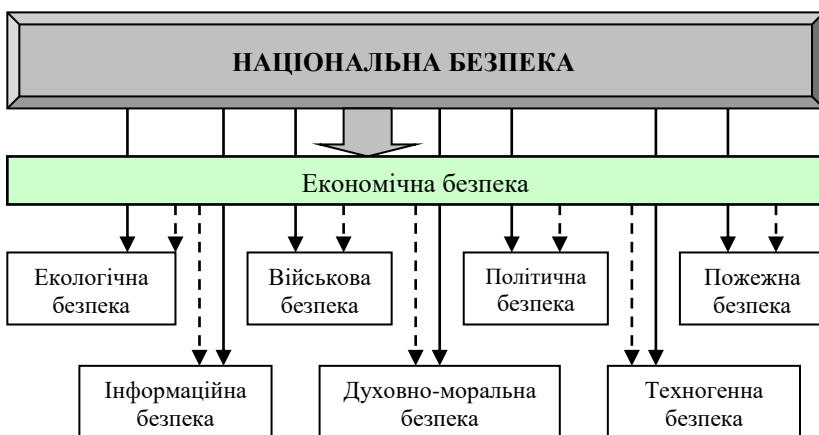
Український економіст Я. Жаліло звертає увагу на те, що «поняття економічної безпеки набуває виняткового значення як аргумент прийняття політичних рішень» [71, с. 143].

У вітчизняній літературі зустрічаються також точки зору, коли терміни «національна безпека» і «економічна безпека держави» визнаються як є ідентичні. Таку точку зору відстоює В.О. Ткач, стверджуючи, що «національна безпека – це результат реалізації стратегії економічно безпечного розвитку держави» [274, с. 230]. Ідентичність цих понять автор пояснює тим, що, «по-перше, базисом національної економічної безпеки є стала та розвинена економіка; по-друге, тільки рівень економічної безпеки держави свідчить про ступінь її економічної самостійності й незалежності; по-третє, національна економіка не може вважатися діючою в умовах спаду виробництва, відсутності економічного зростання в окремих галузях, банкрутства підприємств тощо, а все перелічене є сферою економічної безпеки» [274, с. 230].

«Не припиняючи важливості рішення проблеми безпеки у всіх галузях і сферах діяльності, – стверджує російський економіст Б.І. Прокопов, – необхідно підкреслити базисну роль економіки, тому що виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них, вони визначають життєдіяльність і життєздатність суспільства» [217]. В цьому контексті російський економіст О.М. Махлаєв наголошує, що економічна безпека є матеріальною основою національної безпеки [161, с. 5].

Висловлені точки зору, на наш погляд, обумовлені специфікою економічної безпеки, яка полягає у вирішенні завдань забезпечення задоволення матеріальних потреб суспільно-економічної системи.

Відповідно економічна безпека, виступаючи фундаментом та економічною основою національної безпеки, є визначальною складовою в структурі національної безпеки. Саме такий підхід ми проілюстрували на рисунку 1.5.

Рис. 1.5. Структура національної безпеки

Дослідження економічної безпеки як фундаментальної основи національної безпеки проведемо в окремому розділі монографічного дослідження. Пояснимо інші складові національної безпеки.

Екологічна безпека – це такий стан навколишнього середовища, коли гарантується запобігання погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людини.

Інформаційна безпека – це стан захищеності потреб в інформації особи, суспільства й держави, при якому забезпечується їхнє існування та прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз. Важливість інформаційної безпеки пояснюється тим, що, по-перше, національні інтереси, загрози їм, управління цими загрозами реалізуються тільки через інформаційну сферу; по-друге, людина та її права, інформація та інформаційні системи та права на них – це основні об'єкти не тільки національної безпеки в інформаційній сфері, але й основні елементи всіх об'єктів безпеки в усіх галузях; по-третє, інформаційна складова є притаманною будь-якій сфері життєдіяльності суспільства.

Політична безпека є сукупністю заходів з виявлення, попередження і усунення тих чинників, які можуть завдати збитку політичним інтересам країни, народу, суспільства, громадян, зумовити політичний регрес і навіть політичну загибель держави.

Військова безпека визначає стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави від посягань із застосуванням воєнної сили.

Духовно-моральна безпека – це правова, організаційна, економічна і соціальна захищеність усталеного функціонування духовної сфери як системного утворення суспільства, ролі морально-духовних цінностей як соціокультурних регуляторів безпеки суспільства. Вона охоплює процеси і явища в духовній сфері: по-перше, усталене функціонування суспільної моралі, науки, релігії, мистецтва, духовних, моральних, культурних, історичних, національних цінностей і культури, які захищені від деструктивних впливів і руйнування; по-друге, свідомість людини та суспільства, які захищені від духовного, ідеологічного і морального насильства, інформаційної агресії, деструктивних впливів тоталітарних ідеологій, расової, національної і релігійної ворожнечі; по-третє, свободу думки, поглядів, переконань, інтелектуальної діяльності; по-четверте, інтелектуальний і духовний потенціал українського народу, духовне і моральне здоров'я нації.

Техногенна безпека – це стан захищеності населення, території, об'єктів від негативних наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

На всі складові національної безпеки – екологічну, інформаційну, політичну, військову, духовно-моральну, пожежну та техногенну безпеку, а відповідно на стан національної безпеки країни в цілому визначально впливає економічна безпека. Це означає, що національна безпека, у першу чергу, пов'язана з оцінкою

життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах.

Такий підхід до національної безпеки означає, що:

по-перше, що у суспільстві завжди можна виокремити різні види безпеки;

по-друге, всі види безпеки існують не самі по собі, кожна з них окремо не може бути самодостатньою, а обов'язково функціонує і реалізується у тісному взаємозв'язку одна з іншою;

по-третє, всі види безпеки є вагомими, відсутність або неефективність будь-якого виду безпеки зводить нанівець всі інші види безпеки і як наслідок – порушує рівноваги соціально-економічної системи.

Разом з тим, проаналізувавши поняття «національна безпека» слід звернути увагу також на такі моменти:

1) ключовим елементом поняття «національна безпека» є національні інтереси;

2) вона об'єднує всі складові безпеки, її матеріальною основою є економічна безпека;

3) тлумачення національної безпеки передбачає врахування, по-перше, історичного розвитку держави, по-друге, соціально-економічного становища, по-третє, реальних загроз безпеці;

4) національна безпека відображає національно-історичний підхід до її забезпечення;

5) вона зумовлена великою кількістю чинників, що зумовлює необхідність впровадження ефективного механізму її забезпечення.

На формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу України як демократичної держави, мінімізацію загроз державному суверенітету, спрямована Стратегія національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [269]. Цей документ прийнятий на зміну Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» [270]. Цей документ конкретизує загрози національній безпеці України, серед яких:

– агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території;

– неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України;

– корупція та неефективна система державного управління;

– економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення;

– реальні загрози енергетичній, інформаційній безпеці, кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів, безпеці критичної інфраструктури та екологічній безпеці.

Стратегія національної безпеки до основних напрямів державної політики національної безпеки України відносить: відновлення територіальної цілісності України; створення ефективного сектору безпеки і оборони та підвищення обороноздатності держави; реформування системи державного управління та проведення якісної антикорупційної політики; забезпечення енергетичної, інформаційної та екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки і безпеки інформаційних ресурсів.

Реалізація нагальних завдань політики національної безпеки потребує:

по-перше, зміцнення демократичного конституційного ладу та верховенства права;

по-друге, забезпечення суспільно-політичної стабільності в державі на основі демократичних цінностей;

по-третє, збільшення можливостей держави із захисту національних інтересів, що реалізуються через ефективну систему забезпечення національної безпеки, обороноздатності держави та незалежний, збалансований і відповідальний зовнішньополітичний курс;

по-четверте, формування безпечного міжнародного середовища, сприятливого для реалізації національних інтересів України, її утвердження як впливової регіональної держави, зростання впливу України у глобалізованому світі;

по-п'яте, забезпечення інтеграції держави до Європейського Союзу.

1.3. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Економічна безпека є базовою і визначальною складовою національної безпеки, ув'язуючи економічний розвиток країни з внутрішнім і міжнародним становищем. Відповідно Конституція України визначає: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [105].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» економічну безпеку розглядають як складову національної безпеки (безпека в економічній сфері), до якої віднесено такі напрями державної політики національної безпеки:

1) недопущення незаконного використання бюджетних коштів державних ресурсів і перетікання їх у тіньову економіку;

2) контроль за експортно-імпортною діяльністю, що спрямована на підтримку важливих для України пріоритетів і захист вітчизняного виробника;

3) боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів [216].

На наш погляд, такий підхід є надто вузьким, економічна безпека є значно ширшим поняттям.

Термін «економічна безпека» набув вперше офіційного статусу у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека».

Проблема економічної безпеки розглядається порівняно недавно у вітчизняній економічній літературі, хоча в зарубіжній літературі ці питання вивчаються досить давно.

В економічній науці та практиці поки що не існує єдиної думки із приводу визначення категорії «**економічна безпека**». Розглянемо основні трактування поняття «економічна безпека» у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

1. Найбільше як вітчизняних, так і зарубіжних вчених схиляються до думки, що економічна безпека представляє собою *стан економіки держави, стійкість її та стабільність, протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам*. Ефективність економіки розглядається діалектично: вона водночас виступає результатом і інструментом досягнення соціальних цілей та загальної рівноваги. Так, Б.В. Губський під економічною безпекою розуміє можливість і готовність економіки забезпечити достатні умови життя і розвитку

особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [53, с. 99]. Подібну думку щодо трактування економічної безпеки держави висловлює А.М. Сундук [271, с. 17] та А. Ревенко. Зокрема, А. Ревенко вважає, що економічна безпека – це «стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства» [223, с. 15]. О. Кириченко також вважає, що економічну безпеку можна трактувати як «загальнонаціональний комплекс заходів та механізмів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам, використання якого дає змогу досягнути та підтримувати стабільний розвиток економіки держави» [91, с. 56].

Російський економіст О.М. Махлаєв вважає, що «під економічною безпекою слід розуміти такий стан національної економіки, при якому забезпечуються захист національних інтересів та економічної незалежності держави, найбільш повне задоволення реальних потреб суспільства, стабільність і стійке функціонування економічної системи в умовах появи або впливу сукупності внутрішніх і зовнішніх загроз» [161, с. 17]. Таке ж визначення дається у словнику «Экономическое регулирование безопасности в природной и техногенной сферах» [306, с. 79].

2. Чимало науковців вбачають в економічній безпеці ***передумову та гарант самостійності, незалежності і суверенності держави***. Так, А. Степаненко та М. Герасимов під економічною безпекою розуміють такий стан економіки, що забезпечує її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність [265, с. 39]. У цьому контексті в колективній монографії «Экономическая безопасность хозяйственных систем» економічна безпека трактується як категорія економічної основи суверенітету і самостійності, стабільності та вразливості, застою і випередження, примусу і агресії, сили і розуму, підпорядкованості й незалежності [305, с. 224]. Російський економіст Л.И. Абалкин вважає, що економічна безпека – це сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення [1, с. 5]. Це визначення підкреслює значущість економічної безпеки як підстави для розвитку країни.

3. Економічна безпека визначається ***як стан економіки, за якого забезпечується захист національних інтересів***. Таку точку зору відстоює Г. Пухтаєвич, стверджуючи, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз,

здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в даному контексті він розуміє сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави [220, с. 128]. В.О. Ткач під економічною безпекою розуміє «економічні відносини з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб'єктів економіки, навіть при несприятливих умовах внутрішнього і зовнішнього середовища» [274, с. 229]. В. Білоус вважає, що «економічна безпека – це захищеність національних інтересів у сфері економіки від реальних і потенційних загроз, і в першу чергу – від прямих і опосередкованих економічних збитків» [28, с. 5].

А.В. Бесчастний, визначаючи економічну безпеку як ресурсну складову національної безпеки, констатує, що вона «забезпечує здатність суспільства і держави підтримувати і відтворювати механізми реалізації та захисту національних інтересів для прогресивного розвитку [27, с. 158].

Український економіст В. Предборський та низка російських дослідників визначають економічну безпеку не тільки як стан економіки, але і інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів, при цьому зазначаючи, що «економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але і готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства» [213, с. 16; 302, с. 12].

В.К. Сенчагов визначає економічну безпеку як такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку зовнішніх і внутрішніх процесів. Захищеність національних інтересів визначається і забезпечується здатністю інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту інтересів вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства [241, с. 36]. Така точка зору підтримується і іншими науковцями [194].

4. Значна кількість вчених акцентують увагу *на соціальному чиннику (соціальний захист, рівень життя, задоволення потреб, життєдіяльність населення, добробут)*. Зокрема, Г. Пастернак-

Таранущенко визначає економічну безпеку як «стан держави, у якому є забезпеченою стабільність її існування, забезпечені найліпші умови для життя її мешканців, функціонування та розвитку самої держави» [81, с. 48; 201, с. 7]. Російський економіст К. Іпполитов вважає, що економічна безпека держави охоплює захищеність усієї системи економічних відносин, які визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його окремих соціальних груп, а також формують основи обороноздатності країни, захищеність від небезпек та загроз, джерелом яких є внутрішні та зовнішні протиріччя [81, с. 30].

5. Економічна безпека визначається як **механізм, система або комплекс заходів державного регулювання**. Зокрема, В. Волошин, В. Трегобчук відзначають, що «вироблення концепції економічної безпеки спирається на вищі довготривалі цілі і державні інтереси. Тому вона нерозривно пов'язана з увявленнями про майбутнє країни, про ту соціально-економічну модель, яка повинна формулювати зміни, які в результаті відбуваються, і яка виступає в ролі соціального ідеалу» [37, с. 20]. В. Мунтіян пропонує трактувати економічну безпеку як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, який включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [177, с. 10]. На думку В. Амітана, внутрішнім змістом поняття «економічна безпека» є модель, спрямована на створення умов для неперервного пристосування господарської діяльності або економічного функціонування до мінливих умов досягнення поставленої мети як у межах держави, так і її регіонів та господарюючих суб'єктів [4, с. 14].

Економічну безпеку російські економісти Л. Лозовський, Б. Райзберг, О. Стародубцева визначають і характеризують як умови, створені державою, які гарантують, що економіці країни не буде завдано значної шкоди від внутрішніх та зовнішніх економічних загроз [221, с. 57]. Серед ознак системи економічної безпеки О. Бандурка виділяє дві найважливіші – стійкість системи, тобто можливість економічної системи захищати себе від небезпеки знищення чи руйнування з боку зовнішніх та внутрішніх чинників через здатність зберігати власний статус і структуру, адаптувати її до вимог середовища і власних інтересів, та дієвість системи, тобто здатність системи протистояти перешкодам розвитку і досягати поставлених цілей розвитку [21, с. 17].

6. Економічна безпека пов'язується **із місцем країни у світовому господарстві або її конкурентоспроможністю**. На думку А.В. Степаненко, економічна безпека «характеризує здатність

національної економіки до розширеного відтворення, метою якого є задоволення потреб населення, протистояння дестабілізуючій дії факторів, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, і гарантування високих конкурентних позицій національної економіки у світовій системі господарювання» [266, с. 79].

7. Акцент на *можливості виміру економічної безпеки*. Так, Б. Грієр зауважує: «Економічна безпека може бути визначена як ступінь, при якій забезпеченість товарами та послугами в певній країні захищена від зовнішніх акцій або подій, що сприймаються як загроза ефективному функціонуванню національної економіки. Це надає можливості виміру економічної безпеки національної економіки коливаннями ВВП, диференційованого підходу до оцінки дії різних чинників ризику» [313, с. 223]. На думку автора, суть економічної безпеки полягає в мінімізації загальної нестабільності функціонування національної економіки.

Вище зазначені підходи, на думку В.Б. Тропіної та І.В. Губенко, доповнюють один одного, акцентуючи увагу на системних, структурних, функціональних властивостях безпечного існування особистості, суспільства, держави, цивілізації в цілому. Необхідно зазначити, що плюралізм у розумінні сутнісних характеристик безпеки визначений змістом і особливостями тих реальних систем і механізмів забезпечення безпеки, які складаються в окремих країнах і регіонах.

Відповідно, синтезуючи зазначені підходи, економічну безпеку В.Б. Тропіна та І.В. Губенко визначають, на наш погляд, найбільш комплексно, вважаючи, що «це такий стан економіки, який досягається в результаті сукупності ефективних заходів щодо регулювання економічного механізму і за якого створюються умови для вільного і стабільного соціально орієнтованого розвитку країни, що передбачає задоволення життєво необхідних потреб населення та гарантування використання можливостей самореалізації кожного громадянина, забезпечується відносна автономність та стійкість економіки до впливу зовнішніх і внутрішніх негативних факторів» [277, с. 19].

Враховуючи всі позитивні моменти існуючих в економічній літературі точок зору та концепцій, ми виходимо із загальновідомого факту, що поняття «економічна безпека» має системний характер. З цього приводу В.М. Геєць, О.І Черняк та інші економісти зазначають, що, «аналізуючи проблему економічної безпеки слід пам'ятати про її системну сутність» [40, с. 36]. Тому, на наш погляд, поняття «економічна безпека» як стан захищеності та рівень розвитку економіки країни повинна передбачати такі основні моменти:

– можливість забезпечувати економічний суверенітет;

- стійкість до дії несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників;
- економічне зростання;
- підвищення добробуту та якості життя;
- наявність ефективних механізмів протидії та системи виявлення, попередження і знешкодження зовнішніх і внутрішніх загроз, причин їх виникнення;
- забезпечення високої конкурентоспроможності національної економіки.

Поняття «економічна безпека», що здатна системно оцінити стан економіки з позиції захисту національних інтересів країни, має системотворчий характер, це обумовлює ціла низка умов і чинників:

по-перше, це відмінності в соціально-економічних потребах та інтересах суб'єктів господарювання, намагання найповніше їх задовільнити;

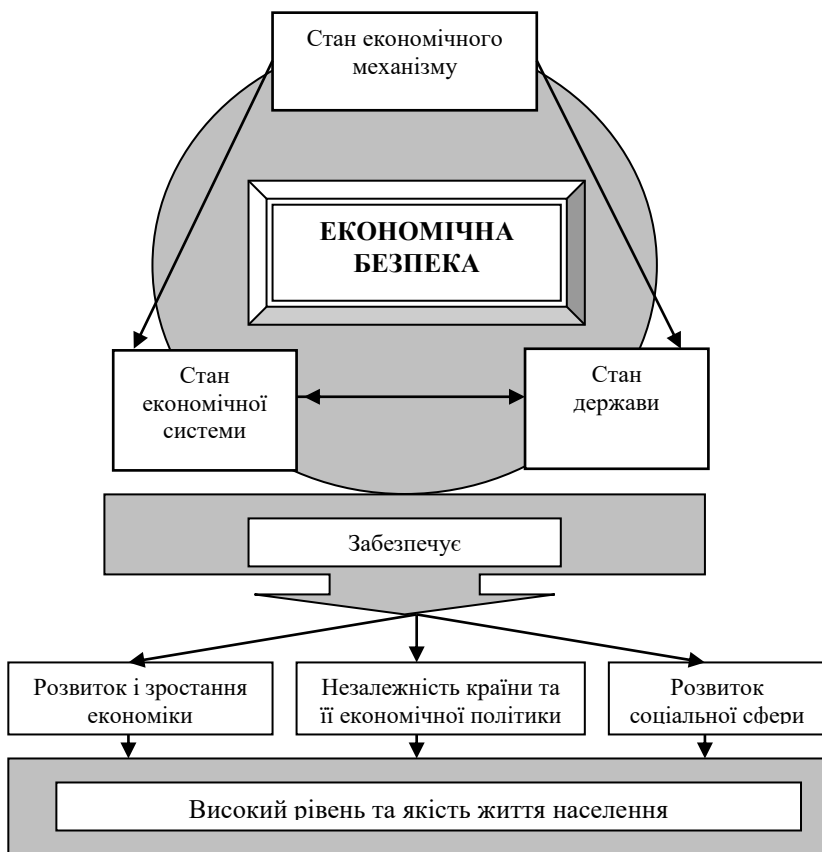
по-друге, обмеженість економічних ресурсів та різний ступінь забезпеченості ними економічних суб'єктів, що посилює конкурентну боротьбу. При цьому зростання конкурентоспроможності одних економічних суб'єктів може розглядатись іншими як реальна або потенційна небезпека, загроза їхнім власним інтересам;

по-третє, економічна безпека відображає здатність економіки підтримувати суверенітет країни і її геополітичне положення в світі, адаптуватися до нових умов розвитку;

по-четверте, економічна безпека означає готовність владних інститутів протидіяти загрозам і викликам постіндустріального розвитку шляхом підвищення ефективності та результативності управління, створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію.

Відповідно, на наш погляд, повноцінно і комплексно суть економічної безпеки доцільно сформулювати наступним чином. *Економічна безпека* – це такий стан економічного механізму, якому відповідає певний стан економічної системи та держави, що забезпечує і гарантує розвиток і зростання економіки та соціальної сфери при достатньому захисті економічних інтересів країни. В результаті формується здатність протистояти і протидіяти системі загроз зовнішнього і внутрішнього походження, висока конкурентоздатність національної економіки у світовому економічному просторі, високий економічний і оборонний потенціал, що зумовлює підвищення рівня та якості життя населення країни (рис. 1.6).

Таким чином, економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки.

Рис. 1.6. Суть економічної безпеки

При цьому основним критерієм економічної безпеки є здатність економіки країни зберігати та підвищувати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз. «Економічна безпека – це свого роду забезпечення в довгостроковій перспективі таких систем показників як:

1) економічна незалежність (фінансова, сировинно-ресурсна, інноваційна тощо);

2) економічна стабільність (рівень розвитку, що гарантує відчуття безпеки сьогодні та в майбутньому);

3) економічний розвиток (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення) [233, с. 337].

Структура економічної безпеки є складною. У вітчизняній та зарубіжній літературі економічна безпека однозначно трактується як важлива складова національної безпеки, проте єдиної точки зору її структурних елементів в науковців немає.

У зарубіжній та вітчизняній економічній літературі існують різні підходи до визначення складових економічної безпеки, при цьому використовуються різноманітні критерії їх поділу на складові [50; 195; 299]. М.М. Ярмошенко до категорії «економічна безпека» вважає за доцільне відносити лише фінансову, внутрішньоекономічну та зовнішньоекономічну складові [301, с. 29]. На наш погляд, структурними складовими економічної безпеки є фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча, еколого-економічна безпека (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Структура національної економічної безпеки

Така структура економічної безпеки свідчить, що дане поняття є багатограним та багатовекторним. Запропонована нами структура економічної безпеки фактично передбачає підхід М.М. Ярмошенка, оскільки, на наш погляд, до внутрішньоекономічної складової можна віднести інвестиційну, науково-технічну, енергетичну, соціальну,

демографічну, виробничу, еколого-економічну та продовольчу безпеку.

Виробнича безпека – це такий рівень розвитку промислового комплексу країни, що здатний забезпечити зростання економіки та розширене її відтворення.

Науково-технічна безпека характеризується станом науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів.

Фінансова безпека визначається станом бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Під **інвестиційною безпекою** розуміється такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку за належного рівня фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів.

Енергетична безпека передбачає захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану.

Соціальна безпека визначається таким станом розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Демографічна безпека являє собою стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України.

Продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави.

Еколого-економічна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних екологічних загроз антропогенного чи природного характеру та сталий соціально-економічний розвиток країни [169, с. 117].

Зовнішньоекономічна безпека являє собою такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активної участі у світовому розподілі праці.

Зауважимо, що всі складові економічної безпеки взаємозв'язані між собою, тісно взаємодіють і впливають одна на іншу. Це свідчить про те, що економічна безпека є складною системою, стан і розвиток якої визначально впливає як на стан національної безпеки країни, так і на інші складові національної безпеки – екологічну, інформаційну, політичну, військову, духовно-моральну, пожежну та техногенну безпеку.

Цілісна система економічної безпеки передбачає ієрархічну декомпозицію, що обґрунтовує взаємозалежність окремих її рівнів. Відповідно до рівнів системи безпекотворення можна виділити такі рівні економічної безпеки:

- мегарівень (глобальна та міжнародна економічна безпека);
- макрорівень (національна економічна безпека);
- мезорівень (регіональна економічна безпека);
- мікрорівень (локальна економічна безпека – економічна безпека підприємства);
- нанорівень (індивідуальна економічна безпека – безпека особи).

Зауважимо, що кожний рівень економічної безпеки має свої особливості. Зокрема, в економічній літературі міжнародна економічна безпека розглядається як складна структурована система, що включає європейську економічну безпеку, економічну безпеку американського континенту, економічну безпеку Азії, економічну безпеку Африки, економічну безпеку Австралії та Океанії [101, с. 507], причому економісти під європейською економічною безпекою розуміють сталість прийнятних для міжнародного співтовариства або для окремої країни умов економічного розвитку [186, с. 122].

У нашому монографічному дослідженні ми досліджуємо і використовуємо поняття «національна економічна безпека». Національна економічна безпека країни може трактуватися як

поєднання економічної безпеки держави, тобто безпеки макрорівня, і економічної безпеки економічних суб'єктів, тобто безпеки мікрорівня. Це найголовніший взаємозв'язок серед наявних рівнів, проте всі рівні економічної безпеки є взаємопов'язані.

Національна економічна безпека формується на таких принципах (засадах):

1) економічна незалежність, тобто можливість здійснення державного контролю за використанням національних ресурсів, досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, які б забезпечили національні конкурентні переваги для рівноправної участі у міжнародній торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями;

2) стійкість і стабільність національної економіки, яка визначається міцністю і надійністю усіх елементів економічної системи, захистом усіх форм власності, стримуванням дестабілізуючих чинників, створенням надійних умов та гарантій для підприємницької активності;

3) здатність до саморозвитку й прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні інтереси, постійно модернізувати виробничі процеси, створювати сприятливий інвестиційно-інноваційний клімат, розвивати інтелектуальний потенціал [220, с. 48], а також забезпечувати високий рівень самодостатності економіки [271, с. 8].

Стратегія національної безпеки держави є базовим програмним документом, що визначає напрями розвитку держави, окреслює загальні механізми втілення важливих національних інтересів і є інструментом державного регулювання економіки.

Стратегічними економічними національними інтересами України на сьогодні є:

1) довгострокове стає економічне зростання, високі темпи зростання ВВП;

2) підвищення конкурентоспроможності економіки;

3) зростання добробуту та якості життя громадян, розвиток демократичного суспільства, який базується на багатотіковій культурі і традиціях.

Відповідно до економічних національних інтересів, головною метою економічної безпеки є забезпечення ефективного функціонування всіх структурних елементів економічної системи, а відповідно – економічної системи в цілому з метою досягнення сталого економічного зростання. До *цілей економічної безпеки* віднесемо:

- 1) забезпечення технологічної незалежності і досягнення високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу;
- 2) забезпечення високої ефективності функціонування економічного механізму;
- 3) висока ефективність системи менеджменту на різних рівнях управління;
- 4) забезпечення розвитку інтелектуального потенціалу та високого рівня трудових ресурсів тощо.

У цілому економічна безпека країни характеризується системою понять, основними з яких є: об'єкти, загрози, збитки, критерії і показники, стратегії і заходи забезпечення безпеки. У науковій літературі існують і інші підходи до структуризації економічної безпеки. Зокрема, російський економіст В.К. Сенчагов виділяє сім блоків, що відповідають її основним поняттям, а саме: концепцію та стратегію національної безпеки; національні інтереси країни в сфері економіки; загрози в сфері економіки; індикатори економічної безпеки; граничні значення індикаторів економічної безпеки; організаційну структуру економічної безпеки; правове забезпечення економічної безпеки [303, с. 75-76].

Об'єкт економічної безпеки країни – це той стан економіки, який з боку суспільства бажано зберегти або розвивати в прогресуючих масштабах. *Загрозами економічній безпеці* слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи. *Збитки* – це небажані зміни та втрати різноманітних складових частин об'єкта економічної безпеки. *Основою для оцінки загроз та збитків* є якісні та кількісні критерії економічної безпеки. Основні положення програми дій, які спрямовані на підвищення економічної безпеки, складають *стратегію забезпечення безпеки*. *Заходи по забезпеченню економічної безпеки* – це конкретні дії органів державної влади, їхніх соціальних сил та організацій, що в сукупності дає змогу підвищити економічну безпеку країни [277, с. 19].

Загрозами економічній безпеці країни є сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству, державі, ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів, створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи. На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами

національній безпеці України, стабільності в суспільстві в економічній сфері згідно Закону України «Про національну безпеку» є:

1) істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;

2) ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;

3) нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави;

4) відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам;

5) зростання кредитних ризиків;

6) критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;

7) недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;

8) критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;

9) нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;

10) велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;

11) небезпечно для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;

12) неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

13) критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;

14) неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;

15) тінізація національної економіки;

16) переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [216].

В економічній літературі у комплексі реальних загроз економічній безпеці країни виділяються внутрішні та зовнішні загрози

[124, с. 101; 220, с. 155]. Основними внутрішніми загрозами варто вважати:

1) у науково-технічній сфері: руйнування науково-технічного потенціалу, згорання науково-технічних розроблень, скорочення потенціалу фундаментальної науки, невизначеність державної науково-технічної політики, відплив наукових кадрів за кордон або в іншу сферу діяльності;

2) в економічній сфері: скорочення обсягів виробництва у провідних галузях, розрив господарських зв'язків, монополізація економіки, криміналізація бізнесу, наявність структурних диспропорцій, великий внутрішній борг, високий рівень зношеності основних фондів, енергетична залежність, енергетична криза, низький рівень продуктивності праці та інвестиційної діяльності, високий рівень інфляції та безробіття, зростання «тіньової» економіки, низький платоспроможний попит населення, цінові диспропорції між промисловістю та сільським господарством, загроза втрати продовольчої незалежності країни, масове ухиляння від сплати податків;

3) у соціальній сфері: поглиблення диференціації доходів, бідність, погіршення структури харчування, зменшення доступності освіти та медичних послуг, погіршення якості життя, соціальна незахищеність значних верств населення, зниження народжуваності, зростання смертності, неконтрольовані міграційні процеси.

До зовнішніх загроз економічній безпеці країни належать:

1) економічна залежність від імпорту, від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, нераціональна структура експорту – надмірний вивіз сировинних ресурсів;

2) втрата позицій на зовнішніх ринках;

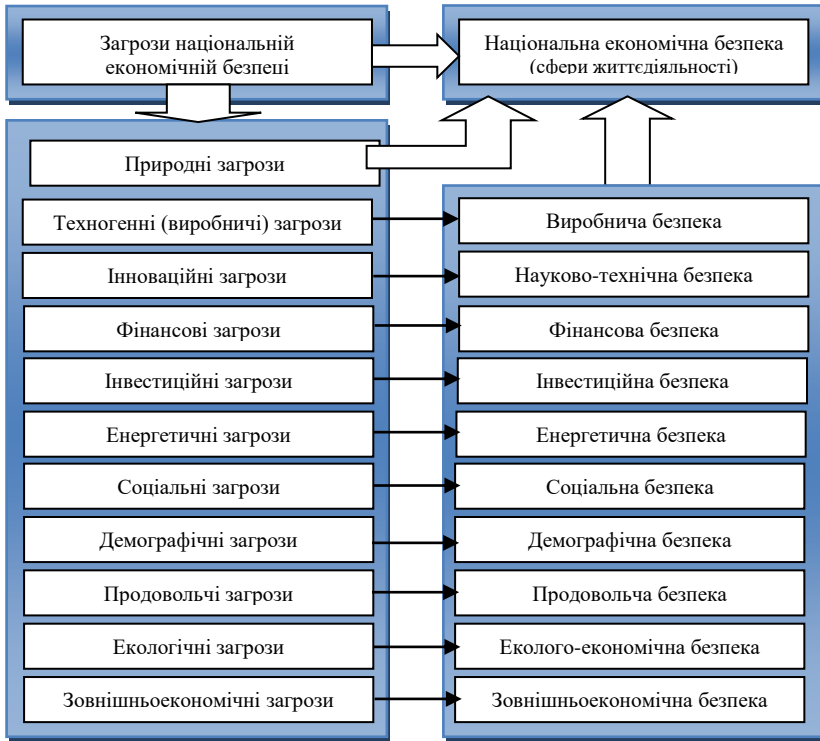
3) зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів;

4) неконтрольований відплив валютних ресурсів за кордон, розміщення їх у зарубіжних банках.

Серед внутрішніх загроз економічній безпеці в Україні особливий акцент слід зробити на тінізації національної економіки. Проте, аналізуючи внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці країни, на наш погляд, слід звернути увагу на два моменти. По-перше, саме внутрішні фактори дестабілізації є найбільш небезпечними для економічної безпеки України на сучасному етапі розвитку. По-друге, всі перераховані загрози мають досить складну природу походження та впливу на систему економічної безпеки, а постійні зміни в ринковому середовищі змінюють суть перерахованих загроз та ступінь їхнього впливу. Це зумовлює необхідність постійного моніторингу

основних тенденцій та явищ, які визначають внутрішню політику держави.

На рис. 1.8 зображені головні загрози національній економічній безпеці в розрізі сфер життєдіяльності (складових національної економічної безпеки).

Рис. 1.8. Вплив загроз на національну економічну безпеку

Дуже важливою складовою національної економічної безпеки є науково-технічна безпека, оскільки вона забезпечує виробничий потенціал держави на рівні сучасних вимог науково-технічного прогресу, який забезпечує від 70% до 90% приросту ВВП. Вирішальну роль у формуванні науково-технічного потенціалу відіграє інтелектуальний потенціал суспільства, інститути підтримання інноваційної активності, державна науково-технічна і інноваційна політика [42, с. 550]. Згідно з оцінками США, на 1 доллар, вкладений у

науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, припадає 9 доларів зростання ВВП. Це говорить про зміну якісного змісту конкуренції, яка безпосередньо пов'язана з науково-технічним прогресом і інформаційним забезпеченням економіки [19, с. 54].

Між загрозами національним інтересам держави й усуненням перешкод для розвитку реального сектору економіки наявний тісний взаємозв'язок. Виокремивши найважливіші загрози реальному сектору економіки, можна окреслити перспективи реалізації заходів державної політики з мінімізації чи попередження їх виникнення та їх негативного впливу на економічну безпеку загалом (рис. 1.9).

Для оцінки економічної безпеки використовується система параметрів та показників, які визначають критичні значення функціонування економічної системи. Головними з них є: обсяг і темпи зростання ВВП, рівень та якість життя населення (ВВП на одну особу, ступінь диференціації доходів, забезпечення населення матеріальними благами та послугами), обсяг і динаміка інвестицій, темпи інфляції конкурентоспроможність економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках, дефіцит бюджету та розмір державного боргу, енергетична залежність, природно-ресурсний, виробничий і науково-технічний потенціали країни, ефективність використання ресурсів, інтегрованість у світову економіку.

Для оцінки економічної безпеки використовується система параметрів та показників, принципове значення мають не самі показники, а їх порогові значення, а також співвідношення між пороговими і фактичними значеннями. Порогові значення – це граничні чи критичні значення параметрів та показників, за умови яких порушується нормальний розвиток національної економіки і виникають деструктивні тенденції економічного розвитку країни. Вони використовуються для визначення допустимого ступеня показників економічної безпеки, перевищення яких здатне негативно впливати на економіку, окреслюють межу між безпечною і небезпечною зонами в економічній сфері. Порогові значення індикаторів економічної безпеки надають рівню безпеки кількісну визначеність.

Відповідно до методики розрахунку рівня економічної безпеки України основними індикаторами та пороговими значеннями індикаторів економічної безпеки України є:

- 1) рівень тінізації економіки – не більше 30% до ВВП;
- 2) відношення обсягу ВВП до середнього значення у країнах ЄС – не менше 75%;
- 3) відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього значення у країнах ЄС – не менше 50%;

Рис. 1.9. Взаємозв'язок загроз реальному сектору економіки та заходів економічної політики держави [300, с. 24]

4) відношення обсягу ВВП на одну особу до середньосвітового значення – не менше 100%;

5) зміна запасів матеріальних оборотних коштів має перебувати в діапазоні від $-1,5$ до $+1,5\%$ до ВВП;

6) відношення сальдо платіжного балансу України має перебувати в діапазоні від $-1,0$ до $+1,0\%$ до ВВП;

7) частка наявних доходів нефінансових корпорацій у валових наявних доходах – неменше 14-15%;

8) частка сектору загальнодержавного управління в наявних доходах – не більше 20% [165].

В Україні серед індикаторів найбільш загрозливим є рівень тінізації економіки. Проте немає жодної країни у світі, яка б могла заявити про те, що вся її економічна діяльність на території функціонує відкрито й офіційно. Економісти вважають, що тіньова економіка має об'єктивний характер, а тому існує в будь-яких економічних системах. У країнах Євросоюзу цей показник варіює від 5 до 25% до офіційного ВВП залежно від країни та використовуваної в ній методики розрахунку показника. Найвищий рівень тінізації у Іспанії (19,5%), Італії (22%), Греції (25%) [290, с. 351].

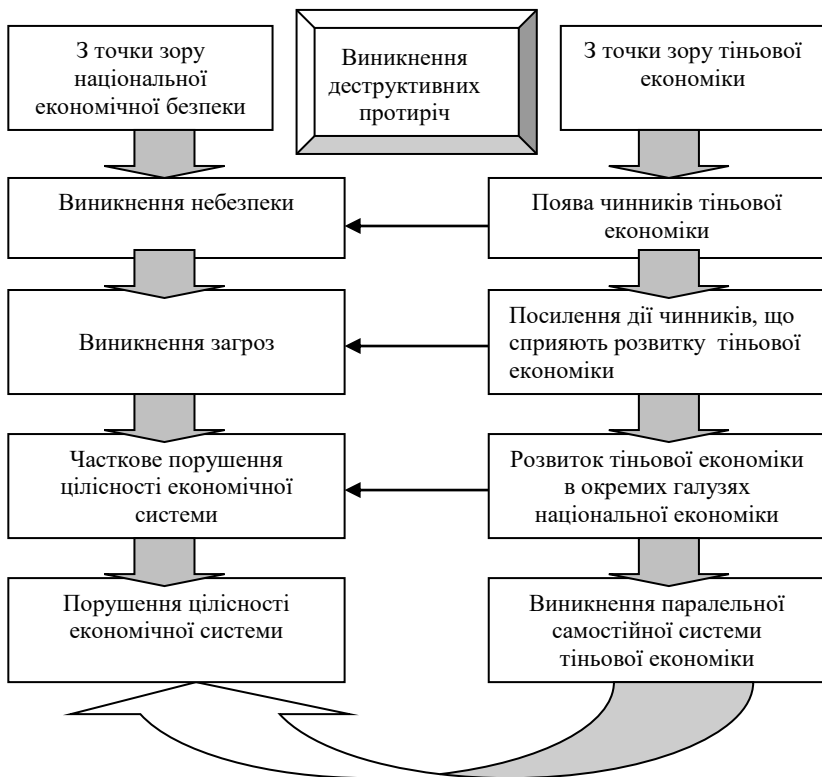
Економісти вважають, що якщо обіг тіньового бізнесу перевищує 30% ВВП, а кількість працюючих на нього – 40% зайнятих, то економіка втрачає керованість [24, с. 17]. Рівень тіньової економіки в Україні за різними оцінками становить 40-65% [290, с. 352]. Це одна із найбільших загроз економічній безпеці України, яка практично зумовила «економічну прірву» в країні.

Деструктивний вплив тіньової економіки на національну економічну безпеку зобразимо графічно (рис. 1.10).

Ще одним показником, який характеризує економічну безпеку країни, є рівень ВВП на душу населення. В Україні цей показник складає близько \$6000, що у 4,5-5,5 разів менше, ніж у таких країнах світу, як Франція, Велика Британія, Німеччина. В Росії величина ВВП на душу населення сягає \$14000 [260, с. 527-528, 539-540].

Разом з наявними загрозами економічній безпеці України, головною проблемою економічної безпеки на сьогодні є суперечність між безпеками двох рівнів – безпекою мікрорівня і безпекою макrorівня. Така ситуація склалася тому, що в країні забезпечення економічної безпеки національної економіки проводиться без врахування інтересів підприємств, тобто без забезпечення і розвитку економічної безпеки підприємств. Наприклад, недосконалість бюджетної політики з характерним переважанням фіскальної функції призводить до переміщення податкового тягаря на плечі підприємств. Разом з тим сьогодні економічна безпека суб'єктів господарювання поступово зростає, проте в умовах відсутності координації інтересів цих суб'єктів така ситуація зумовлює погіршення стану економічної безпеки держави на макrorівні.

Нерозвиненість інституційної системи реалізації державної влади, непрозорість економічної політики досить часто стають вагомими чинниками нестабільності та непевності економічних стратегій підприємств, що призводить до зростання тіньового сектора економіки.

Рис. 1.10. Вплив тіньової економіки на національну економічну безпеку

Отже, основою розвитку національної економіки є забезпечення економічної безпеки (відповідно і національної безпеки), що повинно базуватися на таких принципах:

- розробка стратегії економічної безпеки як складової стратегії національної безпеки;
- протидія інтересам джерел потенційної економічної небезпеки;
- моніторинг та індикативний аналіз об’єктивних показників стану економіки;
- проведення активної інвестиційної політики;

- технологічне вдосконалення як умова прогресу і стійкого розвитку економіки;
- цільове управління в зовнішньоекономічній діяльності;
- ефективна взаємодія державних органів в ході реалізації стратегії економічної безпеки.

Ключові завдання політики національної безпеки в Україні сьогодні у сфері забезпечення економічної безпеки визначені у Стратегії національної безпеки України [269], вони спрямовані на досягнення нової якості економічного зростання шляхом:

1) захисту економічної конкуренції, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;

2) ефективного застосування механізму спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), унеможливлення контролю стратегічних галузей капіталом держави-агресора;

3) залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки;

4) розвитку оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;

5) підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків;

6) забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці;

7) ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвого контролю за станом державного боргу;

8) стабілізації банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів;

9) системної протидії організованій економічній злочинності та тінізації економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації.

Історичний досвід розвинутих країн підтверджує, що держава повинна постійно використовувати ефективні економічні важелі, щоб забезпечувати національні економічні інтереси і високий рівень національної економічної безпеки.

1.4. ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА: СУТЬ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В науковій літературі існують різноманітні точки зору стосовно пожежної безпеки як складової національної безпеки. Зауважимо, що ступінь чи міра опрацювання цього напрямку доволі незначний, не існує чіткого тлумачення цього поняття, відсутнє чітке розуміння пожежної безпеки у складі національної безпеки тощо.

На наш погляд, недоцільно трактувати пожежну безпеку як опосередкований елемент національної безпеки. Така точка зору висловлюється О.В. Сидорчуком, Р.Т. Ратушним та О.Б. Гадою у статті «Пожежна безпека як елемент національної безпеки держави», які констатують, що «поняття пожежної безпеки як складової частини (напрямку, виду) забезпечення національної безпеки у науковій літературі не розглядалось, наслідком чого є невіднесення пожеж та їх наслідків до реальних і потенційних загроз національній безпеці України» [242, с. 143-144]. Відповідно дані автори пожежну безпеку трактують через взаємозв'язок: «національна безпека – екологічна безпека – техногенна безпека – пожежна безпека», у якому екологічна безпека є основною складовою національної безпеки.

Слушною з цього приводу є точка зору К.М. Пасинчука та Т.О. Щерби, як стверджують, що необхідність виокремлення пожежної безпеки як окремої складової національної безпеки знаходить підтвердження в тому, що «пожежі як загрози є самостійними складовими значної частини можливих небезпек. Пожежі супроводжують терористичні акти, вибухи, дорожньо-транспортні пригоди, аварії на транспорті, виробничі процеси, природні небезпеки, протиправну діяльність людини тощо. З огляду на це, розглядати пожежну безпеку в складі державної, техногенної, екологічної чи якоїсь іншої безпеки є не доцільним» [199, с. 120]. Підтримуючи дану точку зору, О.О. Леонідова зауважує, що «пожежна безпека як складова національної безпеки є однією з найважливіших функцій держави щодо охорони життя людей, національного багатства та довкілля держави» [118].

В. Назаренко трактує пожежну безпеку як напрямок безпеки держави, «що спрямований на попередження та профілактику виникнення ризиків і загроз громадянам, суспільству та державі від пожеж» [178, с. 46]. Точка зору, що пожежна безпека є складовою національної безпеки підтримується і обґрунтовується як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі [54, с. 191; 126, с. 12; 210, с. 48; 263, с. 14].

Обґрунтовуючи пожежну безпеку як складову національної безпеки, слід звернути увагу на те, що в науковій літературі зустрічається не цілком коректне твердження, що одним із видів громадської безпеки є пожежна безпека [85, с. 102; 192, с. 112]. Громадська безпека є фундаментальною категорією в методології правознавства і досить часто зустрічається в чинних нормативних актах. «Громадська безпека – це система зв'язків і відносин, що складаються відповідно до техніко-юридичних норм, при використанні об'єктів, що представляють підвищену небезпеку для життя і здоров'я людей, майна державних і громадських організацій і громадян при настанні особливих умов у зв'язку зі стихійними лихами або іншими надзвичайними обставинами» [211, с. 78]. Вона є частиною змісту громадського порядку [2, с. 14-15], під яким розуміють «систему відносин, належний порядок, що склався у суспільстві, який відповідає інтересам держави та всіх її громадян» [60, с. 294]. Тому стверджувати, що пожежна безпека є одним із видів громадської безпеки є некоректним і дискусійним. По-перше, пожежна безпека не є юридичною категорією, а по-друге, хоча надійна пожежна безпека передбачає наявність правової бази, реальних гарантій її забезпечення та адміністративно-правових заходів захисту, на наш погляд, пожежна безпека є поняттям значно ширшим за громадську безпеку, оскільки громадська безпека є внутрішньою безпекою суспільства і держави, а пожежна безпека сьогодні виходить за межі державного (внутрішнього) рівня і набуває глобального характеру, тобто характеризується мегарівневим проявом.

Разом з тим в науковій літературі зустрічаються також помилкові твердження, коли пожежна безпека розглядається не як складова національної безпеки, а як складова економічної безпеки [56]. Вважаємо, що ні теоретично, ні практично так формулювати наукове завдання неправильно і безпідставно. Пожежна безпека, без сумніву, є складовою національної безпеки і взаємозв'язана з економічною безпекою, як фундаментальною основою останньої.

Відповідно до Кодексу цивільного захисту України, який прийнято Верховною Радою України 2 жовтня 2012 року, пожежна безпека – це відсутність неприпустимого ризику виникнення та розвитку пожежі, пов'язаної з нею можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю [100]. Таке ж визначення пожежної безпеки дається і в державному стандарті ДСТУ 2272–2006 [67]. Відповідно не можна погодитись з В. Назаренком, який пише «про відсутність у законодавчому та нормативно-правовому просторі України визначення «пожежна безпека» [178, с. 46].

В українській та зарубіжній літературі пожежна безпека трактується по-різному:

- як практика виконання вимог нормативних документів, які регулюють діяльність людини щодо безпечного використання в суспільстві пожежонебезпечних речовин і матеріалів [193, с. 10];

- як стан захищеності життя, здоров'я та майна фізичних або юридичних осіб від пожежі, яке забезпечується системою заходів протипожежної безпеки та підтримується шляхом виконання вимог, встановлених спеціальними нормативно-правовими актами [238, с. 50];

- як стан захищеності від пожеж особи, майна, всього суспільства і держави [65, с. 116; 112, с. 52; 235, с. 641; 264, с. 23; 306, с. 182], при якому виключається можливість виникнення загоряння і неконтрольованого горіння [293, с. 84];

- як захищеність життя та здоров'я людей, майна та інших цінностей фізичних та юридичних осіб, національного багатства і навколишнього природного середовища, за якої забезпечуються своєчасне попередження, виявлення, припинення і нейтралізація пожеж та їх наслідків [210, с. 48];

- як ступінь захищеності від виникнення і розвитку пожежі, а також від впливу на людей і майно небезпечних факторів пожежі [86, с. 22];

- як стан захищеності, за якого людьми або технікою зроблено всі можливі «попереджувальні» дії до того, як пожежа виникла (тобто пожежна профілактика), і всі можливі «оборонні» дії після того, як пожежа виникла (евакуація, порятунок, гасіння пожежі) [98, с. 86]; у цьому визначенні пожежна безпека трактується як «пожежна профілактика + пожежна техніка»;

- як динамічно стійкий стан, за якого об'єктивно відсутні причини і умови, які можуть спричинити процес неконтрольованого горіння, а у випадку його виникнення зупиняється його поширення і нанесення шкоди навколишньому середовищу, інтересам особи, колективів, суспільства і держави [108, с. 41];

- як стан об'єкта захисту, за якого значення всіх пожежних ризиків, пов'язаних з даним об'єктом, не перевищує допустимого рівня [31, с. 9-10]. Акцентуючи увагу на рівні ризику, російські економісти Н.Н. Брушлинський і С.В. Соколов, вказують, що про стан захищеності об'єкта з позицій рівня ризику можна говорити за умови, що на об'єкті проводять всі протипожежні заходи, які спрямовані на зниження існуючого ризику до допустимого рівня. Стан на рівні допустимих ризиків вважається безпечним, оскільки абсолютної безпеки досягти неможливо [31, с. 9-10].

Науковці також визначають пожежну безпеку як:

– систему соціально-економічних і організаційно-правових заходів, спрямованих на охорону власності, захист життя, здоров'я і майна громадян, народногосподарського комплексу, пам'яток історії і культури, а також навколишнього середовища і природних багатств від пожеж і пов'язаних з ними небезпек [87, с. 35]. Така точка зору підтримується і іншими авторами [59, с. 159];

– сукупність урегульованих нормативно-правовими актами суспільних відносин, спрямованих на запобігання можливості виникнення пожежі, запобігання можливості впливу небезпечних факторів пожежі на людей і матеріальні цінності, а також на створення умов, які сприяють гасінню пожеж [103, с. 23]. Така точка зору підтримується в науковій літературі [14, с. 342];

– комплекс суспільних відносин, які на нормативній основі забезпечують пожежобезпечну життєдіяльність суспільства, своєчасне гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних робіт, рятування людей і майна, а також захищеність інтересів особи, суспільства і держави від загроз пожеж» [192, с. 115].

В науковій літературі зустрічаються підходи до феномену пожежі з кримінально-правової точки зору, відповідно під пожежною безпекою як об'єкта злочину розуміється система відносин, що забезпечують захищеність життя і здоров'я людей, майнових відносин та навколишнього природного середовища від загроз, що відбуваються в процесі неконтрольованого горіння і пов'язаних з ним хімічних реакцій, що виникають в результаті вчинення умисних або необережних дій, що заборонені кримінальним законодавством (порушення вимог пожежної безпеки) [162, с. 179-180].

Разом з тим, в науковій літературі зустрічаються неповні і спрощені визначення суті пожежної безпеки. В науковій літературі під пожежною безпекою розуміють:

– заданий рівень ризику виникнення та розвитку пожеж [88, с. 44; 285, с. 10];

– відносини, які регулюють безпеку від пожеж [284, с. 119-120];

– практику виконання вимог нормативних документів, які регулюють діяльності людини щодо безпечного використання в суспільстві пожежонебезпечних речовин і матеріалів [193, с. 10];

– комплекс суспільних відносин, які забезпечують безпеку особи і суспільства від пожеж і їх наслідків [126, с. 9; 127, с. 49-50];

– стан захищеності господарюючих суб'єктів і природного середовища від наявних загроз виникнення та розвитку пожеж» [164, с. 177].

В науковій літературі виділяється також поняття «пожежна безпека об'єкта», під яким розуміють стан об'єкта, за якого ймовірність виникнення і розвитку пожежі та ймовірність впливу небезпечних чинників пожежі не перевищують нормативних допустимих значень. Пожежна безпека об'єкта – сукупність чинників, які зумовлюють можливість виникнення та (або) розвитку пожежі на об'єкті [111, с.101]. Відповідно, пожежна безпека об'єкта – це стан об'єкта, при якому з регламентованою ймовірністю виключається можливість виникнення та розвиток пожежі [218] і впливу на людей її небезпечних факторів [119, с. 34], а також забезпечується захист матеріальних цінностей [174, с. 71].

Безумовно, будь-яке визнання пожежної безпеки має право на існування, адже кожний науковець формулює своє визначення в межах проведеного дослідження з урахуванням правових, економічних, технічних, організаційних чи інших аспектів.

Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення пожежної безпеки, всі науковці по-перше, акцентують на особливій актуальності її забезпечення, а по-друге, обґрунтовують пожежну безпеку як самостійний напрям безпеки у суспільстві.

Найповніше визначення пожежної безпеки як виду національної безпеки, на нашу думку, пропонується О.В. Сидорчуком, Р.Т. Ратушним, О.Б. Гадою: пожежна безпека «як вид (напрямок) національної безпеки полягає у захищеності життя та здоров'я людей, майна та інших цінностей фізичних та юридичних осіб, національного багатства і навколишнього природного середовища, за якої забезпечуються своєчасне попередження, виявлення, припинення і нейтралізація пожеж та їх наслідків» [242, с. 143]. В такому підході до суті пожежної безпеки акцентується увага на досягненні головної її мети – захищеності життя та здоров'я людей, їх майна, національного багатства і навколишнього природного середовища.

На нашу думку, розуміння пожежної безпеки повинно поєднувати як мету, так і всі основні складові цього поняття. Відповідно, під **пожежною безпекою** ми розуміємо складну багатофакторну категорію, яка характеризує стан захищеності людини, суспільства, національного багатства та довкілля від пожеж, що, по-перше, відображає здатність протистояти дестабілізуючій дії різноманітних чинників, що створюють реальну загрозу виникнення пожеж, а по-друге, гарантується механізмом забезпечення пожежної безпеки як об'єктивною потребою запобігання реальній та потенційній загрози пожеж, зниження ймовірності їх виникнення та мінімізації втрат і збитків від реальних пожеж.

Таким чином, пожежна безпека у суспільстві відображає таке реальне становище, за якого на об'єкт пожежної безпеки (людину, суспільство, національне багатство, довкілля) не можуть впливати чинники загрози пожежі з причин їх відсутності. Інакшими словами, пожежна безпека та пожежний ризик розглядаються як можливості суспільних систем зберігати при функціонуванні такий стан, який не допускає з деякою ймовірністю виникнення пожеж, що пов'язане з різними відхиленнями у суспільному, виробничому та навколишньому середовищі.

Обґрунтовуючи пожежну безпеку як важливу складову національної безпеки, важко погодитись із існуючою точкою зору російського вченого А.Д. Зарецького, який стверджує, що «система пожежної безпеки є складовою всієї економічної інфраструктури держави і суспільства. Підприємці, менеджери, спеціалісти в галузі охорони праці і пожежної безпеки вирішують одне важливе економічне завдання – збереження від пожеж людського капіталу, а також тих економічних благ, які створені» [78, с. 45]. Як відомо, під економічною ринковою інфраструктурою розуміють «сукупність інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують динамічну стабільність ринкової економіки. Головними її структурними елементами є: біржі, банки та небанківські фінансові посередники, інформаційно-консультативні фірми, аудиторські, податкові та маркетингові установи, торгові дома, ярмарки тощо» [144, с. 45]. Фактично А.Д. Зарецький досліджує не пожежну безпеку як складову економічної інфраструктури, а досліджує взаємозв'язок економічної і пожежної безпеки на рівні підприємства як суб'єкта ринкового господарювання, який функціонує в умовах економічного вибору внаслідок обмеженості економічних ресурсів.

Акцентуючи на важливості пожежної безпеки у суспільстві, на наш погляд, недоцільно (некоректно) вживати термін «риннок пожежної безпеки» [236, с. 20]. Це пояснюється тим, що ринок реалізується через ринковий механізм, тобто попит, пропозицію і ціну, а в контексті безпеки ринковий механізм не вписується в поняття пожежної безпеки. Забезпечення пожежної безпеки не є прерогативою ринкової стихії, це функція держави, громадських об'єднань, суб'єктів господарювання і окремих людей.

Пожежі як конкретні і безпосередні загрози обумовлені сукупністю негативних чинників; вони зумовлюють пожежну небезпеку. Пожежна небезпека – це об'єктивна можливість негативного впливу пожеж на людину, суспільство, національне багатство та довкілля, внаслідок чого виникають матеріальні та

соціальні втрати. Кожний об'єкт захисту від пожеж повинен мати систему забезпечення пожежної безпеки.

Термін «система забезпечення пожежної безпеки», як вважає М.М. Бушлинський [31, с. 11] виникає у 1988 р. у монографічному дослідженні [245]. В цій науковій монографії за редакцією М.М. Брушлинського вказується, що під системою забезпечення пожежної безпеки, як складної соціально-економічної системи, яка взаємодіє з усіма елементами національної економіки, слід розуміти «сукупність міністерств, відомств, закладів, підприємств, організацій тощо, які в тій чи іншій мірі беруть участь в діяльності стосовно попередження і (або) ліквідації пожеж в країні» [245, с. 10]. До основних підсистем системи забезпечення пожежної безпеки, метою якої є охорона життя і здоров'я людей від небезпечних факторів пожежі і захист національного багатства від знищення унаслідок пожеж, «необхідно віднести: 1) підсистему боротьби з пожежами; 2) підсистему науково-технічного забезпечення боротьби з пожежами; 3) підсистема підготовки кадрів і роботи з громадськістю» [245, с. 22]. Логічно, що «по-перше, успішне функціонування кожної з підсистем системи забезпечення пожежної безпеки обумовлене тісними взаємозв'язками з іншими підсистемами, по-друге, кожна підсистема має свою відносно складну ієрархічну структуру» [245, с. 22].

Забезпечення пожежної безпеки – це механізм по виробленню та реалізації концепції, стратегії і тактики в сфері пожежної безпеки держави за допомогою скоординованої діяльності органів влади, громадських організацій та об'єднань, громадян. Відповідно, як зауважують, К. Пасинчук та Т. Щерба, забезпечення пожежної безпеки реалізується через «сукупність взаємообумовлених, взаємодіючих органів державного управління та вищих посадових осіб держави, яка в межах чинного законодавства та із залученням наявного у її розпорядженні потенціалу держави (матеріального, фінансового, інтелектуального та духовного), здійснює розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів (рішень) на об'єкти безпеки» [199, с. 120]. Ця точка зору підтримується в науковій літературі [45, с. 116]. Під системою забезпечення пожежної безпеки розуміють також «сукупність сил і засобів, а також заходів правового, організаційного, економічного соціального і науково-технічного характеру, які спрямовані на боротьбу з пожежами» [128, с. 35].

Отже, забезпечення пожежної безпеки держави здійснюється складним комплексом суб'єктів. Під суб'єктом складної системи забезпечення пожежної безпеки розуміється фізична або юридична особа, яка прямо або опосередковано бере участь у забезпеченні

пожежної безпеки держави, що полягає у розробці та прийнятті певних рішень в межах своєї компетенції, а також реалізації цих рішень з метою забезпечення безпеки людини, суб'єктів господарювання і суспільства. В сучасних умовах динамічних глобальних змін суб'єктами усвідомлення і забезпечення пожежної безпеки поряд із класичними суб'єктами (окремими особами, приватними роботодавцями, державою) стають і менеджери великих компаній, різні суб'єкти власності, причому на різних рівнях – особистому, регіональному і національному.

Таким чином, якщо під пожежною безпекою розуміється *стан захищеності людини, суспільства, національного багатства та довкілля від пожеж*, то забезпечення пожежної безпеки будується навколо *пожеж (загроз), від яких необхідно захищатися*. Якщо пожежна безпека ототожнюється з відсутністю загроз, то її забезпечення набуває характеру усунення носіїв небезпеки виникнення пожеж. В економічній літературі це називають *парадигмою самотвердження*, в основі якої лежить не стільки боротьба з небезпеками, скільки розвиток власних внутрішніх сил [232, с. 127].

В контексті даного наукового дослідження зауважимо, що в науковій літературі використовується також ще один термін – сфера пожежної безпеки (це є наслідком нечіткої термінологічної бази), під якою розуміють «утворене державою середовище з внутрішньою єдністю, що охоплює різні галузі господарства і в якому створюються необхідні умови для забезпечення потрібного рівня пожежної безпеки під час здійснення різноманітних видів професійної діяльності та повсякденної життєдіяльності людини» [14, с. 142]. На наш погляд, як сам термін, так і його трактування є сумнівним і навіть некоректним, оскільки держава трактується як єдиний суб'єкт забезпечення пожежної безпеки.

Отже, об'єктами забезпечення пожежної безпеки, відповідно і національної безпеки є життя та здоров'я людей, національне багатство, навколишнє середовище.

Забезпечення пожежної безпеки у суспільстві повинно базуватися на конкретних принципах, під якими ми розуміємо основні ідеї, що відображають закономірності в суспільних відносинах, які пов'язані з процесом забезпечення належної пожежної безпеки людини, суспільства та оточуючого середовища. На наш погляд, **принципами забезпечення пожежної безпеки** у суспільстві є:

1) принцип соціальності, який і передбачає цільову спрямованість пожежної безпеки на задоволення в першу чергу потреби людини у пожежній безпеці;

- 2) розробка стратегії пожежної безпеки як складової стратегії національної безпеки;
- 3) виявлення можливих джерел потенційної пожежної небезпеки;
- 4) моніторинг та аналіз об'єктивних показників стану пожежної небезпеки;
- 5) проведення активної інвестиційної політики з метою створення безпечних умов функціонування суспільства і національної економіки;
- 6) ефективна взаємодія державних органів в ході реалізації стратегії пожежної безпеки (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Забезпечення пожежної безпеки: суть та принципи

Систему забезпечення пожежної безпеки утворюють, по-перше, законодавчі та виконавчі органи влади, громадські організації та об'єднання, громадяни, які беруть участь у забезпеченні пожежної

безпеки згідно із законами; по-друге, законодавство, яке регламентує відносини у сфері пожежної безпеки.

Побудова системи забезпечення пожежної безпеки, повинна передбачати досягнення трьох взаємопов'язаних цілей, а саме:

- 1) запобігання пожежі як реальної та потенційної загрози;
- 2) захист від пожеж, який спрямований на мінімізацію втрат і збитків;
- 3) зменшення загрози пожеж, тобто зниження ймовірності виникнення потенційних пожеж (рис.1.12).

Система забезпечення пожежної безпеки відповідно до цілей включає три підсистеми:

1) підсистему запобігання пожежі, метою якої є запобігання утворенню горючого середовища і (або) запобігання утворенню в горючому середовищі (або внесення до нього) джерел запалювання;

2) підсистему протипожежного захисту, мета якої полягає в захисті людей та майна від впливу небезпечних чинників пожежі та (або) обмеження його наслідків шляхом обмеження розповсюдження пожежі за межі вогнища, евакуації людей та майна в безпечну зону і гасіння пожежі;

3) підсистему пожежно-профілактичної роботи, спрямовану на забезпечення пожежної безпеки, яка передбачає комплекс організаційно-технічних заходів. Організаційно-технічні заходи передбачають:

- організацію пожежної охорони та відомчих служб пожежної безпеки відповідно до чинного законодавства;

- паспортизацію речовин, матеріалів, виробів, технологічних процесів, будівель і споруд об'єктів у частині забезпечення пожежної безпеки;

- залучення громадськості до питань забезпечення пожежної безпеки;

- організацію навчання населення правилам пожежної безпеки;

- розробку та реалізацію норм і правил пожежної безпеки, інструкцій про порядок поведінки з пожежонебезпечними речовинами й матеріалами, про дотримання протипожежного режиму та дії людей при виникненні пожежі;

- навчання використання засобів індивідуального захисту;

- виготовлення й застосування засобів наочної агітації із забезпечення пожежної безпеки;

- нормування чисельності людей на об'єкті за умовами їхньої безпеки при пожежі;

– розробку заходів щодо дій адміністрації, робітників, службовців і населення на випадок виникнення пожежі й організацію евакуації людей;

– основні види, кількість, розміщення й обслуговування пожежної техніки. Пожежна техніка, яку використовують, має забезпечувати ефективне гасіння пожежі (загоряння), бути безпечною для природи та людей.

Рис.1.12. Система забезпечення пожежної безпеки: структура та цілі

Пожежна безпека як складна соціосистема є багатогранною і багатоаспектною. Такими гранями пожежної безпеки, на думку

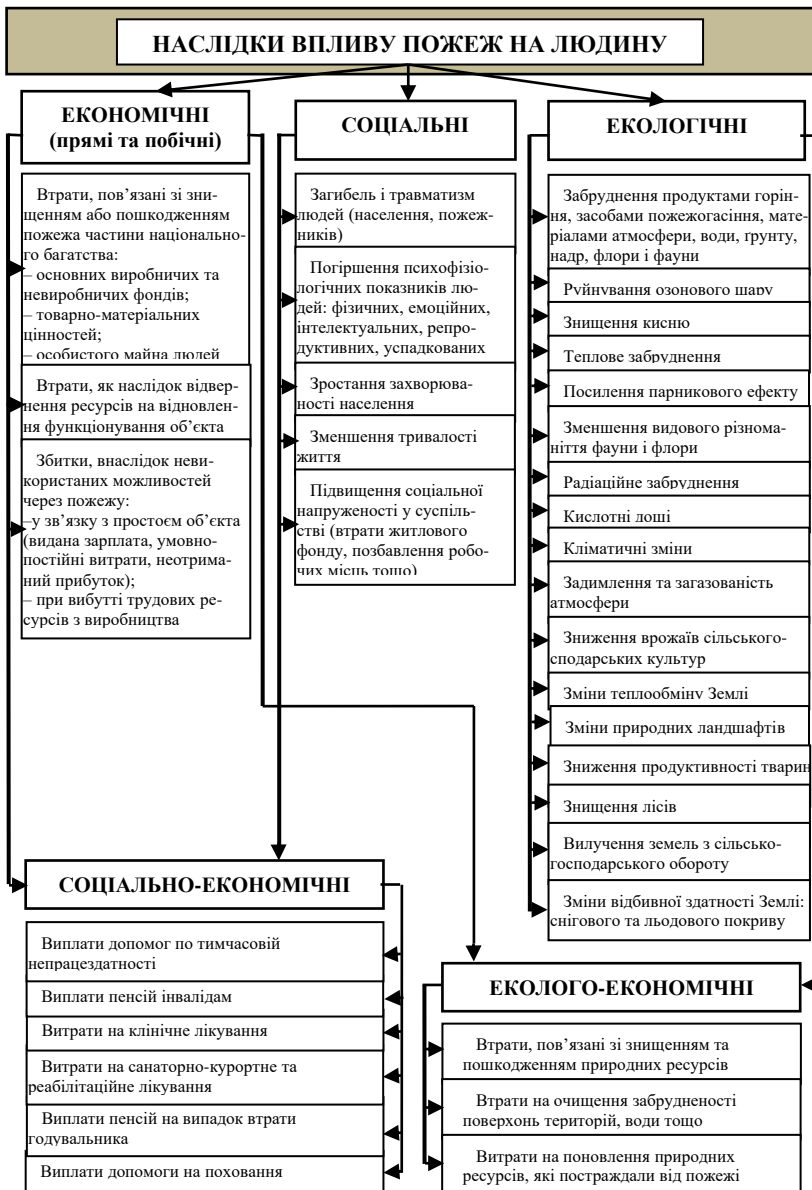
В.В. Жукова, є реальність, матеріальність, складність, взаємодія, багатоелементність, взаємодоповнення, раціональність, економічна обґрунтованість, прийнятність вартості засобів захисту майна для приватного власника, «модельність», багаторівневість і багатоступінь [72, с. 6]. Пожежна безпека відображає багато аспектів суспільного життя, а саме: соціальний, економічний, правовий, технічний, медичний, екологічний тощо.

З'ясування суті пожежної безпеки в соціально-економічному житті передбачає розгляду її антиподу – небезпеки (ними є пожежі), як такого явища, яке реально здатне впливати на функціонування людини та суспільства. Потенційну пожежу як небезпеку ми розглядаємо як об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на суспільство, суб'єктів господарювання, людину і довкілля, в результаті чого можуть бути заподіяні значні збитки. Джерелами небезпеки при цьому є певні чинники, які мають природне, техногенне або соціальне походження.

У сучасній теорії безпеки розрізняють, по-перше, небезпеку як таку, що, у цілому, усвідомлюється, але не як фатальну ймовірність завдання шкоди, що обумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками, які «володіють загрозливими, вражаючими властивостями; і загрозу як найбільш конкретну та безпосередню форму небезпеки або як сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства й держави, національним цінностям і національному способу життя» [251, с. 162]. Відповідно пожежну безпеку об'єкта слід охарактеризувати стан об'єкта, з одного боку, з погляду його здатності забезпечити нормальне функціонування в умовах існування внутрішніх та зовнішніх загроз, а з іншого – в умовах впливу певних чинників природного, техногенного або соціального походження нейтралізувати або мінімізувати вплив цих чинників з метою уникнення загрози виникнення пожежі.

Зміст пожежної безпеки як поняття (це передбачає теорія безпеки) передбачає також *класифікацію небезпек чи загроз, якими є пожежі та їх наслідки*. В.А. Гончарова під поняттям загроза розуміє дію факторів, а також ситуації й умови, що складаються в результаті цих дій, які виходять із зовнішніх та внутрішніх джерел небезпеки, відносно життєво важливих інтересів особи, фірми, регіону, суспільства та держави [46, с. 21]. Реальна і потенційна загроза об'єктам пожежної безпеки, обумовлена певними джерелами небезпеки виникнення пожеж, визначає зміст діяльності стосовно забезпечення пожежної безпеки.

Основні наслідки впливу пожеж на людину та довкілля наведені на рис. 1.13.

Рис. 1.13. Наслідки впливу пожеж на людину та довкілля [225, с. 15]

Основою виникнення пожеж як реальних і потенційних загроз пожежній, а відповідно і національній безпеці є конкретні рушійні сили, здатні породити небезпеку виникнення пожеж. Джерела загроз пожежній безпеці – це умови і чинники, які деформують пожежну безпеку як соціосистему. Існує безліч чинників ризику виникнення пожеж, проте їх значення і вагомість може змінюватись залежно від умов розвитку. На наш погляд, класифікацію пожеж як загроз пожежній безпеці можна провести за наступними критеріями (рис. 1.14):

1) за природою (джерелом) походження – природні, техногенні, спричинені людьми (соціально-економічні);

2) за об'єктами (людина, матеріальні, фінансові, інтелектуальні цінності, інформація);

3) за характером виникнення – об'єктивні та суб'єктивні;

4) за характером наслідків пожеж – прямі матеріальні, побічні, соціальні та екологічні збитки;

5) за причинами по відношенню до об'єкта – екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні);

6) за величиною матеріальних втрат – пожежі з звичайними матеріальними збитками, пожежі з великими матеріальними збитками, пожежі з особливо великими матеріальними збитками;

7) за ймовірністю виникнення – малоімовірні, ймовірні і досить ймовірні, цілком ймовірні;

8) за характером небезпеки – реальні, потенційні;

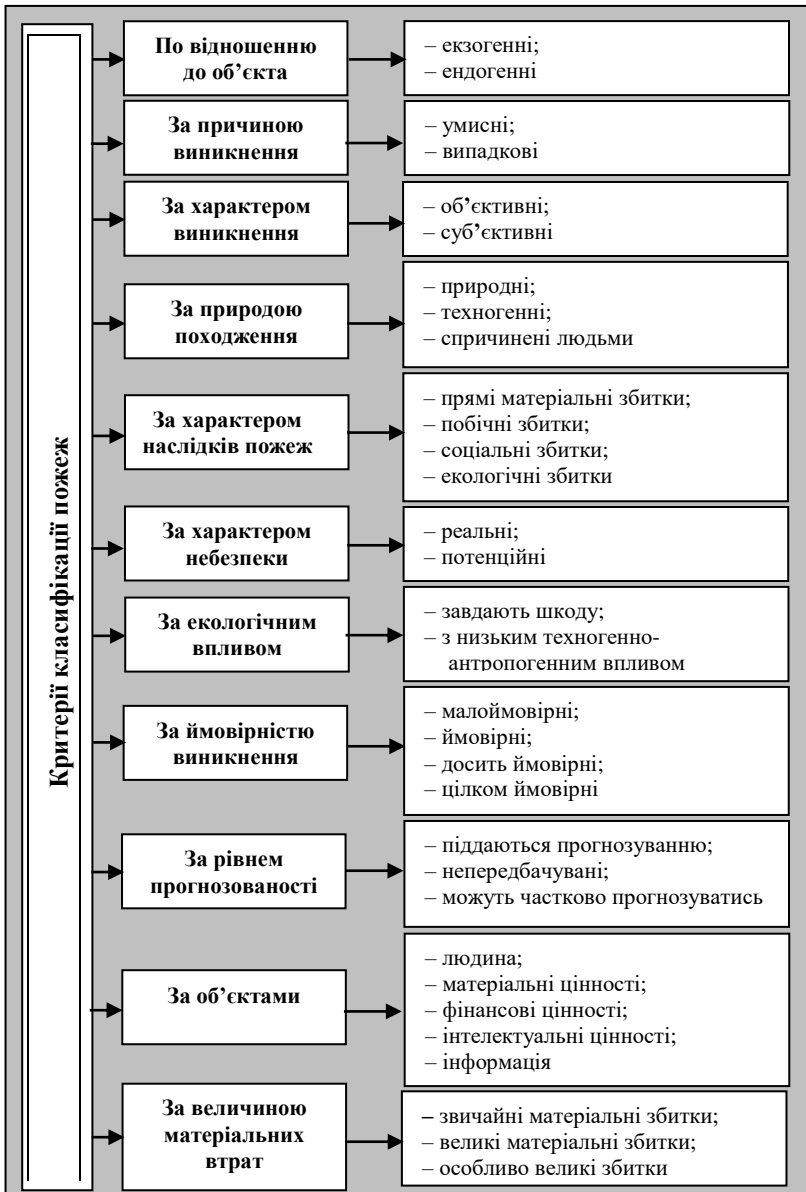
9) за причиною виникнення – умисні або випадкові;

10) за рівнем прогнозованості – піддаються прогнозуванню, непередбачувані, можуть частково прогнозуватись;

11) за екологічним впливом – завдають шкоду, з низьким техногенно-антропогенним впливом.

Відповідно до наведеної класифікації, за джерелом походження пожежі поділяють на пожежі природного походження (у результаті розряду блискавки), техногенного походження (внаслідок техногенної аварії), а також такі, які спричинені людьми (наприклад, використання несправних побутових приладів); за рівнем прогнозованості – на пожежі, які піддаються прогнозуванню, непередбачувані, можуть частково прогнозуватись; за причиною виникнення – умисні або випадкові; за об'єктами, на які спрямована пожежа – людина, матеріальні, фінансові, інтелектуальні цінності, інформація.

Суб'єктивний характер виникнення пожеж обумовлений навмисними (підпал) або ненавмисними діями людей, об'єктивний – виникає без участі людей, тобто це пожежі, які зумовлюються стихійними природними явищами (землетрус, буревій тощо).

Рис. 1.14. Класифікація пожеж як загроз пожежній безпеці

Пожежі за характером наслідків пожежі визначаються прямими, побічними, соціальними та екологічними збитками. Прямі економічні матеріальні збитки – це втрати матеріальних цінностей, знищених або пошкоджених в результаті дії небезпечних чинників пожежі і його вторинних проявів, а також засобів пожежогасіння. Побічні збитки – це втрати, пов'язані з ліквідацією пожежі (витрати на відновлення функціонування об'єкта, на якому відбулася пожежа), а також зумовлені простим виробництвом, зміною графіка руху транспортних засобів, перервою в роботі та іншою втраченою вигодою внаслідок пожежі. Соціальні збитки – це втрати в результаті вибуття трудових ресурсів з виробничої діяльності в результаті пожежі та витрати на проведення заходів внаслідок загибелі і травмування людей на пожежі. Зауважимо, що в літературі побічні збитки включають не тільки саме побічні, але і соціальні збитки [273]. Екологічні збитки – це втрати, пов'язані із забрудненням продуктами горіння та виробництва, засобами гасіння повітря, води, ґрунту, фауни і флори.

Статистика свідчить, що прямі збитки з розрахунку на 1 людину в рік постійно зростають: в Італії – на 4 долари, у Франції – на 5, у Великобританії – на 8, у Німеччині – на 13, у США – на 15 доларів [225, с. 10]. Прямі збитки можуть бути меншими за побічні і соціальні, або, навпаки, значно їх перевищувати. За даними світової статистики на одного загиблого в умовах пожежі припадає 25-30 травмованих, які дістали опіки та травми різного ступеня. Втрати на лікування людей, що зазнали опікових травм на пожежах і потребують тривалого та дорогого лікування, становлять близько 21% загальних збитків заданих пожежами [197, с. 302].

Екзогенні (зовнішні) причини пожеж пов'язані із причинами, які виникають поза межами даного об'єкта, де виникла пожежа. До зовнішніх віднесемо причини пожеж, обумовлені низьким рівнем економічного розвитку і життя в країні, низьким рівнем розвитку економічного потенціалу, геополітичним положенням країни (військові конфлікти, агресія, тероризм тощо), неефективною політикою держави в цілому і зокрема у сфері забезпечення пожежної безпеки у державі. Ендогенні причини пов'язані з господарською діяльністю людини, низькими витратами на забезпечення безпечного пожежного стану на об'єкті, необґрунтованою протипожежною діяльністю, низькою культурою пожежної безпеки.

Залежно від завданих матеріальних збитків пожежі з великими матеріальними збитками це такі пожежі, прямі збитки від яких перевищують 300 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Коли прямі матеріальні збитки перевищують 1000 і більше

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, такі пожежі відносяться до пожеж з особливо великими матеріальними збитками.

Крім цього розрізняють: за характером небезпеки – реальні пожежі, які сталися, і потенційні, які можуть статися в результаті яких-небудь причин. Потенційні пожежі необхідно попередити, а у випадку їх неминучості – мінімізувати їх наслідки.

Передбачувані пожежі виникають за певних умов недотримання правил пожежної безпеки, врахування погодних і кліматичних чинників тощо. Непередбачувані пожежі виникають раптово, як правило в результат природних лих – розряди блискавок, катастроф техногенного і природного характеру тощо. Завдання полягає в тому, щоб вчасно виявити загрозу виникнення пожежі, або послабити і мінімізувати їх негативні наслідки.

Пожежі за екологічним впливом поділяють на пожежі з низьким техногенно-антропогенним впливом і такі, які завдають шкоду навколишньому середовищу. Так, у результаті нагрівання під час пожежі, розгерметизації емкостей чи трубопроводів з небезпечними рідинами та газами можливі вибухи та витікання небезпечних речовин забруднюють повітря і землю, тим самим порушуючи екологічну рівновагу. Практично будь-яка пожежа спричиняє шкоду довкіллю.

Повна нейтралізація (у значенні зняття, нездійснення) ні реальних, ні тим більше потенційних загроз пожежній безпеці, якими є пожежі, є неможлива. Перш за все, мова має йти про зведення їх до мінімуму.

По-перше, економічна система України – царина невизначеності та підвищеного ризику як у мікро-, так і в макросередовищі. В Україні існує підвищений пожежний ризик, що дестабілізує економічну систему.

По-друге, в сучасному світі стали очевидними ірраціональні наслідки раціональної діяльності людини. Яскравим свідомством тому можуть бути екологічні проблеми, кліматичні зміни, духовні й етнічні конфлікти та ін.

Аналіз основних загроз пожежній безпеці в Україні в сучасних умовах дозволяє конкретизувати напрями стратегії забезпечення пожежної безпеки.

Вирішення стратегічних завдань забезпечення пожежної безпеки є довгостроковим процесом.

Пожежна безпека – це широке поняття, яке включає в себе комплекс заходів щодо захисту всіх ланок і суб'єктів господарювання економічної системи, починаючи від громадянина, підприємств і закінчуючи державою та навколишнім середовищем. У процесі дослідження стану пожежної безпеки необхідно враховувати

ієрархічну декомпозицію, яка обґрунтовує взаємозалежність окремих її рівнів. В основу формування ієрархії рівнів пожежної безпеки покладено ступінь ідентичності та протилежності інтересів на кожному рівні і необхідність механізмів їх вирішення найбільш прийнятним шляхом.

Тому пожежна безпека країни повинна розглядатися на таких рівнях:

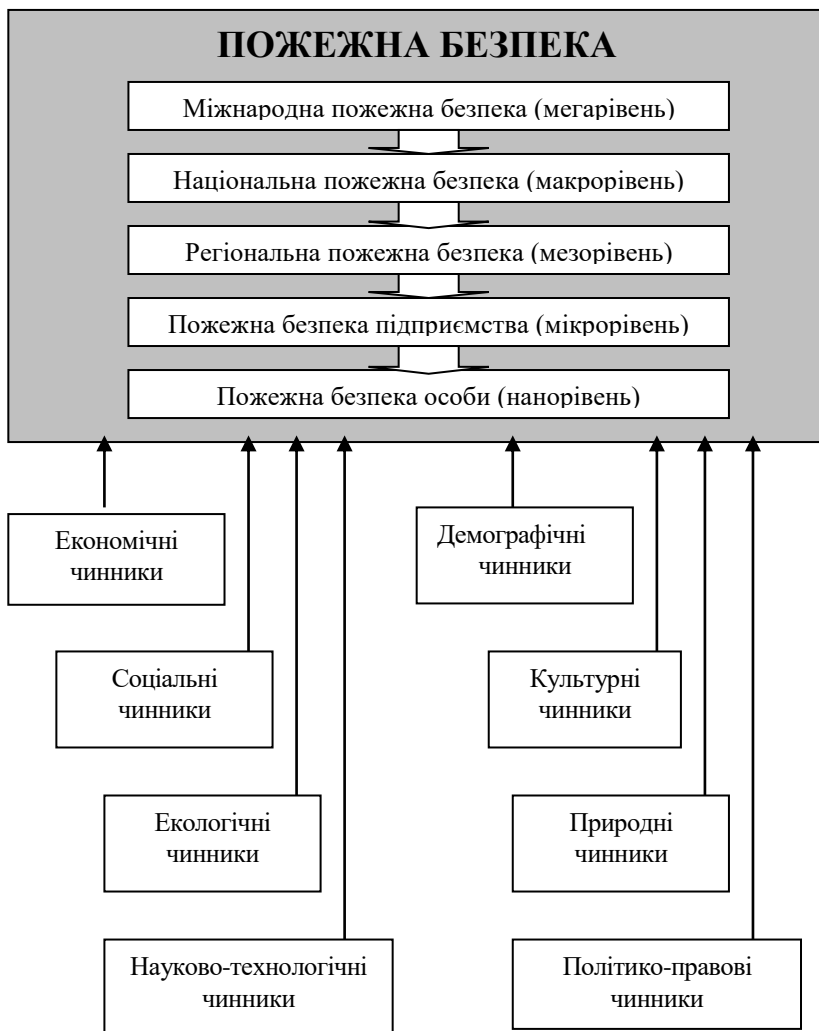
- нанорівень (пожежна безпека особи);
- мікрорівень (пожежна безпека підприємства);
- мезорівень (регіональна пожежна безпека);
- макрорівень (національна пожежна безпека);
- мегарівень (міжнародна та глобальна пожежна безпека)

(рис. 1.15).

Сьогодні особливого значення набуває питання пожежної безпеки особи. Саме тому серед принципів забезпечення пожежної безпеки ми в першу чергу акцентуємо на принципі соціальності, який і передбачає цільову спрямованість пожежної безпеки на задоволення пожежної безпеки людини. Зауважимо, що ще сто років назад російський економіст Л. Шеришев звертав увагу на те, що в основі концепції безпеки, її структури та механізмів повинно бути нове ноосферне світобачення, нове уявлення про ланки і життєво важливі інтереси та базові цінності країни, її роль і місце у світовому суспільстві [297, с. 12]. При цьому ключовим елементом ноосферного укладу життя виступає людина. У цьому контексті некоректним є висловлювання П.Ю. Князева, який стверджує, що «зовсім неважливо, що саме захищається від пожежі: людина, суспільство, держава, атомна станція... Важливий принцип і підхід, а він є однаковий для всіх об'єктів» [98, с. 87]. Людина і її життя є найбільшою цінністю. Необхідність забезпечення безпеки, в тому числі і пожежної безпеки є основною соціальною потребою людини, «формування якої відбулося на межі її інстинкту та свідомості: будь-які природні та соціальні явища людина розглядає насамперед через призму можливої загрози, а отже й можливості забезпечення власної безпеки» [20, с. 26].

На мікрорівні пожежна безпека є гарантією подальшого економічного розвитку, оскільки пожежа може зумовити часткову або повну зупинку підприємства. У другому випадку необхідний час для відновлення підприємства після пожежі, що, по-перше, скорочує виробництво і величину прибутку, а по-друге, вимагає значних фінансових і матеріальних затрат на відновлення виробничо-господарської діяльності підприємства.

На макрорівні пожежна безпека є одним із вимірів національної безпеки і важливою її складовою.

Рис. 1.15. Пожежна безпека: рівні та чинники, що її визначають

На наш погляд, повнота всього комплексу питань забезпечення пожежної безпеки на макрорівні вимагає конкретизації термінології – в

даному випадку доцільно і коректно використовувати категорію «національна пожежна безпека», а не категорію «пожежна безпека держави», оскільки саме національна пожежна безпека є складовою загального поняття «національна безпека». Така точка зору є очевидною, оскільки категорія «національна пожежна безпека» є більш загальною і значно ширшою від категорії «пожежна безпека держави».

Разом з тим існування таких двох категорій можна обґрунтувати об'єктивним існуванням на різних етапах суспільного розвитку так званих «ножиць» між інтересами нації, підґрунтя яких повинно становити життєво важливі інтереси особистості і суспільства (наприклад, забезпечення пожежної безпеки), і інтересами держави, тобто інституціональними інтересами політичної влади суспільства [36, с. 1266]. З цього приводу В.П. Горбулін та А.Б. Качинський зауважують, що актуальність «розв'язання цієї наукової і практичної проблеми особливо ускладнюється для України, що як держава-нація досі не змогла створити політичні умови для врегулювання дії держави та громадянського суспільства» [49, с. 15].

Існуючий тісний взаємозв'язок означає, що при визначенні та оцінці стану пожежної безпеки необхідно враховувати широкий спектр чинників, які обумовлюють пожежну небезпеку (рис. 1.16).

На наш погляд, існують різноманітні *чинники*, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства, державі, ускладнюють реалізацію національних інтересів щодо створення системи безпеки, обумовлюють виникнення пожежної небезпеки, а відповідно – посилюють необхідність забезпечення пожежної безпеки [154, с. 140]. До таких чинників ми відносимо:

1) економічні – зношеність основних виробничих та невиробничих фондів, недостатній рівень інвестицій, особливо у інноваційні технології, несприятливий інвестиційний клімат, наявність великого обсягу тіньової економіки;

2) політико-правові – недосконалість та нестабільність законодавчої бази, нестабільний політичний клімат;

3) науково-технологічні – скорочення кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, недостатнє використання Інтернет-ресурсів, міграція наукових кадрів за кордон, недостатні інвестицій в науку;

4) культурні – зменшення ролі і значення традицій та звичаїв, зміна цінностей, пряма деградація частини суспільства;

5) соціальні – низький рівень життя, високий рівень бідності, безробіття, низький рівень соціальних виплат, а також соціальна напруженість¹;

6) демографічні – міграційні процеси населення за кордон, старіння нації, депопуляція;

7) екологічні – загострення екологічних проблем, які проявляються не тільки на національному рівні, але мають глобальний характер;

8) природні – виверження вулканів, погодні умови, падіння метеоритів, землетруси, виверження вулканів, розряди блискавок тощо.

В цілому всі чинники, які визначають рівень пожежної небезпеки, на наш погляд, можна поділити на три групи:

– чинники, які необхідно враховувати і на які необхідно впливати (забезпечення норм пожежної безпеки на об'єктах господарювання, рівень протипожежної підготовки населення та рівень культури безпеки життєдіяльності, організація процесу пожежогасіння тощо);

– чинники, які необхідно враховувати, проте на них неможливо вплинути (наприклад, погодні умови);

– чинники, які неможливо попередити, проконтролювати і на які неможливо вплинути (наприклад, падіння метеорита).

Серед трьох груп чинників, що обумовлюють пожежну небезпеку, найбільшу і основну частку становлять чинники першої групи, які залежать від окремої особи, керівників підприємств, організацій та установ, від держави в цілому. Володіючи інформацією про ймовірні чинники, що обумовлюють пожежну небезпеку, можна уникнути значних масштабних матеріальних, соціальних і екологічних втрат.

Крім цього варто наголосити, що для вищеперерахованих чинників притаманний *синергізм та системний характер дії*. Це обумовлює особливу актуальність забезпечення пожежної безпеки в державі, зростання ролі держави в системі національної безпеки в цілому, посилення державного регулювання соціально-економічним розвитком України, збільшення фінансування з метою запобігання та зменшення ризиків виникнення пожеж, а відповідно гарантування економічної безпеки, забезпечення сталого розвитку національної економічної системи та підвищення конкурентоспроможності економіки країни. Держава забезпечує доступ до інформації, яка стосується функціонування економіки на макро- і мікрорівні, що знижує невизначеність, непередбачуваність багатьох процесів,

---

¹ Соціальна напруженість – «це стан, за якого на безпеку суспільства справляє вплив сукупність загроз, а відповідні заходи з боку органів державного управління не вживаються через відсутність необхідних ресурсів або внаслідок грубих прорахунків при розробці та втіленні в життя політики національної безпеки, або небажання своєчасно врахувати наявний потенціал громадянського суспільства» [247, с. 193].

створює умови для підвищення мобільності факторів виробництва, формування інфраструктури, того середовища, яке гарантує підвищену безпеку.

Існуючі типи стратегій держави забезпечення пожежної безпеки можна поділити залежно від їх спрямованості на:

- усунення існуючих загроз виникнення пожеж;
- запобігання можливих загроз виникнення пожеж;
- відновлення завданої шкоди в результаті пожеж, що сталися.

Отже, пожежна безпека як складна багаторівнева система, що є складовою національної безпеки держави, має власну структуру, внутрішню логіку взаємозв'язку, розвитку та функціонування; забезпечення пожежної безпеки держави здійснюються складним комплексом суб'єктів. Тому пожежну безпеку, на наш погляд, можна зобразити як концептуальну модель (рис. 1.16).

Досліджуючи забезпечення в державі пожежної безпеки, на наш погляд, необхідно звернути увагу на декілька особливих моментів.

По-перше, забезпечення пожежної безпеки – це процес, який є безперервним і циклічним. Це означає, що у кризові періоди розвитку економіки необхідно особливу увагу приділяти увагу цим сферам, особливо акцентуючи на забезпеченні пожежної безпеки людини та суб'єктів підприємницької діяльності.

По-друге, необхідно чітко визначати і конкретизувати чинники, які можуть обмежити цей процес, а відповідно знайти шляхи подолання і вирішення реальних проблем, оскільки гарантування як пожежної безпеки на постійно належному рівні є обов'язковою умовою успішного поступального розвитку суспільства.

По-третє, державна стратегія забезпечення як економічної, так і пожежної безпеки повинна передбачати заходи науково-методичного, нормативно-правового, організаційного, матеріально-технічного і фінансового характеру, що забезпечують реалізацію стратегічних напрямів гарантування безпеки, які, у свою чергу, слід розділити на надзвичайні, першочергові та перспективні.

По-четверте, на сучасному етапі розвитку національної економіки все більше інтегруються в єдину глобальну економіку, тому кожна країна повинна створювати власну модель забезпечення безпеки функціонування, щоб мати змогу запобігати та мінімізувати негативні наслідки надзвичайних ситуацій, зокрема пожеж.

Саме ці особливості повинні враховуватись при розробленні державної політики у системі пожежної безпеки, причому, на наш погляд, найважливішими є три моменти:

- по-перше, пожежна безпека та її забезпечення – це процес, який є не тільки лінійним, а й циклічним, синусоїдальним, оскільки пов'язаний із циклічним характером розвитку національної економіки;

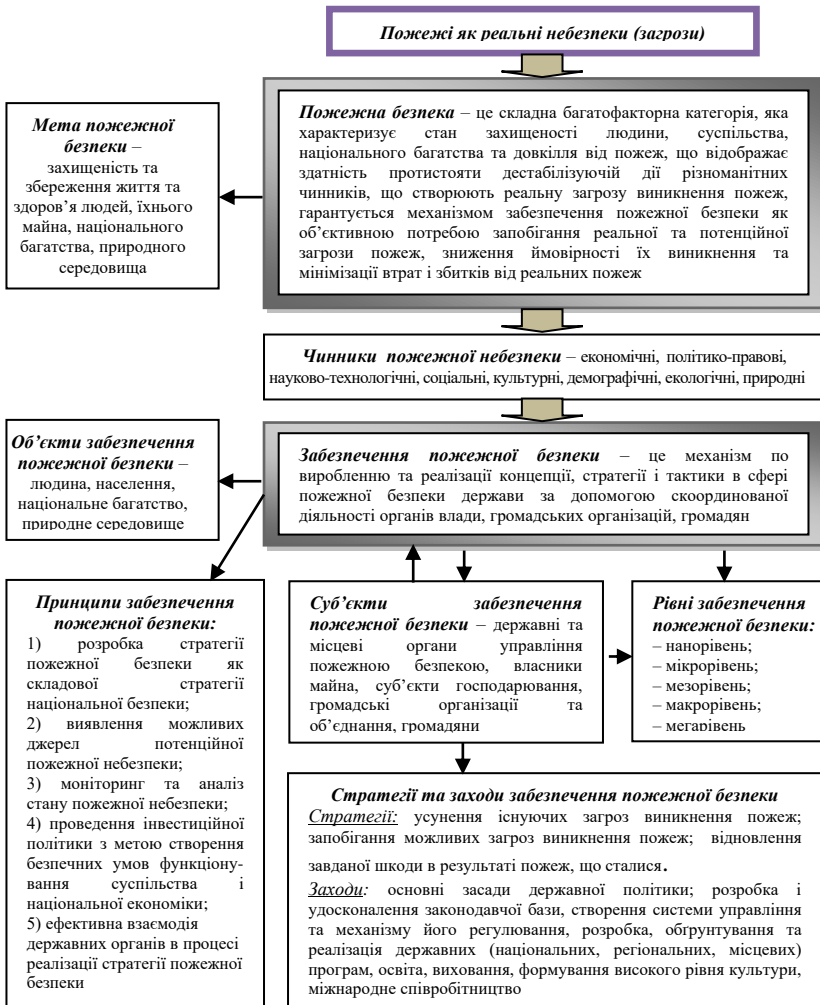

Рис. 1.16. Концептуальна модель пожежної безпеки [155]

- по-друге, необхідним є детальна конкретизація всіх чинників і обставин, які можуть його обмежувати, а також деталізація і розроблення напрямів подолання існуючих загроз, щоб процес забезпечення пожежної безпеки йшов у потрібному напрямі;

- по-третє, ефективність держави в системі пожежної безпеки визначається зведенням пожежних ризиків до мінімуму та в отриманні загальнонаціональних вигід, тобто забезпечення сталого розвитку економічної системи та підвищення конкурентоспроможності країни.

На сьогодні в Україні розробка стратегії забезпечення пожежної безпеки, по-перше, неможлива без розробки економічної стратегії розвитку національної економіки, по-друге, що є немаловажним, передбачає окрім зміцнення державної влади, також підвищення довіри до її інститутів, по-третє, вимагає раціоналізації механізмів вироблення рішень і формування економічної політики та політики забезпечення пожежної безпеки. При цьому, йдучи від традиційної, суворо вертикальної схеми державного управління, потрібно забезпечити горизонтальні між функціональні зв'язки. Для цього слід сформувати коло заходів науково-методичного, нормативно-правового, організаційного, кадрового, матеріально-технічного і фінансового характеру, що забезпечують реалізацію стратегічних напрямів, які, у свою чергу, слід розділити на надзвичайні, першочергові, середньострокові і перспективні.

В умовах науково-технічного прогресу зростає рівень складності функціонуючої будь-якої системи, в тому числі і досліджуваної пожежної безпеки як складової національної безпеки. Цей прояв є різновекторним:

- по-перше, збільшується кількість елементів системи (наприклад, виникають нові чинники, що обумовлюють пожежну небезпеку, формується мегарівень пожежної безпеки тощо);

- по-друге, якісно змінюються вже існуючі структурні елементи системи пожежної безпеки;

- по-третє, між елементами системи виникають більш тісні і триваліші зв'язки, що не тільки ускладнює взаємодію в системі, але робить цю взаємодію більш гнучкою і змістовнішою (наприклад, взаємозв'язки між рівнями забезпечення пожежної безпеки, формування сьогодні першочерговим завданням забезпечення пожежної безпеки окремої людини і її життя як найважливішої цінності у суспільстві).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Безпека є найважливішою потребою будь-якої соціально-економічної системи. Ефективність функціонування соціально-економічної системи, а відповідно – рівень забезпечення безпеки людини і суспільства найвищою є у стані рівноваги, який характеризується збалансованими і врегульованими зв'язками між окремими її елементами. Безпека – це стан захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх небезпек і загроз, що базується на діяльності людей, суспільства, держави і світового співтовариства народів по виявленню, запобіганню та подоланню небезпек та загроз, що здатні знищити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати неприйнятних збитків, зачинити шлях до виживання та розвитку.

Національна безпека є здатністю суспільства своєчасно розпізнати й оцінити всі класи загроз і вжити необхідних заходів до оптимального їх зниження або віддзеркалення з урахуванням поточних можливостей країни і довготривалих інтересів її розвитку, а також співпраці в цих цілях з іншими країнами і народами. Об'єктами національної безпеки є людина, суспільство і держава.

Складовими національної безпеки є екологічна, інформаційна, політична, військова, духовно-моральна, пожежна та техногенна безпека. Наріжним каменем усіх вимірів державної національної безпеки є економічна безпека.

Економічна безпека – це такий стан економічного механізму, якому відповідає певний стан економічної системи та держави, що забезпечує і гарантує розвиток і зростання економіки та соціальної сфери при достатньому захисті економічних інтересів країни. В результаті формується здатність протистояти і протидіяти системі загроз зовнішнього і внутрішнього походження, висока конкурентоздатність національної економіки у світовому економічному просторі, високий економічний і оборонний потенціал, що зумовлює підвищення рівня та якості життя населення країни. Як системне і складне поняття економічна безпека включає макроекономічну, інвестиційну, науково-технічну, енергетичну, соціальну, демографічну та продовольчу безпеку.

Відповідно до рівнів системи безпекотворення можна виділити п'ять рівнів економічної безпеки: мегарівень (глобальна та міжнародна економічна безпека); макрорівень (національна економічна безпека); мезорівень (регіональна економічна безпека); мікрорівень (локальна економічна безпека – економічна безпека підприємства); нанорівень (індивідуальна економічна безпека – безпека особи).

Пожежна безпека як складова національної безпеки є складною багатофакторною категорією, яка характеризує стан захищеності людини, суспільства, національного багатства та довкілля від пожеж, що, по-перше, відображає здатність протистояти дестабілізуючій дії різноманітних чинників, що створюють реальну загрозу виникнення пожеж, а по-друге, гарантується механізмом забезпечення пожежної безпеки як об'єктивною потребою запобігання реальній та потенційній загрози пожеж, зниження ймовірності їх виникнення та мінімізації втрат і збитків від реальних пожеж.

Пожежна безпека у суспільстві відображає таке реальне становище, за якого на об'єкт пожежної безпеки (людину, суспільство, національне багатство, довкілля) не можуть впливати чинники загрози пожежі з причин їх відсутності. Іншими словами, пожежна безпека та пожежний ризик розглядаються як можливості суспільних систем зберігати при функціонуванні такий стан, який не допускає з деякою ймовірністю виникнення пожеж, що пов'язане з різними відхиленнями у суспільному, виробничому та навколишньому середовищі.

Забезпечення пожежної безпеки – це механізм по виробленню та реалізації концепції, стратегії і тактики в сфері пожежної безпеки держави за допомогою скоординованої діяльності органів влади, громадських організацій та об'єднань, громадян.

Система забезпечення пожежної безпеки включає три підсистеми: підсистему запобігання пожежі; підсистему проти-пожежного захисту; підсистему пожежно-профілактичної роботи.

Пожежна безпека передбачає п'ять рівнів: нанорівень (пожежна безпека особи); мікрорівень (пожежна безпека підприємства); мезорівень (регіональна пожежна безпека); макрорівень (національна пожежна безпека); мегарівень (міжнародна та глобальна пожежна безпека).

Пожежна безпека визначається широким спектром чинників, серед яких економічні, політико-правові, науково-технологічні, соціальні, культурні, демографічні, екологічні та природні чинники.

Пожежна безпека як складна соціосистема, є складовою національної безпеки держави, має власну структуру, внутрішню логіку взаємозв'язку, розвитку та функціонування, а також особливості функціонування, врахування яких дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення, розробляти та реалізувати перспективні програми покращення забезпечення стану пожежної безпеки як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах, змінювати пріоритети в напрямках фінансування сфери забезпечення пожежної безпеки.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПОЖЕЖНОЇ НЕБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ТА АНАЛІЗ СТАНУ З ПОЖЕЖАМИ І НАСЛІДКАМИ ВІД НИХ

2.1. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ З ПОЖЕЖАМИ І НАСЛІДКАМИ ВІД НИХ В УКРАЇНІ ЗА 2000-2015 РОКИ

Інформація про пожежі та їх наслідки в Україні, отримана із карток обліку пожеж (Pog_Stat), та аналіз отриманих статистичних даних дозволяє дослідити в динаміці рівень пожежної безпеки в країні та окремих регіонах, виявити слабкі місця в системі забезпечення пожежної безпеки загалом, а також в окремих її сферах, галузях, регіонах. Це дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення та розробляти перспективні програми покращення забезпечення стану пожежної безпеки як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах, змінювати пріоритети в напрямках фінансування сфери забезпечення пожежної безпеки.

За даними масивів карток обліку пожеж [9] протягом 2015 року в Україні зареєстровано 79581 пожежа, загальні матеріальні збитки, завдані пожежами, становили 5676392 тис. грн., з яких прямі матеріальні збитки – 1458296 тис. грн., побічні – 4218096 тис. грн. У 2015 році у порівнянні з 2014 роком кількість пожеж збільшилася на 15,5%, зменшилися матеріальні збитки від пожеж: прямі матеріальні збитки – на 2,18%, побічні збитки – на 32,4%. У 2015 році у порівнянні з попереднім роком на 1,6% збільшилася кількість знищених і пошкоджених будівель і споруд і на 13,0% більше знищено та пошкоджено техніки.

У 2015 році в Україні в середньому щодня виникало 218 пожеж (у 2014 році – 189), унаслідок яких гинуло 5 і отримувало травми 4 людини (у 2014 році – 6 і 4 людини відповідно), вогнем знищувалося або пошкоджувалося 74 будівлі та споруди (у 2014 році 75 одиниць) та 11 одиниць транспортних засобів (у 2014 році – 12 одиниць), щоденні прямі матеріальні втрати від пожеж становили 4,0 млн грн. (у 2014 році – 4,1 млн грн.).

У 2015 році в Україні у середньому кожна третя пожежа знищувала або пошкоджувала будівлю чи споруду. Зростання кількості знищених та пошкоджених будівель зареєстровано у Львівській (+75,2 %), Житомирській (+52,6 %), Полтавській (+42,4 %), Одеській (+32,8 %), Тернопільській (+27,9 %), Хмельницькій (+25,4 %), Чернігівській (+24,0 %), Чернівецькій (+23,6 %), Івано-Франківській (+23,4 %), Волинській (+21,1 %), Київській (+18,6 %),

Вінницькій (+16,6 %), Закарпатській (+15,2 %), Рівненській (+12,8 %), Харківській (+7,4 %) та Черкаській (+1,7 %) областях.

Кожною 21 пожежею в державі у 2015 році знищувалась або пошкоджувалась одиниця техніки. Найчастіше знищувалась або пошкоджувалась одиниця техніки у Черкаській та Чернівецькій (кожна 9), Полтавській та Хмельницькій (11), Закарпатській (12), Волинській та місті Києві (14), Вінницькій (15), Рівненській, Сумській та Кіровоградській (16), Херсонській (18) та Чернігівській (19), Миколаївській, Тернопільській та Одеській (20) областях. Зростання кількості знищеної та пошкодженої техніки зареєстровано в Закарпатській (+70,6 %), Чернівецькій (+46,3 %), Одеській (+44,0 %), Волинській (+25,3 %), Рівненській (+19,3 %), Миколаївській (+12,1 %), Житомирській (+8,1 %), Тернопільській (+7,5 %), Херсонській (+5,6 %), Львівській (+3,5 %) та Запорізькій (+0,8 %) областях.

Унаслідок пожеж у 2015 році загинула 1947 людей, у тому числі 66 дітей; 1360 людей отримали травми. Протягом 2015 року у порівнянні з 2014 роком кількість людей, що загинули на пожежах скоротилася на 13,3%, на 6,2% зменшилася кількість травмованих на пожежах.

В табл. 2.1 наведено основні статистичні показники стану з пожежами в Україні за 2000-2015 рр.

Таблиця 2.1
Динаміка основних статистичних показників стану з пожежами в Україні, 2000-2015 роки

Роки	Пожежі, од.	Прямі матеріальні збитки, тис. грн	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	Кількість травмованих під час пожежі, осіб
1	2	3	4	5
2000	58156	58016	3199	1528
2001	57925	77832	3523	1824
2002	59679	88956	3798	1766
2003	61286	89546	3914	1849
2004	47698	90493	3784	1828
2005	49944	130383	4187	1895
2006	48084	201930	4031	1900
2007	50583	479362	4001	1867
2008	46476	431956	3876	1775
2009	44015	483098	3209	1634
2010	62207	665396	2819	1537

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
2011	60790	802846	2869	1525
2012	71443	860070	2751	1682
2013	61114	710863	2494	1584
2014*	68879	1489741	2246	1450
2015*	79581	1458296	1947	1360
В середньому за рік	57991	507423	3290	1687

* Основні показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

У середньому за 2000-2015 роки в Україні щороку відбувалася 57991 пожежа, прямі матеріальні збитки від пожежі становили 507423 тис. грн. Унаслідок пожеж в середньому щороку гинуло 3290 людей, 1687 осіб отримували травми. За цей період в Україні в середньому щоденно виникало 159 пожеж, кожною пожежею наносились прямі матеріальні збитки на суму 8,75 тис. грн. Кожного дня внаслідок пожеж в середньому гинуло 9 і отримувало травми 5 осіб.

Проілюструємо графічно динаміку кількості пожеж та прямих матеріальних збитків від них (рис. 2.1).

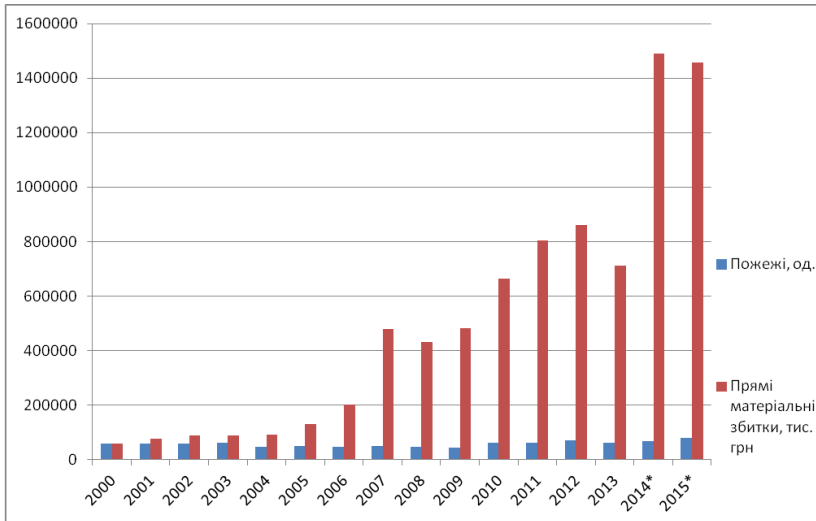
В табл. 2.2 подано індекси основних статистичних показників стану з пожежами в Україні порівняно з 2000 роком. У 2015 році виникло пожеж на 36,88% більше, ніж у 2000 році. Упродовж 2000-2015 рр. кількість пожеж коливається від мінімального значення – 44015 пожеж у 2009 році, до максимального значення – 79581 пожежі у 2015 році.

Упродовж аналізованого періоду постійно зростали обсяги прямих матеріальних збитків від пожеж. Зокрема, прямі матеріальні збитки від пожеж у 2015 році в країні були у 25,1 рази більші, ніж у 2000 році.

Разом з тим протягом останніх 16 років в Україні спостерігається позитивна тенденція: практично постійно зменшується кількість загиблих і травмованих людей в результаті пожеж.

У 2015 році у порівнянні з 2000 роком при зростанні кількості пожеж на 36,8%, зменшилася як кількість загиблих унаслідок пожеж (на 29,1%), так і кількість травмованих під час пожежі (на 21,0%).

Рис. 2.1. Динаміка кількості пожеж та прямих матеріальних збитків від них в Україні за 2000-2015 рр.

У 2015 році у порівнянні з 2014 роком також спостерігається зменшення як кількості загиблих унаслідок пожеж (на 13,4%), так і кількості травмованих під час пожежі (на 6,2%), при цьому кількість пожеж зросла на 15,5%, а прямі матеріальні втрати зменшилися на 2,1%.

Найменше травмовано людей під час пожеж було у 2015 році – 1360 людей, а найбільше у 2006 році – 1900 людей. В результаті пожеж найбільше людей загинуло у 2005 році – 4187 людей, а найменше у 2015 році – 1947 людей.

В табл. 2.2 наведено відносні показники стану з пожежами в Україні упродовж 2000-2015 рр., тобто індекси основних статистичних показників стану з пожежами у відсотковому обчисленні до показників 2000 року. Дані таблиці наглядно демонструють існуючі тенденції, які спостерігаються в системі пожежної безпеки в Україні упродовж останніх шістнадцяти років.

Реальні тенденції в системі пожежної безпеки в Україні підтверджують також обчислені відносні статистичні показники стану з пожежами в країні, а саме: прямі матеріальні збитки у розрахунку на одну пожежу, кількість людей, які загинули унаслідок пожежі, та кількість людей, які травмовані під час пожежі у розрахунку на 1000 пожеж (табл. 2.3).

Таблиця 2.2**Індекси основних статистичних показників стану з пожежами в Україні за 2000-2015 рр. (відсотків до 2000 року)**

Роки	Пожежі	Прямі збитки	Кількість загиблих унаслідок пожежі	Кількість травмованих під час пожежі
2000	100,0	100,0	100,0	100,0
2001	99,6	134,2	110,1	119,4
2002	102,6	153,3	118,7	115,6
2003	105,4	154,3	122,4	121,0
2004	82,0	156,0	118,3	119,6
2005	85,9	224,7	130,9	124,0
2006	82,7	348,1	126,0	124,3
2007	87,0	826,3	125,1	122,2
2008	80,0	744,5	121,1	116,2
2009	75,7	832,7	100,3	106,9
2010	107,0	1146,9	88,1	100,6
2011	104,5	1383,8	89,7	99,8
2012	122,8	1482,5	86,0	110,1
2013	105,1	1225,3	78,0	103,1
2014	118,4	2567,8	70,2	94,9
2015	136,8	2513,6	60,9	89,0

Як свідчать дані табл. 2.3, за останні 16 років в Україні темпи зростання прямих матеріальних збитків від пожеж зростали вищими темпами, ніж кількість пожеж, в результаті чого щороку збільшувались збитки, що наносилися кожною пожежею. Так, прямі матеріальні збитки, в результаті однієї пожежі у 2000 р. в середньому становили 997 грн., у 2015 р. цей показник становив 18325 грн., тобто збільшився у 18,4 рази. У порівнянні з 2014 роком цей показник зменшився на 15,3%.

Кількість загиблих унаслідок пожежі у розрахунку на 1000 пожеж зростав з 2000 року, найвищим цей показник був у 2008 році – 93 людини. Починаючи з 2008 року цей показник зменшується, що свідчить про сформовану реальну позитивну тенденцію в Україні. Також позитивною є тенденція до скорочення кількості травмованих під час пожежі у розрахунку на 1000 пожеж, яка сформувалася з 2006 року.

Таблиця 2.3

**Динаміка відносних статистичних показників стану з
пожежами в Україні, 2000-2015 роки**

Роки	Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн	Кількість людей, що загинули унаслідок пожежі у розрахунку на 1000 пожеж, осіб	Кількість травмованих під час пожежі у розрахунку на 1000 пожеж, осіб
2000	0,997	55	26
2001	1,344	60	31
2002	1,490	67	30
2003	1,461	64	30
2004	1,897	79	38
2005	2,610	84	38
2006	4,200	84	40
2007	9,477	79	37
2008	9,294	83	38
2009	10,976	73	37
2010	10,696	45	25
2011	13,207	47	25
2012	12,038	38	24
2013	11,629	41	26
2014*	21,628	33	21
2015*	18,325	24	17
В середньому за рік	8,750	57	29

* Основні показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Стосовно пожеж з особливо великими збитками², то у 2014 році виникло 292 таких пожежі; частка таких пожеж становила лише 0,4% від загальної кількості пожеж. У 2013 році таких пожеж було 81 (0,1% від загальної кількості пожеж). Ці пожежі у 2014 році нанесли державі прямих матеріальних втрат на суму 621 млн. 804 тис. грн., їх частка становить 41,7% від загальної суми прямих збитків, відповідно у 2013 році цей показник становив 224 млн. 52 тис. грн. і 31,5%. Прямі

² Пожежі з особливо великими матеріальними збитками – це пожежі, прямі збитки від однієї пожежі перевищують 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

матеріальні втрати у розрахунку на одну пожежу з особливо великими збитками становили у 2014 році 2129465 грн., у 2013 році – 7667308 грн.

Найбільше пожеж з особливо великими збитками у 2014 році виникло в житлових будинках та спорудах, на транспортних засобах, торговельно-складських спорудах та спорудах виробничого призначення, що відповідно становило 131 (44,9%), 42 (14,4%), 40 (13,7%) та 31 (10,6%).

Отже, у 2014 році у порівнянні з 2013 роком збільшилася кількість пожеж з особливо великими збитками (у 3,6 рази), проте втрати у розрахунку на одну таку пожежу зменшилися у 3,6 рази. Причиною такого значного збільшення кількості пожеж, якими нанесено особливо великих збитків, стали бойові дії у зоні АТО на сході України.

В Україні у 2014 році виникло 894 пожежі з великими збитками³, які завдали прямих збитків на суму 280 млн. 572 тис. грн. (в 2013 році виникло 353 пожежі, якими завдано прямих збитків на суму 105 млн. 278 тис. грн.). Питома вага пожеж з великими збитками складає біля 1,3% від загальної кількості пожеж, а питома вага прямих збитків, завданих цими пожежами, складає 18,8% від загальної суми прямих збитків. Прямі матеріальні втрати у розрахунку на одну пожежу з великими збитками становили у 2014 році 313839 грн., у 2013 році – 298238 грн.

Найбільше пожеж з великими збитками у 2014 році виникало в житловому секторі – 486 (54,4%), на транспорті – 221 (24,7%) та у торговельно-складських спорудах – 313 (36,9%).

Отже, у 2014 році у порівнянні з 2013 роком збільшилася кількість пожеж з великими збитками (у 2,5 рази), при цьому збільшилися втрати у розрахунку на одну таку пожежу (у 1,05 рази).

Кількість пожеж нерівномірно розподіляється протягом року по місяцях: є місяці із високою пожежною небезпекою, є місяці із низькою пожежною небезпекою. В табл. 2.4 та на рис. 2.2 наведено розподіл пожеж за місяцями.

Найбільш напруженими за кількістю пожеж у 2014 році були березень, серпень і вересень, а у 2010 р. – квітень, серпень і вересень, в ці місяці відповідно виникло 35,8% і 40,28% від річної кількості пожеж. Квітень і серпень були найбільш напружені за кількістю пожеж протягом останніх п'яти років – з 2010 р. по 2014 р.

---

³ Пожежі з великими матеріальними збитками – це пожежі, прямі збитки від однієї пожежі перевищують 300, але є менші, ніж 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Таблиця 2.4

Розподіл пожеж за місяцями у 2010-2014 рр.

Місяці	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Січень	4321	3555	4232	3760	4665
Лютий	2785	3780	5130	3306	3751
Березень	4506	5107	7432	4451	8248
Квітень	5257	6540	6347	7450	4828
Травень	4079	4300	5885	6493	4533
Червень	4107	4939	5199	4920	4302
Липень	4745	4355	8748	5647	6406
Серпень	13342	6503	8670	8953	8741
Вересень	6431	6232	5421	3430	7647
Жовтень	4307	5114	5195	3982	6494
Листопад	4624	6119	4283	4019	4966
Грудень	3703	4248	4900	4703	4298
Разом	62207	60790	71443	61114	68879

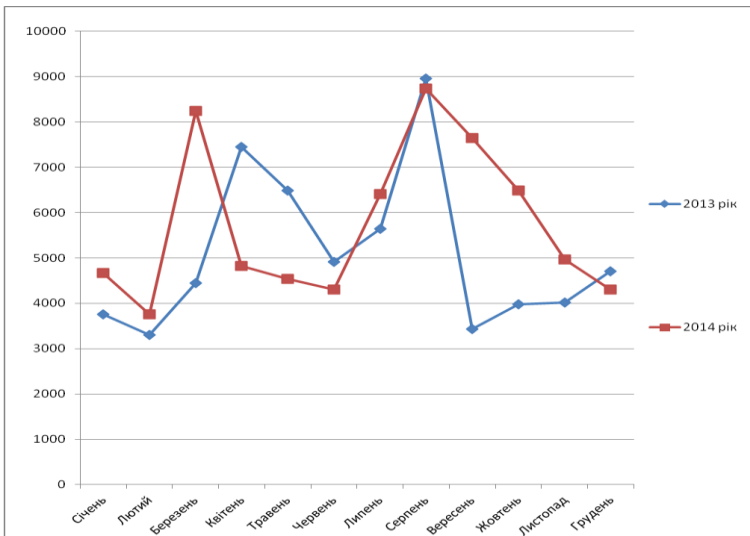
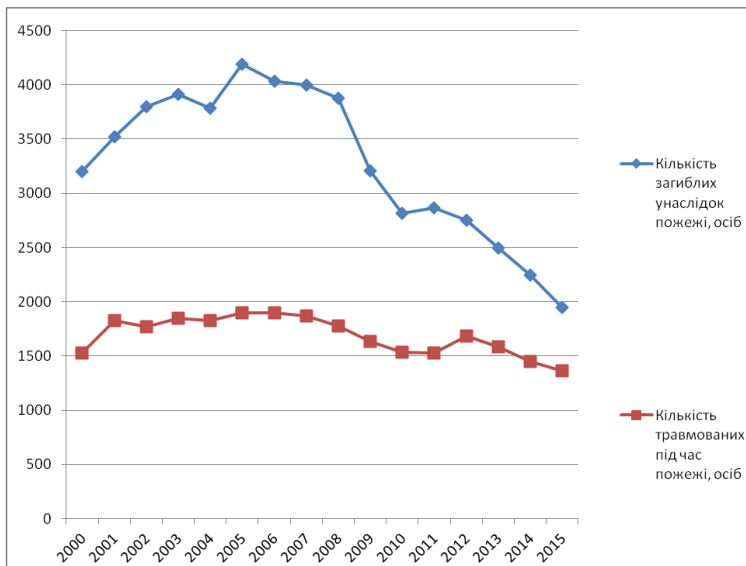

Рис. 2.2. Розподіл пожеж за місяцями у 2013-2014 рр.

У 2014 році найменша пожежна небезпека спостерігається у лютому, червні та грудні. Протягом останніх п'яти років найменша пожежна небезпека спостерігалася у січні, лютому і грудні.

Виникнення пожеж протягом тижня також характеризується нерівномірністю. Так, у 2014 р. із загальної кількості пожеж у понеділок виникло 9490 пожеж (13,8%), у вівторок – 9346 (13,6%), у середу – 9425 (13,7%), у четвер – 9203 (13,4%), у п'ятницю – 9957 (14,4%), у суботу – 11104 (16,1%), у неділю – 10354 (15,0%). З понеділка по четвер кількість пожеж поступово знижується, проте починає зростати у п'ятницю, а у вихідні досягає максимальних значень. У 2014 р. у суботу і неділю зареєстровано 31,1% пожеж. Це пояснюється, по-перше, тим, що у вихідні дні більшості людей не працює, збільшується кількість електрообутових приладів, які експлуатуються одночасно, це підвищує навантаження на силові мережі. По-друге, збільшення кількості пожеж у вихідні обумовлено також зростанням кількості спожитого населенням алкоголю.

На жаль, в результаті пожеж гинуть та травмуються люди. Рис. 2.3 демонструє динаміку кількості загиблих унаслідок пожеж та травмованих на пожежах за 2000-2015 рр.

Рис. 2.3. Динаміка кількості загиблих унаслідок пожеж та травмованих на пожежах за 2000-2015 рр.

Кількість загиблих унаслідок пожежі в Україні зростала до 2005 року, а тоді почала поступово скорочуватись. Так, у 2015 році цей показник становив 60,9% від 2000 року і 46,5% від 2005 року. Кількість людей, загиблих на пожежах, у 2015 році в порівнянні з 2014 роком скоротилася з 2246 осіб до 1947 осіб, тобто на 13,3%.

Незважаючи на скорочення кількості загиблих унаслідок пожеж, в Україні у 2015 році щомісяця внаслідок пожеж в Україні гинуло 162 людини (у 2005 році – 349 людей, у 2014 році – 187 людей). Загалом у 2015 році на кожній 41-й пожежі в полум'ї гинула людина, у 2014 році – на кожній 31-й пожежі, тоді як у 2005 році – на кожній 12-й пожежі. Незважаючи на таку позитивну тенденцію, Україна упродовж останніх років стабільно знаходиться в зоні високого ризику загибелі людей від пожеж. За цим показником наша держава посідає друге місце в світі та поступається лише Російській Федерації, де ризик загибелі людей від пожеж становить $1,1 \cdot 10^{-4}$. В Україні даний показник становить $8,0 \cdot 10^{-5}$, тоді як у Китаї – $2,0 \cdot 10^{-5}$, США – $1,6 \cdot 10^{-5}$, Японія – $1,4 \cdot 10^{-5}$, Північна Корея – $1,2 \cdot 10^{-5}$, Великобританія і Франція – $1,1 \cdot 10^{-5}$, Італія – $7,5 \cdot 10^{-6}$, Німеччина – $6,9 \cdot 10^{-6}$ [99, с. 91].

Показник загибелі людей в перерахунку на 1 млн. населення в Україні набагато перевищує такий показник у провідних країнах світу [99, с. 91]. Як свідчить світова та національна статистика, висока пожежна небезпека стосується також транспорту, де серед різноманітних надзвичайних ситуацій біля 40% становлять пожежі [296, с. 13]. Як правило, протягом року основна частина пожеж, що супроводжуються людськими жертвами, відбувається в зимові місяці – грудні, січні та лютому. Сильні морози, недотримання правил користування пічними опаленням, порушення правил експлуатації різноманітних електронагрівальних приладів є основними причинами загибелі людей. В цілому у зимові місяці стається майже половина пожеж, у яких гинуть люди.

Серед загальної кількості більшість пожеж 85,0% та випадків загибелі людей унаслідок них (95,9%) припадає на житловий сектор [99, с. 91]. Загибель людей у побуті за часом доби залишається незмінною протягом багатьох років. Найбільша кількість загиблих вночі спостерігається з 22 до 6 годин ранку і складає 29%. Кількість загиблих від пожеж у побуті вдень з 10 до 18 годин знижується до 22%. Найменша кількість загиблих від пожеж у побуті спостерігається ввечері з 18 до 22 годин [174, с. 68]. Найбільша кількість летальних випадків внаслідок пожеж у побуті спостерігається у людей віком від 40 до 60 років і складає майже 44% [174, с. 69].

Статистика свідчить, що в цілому серед людей, які гинуть під час пожежі, половину становлять пенсіонери, третину – особи без

визначеного роду заняття [9; 10]. Аналіз умов, які сприяли загибелі людей на пожежах свідчить про те, що третина людей гине у стані алкогольного сп'яніння, п'ята частина – в результаті отруєння токсичними продуктами [9; 10].

Загальна кількість травмованих під час пожеж у 2015 році у порівнянні з 2000 роком зменшилася з 1528 осіб до 1360 осіб, тобто на 11,0%. Протягом аналізованого періоду спочатку спостерігається зростання травмованості під час пожеж (до 2006 року), а надалі – позитивна тенденція до скорочення цього показника. Кількість людей, травмованих на пожежах, у 2015 році зменшилася порівняно з 2014 роком на 90 осіб (-6,2%), порівняно з 2006 роком – на 540 осіб (-28,4%).

Таким чином, в Україні реальною є проблема пожежної безпеки. Зростання пожеж та висока динаміка зростання прямих матеріальних збитків від пожеж (щороку збільшуються збитки, що наносяться кожною пожежею) відображають негативний економічний аспект пожежної безпеки в Україні – знищуються створені попередніми поколіннями матеріальні цінності як важливий складовий елемент національного багатства.

Безпека людини у суспільстві, в тому числі і пожежна безпека є метою створення безпекового середовища у суспільстві і першочерговою загальнодержавною проблемою. Незважаючи на позитивні тенденції в останнє десятиріччя до скорочення кількості загиблих унаслідок пожежі та кількості травмованих під час пожежі, упродовж останніх років Україна стабільно знаходиться в зоні високого ризику загибелі людей від пожеж. Крім цього на одного загиблого припадає від 10 до 20 і більше постраждалих від гострих несмертельних отруєнь токсичними продуктами горіння. Тому загальна кількість людей, які потребують медичної допомоги, суттєво зростає [275, с. 115]. Це свідчить про низьку соціальну ефективність державної системи забезпечення пожежної безпеки в Україні.

Оскільки люди старші 60 років становлять більше 40% від загальної кількості людей, що гинуть на пожежах, тому необхідно посилити профілактичну роботу щодо попередження виникнення пожеж і загибелі людей на них у житловому секторі. Це також стосується осіб без визначеного роду занять, які становлять більше 30% від загальної кількості людей, що гинуть на пожежах [29, с. 14].

Пожежно-профілактичну роботу у житловому секторі органи ДПН повинні проводити шляхом безпосереднього спілкування з населенням, широкого використання засобів масової інформації, можливостей громадських формувань, творчих спілок, видавничо-друкарської й сувенірної продукції, створення соціальної реклами.

2.2. ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ

Регіональний підхід до аналізу стану з пожежами дає можливість детальніше проаналізувати стан пожежної небезпеки, виявити конкретні тенденції і причини пожеж. Такий регіональний аналіз передбачає, по-перше, аналіз в динаміці по областях, а по-друге, аналіз по регіонах.

Територія України умовно поділена на п'ять географічних регіонів:

1) Північний: Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та м. Київ;

2) Південний: Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, АР Крим та м. Севастополь;

3) Західний: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька і Чернівецька області;

4) Східний: Донецька, Луганська і Харківська області;

5) Центральний: Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Дніпропетровська і Черкаська області.

В таблиці 1 наведена кількість пожеж по областях України за 2008-2015 роки.

Найбільше пожеж виникає у Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях та м. Києві. Так, у 2015 році сумарно у цих областях виникло 38,3% від загальної кількості пожеж в Україні, тоді як цей показник становив у 2008 році 40,7%, у 2012 році – 35,8%, у 2014 р. – 47,2%. Отже, у найбільш напружених відносно пожежної небезпеки областях України ситуація у 2008-2015 роках практично не змінилася, в у 2014 році суттєво погіршилася.

Найкраща пожежна безпека традиційно в останні роки спостерігається в Тернопільській, Волинській, Рівненській, Кіровоградській, Чернівецькій, Черкаській та Хмельницькій областях. Так, у 2014 році у цих областях виникло 11,15% пожеж в Україні, у 2015 році – 12,0%. Цей показник становив у 2008 році 15,1%. Розрахунок свідчить про позитивну тенденцію – відносне скорочення кількості пожеж у 2008-2015 роках у цих областях (при загальному зростанні пожеж у цих областях у 1,5 рази).

Дані табл. 2.5 свідчать, про існування негативної тенденції до зростання кількості пожеж у 2008-2015 роках у всіх областях України. Зменшення кількості пожеж в Донецькій та Луганській областях у 2015 році пояснюється тим, що пожежі в цих областях втраховуються

Таблиця 2.5
Динаміка кількості пожеж по областях України,
2008-2015 рр.

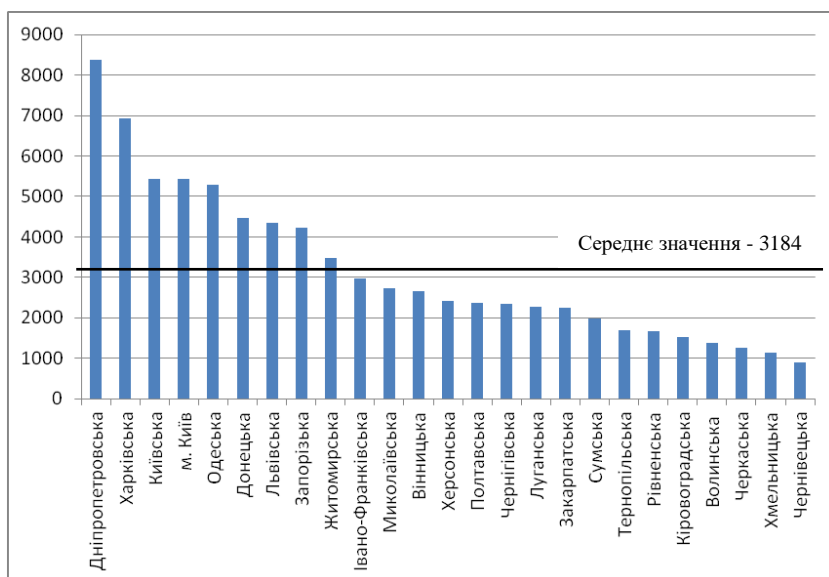
Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Вінницька	1374	1370	1725	1807	1913	1687	2005	2661	193,7
Волинська	763	764	991	1028	1217	1007	1072	1388	181,9
Дніпропетровська	3717	3265	4502	4621	7015	6035	7732	8383	225,5
Донецька	5572	5323	9549	7085	9885	8397	9983	4478	80,4
Житомирська	1880	1995	2038	2179	2121	1839	2605	3476	184,9
Закарпатська	717	812	802	1139	1834	1626	1464	2249	313,7
Запорізька	2001	1614	3318	3411	2874	2833	3556	4221	211,0
Івано-Франківська	1129	1095	1201	1693	2072	1679	1870	2984	264,3
Київська	1894	2101	2828	2720	2480	2338	2764	5435	286,9
Кіровоградська	979	900	1362	1267	1155	1046	1415	1531	156,4
Луганська	2635	2404	4972	3034	5865	3447	2541	2268	86,1
Львівська	1619	1720	2078	2294	2576	2572	2502	4356	269,0
Миколаївська	1577	1414	1350	2078	2123	1723	2168	2733	173,3
Одеська	2870	2208	2621	3624	4189	3650	4196	5290	184,3
Полтавська	1176	1106	1255	1236	1975	1570	1837	2362	200,8
Рівненська	809	1054	1050	1374	1260	1116	1298	1672	206,7
Сумська	994	1459	2197	1715	1755	1423	1767	1994	200,6
Тернопільська	1371	825	882	1199	1112	940	1099	1697	123,8
Харківська	2926	2899	4799	3943	4408	3966	5674	6918	236,4
Херсонська	1118	1023	1533	2509	1952	1816	1728	2411	215,7
Хмельницька	815	813	963	978	977	843	911	1150	141,1
Черкаська	1056	966	1444	1151	1229	1085	1206	1254	118,8
Чернівецька	545	576	590	704	777	644	679	886	162,6
Чернігівська	1235	1255	1475	1288	1378	1460	1932	2351	190,4
АР Крим	1370	1247	1237	1470	2026	1611	–	–	–
м. Київ	3835	3343	4618	4373	4303	3970	4875	5433	141,7
м. Севастополь	499	462	827	870	972	792	–	–	–
По Україні	46476	44015	62207	60790	71443	61114	68879	79581	171,2

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

лише на підконтрольній території, тому реально порівнювати ці показники з 2008 роком не є об'єктивно. Фактично за кількістю пожеж в минулі роки ці дві області були найбільш пожежонебезпечними.

В Україні в цілому за останні вісім років пожежі зросли у 1,7 рази. Негативна тенденція до зростання кількості пожеж, особливо виявляється у тих регіонах, де вищі темпи зростання цього показника порівняно із середнім показником по Україні. Так, за останні сім років найбільше зростання кількості пожеж спостерігається: у 3,1 рази – у Запорізькій області, більш, ніж у два рази – у Дніпропетровській, Івано-Франківській, Київській та Харківській областях, у два рази – у Рівненській, Сумській та Полтавській областях.

На рис. 2.4 наведені абсолютні показники кількості пожеж по областях України за 2015 рік.

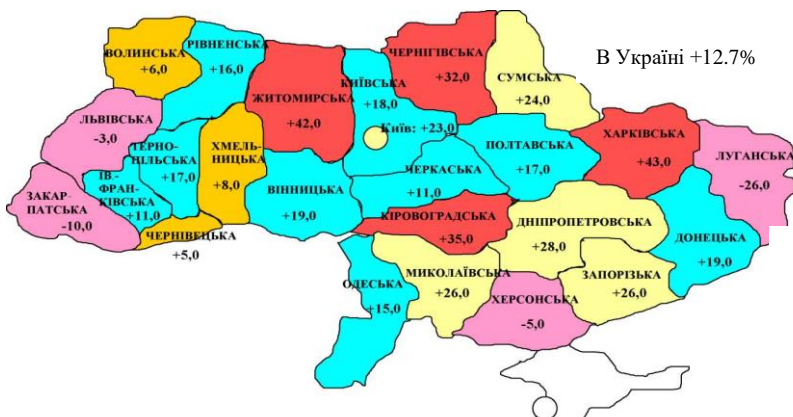

Рис. 2.4. Абсолютні показники кількості пожеж по областях України за 2015 рік

У 2015 році кількість пожеж, вище середнього значення по Україні, спостерігалися у Дніпропетровській, Київській, Харківській,

Одеській, Донецькій, Львівській, Запорізькій і Житомирській областях та у м. Київ.

На рис. 2.5 зображено динаміку виникнення пожеж по областях України за 2014 рік порівняно з 2013 роком. У цілому у 2014 році у порівнянні з 2013 роком найвище збільшення кількості пожеж зареєстровано в Харківській (+43,0%), Житомирській (+42,0%), Кіровоградській (+35,0%), Чернігівській (+32,0%), Дніпропетровській (+28,0%), Миколаївській (+26,0%), Запорізькій (+26,0%), Сумській (+24,0%), Донецькій (+19,0%), Вінницькій (+19,0%), Київській (+18,0%) областях та м. Київ (+23,07%).

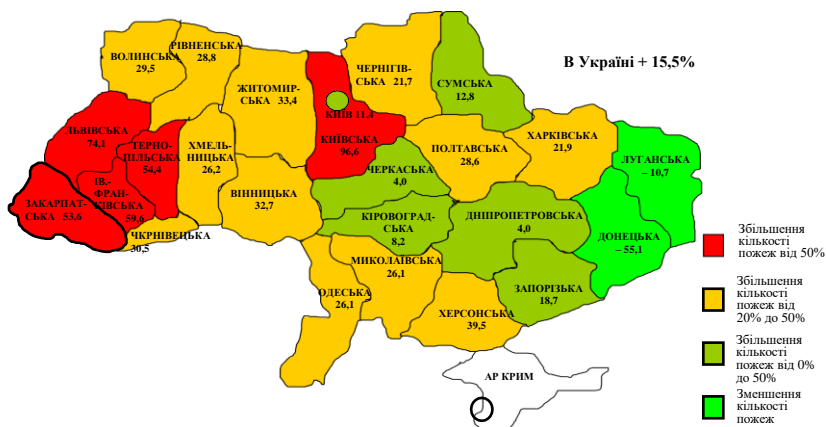
Рис. 2.5. Динаміка кількості пожеж по областях України у 2014 році порівняно з 2013 роком [11]

У 2014 році зменшення кількості пожеж зареєстровано тільки у Луганській (-26,3%), Закарпатській (-10,0%), Херсонській (-4,8%) та Львівській (-2,7%) областях.

Аналіз кількості пожеж в Україні у 2015 році порівняно з 2014 роком показує зростання цього показника не тільки в цілому по Україні, але і у всіх областях України (рис. 2.6). Виняток становлять тільки Донецька та Луганська області, оскільки на непідконтрольній території України облік пожеж не проводився.

У цілому у 2015 році порівняно з 2014 роком найвище збільшення кількості пожеж зареєстровано у Київській (+96,9%), Львівській (+74,1%), Івано-Франківській (+59,6%), Тернопільській (+54,4%), Закарпатській (+53,6%), Херсонській (+39,5%), Житомирській (+33,4%), Вінницькій (+32,7%), Чернівецькій (+30,5%) та Волинській (+29,5%) областях. Найменше зросло пожежі у

2015 році порівняно з 2014 роком у Дніпропетровській (+8,4%), Кіровоградській (+8,2%) та Черкаській (+4,0%) областях.

Рис. 2.6. Динаміка кількості пожеж по областях України 2015 році порівняно з 2014 роком [11]

Оскільки територія України суттєво відрізняється за густотою населення, тому регіональний аспект аналізу доцільно проводити з використанням відносного показника – кількість пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення. Цей показник носить соціальне забарвлення і реальніше дозволяє оцінити стан із пожежами у певному регіоні. У табл. 2.6 наведено кількість пожеж в розрахунку на 10 тисяч населення по областях України за 2008-2014 роки.

Динаміка кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення по областях України за останні сім років – з 2008 р. по 2014 р. – свідчить про існування негативної тенденції до зростання цього показника у всіх областях України.

В середньому по Україні у 2015 році в Україні у розрахунку на 10 тисяч населення виникло 18,6 пожеж, тоді як у 2008 році 10,1, а у 2009 році – 9,6 пожеж. Даний показник у 2015 році перевищував показник 2008 року на 84,2%. Негативна тенденція до зростання кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення особливо відчутна у Закарпатській (+208,6%), Київській (+188,1%), Львівській (+173,0%), Івано-Франківській (+163,4%), Дніпропетровській (+133,6%), Харківській (+141,9%). Більш, як у два рази у 2015 році порівняно з 2008 роком цей показник збільшився також у Запорізькій, Полтавській, Херсонській, Чернігівській та Тернопільській областях.

Таблиця 2.6

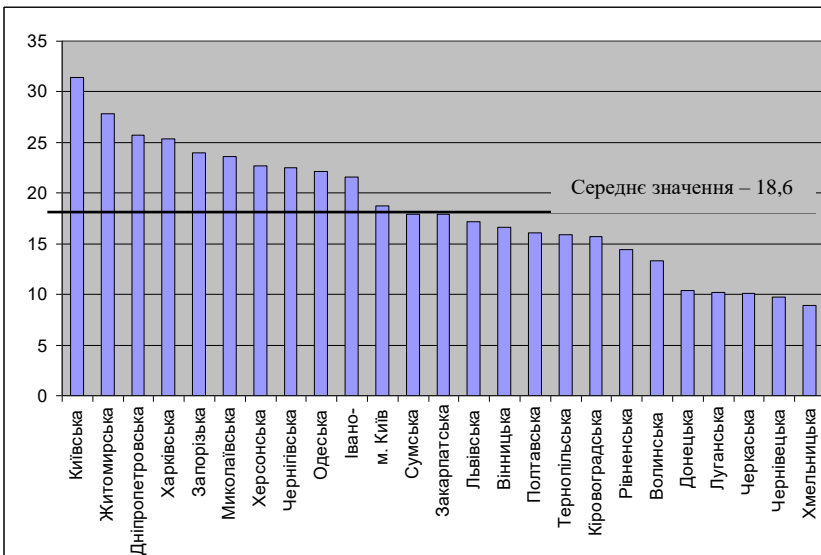
**Динаміка кількості пожеж в розрахунку на 10 тисяч
населення по областях України, 2008-2015 рр.**

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Вінницька	8,3	8,3	10,5	11,0	11,7	10,4	12,4	16,6	200,0
Волинська	7,4	7,4	9,6	9,9	11,7	9,7	10,3	13,3	179,8
Дніпропетровська	11,0	9,7	13,5	13,9	21,1	18,3	23,6	25,7	233,6
Донецька	12,4	11,9	21,5	16,1	22,4	19,3	23,2	10,4	83,9
Житомирська	14,5	15,5	15,9	17,1	16,6	14,5	20,7	27,8	191,8
Закарпатська	5,8	6,5	6,4	9,1	14,7	12,9	11,6	17,9	308,6
Запорізька	11,0	8,9	18,4	19,0	16,0	15,9	20,1	24,0	218,2
Івано-Франківська	8,2	7,9	8,7	12,3	15,0	12,1	13,5	21,6	263,4
Київська	10,9	12,2	16,5	15,8	14,4	13,6	16,0	31,4	288,1
Кіровоградська	9,5	8,8	13,5	12,6	11,5	10,6	14,4	15,7	165,3
Луганська	11,3	10,4	21,7	13,3	25,7	15,4	11,4	10,2	90,3
Львівська	6,3	6,7	8,2	9,0	10,1	10,1	9,9	17,2	273,0
Миколаївська	13,2	11,9	11,1	17,6	18,0	14,7	18,6	23,6	178,8
Одеська	12,0	9,2	11,0	15,2	17,6	15,2	17,5	22,1	184,2
Полтавська	7,8	7,4	8,4	8,3	13,3	10,8	12,7	16,1	206,4
Рівненська	8,6	9,2	9,1	11,9	10,5	9,6	11,2	14,4	167,5
Сумська	11,6	12,4	18,9	14,8	15,2	12,5	15,7	17,9	154,3
Тернопільська	7,4	7,6	8,1	11,1	10,3	8,8	10,3	15,9	214,9
Харківська	10,5	10,5	17,4	14,4	16,1	14,5	20,8	25,4	241,9
Херсонська	10,2	9,3	14,1	23,1	18,0	16,9	16,2	22,7	222,6
Хмельницька	6,1	6,1	7,2	7,4	7,4	6,4	7,0	8,9	145,9
Черкаська	8,1	7,4	11,2	9,0	9,6	8,6	9,6	10,1	124,7
Чернівецька	6,0	6,4	6,5	7,8	8,6	7,1	7,5	9,7	161,7
Чернігівська	11,0	11,3	13,4	11,8	12,6	13,7	18,3	22,5	204,5
АР Крим	7,0	6,3	6,3	7,5	10,3	8,2	–	–	–
м. Київ	13,9	12,1	16,5	15,6	15,4	13,9	16,9	18,7	134,5
м. Севастополь	13,1	12,2	21,7	22,9	25,5	20,5	–	–	–
По Україні	10,1	9,6	13,6	13,3	15,6	13,4	16,0	18,6	184,2

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Динаміка кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення по областях України за останні вісім років – з 2008 р. по 2015 р. свідчить про існування негативної тенденції до зростання цього показника у всіх областях.

Зменшення кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення у Донецькій та Луганській областях у 2015 році порівняно з 2008 роком пояснюється бойовими діями на цих територіях – порівнювання цих показників є недоцільно. Фактично за кількістю пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення у минулі роки ці дві області характеризувались найвищою пожежною небезпекою.

Рис. 2.7. Кількість пожеж на 10 тисяч населення по областях України за 2015 рік

У 2015 році перевищення середнього значення пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення (рис. 2.7) спостерігалось у 10 областях: Київській (31,4), Житомирській (27,8), Дніпропетровській (25,7), Харківській (25,4), Запорізькій (24,0), Миколаївській (23,6), Херсонській (22,7), Чернігівській (22,5), Одеській (22,1), Івано-Франківській (21,6) областях та м. Києві (18,7). Практично у більшості з цих областей за аналізований період цей показник перевищував середній показник по Україні. Найменша кількість пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення у 2015 році спостерігалася у

Донецькій (10,4), Луганській (10,2), Черкаській (10,1), Чернівецькій (9,7) та Хмельницькій (8,9) областях. Така характеристика спостерігається протягом останніх восьми років.

Регіональний аналіз динаміки пожеж в Україні за 2008-2015 рр. підтверджує зроблений нами аналіз пожежної безпеки в розрізі областей (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка кількості пожеж по регіонах України

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Кількість пожеж									
Західний	7768	7659	8557	10409	11825	10427	10895	16382	210,9
Центральний	8302	7607	10288	10082	13287	11423	14195	16191	195,0
Північний	9838	10153	13156	12275	12037	11030	13943	18689	190,0
Східний	11133	10626	19320	14062	20158	15810	18198	13664	122,7
Південний	9435	7968	10886	13962	14136	12424	11648	14655	155,3
По Україні	46476	44015	62207	60790	71443	61114	68879	79581	171,2
У відсотковому вираженні									
Західний	16,7	17,4	13,7	17,1	16,6	17,0	15,8	20,6	–
Центральний	17,9	17,3	16,5	16,6	18,6	18,9	20,6	20,3	–
Північний	21,2	23,1	21,1	20,3	16,8	18,0	20,2	23,5	–
Східний	23,9	24,1	31,1	23,2	28,2	25,8	26,4	17,2	–
Південний	20,3	18,1	17,6	22,8	19,8	20,3	16,9	18,4	–
По Україні	100	100	100	100	100	100	100	100,0	–

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

У 2014 році порівняно з 2008 роком найбільше зростання пожеж відбулося у Центральному і Східному регіонах, відповідно у 1,7 і 1,6 рази. Найменше зростання пожеж за цей період спостерігалось у Південному регіоні (у 1,2 рази).

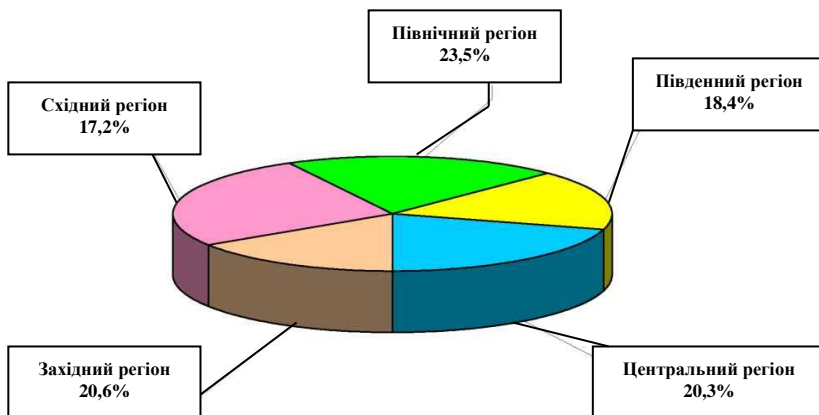
У 2015 році різко змінилася динаміка пожеж в регіонах України. Порівняно з 2014 роком у 2015 році у 1,5 рази збільшилася кількість пожеж у Західному і Південному регіонах, а у Східному – у 1,2 рази (частина Донецької і Луганської областей не підконтрольні Україні). Відповідно у 2015 році порівняно з 2008 роком найбільше зростання пожеж відбулося у Західному, Центральному і Північному регіонах, відповідно у 2,1, 1,95 і 1,9 рази. Найменше зростання пожеж за цей період спостерігалось у Східному регіоні (у 1,2 рази).

Дані таблиці 3 свідчать, що найбільша частка пожеж постійно виникає у Східному регіоні (від 17,2% у 2015 році до 31,1% у 2009 році), найменша – у Західному регіоні (від 13,7% у 2010 році до 20,6% у 2015 році).

На рис. 2.8 графічно проілюстровано частку кожного регіону у загальній кількості пожеж, які виникли в Україні у 2015 році.

В Україні у 2014 році у Східному регіоні виникло 26,4% від загальної кількості пожеж (18198 пожеж; зауважимо, що до Східного регіону входить найменша кількість областей - лише 3). Найменша кількість пожеж за період, що аналізується, зареєстрована в Західному регіоні (10895 або 15,9%), а також у Південному регіоні (11648 або 16,9%).

Рис. 2.8. Розподіл пожеж за географічними регіонами України у 2015 році

У 2014 році у порівнянні з 2013 роком збільшилася кількість пожеж з особливо великими збитками у 3,6 рази, а також кількість пожеж з великими збитками – у 2,5 рази.

Пожежі з особливо великими збитками виникали у 2014 році у 20 областях: Донецькій (139), Київській (33), Житомирській (15), Кіровоградській (12), Черкаській та Полтавській (по 11), Дніпропетровській (9), Луганській, Одеській, Харківській та Тернопільській (по 7), Миколаївській та Івано-Франківській (5), Херсонській (4), Вінницькій (3), Запорізькій (2), Волинській, Рівненській та Чернівецькій (по 1), а також в м. Київ (17). У 2014 році

не зафіксовано жодного факту пожежі з особливо великими збитками у Закарпатській, Львівській, Сумській, Хмельницькій та Чернігівській областях.

Пожежі з великими збитками виникали в усіх регіонах України (в цілому в Україні пожежі з великими збитками у 2014 році у порівнянні з 2013 роком збільшилися у 2,5 рази). Найбільше таких пожеж виникло в Донецькій (271), Київській (95), Херсонській (43), Львівській (42), Житомирській (40), Дніпропетровській (34), Одеській та Миколаївській (по 33), Полтавській та Черкаській (по 28), Волинській (27) областях, а також в м. Київ (55).

Причиною такого значного збільшення кількості пожеж, якими нанесено особливо великих збитків, стали бойові дії у зоні АТО на сході України. Зокрема у Донецькій області, у 2014 роком у порівнянні з 2013 роком пожежі з особливо великими збитками збільшилися у 12,6 разів і становили 139 пожеж проти 11.

Регіональний підхід до аналізу кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення в Україні за 2008-2015 рр. (табл. 2.8) підтверджує зроблений висновок про високу пожежну безпеку у Східному регіоні, де у 2014 році цей показник становив 18,4 при середньому значенні по Україні 16,0.

Таблиця 2.8
Динаміка кількості пожеж по регіонах України у розрахунку на 10 тисяч населення, 2008-2015 рр.

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Західний	7,0	7,2	8,0	9,8	11,0	9,6	10,2	13,3	190,0
Центральний	8,9	8,3	11,4	11,0	13,4	11,7	14,5	16,5	185,4
Північний	12,4	12,7	16,2	15,0	14,8	13,6	17,5	23,4	188,7
Східний	11,4	10,9	20,2	14,6	21,4	16,4	18,4	14,8	129,9
Південний	11,0	11,2	13,7	17,6	17,6	15,2	18,1	22,8	207,3
По Україні	10,1	9,6	13,6	13,3	15,6	13,4	16,0	18,6	184,2

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Даний відносний показник є, на наш погляд, більш точний, оскільки має як економічне, так і соціальне навантаження. Саме тому цей показник свідчить і конкретизує високу пожежну безпеку у Південному регіоні, а також дещо нижчу пожежну безпеку у Північному регіоні, де відповідно у 2014 році цей показник становив 18,1 і 17,5. Така ситуація спостерігалася протягом аналізованого

періоду. Крім цього варто зауважити, що найвищі темпи зростання кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення протягом 2008-2014 рр. спостерігаються у Східному, Центральному та Південному регіонах: у 2014 році у порівнянні з 2008 роком у Південному регіоні цей показник зріс на 64,5%, у Центральному – на 62,9%, у Східному – на 61,5%.

Отже, аналіз пожеж в Україні з використанням показника кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення дозволяє зробити висновок, що найвища пожежна небезпека спостерігається в областях Східного та Південного регіонів, найменша – в областях Західного регіону.

В Україні за 2008-2015 роки спостерігається позитивна тенденція не тільки до абсолютного скорочення кількості загиблих на пожежах, але і до скорочення відносного показника (кількість загиблих на пожежах у розрахунку на 100 тисяч населення) як по Україні, так і у кожній області (табл. 2.9). Практично на половину скоротився цей показник у Дніпропетровській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Полтавській, Тернопільській і Херсонській областях.

В цілому в Україні у 2008 році у розрахунку на 100 тисяч населення гинуло 8,4 людини, а у 2015 році – 4,5, тобто цей показник скоротився на 46,4%.

Показник кількості загиблих на 100 тис. населення в Україні у 2014 році становить 5,2 (табл. 2.9). Цей показник перевищено у 15 областях – Чернігівській (9,8), Житомирській (8,5), Сумській (8,0), Кіровоградській (7,6), Київській (6,3), Запорізькій та Миколаївській (по 6,2), Дніпропетровській, Донецькій та Тернопільській (по 6,1), Полтавській (5,9), Херсонській (5,6), Харківській (5,5), Одеській та Вінницькій (по 5,3) областях. У 2014 році у 10 областях України (Чернігівській, Житомирській, Сумській, Кіровоградській, Київській, Запорізькій, Миколаївській, Дніпропетровській, Донецькій і Тернопільській областях) показники кількості пожеж на 10 тис. населення та показники кількості загиблих на 100 тис. населення перевищують середньодержавні значення.

У 2015 році в Україні у середньому у розрахунку на 100 тис. населення загинуло 4,5 особи (табл. 2.9 і рис. 2.9). Цей показник перевищено у Житомирській (8,2), Чернігівській та Кіровоградській (по 7,6), Сумській (6,8), Миколаївській (6,7), Запорізькій (5,7), Вінницькій (5,5), Київській, Дніпропетровській та Херсонської (по 5,4), Харківській (5,2) Черкаській (4,9), Одеській, (4,8) та Полтавській (4,7) областях.

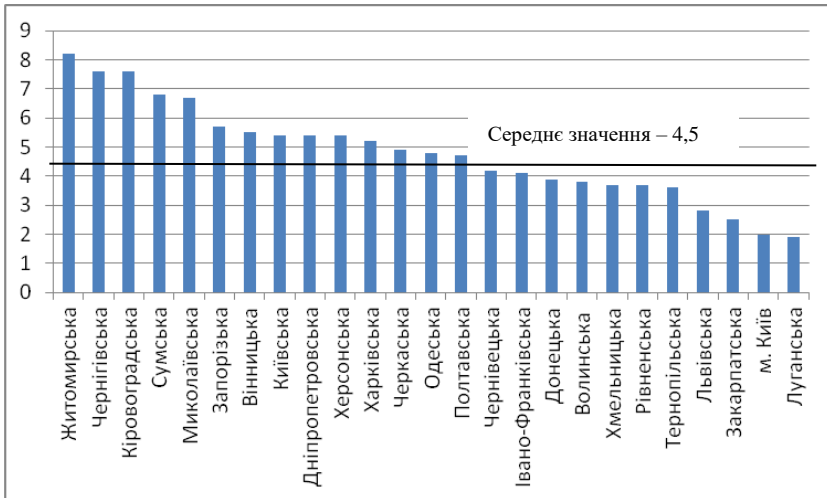
Таблиця 2.9

Кількість людей, що загинули на пожежах по областях України у розрахунку на 100 тисяч населення у 2008-2015 рр.

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Вінницька	7,4	7,0	5,9	5,5	5,4	5,4	5,3	5,5	74,3
Волинська	6,1	5,3	5,2	4,9	5,1	2,7	4,4	3,8	62,2
Дніпропетровська	10,1	7,8	7,5	7,4	5,8	6,4	6,1	5,4	53,5
Донецька	12,7	9,7	8,6	8,6	8,3	7,1	6,1	3,9	30,7
Житомирська	10,5	9,1	7,5	8,3	8,6	7,8	8,5	8,2	78,1
Закарпатська	4,2	4,4	2,8	3,8	4,0	3,7	1,6	2,5	59,5
Запорізька	12,5	8,8	7,8	7,7	5,7	5,8	6,2	5,7	45,6
Івано-Франківська	7,2	4,7	4,1	5,2	4,4	4,4	3,5	4,1	56,9
Київська	10,3	10,6	8,1	8,5	7,6	6,5	6,3	5,4	52,4
Кіровоградська	9,8	10,0	7,7	8,0	7,8	7,8	7,6	7,6	77,6
Луганська	11,3	9,1	8,2	8,2	9,5	7,3	4,9	1,9	16,8
Львівська	5,0	4,3	4,3	3,5	3,9	3,2	2,7	2,8	56,0
Миколаївська	10,0	6,5	6,2	6,6	7,1	7,2	6,2	6,7	67,0
Одеська	7,3	6,1	6,0	5,9	5,9	5,5	5,3	4,8	65,8
Полтавська	9,2	7,2	7,3	7,3	6,0	6,1	5,9	4,7	51,1
Рівненська	5,3	5,2	4,6	7,3	5,0	4,2	3,7	3,7	69,8
Сумська	10,5	8,6	7,1	5,6	6,6	7,7	8,0	6,8	64,8
Тернопільська	6,4	5,4	5,2	5,0	5,9	4,6	6,1	3,6	56,2
Харківська	7,5	6,5	5,2	6,2	6,6	5,7	5,5	5,2	69,3
Херсонська	12,4	8,2	7,2	7,0	6,7	6,3	5,6	5,4	43,5
Хмельницька	3,8	3,8	3,8	3,7	3,6	3,5	3,9	3,7	97,4
Черкаська	8,6	7,2	6,7	7,7	5,8	4,8	4,9	4,9	57,0
Чернівецька	5,9	9,6	5,6	5,6	5,3	3,5	3,7	4,2	71,2
Чернігівська	10,4	5,6	7,6	8,2	9,8	10,1	9,8	7,6	73,1
АР Крим	6,5	5,3	4,5	5,0	4,3	4,2	–	–	–
м. Київ	2,1	2,3	2,5	1,8	2,0	1,9	2,1	2,0	95,2
м. Севастополь	9,5	6,8	5,3	5,8	5,3	5,4	–	–	–
По Україні	8,4	6,9	6,2	6,3	6,0	5,5	5,2	4,5	53,6

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

У 2015 році показники кількості пожеж на 10 тис. населення та показники кількості загиблих на 100 тис. населення перевищують середньодержавні значення у 9 областях України (Київській, Житомирській, Дніпропетровській, Харківській, Миколаївській, Запорізькій, Херсонській, Чернігівській та Одеській областях).

Рис. 2.9. Кількість загиблих на пожежах по областях України у розрахунку на 100 тисяч населення, 2015 р.

Рис. 2.9 демонструє значну диференціацію показника – кількість загиблих людей у результаті пожеж у розрахунку на 100 тисяч населення у 2015 році по областях: за рік найбільшим є цей показник у Житомирській області (8,2), найменшим – у Луганській області (1,9), співвідношення становить 4,3:1.

Така ж диференціація спостерігається і за абсолютними показниками загибелі людей на пожежах (рис. 2.10, табл. 2.10). Так, у 2008 році найбільше загинуло людей унаслідок пожеж у Донецькій області – 573 людей, найменше – 51 людей у Хмельницькій області (співвідношення становить 11,2 : 1). У 2015 році найбільше загинуло людей унаслідок пожеж у Харківській області – 141 людей, найменше – 32 людей у Закарпатській області (співвідношення становить 4,4 : 1). У 2015 році найвищі показники загибелі людей у результаті пожеж крім Дніпропетровської області, у Донецькій, Харківській, Одеській, Житомирській, Запорізькій, Київській та Вінницькій областях,

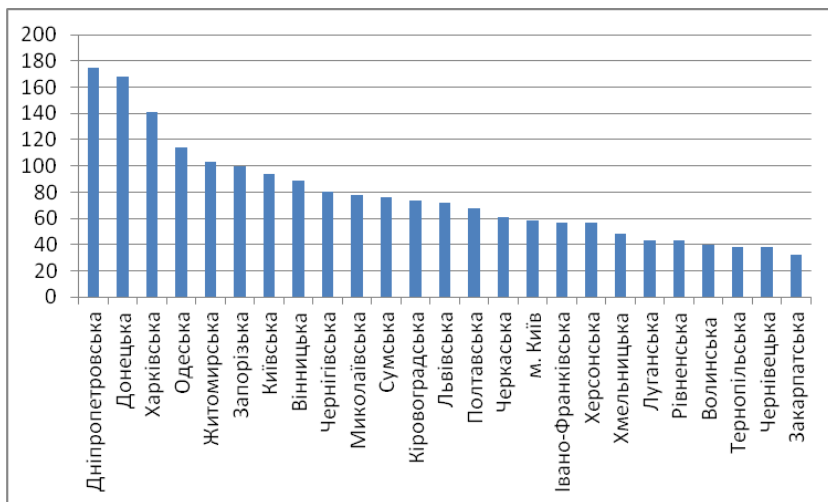
найнижчі – у Рівненській, Луганській, Волинській, Тернопільській, Чернівецькій та Закарпатській областях.

Таблиця 2.10
Кількість загиблих на пожежах по областях України,
2008-2015 рр.

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Вінницька	123	116	97	90	89	87	85	89	72,4
Волинська	63	55	54	51	53	28	46	40	63,5
Дніпропетровська	341	261	252	245	193	200	191	175	51,3
Донецька	573	433	382	380	368	308	262	168	29,3
Житомирська	136	117	96	106	110	99	108	103	75,7
Закарпатська	52	55	35	48	50	46	22	32	61,5
Запорізька	227	159	141	139	103	103	110	100	44,1
Івано-Франківська	100	65	57	72	61	61	49	57	57,0
Київська	179	183	139	146	130	112	109	94	52,5
Кіровоградська	103	102	78	80	78	77	75	74	71,8
Луганська	263	212	189	187	216	163	110	43	16,3
Львівська	121	110	109	88	98	81	69	72	59,3
Миколаївська	120	78	74	78	84	84	72	78	65,0
Одеська	174	146	144	141	140	131	128	114	65,5
Полтавська	140	109	109	108	89	88	85	68	48,6
Рівненська	61	60	53	84	58	49	43	43	70,5
Сумська	125	101	83	65	76	87	90	76	60,8
Тернопільська	70	59	56	54	64	49	65	38	54,3
Харківська	210	181	143	171	182	155	147	141	67,1
Херсонська	137	90	78	76	73	67	60	57	41,6
Хмельницька	51	51	50	49	48	46	51	48	94,1
Черкаська	120	94	86	96	74	60	60	61	50,8
Чернівецька	53	51	51	51	48	32	34	38	72,0
Чернігівська	117	107	84	90	107	107	103	80	68,4
АР Крим	128	104	88	99	84	82	–	–	–
м. Київ	61	65	71	53	55	54	60	58	95,1
м. Севастополь	36	26	20	22	20	21	–	–	–
По Україні	3886	3209	2819	2869	2751	2494	2246	1947	50,1

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

За останні вісім років у всіх областях України спостерігається позитивне зменшення кількості загиблих. В Україні в цілому і у 7 областях (Дніпропетровській, Івано-Франківській, Київській, Полтавській, Тернопільській, Черкаській) кількість загиблих зменшилася на половину, у двох областях – більше, ніж на половину: у Запорізькій – на 55,9%, Херсонській – на 58,4%.

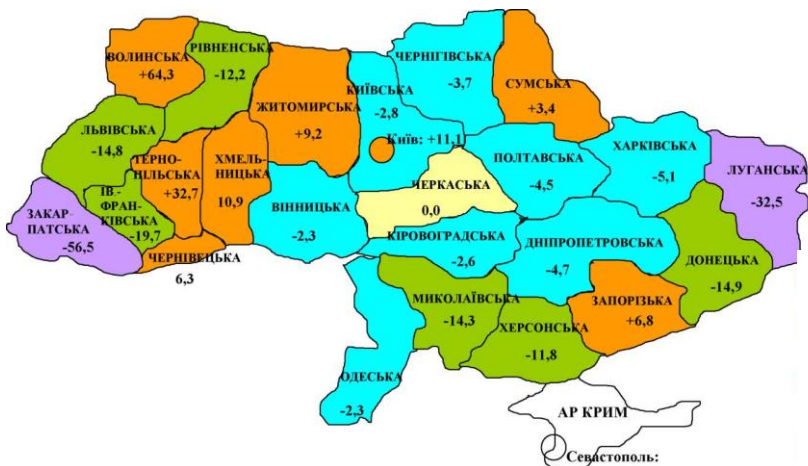
Рис. 2.10. Кількість загиблих на пожежах по областях України, 2015 рр.

Не зважаючи на скорочення кількості людей, які загинули унаслідок пожеж в Україні у 2015 році порівняно з 2014 роком на 13,3%, у 6 областях зареєстровано збільшення цього показника. Так, збільшення кількості людей, які загинули унаслідок пожеж, зареєстровано у Закарпатській (+60%), Івано-Франківській (+16,3%), Чернівецькій (+11,8%), Миколаївській (+8,3%), Вінницькій (+4,7%) та Львівській (+4,3%) областях.

Рис. 2.11 ілюструє динаміку кількості загиблих унаслідок пожеж по областях України у 2014 рік порівняно з 2013 роком.

У 2014 році збільшення кількості загиблих унаслідок пожеж було зареєстровано в м. Києві (+11,1%) та 7 областях, а саме: Волинській (+64,3%), Тернопільській (+32,7%), Хмельницькій (+10,9%), Житомирській (+9,2%), Запорізькій (+6,8%), Чернівецькій (+6,3%), Сумській (+3,4%). У Черкаській області кількість загиблих залишилася на рівні 2013 року.

У 6 областях України – у Львівській, Рівненській, Івано-Франківській, Миколаївській, Херсонській та Донецькій – у 2014 році порівняно з 2013 роком зменшення загиблих було суттєвим (від 11,8% у Херсонській до 19,7% у Івано-Франківській області).

Рис. 2.11. Динаміка кількості загиблих унаслідок пожеж по областях України у 2014 році порівняно з 2013 роком[11]

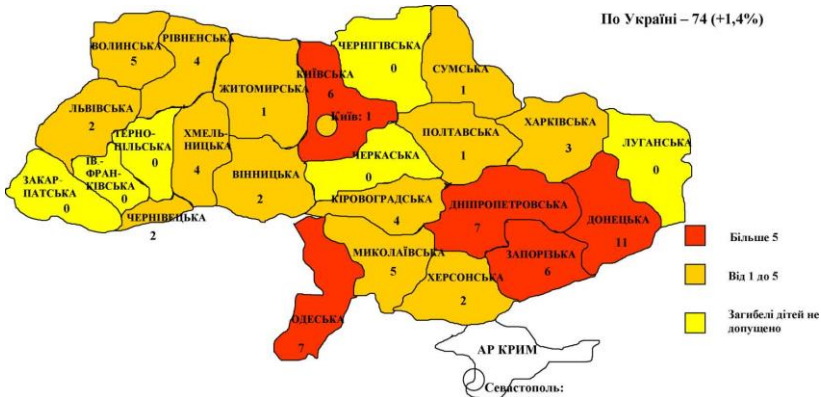
На жаль, на пожежах гинуть також діти. Так, кількість дітей, які загинули унаслідок пожеж, у 2014 році становила 74, у 2013 році – 73, тобто цей показник збільшився на 1,4%.

На рис. 2.12 наведено динаміку кількості загиблих дітей унаслідок пожеж по областях України за 2014 рік порівняно з 2013 роком.

У 2014 році збільшення кількості дітей, загиблих унаслідок пожеж, зареєстровано в м. Києві (1 дитина у 2014 р., 0 – у 2013 р.) та у 11 областях, а саме: Донецькій (11 дітей у 2014 р., 3 – у 2013 р.), Дніпропетровській та Одеській (7 дітей у 2014 р., 4 – у 2013 р.), Запорізькій (6 дітей у 2014 р., 3 – у 2013 р.), Київській (6 дітей у 2014 р., 4 – у 2013 р.), Волинській (5 дітей у 2014 р., 1 – у 2013 р.), Кіровоградській та Рівненській (4 дітей у 2014 р., 1 – у 2013 р.), Хмельницькій (4 дітей у 2014 р., 0 – у 2013 р.), Львівській (2 дітей у 2014 р., 0 – у 2013 р.), Херсонській (2 дітей у 2014 р., 1 – у 2013 р.). За абсолютним показником найбільша кількість дітей загинула в Донецькій області (11).

Упродовж 2014 року не зареєстровано загибелі дітей в Івано-Франківській, Закарпатській, Луганській, Тернопільській, Черкаській та Чернігівській областях. Регіональний аналіз кількості загиблих дітей унаслідок пожеж у 2014 році дає можливість зробити висновок, що у найбільш напружених відносно пожежної небезпеки регіонах – Південному і Східному – загинуло відповідно 20 і 14 дітей, що разом становило 46,0% від загальної кількості загиблих дітей.

Рис.2.12. Динаміка кількості загиблих дітей унаслідок пожеж по областях України у 2014 році порівняно з 2013 роком [11]

Незважаючи на скорочення кількості загиблих унаслідок пожеж, в Україні у 2015 році щомісяця внаслідок пожеж в Україні гинуло 162 людини (у 2008 році – 323 людини, у 2013 році – 208 людей, у 2014 році – 187 людей). Загалом у 2015 році на кожній 41-й пожежі у полум'ї гинула людина (у 2008 році – на кожній 12-й пожежі, у 2013 році – на кожній 25-й пожежі, у 2014 році – на кожній 31-й пожежі).

Регіональний аналіз загибелі людей в результаті пожеж підтверджує зменшення загибелі людей у всіх регіонах (табл. 2.11).

У 2015 році загинула четверта частина людей в результаті пожеж в Україні у Центральному регіоні. Найменша частка загиблих припадає на Південний та Західний регіон – відповідно 17,9% і 18,9%. Порівняння 2015 року є не зовсім коректним, оскільки військові події на Сході не дають можливості реально відобразити стан пожежної безпеки в регіоні (не враховуються непідконтрольні Україні території). Тому доцільно порівнювати 2014 рік з 2008 роком.

Статистика свідчить, що шоста частина людей, що загинули від пожеж в Україні, гинуть у Західному, а також у Північному регіоні. Найбільше гине людей у Східному регіоні: від 23,5% у 2014 році до 26,9% у 2008 році.

Таблиця 2.11
Кількість людей, які загинули на пожежах у регіонах України,
2008-2015 рр.

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Кількість людей, що загинули унаслідок пожеж									
Західний	571	506	465	497	480	392	379	368	64,4
Центральний	827	682	622	619	523	512	496	467	56,5
Північний	618	573	473	460	478	459	470	411	66,5
Східний	1046	836	714	738	766	636	529	352	33,6
Південний	824	612	545	555	504	495	372	349	42,4
По Україні	3886	3209	2819	2869	2751	2494	2246	1947	50,1
У відсотковому вираженні									
Західний	14,7	15,7	16,5	17,3	17,4	15,7	16,9	18,9	–
Центральний	21,3	21,2	22,1	21,6	19,0	20,5	22,1	24,0	–
Північний	15,9	17,9	16,8	16,0	17,4	18,4	20,9	21,1	–
Східний	26,9	26,1	25,3	25,7	27,9	25,5	23,5	18,1	–
Південний	21,2	19,1	19,3	19,4	18,3	19,9	16,6	17,9	–
По Україні	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	–
Кількість людей, що загинули унаслідок пожежі у розрахунку на 1000 пожеж									
Західний	74	66	54	48	41	38	35	22	29,7
Центральний	100	90	60	61	39	45	35	29	29,0
Північний	63	56	36	37	40	42	34	22	34,9
Східний	100	79	37	53	38	32	29	26	26,0
Південний	87	77	50	40	36	40	32	24	27,6
По Україні	83	73	45	47	38	41	33	24	28,9

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Показник кількості людей, що загинули унаслідок пожежі у розрахунку на 1000 пожеж, свідчить, що, як правило, він є найвищим у Східному і Центральному регіоні. Проте позитивним є те, що цей показник має тенденцію до зменшення. За вісім років найвищою динамікою його скорочення характеризується Південний регіон, де

протягом 2008-2015 років цей показник скоротився у 3,6 рази, у Західному і Центральному регіонах скорочення становить 3,4 рази.

Щодо *травмованих на пожежах*, то в останні роки в Україні також спостерігається зменшення цього показника. Так, у 2014 році порівняно з 2013 роком кількість травмованих на пожежах зменшилась на 134 особи (-8,5%), а у 2015 році порівняно з 2014 роком – зменшилася на 90 осіб (-6,2%). Разом з тим, у 2014 році в 12 областях зареєстровано збільшення кількості осіб, травмованих на пожежах, а саме: у Вінницькій (+54,4%), Волинській (+46,9%), Дніпропетровській (+45,2%), Донецькій (+42,6%), Житомирській (+31,8%), Закарпатській (+31,3%), Запорізькій (+26,7%), Івано-Франківській (+18,2%), Київській (+18,1%), Кіровоградській (+7,9%), Луганській (+7,7%) та Львівській (+1,6%) областях. У Миколаївській кількість травмованих у 2014 році на рівні 2013 року.

За абсолютним показником у 2014 році найбільше людей було травмовано на пожежах у Вінницькій (159), Волинській (147) та Дніпропетровській (131) областях; найменше – в Закарпатській і м. Києві (по 17 осіб).

У 2015 році порівняно з 2014 роком попри загальне зменшення кількості травмованих на пожежах зареєстровано збільшення кількості травмованих у 13 областях України (табл. 2.12).

Таблиця 2.12
Області України, в яких зареєстровано збільшення кількості травмованих

№ п/п	Область	2015 рік	2014 рік	2015 р. у % до 2014 р.
1	Закарпатська	32	17	188,2
2	Миколаївська	60	34	176,5
3	Житомирська	49	36	136,1
4	Сумська	56	44	127,3
5	Львівська	76	63	120,6
6	Чернівецька	24	21	114,3
7	Черкаська	46	41	112,2
8	Рівненська	32	29	110,3
9	Чернігівська	26	24	108,3
10	Полтавська	59	56	105,4
11	Запорізька	66	64	103,1
12	Тернопільська	39	38	102,6
13	Київська	79	77	102,6
	По Україні	1360	1450	93,8

У 2015 році найбільше зросла кількість загиблих у результаті пожеж у Закарпатській (у 1,88 рази) та Миколаївській (1,76 рази) областях.

Таким чином, регіональний аналіз пожежної небезпеки в Україні дозволяє виділити найбільш і найменш пожежонебезпечні райони. Так, у Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях та м. Києві найвища пожежна небезпека в Україні: тут проживає 36,3% населення України [286, с. 24], а за період з 2008 року по 2015 рік тут виникало в середньому 40% пожеж. У цих найбільш напружених пожежонебезпечних областях України ситуація у 2008-2015 роках практично не змінилася, причому у 2014 році пожежна небезпека суттєво загострилася.

Найвищий рівень пожежної безпеки традиційно в останні роки спостерігається у Тернопільській, Волинській, Кіровоградській, Рівненській, Чернівецькій, Черкаській та Хмельницькій областях, причому тут спостерігається відносне скорочення кількості пожеж у 2008-2015 роках при загальному зростанні пожеж у цих областях у 1,5 рази. Так, у 2008 році у цих областях виникло 15,1% пожеж від загальної кількості пожеж в Україні, а у 2015 році – 12,0%.

В Україні за 2008-2015 роки склалася позитивна тенденція не тільки до абсолютного скорочення кількості загиблих на пожежах, але і до скорочення кількості загиблих на пожежах у розрахунку на 100 тисяч населення як по Україні, так і у кожній області.

Регіональний аналіз пожежної безпеки в Україні за останні вісім років дозволяє зробити висновок: найвища пожежна небезпека спостерігається в областях Східного та Південного регіонів, найменша – в областях Західного регіону. В областях Східного регіону гине четверта частина людей в результаті пожеж, це найвищий показник серед всіх регіонів.

2.3. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЖЕЖНОЇ НЕБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Одним з аспектів ґрунтового аналізу стану з пожежами та наслідками від них є територіальний підхід до аналізу та виявлення закономірностей забезпечення пожежної безпеки в містах та селищах міського типу і сільській місцевості.

В Україні упродовж 2008-2014 рр. більша частка пожеж (понад 60,0%) припадає на міста та селища міського типу, у 2015 році частка таких пожеж становила 53,3% (табл. 2.13). Не зважаючи на відносне скорочення кількості пожеж у містах та селищах міського типу, у 2015 році кількість пожеж порівняно з 2008 роком збільшилася у 1,5 рази, а у порівнянні з 2014 роком – на 2,6%. Найвища частка пожеж у містах та селищах міського типу в Україні спостерігалася у 2013 році – 65,0%, найнижча у 2015 році – 53,3%.

Частка пожеж у містах перевищувала у 2015 році середньодержавний показник у Донецькій (68,5%), Дніпропетровській (73,1%), Харківській (69,5%), Луганській (60,7%), Запорізькій (63,9%) областях. Така ситуація зберігається протягом останніх років.

Прямі матеріальні збитки від пожеж у містах та селищах міського типу у 2015 році становили 811565 тис. грн., порівняно з 2014 роком вони зменшилися на 17,1%, а порівняно з 2008 роком вони зросли у 2,9 рази. Найвища частка прямих матеріальних збитків від пожеж у містах та селищах міського типу від загальної кількості прямих матеріальних збитків від пожеж в Україні спостерігалася у 2010 році – 68,4%, найнижча у 2015 році – 55,7%.

Упродовж 2008-2015 рр. прямі матеріальні збитки від пожеж зростали вищими темпами, ніж кількість пожеж: у 2015 році порівняно з 2008 роком пожежі зросли на 46,2%, а прямі матеріальні збитки – на 191,1%. Це зумовило суттєве зростання прямих збитків у розрахунку на одну пожежу у містах і селищах міського типу – у 1,9 рази. У 2015 році порівняно з 2014 роком у містах і селищах міського типу при зростанні пожеж на 2,6% зменшилися прямі матеріальні збитки від однієї пожежі з 22582 грн. у 2014 році до 18453 грн. у 2015 році, тобто на 18,3%. Це обумовлено зменшенням прямих матеріальних збитків від пожеж на 17,1%.

Загалом, у містах та селищах міського типу у 2015 році виникло 43980 пожеж та загинула 851 людина. Прямі збитки від пожеж у містах та селищах міського типу склали 811565 тис. грн., побічні збитки – 2478953 тис. грн.

Зростання кількості пожеж у містах та селищах міського типу у 2015 році зареєстровано у 19 областях та м. Києві (табл. 2.14), у 2014 році – також у 19 областях, у 2013 році – 4 областях. Статистичні дані свідчать, що у 2014 році зменшилися пожежі у 5 областях – Закарпатській, Луганській, Львівській, Тернопільській та Херсонській областях.

Таблиця 2.13

Статистика пожеж у містах та сільській місцевості в Україні

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Міста та селища міського типу									
Кількість пожеж:									
– одиниць	30018	27707	39890	37807	44961	39701	42863	43980	146,2
– у % від загальної кількості	64,6	63,0	64,1	62,0	62,9	65,0	62,2	53,3	–
Загинуло людей:									
– осіб;	1856	1589	1378	1396	1390	1251	1074	851	45,8
– у % від загальної кількості	47,9	49,8	48,9	49,3	50,5	50,2	47,8	43,7	–
– у розрахунку на 100 тисяч міського населення;	5,9	5,0	4,4	6,5	4,4	4,0	3,6	3,6	61,0
– у розрахунку на 1000 пожеж	62	57	35	37	31	32	25	19	30,6
Прямі збитки:									
– млн. грн.	278,492	295,233	455,220	416,860	561,982	450,527	968,075	811,565	291,1
– у % від загальної кількості	64,5	61,4	68,4	51,9	65,3	63,4	65,0	55,7	–
– у розрахунку на одну пожежу, грн	9278	10656	11412	11026	12499	11348	22585	18453	198,9

Продовження таблиці 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Сільська місцевість									
Кількість пожеж: – одиниць – у % від загальної кількості	16458 35,4	16306 37,0	22317 35,9	22983 38,0	26482 37,1	21413 35,0	26016 37,8	35601 44,7	216,3 –
Загинуло людей: – осіб; – у % від загальної кількості; – у розрахунку на 100 тисяч сільського населення; – у розрахунку на 1000 пожеж	2020 52,1 13,8 123	1601 50,2 11,1 98	1441 51,1 10,0 65	1437 50,7 10,0 62	1361 49,5 9,6 52	1243 49,8 8,8 58	1172 52,2 8,8 45	1096 56,3 8,8 31	54,2 – 63,8 25,2
Прямі збитки: – млн. грн. – у % від загальної кількості; – у розрахунку на одну пожежу, грн	153,465 35,5 9324	185,652 38,6 11385	210,176 30,1 9417	386,760 48,1 16828	297,298 34,7 11226	260,336 36,6 12158	524,666 35,0 20167	646,731 44,3 18166	421,4 – 194,8

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

У 2015 році при відносному скороченні і невеликому абсолютному зростанні кількості пожеж у містах та селищах міського типу порівняно з 2014 роком в Україні спостерігається зростання таких пожеж в більшості областей.

Позитивною тенденцією за останні вісім років є скорочення людей, що загинули під час пожеж у містах та селищах міського типу на 54,2%. У 2013 році показник загиблих унаслідок пожеж у містах і селищах міського типу на 100 тисяч міського населення також зменшився з 5,9 у 2008 році до 3,6 у 2014 році і 2,9 у 2015 році. Як правило, цей показник є вищим порівняно з середнім по країні у південних та східних областях.

Таблиця 2.14

Області України, у яких зареєстровано збільшення кількості пожеж у містах та селищах міського типу, 2015 рік

№ п/п	Область	2015 рік	2014 рік	2015 р. у % до 2014 р.
1	Київська	1945	1042	186,7
2	Львівська	2105	1282	164,2
3	Закарпатська	1092	726	150,4
4	Чернівецька	381	264	144,3
5	Тернопільська	553	384	144,0
6	Івано-Франківська	1352	980	138,0
7	Одеська	2918	2290	127,4
8	Херсонська	1269	1017	124,8
9	Харківська	4808	3890	123,6
10	Вінницька	996	839	118,7
11	Полтавська	992	836	118,7
12	Миколаївська	1412	1213	116,4
13	Волинська	439	378	116,1
14	Житомирська	1161	1015	114,4
15	Запорізька	2698	2359	114,4
16	Чернігівська	757	667	113,5
17	м. Київ	5433	4875	111,4
18	Сумська	1100	996	110,4
19	Дніпропетровська	6125	5955	102,9
20	Хмельницька	389	384	101,3
	Всього	43980	42867	102,6

Показник кількості загиблих на 100 тис. населення в Україні у 2014 році становить 5,2 особи, у 2015 році – 4,5 особи.

При загальному скороченні загиблих унаслідок пожеж у містах та селищах міського типу в останні роки в окремих областях спостерігалось зростання кількості загиблих. Така негативна тенденція спостерігалась у 2014 році у місті Київ та 11 областях, а саме у Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській, Волинській, Київській, Харківській, Полтавській, Сумській, Кіровоградській, Тернопільській, Житомирській областях. Збільшення кількості людей, які загинули унаслідок пожеж у містах та селищах міського типу упродовж

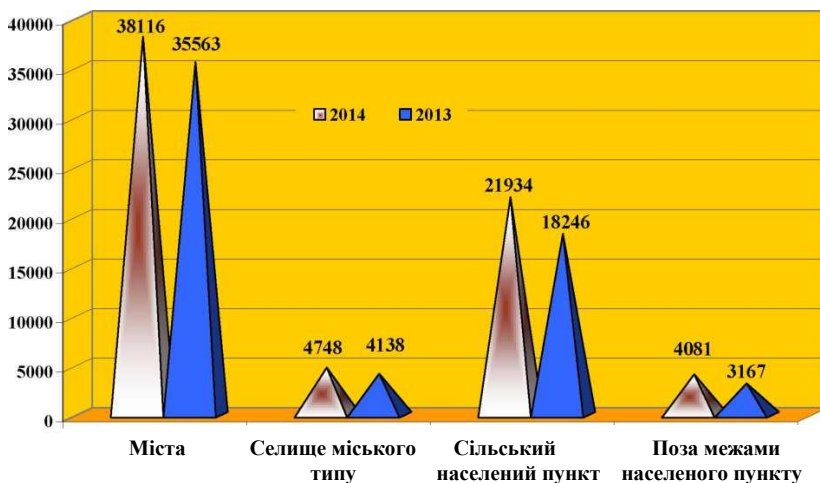

2015 року, зареєстровано в 7 областях України – Закарпатській, Чернівецькій, Рівненській Івано-Франківській, Київській, Херсонській та Одеській областях.

Частка основних статистичних показників пожеж у містах та селищах міського типу від загальних показників в Україні становить: пожеж – 55,3%, людей, загиблих унаслідок пожеж – 43,7%, прямих збитків – 55,7%.

На рис. 2.13 зображено розподіл пожеж за типами населених пунктів у 2013 році і 2014 році.

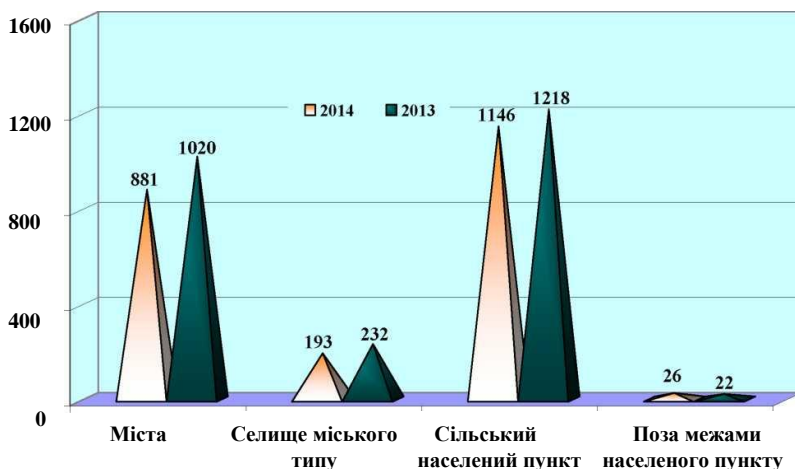
Основна частка пожеж у 2014 році сталися в містах – 55,3% від загальної кількості пожеж. Відповідно частки пожеж, які сталися у селах, селищах міського типу та поза населеними пунктами становлять: 31,9%, 6,9% і 5,9%. Така ж ситуація спостерігалася і у 2013 році: відповідно частки пожеж, які сталися в містах, селах, селищах міського типу та поза населеними пунктами становлять: 58,2%, 29,8%, 6,8% і 5,2%.

Рис. 2.13. Розподіл пожеж за типами населених пунктів у 2013-2014 роках [11]

Дані рис. 2.14, які відображають осіб, які загинули унаслідок пожеж в різних населених пунктах у 2013 році і 2014 році, свідчать про те, що, незважаючи на те, що основна частка пожеж відбувається у містах, кількість людей, які загинули у наслідок пожеж, тут значно менша, ніж у селах.

Так, у 2014 році частка пожеж, що сталися в містах становила 55,3%, а кількість людей, які загинули унаслідок пожеж, 39,2%. Відповідно для сільських населених пунктів ці частки склали 31,9% і 51,0%. Як у містах, так і в селах у 2014 році порівняно з 2013 роком спостерігається позитивна тенденція до скорочення кількості людей, які загинули унаслідок пожеж.

Рис. 2.14. Розподіл загиблих унаслідок пожеж за типами населених пунктів у 2013-2014 роках [11]

Так, у 2014 році частка пожеж, що сталися в містах становила 55,3%, а кількість людей, які загинули унаслідок пожеж, – 39,2%. Відповідно для сільських населених пунктів ці частки склали 31,9% і 51,0%. Як у містах, так і в селах у 2014 році порівняно з 2013 роком спостерігається позитивна тенденція до скорочення кількості людей, які загинули унаслідок пожеж.

Частка людей, які загинули унаслідок пожеж, у 2014 році у містах становить 39,2%, у селищах міського типу – 8,6%, у селах – 51,0%, поза населеними пунктами – 1,2%. Аналогічні частки людей, що загинули унаслідок пожеж у 2013 році становили: 40,9%, 9,4%, 48,8%, 0,9%. Отже, у 2014 році у порівнянні з 2013 роком частка людей, які загинули унаслідок пожеж, зменшилася у містах та селищах міського типу, але збільшилася у селах.

У 2014 році виникло 292 пожежі з особливо великими збитками, частка таких пожеж становила лише 0,4% від загальної кількості пожеж. Із цієї кількості у містах та селищах міського типу

виникло 211 пожеж (72,2%), у сільській місцевості – 81 пожежа (27,8%). Кожна пожежа завдавала прямих матеріальних втрат на суму 212946 грн., в тому числі у містах та селищах міського – 2067573 грн., у сільській місцевості – 2327728 грн.

У 2014 році у порівнянні з 2013 роком у містах та селищах міського типу кількість пожеж з особливо великими збитками збільшилася у 3,7 рази, а величина завданих ними прямих збитків – у 2,6 рази. У сільській місцевості кількість таких пожеж зросла у 3,4 рази і збитки від них – у 3,5 рази.

У містах та селищах міського типу у 2014 році виникло 285 пожеж з великими збитками, які завдали прямих збитків на суму 40448 тис. грн. У сільській місцевості виникло 166 пожеж з великими збитками, які завдали прямих збитків на суму 22117 тис. грн. Кожна пожежа завдавала прямих матеріальних втрат на суму 138725 грн., в тому числі у містах та селищах міського – 141923 грн., у сільській місцевості – 133235 грн.

У 2014 році порівняно з 2013 роком у містах та селищах міського типу кількість пожеж з великими збитками збільшилася на 45,4%, а величина завданих ними прямих збитків – на 44,0% рази. У сільській місцевості кількість таких пожеж зросла у на 59,6% і збитки від них – на 76,2%.

У 2015 році у сільській місцевості України зареєстрована 35601 пожежа (у 2014 році – 26016 пожеж), що становить 44,7% від загальної кількості пожеж (у 2014 році – 37,8%). Порівняно з 2014 роком їх кількість збільшилась на 36,9%, а порівняно з 2008 роком – у 2,2 рази. Прямі збитки від пожеж у сільській місцевості склали 646731 тис. грн., тобто порівняно з 2014 р. вони збільшилися на 26,3%, а порівняно з 2008 роком – у 4,2 рази. Темпи зростання прямих матеріальних збитків від пожеж у сільській місцевості за останні вісім років є у 2 рази вищі, ніж темпи зростання кількості пожеж. У результаті у 2015 році порівняно з 2008 роком прямі матеріальні збитки від пожеж у розрахунку на одну пожежу збільшилися майже у 2 рази.

У 2014 році частка у сільській місцевості перевищує середній показник по країні (37,8%) у Рівненській, Чернігівській, Тернопільській, Волинській, Київській, Чернівецькій, Житомирській, Вінницькій, Хмельницькій, Полтавській, Черкаській, Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Одеській, Кіровоградській, Сумській, Миколаївській, Херсонській областях. В регіональному аспекті в останні роки частка пожеж у сільській місцевості перевищує середній показник по країні, як правило, в областях Західного регіону.

В Україні у 2014 році збільшення кількості пожеж у сільській

місцевості зареєстровано в 22 областях, а саме по всій території України, окрім Закарпаття та Луганщини, де пожеж у сільській місцевості у 2014 році було менше, ніж у 2013 році.

Тенденція до збільшення кількості пожеж у сільській місцевості збереглася і посилилася у 2015 році: збільшення пожеж зареєстровано у 23 областях України (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Області України, у яких зареєстровано збільшення кількості пожеж у сільській місцевості, 2015 рік

№ п/п	Область	2015 рік	2014 рік	2015 р. у % до 2014 р.
1	Київська	3490	1722	202,7
2	Львівська	2251	1220	184,5
3	Івано-Франківська	1632	890	183,4
4	Херсонська	1172	711	160,6
5	Тернопільська	1144	715	160,0
6	Закарпатська	1157	738	156,8
7	Рівненська	1243	850	146,2
8	Житомирська	2315	1590	145,6
9	Хмельницька	761	527	144,4
10	Вінницька	1665	1166	142,8
11	Миколаївська	1321	955	138,3
12	Полтавська	1370	1001	136,9
13	Волинська	949	694	136,7
14	Кіровоградська	844	631	133,8
15	Запорізька	1523	1197	127,2
16	Дніпропетровська	2258	1777	127,1
17	Чернігівська	1594	1265	126,0
18	Одеська	2372	1906	124,4
19	Чернівецька	505	415	121,7
20	Харківська	2110	1784	118,3
21	Луганська	892	765	116,6
22	Сумська	894	771	116,0
23	Черкаська	713	327	113,7
	Всього	35601	26012	136,9

У 2015 році найвище зростання кількості пожеж у сільській місцевості зареєстровано у Київській області (у 2 рази), найменше – у Черкаській області – на 13,7%. Регіональний аналіз підтверджує високу пожежну небезпеку у сільській місцевості в областях Західного регіону. Так, при середньому збільшенні пожеж у сільській місцевості на 36,9% кількість пожеж у областях Західного регіону у 2015 році порівняно з 2014 роком збільшилася на 84,5% у Львівській області, у Івано-Франківській області – на 83,4%, у Тернопільській області – на 60,0%, у Закарпатській області – на 56,8%, у Рівненській області – на 46,2%, у Хмельницькій області – на 44,4%.

Внаслідок пожеж у сільській місцевості у 2015 році загинуло 1096 осіб, тоді як у 2014 році – 1172 особи, тоді як у 2013 році – 1243 осіб, тоді як у 2012 році – 1361 осіб, у 2008 році – 2020 осіб (табл. 2.16). Даний показник порівняно з 2008 роком зменшився на 45,8%, порівняно з 2014 роком – на 6,5% що свідчить про позитивні зміни.

Разом з тим, у 2015 році не у всіх областях скоротилася кількість людей, що загинули унаслідок пожеж. Збільшення кількості людей, загиблих унаслідок пожеж у сільській місцевості упродовж 2015 року зареєстровано у 8 областях України – Вінницькій, Миколаївській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Хмельницькій, Кіровоградській і Черкаській областях (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Області України, у яких зареєстровано збільшення кількості людей, які загинули унаслідок пожеж у сільській місцевості, 2015 рік

№ п/п	Область	2015 рік	2014 рік	2015 р. у % до 2014 р.
1	Вінницька	80	60	133,3
2	Миколаївська	45	35	128,6
3	Львівська	50	41	122,0
4	Закарпатська	19	16	118,8
5	Івано-Франківська	42	37	113,5
6	Хмельницька	34	30	113,3
7	Кіровоградська	43	39	110,3
8	Черкаська	43	40	107,5
	Всього	1096	1172	93,5

Така ж ситуація на обласному рівні спостерігалася і у 2014 році. При скороченні кількості людей, які загинули унаслідок пожеж у сільській місцевості з 1243 осіб у 2013 році до 1172 у 2014 році,

зростання цього абсолютного показника у 2014 році зареєстровано у 8 областях – Волинській, Тернопільській, Чернівецькій, Донецькій, Запорізькій, Житомирській, Чернігівській і Одеській областях.

В цілому в Україні у сільській місцевості протягом останніх вісім років спостерігається чітка тенденція до скорочення кількості загиблих унаслідок пожеж. Така ж тенденція характерна і для кількості загиблих у розрахунку на 100 тисяч сільського населення. У 2015 році показник кількості загиблих унаслідок пожеж у сільській місцевості у розрахунку на 100 тисяч сільського населення становив 8,3, у 2015 році – 8,8, у 2008 році – 13,8.

Проте у 2014 році середнє значення кількості загиблих унаслідок пожеж у сільській місцевості у розрахунку на 100 тисяч сільського населення перевищено у 14 областях – Чернігівській (19,0), Сумській (15,2), Запорізькій (29,2), Донецькій (14,9), Житомирській (14,6), Запорізькій (13,4), Луганській (13,3), Дніпропетровській (13,0), Харківській (11,9), Київській (11,3), Кіровоградській (10,6), Одеській (9,6), Миколаївській та Полтавській (по 9,4) і Херсонській (8,9). У 2015 році цей показник перевищено у 13 областях, а саме: Чернігівській (15,1), Житомирській (14,2), Донецькій (13,4), Сумській (12,5), Запорізькій (13,2), Миколаївській (12,2), Кіровоградській (11,9), Харківській (11,6), Вінницькій (10,1), Дніпропетровській (10,1), Луганській (8,9), Полтавській (8,6) та Київській (8,6) областях (при середньому значенні в Україні – 8,3).

Відсотки основних показників статистики пожеж у сільській місцевості від загальних показників по Україні у 2015 році становлять: пожеж – 44,7%, людей, що загинули унаслідок пожеж – 56,3%, прямих матеріальних збитків – 44,3%, побічних збитків – 41,2%.

Найбільш проблемними стосовно пожежної небезпеки у сільській місцевості у 2015 році були Львівська, Закарпатська, Чернівецька та Миколаївська області. У цих областях у 2015 році зросли три основні показники, які характеризують стан пожежної небезпеки: кількість пожеж; людей, які загинули в результаті пожеж; кількість людей, які травмовані внаслідок пожеж. Відповідно збільшення цих показників у 2015 році у сільській місцевості становить: +74,1%, +4,3%, +20,6% – у Львівській області; +53,6%, +60,0%, +88,2% – у Закарпатській області; +30,6%, +11,8%, +14,3% – у Чернівецькій області; +26,1%, +8,3%, +76,5% – у Миколаївській області.

Таким чином, в останні роки порівняно з містами та селищами міського типу у сільській місцевості значно вищими темпами зростають пожежі і прямі матеріальні збитків від них. При збільшенні кількості пожеж та суттєвому збільшенні прямих економічних збитків

від них як у містах і селищах міського типу, так і у сільській місцевості в Україні за останні вісім років спостерігається позитивна тенденція до зменшення кількості загиблих унаслідок пожеж. Проте показник кількості людей, що загинули унаслідок пожеж у сільській місцевості у розрахунку на 100 тисяч сільського населення є більш, ніж у два рази вищий за показник кількості людей, що загинули унаслідок пожеж у містах і селищах міського типу у розрахунку на 100 тисяч міського населення. Проведене дослідження пожежної небезпеки в територіальному аспекті повинно бути врахованим при розробці державної програми забезпечення пожежної безпеки в Україні.

2. 4. ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ З ПОЖЕЖАМИ В УКРАЇНІ НА СПОРУДАХ РІЗНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Аналіз пожежної небезпеки також доцільно провести в розрізі споруд різного призначення.

Щорічно в Україні більше $\frac{3}{4}$ усіх пожеж виникає в житловому секторі (житлові будинки, дачі, надвірні споруди тощо житлові будинки, дачі, надвірні споруди тощо). У 2015 році таких пожеж зареєстровано 59198, що становить 74,4% від загальної кількості пожеж, в тому числі у житлових будинках зареєстровано 16055 пожеж, що становить 20,2% від загальної кількості пожеж і 27,1% від пожеж у житловому секторі (табл. 2.17).

У будівлях та спорудах житлового сектору кількість пожеж у 2015 році зростає порівняно з 2008 роком на 34,4%, і на 9,8% порівняно з 2013 роком.

Таблиця 2.17
Кількість пожеж на спорудах різного призначення, 2008-2014 рр.

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість пожеж									
Споруди виробничого призначення	424	362	440	519	466	449	518	462	109,0
Торговельно-складські споруди	776	819	888	817	916	871	987	828	106,7
Соціально-культурні, громадські та адміністративні споруди	460	411	471	480	491	404	703	522	113,5
Гварніницькі будівлі	35	35	33	27	20	15	23	19	54,3
Інші сільськогосподарські об'єкти	115	121	111	114	96	88	127	103	89,6
Споруди житлового сектору, всього в тому числі житлові будинки	38714	35794	49318	47213	56258	47408	52049	59198	152,9
Інші об'єкти	20309	17801	19182	18589	20495	18299	18738	16055	79,1
Всього	5952	6471	10946	11620	13195	11879	14472	18449	310,0
Всього	46476	44015	62207	60790	71443	61114	68879	79581	171,2

Продовження таблиці 2.17

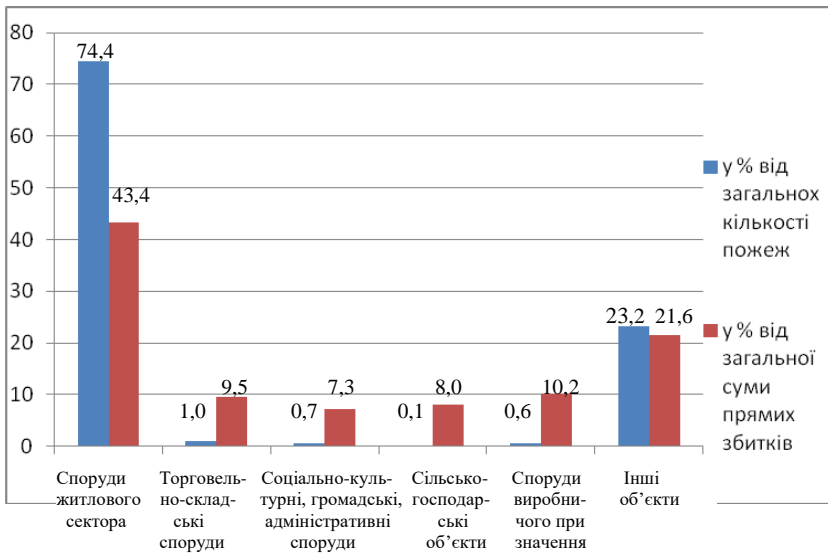
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
У відсотковому вираженні									
Споруди виробничого призначення	0,9	0,8	0,7	0,8	0,6	0,7	0,8	0,6	–
Торговельно-складські споруди	1,7	1,9	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4	1,0	–
Соціально-культурні, громадські та адміністративні споруди	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	1,0	0,7	–
Тваринницькі будівлі	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	–
Інші сільськогосподарські об'єкти	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	–
Споруди житлового сектора, всього в тому числі житлові будинки	83,3 43,7	81,3 40,4	79,2 30,8	77,7 30,6	78,7 28,7	77,6 29,9	75,5 26,5	74,4 20,2	–
Інші об'єкти	12,8	14,7	17,6	19,1	18,5	19,4	21,0	23,2	–
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	–

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

У спорудах житлового сектору зареєстровано у 2015 році не тільки найбільшу частку пожеж, але і найбільші прямі матеріальні збитки – 632274 тис. грн., що становить 43,4% від загальної суми прямих збитків (рис. 2.15), у розрахунку на одну пожежу матеріальні збитки становлять у середньому 10681 грн. Ці збитки є найменші серед споруд різного призначення. Найбільшими є прямі матеріальні збитки у розрахунку на одну пожежу на сільськогосподарських об'єктах – 960910 грн., що у 90,0 разів більше, ніж у спорудах житлового сектору. У 2015 році у розрахунку на одну пожежу на спорудах виробничого призначення прямі матеріальні збитки становили 322255 грн. (у 30,2 рази більше порівняно з 2008 роком), на соціально-культурних, громадських і адміністративних спорудах – 229760 грн. і на торговельно-складських спорудах – 166641 грн., що відповідно більше порівняно з 2008 роком у 21,5 і 15,6 рази більше.

У 2015 році порівняно з 2014 роком спостерігається зменшення

кількості пожеж на всіх видах споруд, крім споруд житлового сектора, де зафіксовано зростання пожеж на 14,0%.

Рис. 2.15. Відносні показники пожеж на спорудах різного призначення у 2015 році

Порівняно з 2008 роком у 2015 році зменшилася кількість пожеж на сільськогосподарських об'єктах. За 2008-2014 роки зросла кількість пожеж у соціально-культурних, адміністративних та громадських спорудах (у 1,1 рази), а також на інших об'єктах (у 3,1 рази) (табл. 2.17).

У 2014 році у порівнянні з 2008 роком також зменшилася кількість пожеж на сільськогосподарських об'єктах. За цей період суттєво зросла кількість пожеж у соціально-культурних, громадських та адміністративних спорудах (у 1,5 разів), у спорудах житлового сектору (у 1,3 рази), а також на інших об'єктах (у 2,4 рази).

Унаслідок пожеж у будівлях та спорудах у 2014 році загинула 2141 особа, що складає 95,3% від загальної кількості загиблих унаслідок пожеж; травмовано 1266 осіб, що складає 87,3% від загальної кількості травмованих на пожежах.

Збільшення кількості пожеж у будівлях та спорудах у 2014 році порівняно з 2013 роком зареєстровано практично у всіх областях України, окрім Херсонської та Луганської областей (табл. 2.18).

Найбільше зростання (більше +15%) спостерігається у Сумській (+31,4%), Донецькій (+28,5%), Харківській (+27,9%), Житомирській (+25,5%), Кіровоградській (+25,2%), Дніпропетровській (+20,8%), Київській (+17,4%), Вінницькій (+17,2%), Миколаївській (+16,6%) областях.

Таблиця 2.18

Області України, де зареєстровано найвище зростанні кількості пожеж у будівлях та спорудах у 2014 році

№ п/п	Назва області	2014 рік*	2013 рік	2014 р. у % до 2013 року
1	Сумська	1133	862	31,4
2	Донецька	5045	3927	28,5
3	Харківська	2717	2125	27,9
4	Житомирська	1709	1362	25,5
5	Кіровоградська	810	647	25,2
6	Дніпропетровська	3133	2594	20,8
7	Київська	2016	1717	17,4
8	Вінницька	1368	1167	17,2
9	Миколаївська	981	841	16,6
10	Чернігівська	1220	1064	14,7
11	Черкаська	905	795	13,8
12	Запорізька	1499	1328	12,9
13	Полтавська	1182	1058	11,7
14	Закарпатська	752	679	10,8
15	Рівненська	914	828	10,4
16	Одеська	1937	1755	10,4

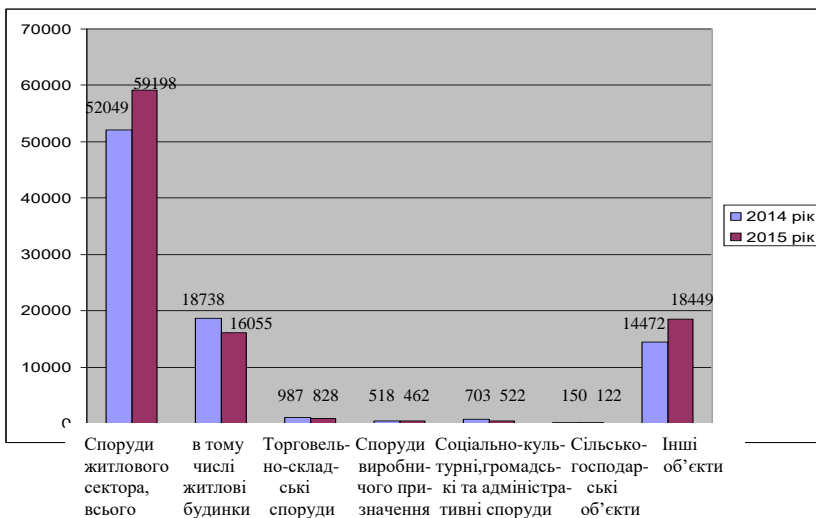
* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

На рис. 2.16 зображено кількість пожеж на спорудах різного призначення у 2014-2015 роках.

У житловому секторі (житлові будинки, дачі, надвірні споруди тощо) протягом 2015 року кількість пожеж порівняно з 2014 роком збільшилась на 14,0 % і становить 59198, що складає 74,4 % від їх загальної кількості. Прямі збитки зменшились на 20,2 % і становлять 632274 тис. грн, що складає 43,4 % від загальної суми прямих збитків. Побічні збитки склали 2447786 тис. грн (+18,5 %) або 58,0 % від загальної суми побічних збитків.

Унаслідок пожеж на об'єктах житлового сектору загинуло 1919 людей або 98,6 % від загальної кількості загиблих (у 2014 році – 2202), загинуло 66 дітей (у 2014 році – 75).

Найбільший відсоток пожеж у житловому секторі при середньому по Україні 74,4% зареєстровано у Херсонській (93,6 %), Вінницькій (92,8 %) та Рівненській (88,3 %) областях.

Рис. 2.16. Розподіл пожеж по спорудах різного призначення, 2014-2015 роки

У житлових будинках протягом 2015 року кількість пожеж у порівнянні з минулим роком зменшилась на 14,4 % і становить 16055, що складає 20,2 % від їх загальної кількості. Прямі збитки зменшились на 29,3 % і становлять 3345216 тис. грн, що складає 23,7 % від загальної суми прямих збитків. Побічні збитки становили 1023453 тис. грн (+3,8 %) або 24,3 % від загальної суми побічних збитків.

Найбільший відсоток пожеж у житлових будинках відмічається у Черкаській (33,6 %), Чернівецькій (28,8 %), Кіровоградській (25,5 %) областях та місті Києві (25,2 %). Середній показник по Україні – 20,2 %.

У 2014 році у порівнянні з 2013 роком у житловому секторі кількість пожеж збільшилась на 9,8% і становить 52049, що складає 75,5% від їх загальної кількості. Прямі збитки збільшились у 2,4 рази і становлять 791954 тис. грн. (53,2% від загальних прямих матеріальних збитків).

У житловому секторі ситуація була не зовсім позитивною, оскільки збільшення кількості пожеж у порівняно з 2013 роком

зареєстровано в 20 областях України (табл. 2.19), окрім Чернігівської (-1,1%), Львівської (-2,7%), Херсонської (-6,4%), Закарпатської (-11,6%), Луганської (-27,0%) областей.

Таблиця 2.19

Області України, де зареєстровано найвище зростання кількості пожеж у житловому секторі у 2014 році

№ п/п	Назва області	2014 рік*	2013 рік	2014 р. у % до 2013 року
1	Житомирська	2252	1515	48,6
2	Харківська	4671	3173	47,2
3	Сумська	1138	851	33,7
4	Дніпропетровська	6607	5129	28,8
5	Кіровоградська	861	706	22,0
6	Запорізька	2428	2009	20,9
7	Київська	1946	1642	18,5
8	Рівненська	1155	980	17,9
9	Вінницька	1800	1529	17,7
10	Полтавська	1228	1064	15,4
11	м. Київ	3491	3088	13,1
12	Донецька	7744	6946	11,5

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

У табл. 2.20 наведено дані про області України, в яких частка пожеж у житлі перевищує загальнодержавний показник (75,5%). Найвища частка пожеж у житлових спорудах в Україні становила у Херсонській (90,8%), Вінницькій (89,8%), Рівненській (89,0%), Закарпатській (86,5%), Житомирській (86,4%), Дніпропетровській (85,5%), Львівській (84,5%), Волинській (84,0%), Чернівецькій (83,4%), Черкаській (82,4%), Харківській (82,3%), Хмельницькій (81,6%).

У житлових будинках у 2014 році виникло 18738 пожежі (на 2,4% більше, ніж у 2013 році), що становить 36,0% від кількості пожеж у житлі. Внаслідок цих пожеж загинуло 1845 осіб, що менше, ніж у 2013 році на 10,0%.

У допоміжних спорудах житлового сектору виникло 15631 пожеж (30,1% від кількості пожеж у житлі), на відкритих територіях житлового сектору – 17589 пожеж (33,8%). Основними місцями виникнення пожеж у житлі є: кімнати житлових будинків – 6055 (32,3% від пожеж у житлових будинках), горища – 2139 (11,4%), покрівлі, дахи – 4232 (22,6%), кухні – 1300 (6,9%) та сміттєзбірники – 1315 (7,0%). Кількість випадків пожеж у побуті, особливо причинами яких є людська недбалість, зазвичай збільшується із настанням

осінньо-зимового періоду.

Таблиця 2.20

Області України, у яких частка пожеж у житловому секторі перевищує загальнодержавний показник, 2014 рік*

№ п/п	Назва області	Кількість пожеж у житловому секторі області	У % від загальної кількості по області
1	Херсонська	1569	90,8
2	Вінницька	1800	89,8
3	Рівненська	1155	89,0
4	Закарпатська	1266	86,5
5	Житомирська	2252	86,4
6	Дніпропетровська	6607	85,5
7	Львівська	2114	84,5
8	Волинська	900	84,0
9	Чернівецька	566	83,4
10	Черкаська	994	82,4
11	Харківська	4671	82,3
12	Хмельницька	743	81,6
13	Луганська	2010	79,1
14	Донецька	7744	77,6
	Всього в Україні	52049	75,6

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Внаслідок пожеж на спорудах виробничого призначення у 2014 році сталося 518 пожеж, прями матеріальні збитки від яких становили 90931 тис. грн. Порівняно з 2013 роком кількість даних пожеж збільшилася на 18,3%, а прями матеріальні збитки зменшились на 17,5%. У спорудах виробничого призначення загинула 20 осіб (у 2013 році – 7).

При загальному зменшенні кількості пожеж на спорудах виробничого призначення їх збільшення зареєстровано в м. Києві та 10 областях України. Найбільше зростання пожеж на спорудах виробничого призначення було у Черкаській та Донецькій областях, відповідно у 2,5 і 2,1 рази.

У 2015 році на спорудах виробничого призначення зареєстровано 462 пожежі (–10,6% порівняно з 2014 роком). Прями збитки збільшились на 62,4 % і склали 148882 тис. грн. Побічні збитки збільшились на 74,8 % і склали 287086 тис. грн.

Найбільший відсоток пожеж на спорудах виробничого призначення відмічається у Закарпатській, Черкаській, Донецькій та Львівській.

На торговельно-складських спорудах у 2014 році виникло 987 пожеж, прямі матеріальні збитки від яких склали 103000 тис. грн. Порівняно з 2013 роком кількість пожеж збільшилась на 17,6%, а прямі матеріальні збитки – на 33,9%. Унаслідок пожеж на торговельно-складських спорудах у 2014 році загинуло 4 особи (у 2013 році – 6 осіб).

Збільшення кількості пожеж у 2014 році на торговельно-складських спорудах зареєстровано в м. Києві і 14 областях, причому найбільше зросло пожежі у Хмельницькій, Донецькій, Львівській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Харківській, Житомирській та Тернопільській областях. Серед цих об'єктів найчастіше горіли торговельні павільйони, кіоски, намети – 347 пожеж (35,2% від пожеж на об'єктах торгівлі), універсами та продовольчі магазини – 163 (16,5%), заклади громадського харчування – 180 (18,2%).

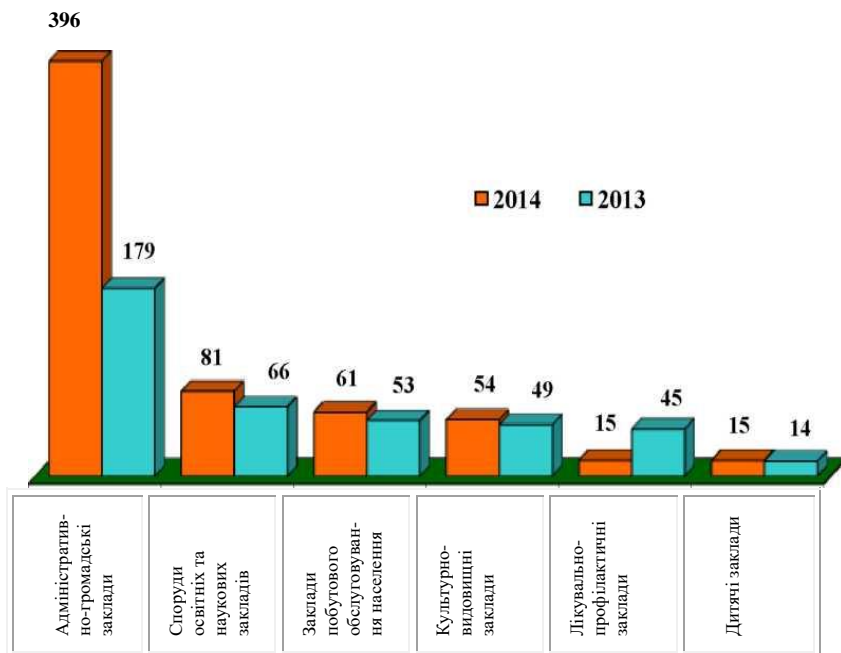
У 2015 році на торговельно-складських спорудах кількість пожеж зменшилась на 16,2 %. Загалом на цих об'єктах виникло 828 пожеж. Прямі збитки на цих спорудах становили 137979 тис. грн (+16,3 % порівняно з 2014 роком), побічні збитки – 213644 тис. грн (+3,7 %). Найбільший відсоток пожеж на торговельно-складських спорудах при середньому значенні показника в Україні 1,0% був у Чернівецькій області (1,9 %), Донецькій та Черкаській (по 1,5 %), Тернопільській (1,3 %) та місті Києві (2,0 %).

На спорудах соціально-культурного, громадського та адміністративно призначення у 2014 році порівняно з 2013 роком кількість пожеж збільшилась на 74,0%. На цих спорудах виникло 703 пожеж. Прямі матеріальні збитки збільшились у 13,2 рази і становили 177030 тис. грн. У 2014 році унаслідок пожеж на спорудах соціально-культурного, громадського та адміністративно призначення загинуло 11 осіб (у 2013 році – 6).

Збільшення кількості пожеж на спорудах соціально-культурного, громадського та адміністративно призначення у 2014 році порівняно з 2013 роком зареєстровано майже у всіх областях України та м. Київ, окрім Івано-Франківської, Полтавської та Волинської областей.

Найбільший відсоток пожеж на спорудах соціально-культурного, громадського та адміністративно призначення у 2014 році відмічається в м. Києві (2,0% від їх загальної кількості по області), Чернівецькій (1,6%), Хмельницькій та Донецькій (по 1,5%) областях. Середній показник в Україні – 1,0%.

Протягом 2014 року найбільше пожеж (223 або 48,5% від кількості пожеж у спорудах соціально-культурного, громадського та адміністративно призначення) виникло в адміністративно-громадських закладах (рис. 2.17).

Рисунок 2.17. Пожежі у спорудах соціально-культурного, громадського та адміністративно призначення у 2013-2014 роках

Серед пожеж на об'єктах соціально-культурного та адміністративно-громадського призначення 119 виникло в адміністративних будівлях.

На спорудах соціально-культурного, громадського та адміністративного призначення у 2015 році порівняно з попереднім роком кількість пожеж зменшилась на 22,9 %. На цих спорудах виникло 522 пожежі. Прямі збитки становили 106149 тис. грн., тобто зменшились на 26,7 %, побічні збитки зменшились на 78,8% і становили 657063 тис. грн.

Найбільший відсоток пожеж на спорудах громадського, соціально-культурного та адміністративного призначення у 2015 році був у Чернівецькій (1,7%), Львівській та Черкаській (по 1,1%), Закарпатській та Хмельницькій (по 0,9%) областях та місті Києві (1,4%). Середній показник в Україні – 0,7%.

У 2015 році на сільськогосподарських об'єктах виникло 122 пожежі, тобто порівняно з 2014 роком кількість пожеж скоротилася на 21,3%. Прямі збитки на цих об'єктах збільшилися у 2,4 рази і становили 117231 тис. грн. Побічні збитки збільшилися у 2,4 рази і становили 132756 тис. грн.

Найбільший відсоток пожеж на сільськогосподарських об'єктах у 2015 році спостерігався у Черкаській (0,7%), Чернігівській (0,6%), Волинській (0,5%) областях (при середньому значенні в Україні – 0,2%).

Таким чином, за період 2008-2014 років в Україні спостерігалась негативна тенденція до зростання кількості пожеж на всіх спорудах, крім сільськогосподарських об'єктів, причому найвищі темпи зростання пожеж, як правило, спостерігаються у Східному і Південному регіонах.

2.5. АНАЛІЗ ПОЖЕЖ НА ОБ'ЄКТАХ, ПРОФІЛАКТИКУ ЯКИХ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) ДСНС УКРАЇНИ

Державний регуляторний вплив на стан пожежної безпеки держави здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України. Для оцінки ефективності державного регулювання у цій сфері необхідно здійснити аналіз стану пожежної безпеки на підприємствах, в організаціях, закладах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України.

В табл. 2.21 наведено загальну кількість пожеж та прямих матеріальних збитків від них на таких підприємствах, в організаціях і закладах за 2008-2015 роки.

Таблиця 2.21

Кількість пожеж та прями матеріальні збитки від них на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, 2008-2015 роки

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
На підприємствах, в організаціях, закладах, всього									
Кількість пожеж	2047	1970	2179	2162	2169	1940	2528	2168	105,9
Прямі збитки, всього, тис. грн.	215030	129663	277571	364983	335149	231103	508426	544568	253,2
Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн.	105,0	65,8	127,4	168,8	154,5	119,1	201,1	251,2	239,2

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Загальна кількість пожеж в Україні на об'єктах суб'єктів господарювання, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, за останні вісім років як і загальна кількість пожеж в Україні зростає із коливаннями по роках. Найменша кількість таких пожеж була у 2013 і 2009 році (1940 і 1970 пожеж відповідно), найбільша – у 2014 році (2528 пожеж). У 2014 році на цих об'єктах виникло 2528 пожеж, що на 30,3% більше, ніж у 2013 році (загальна кількість пожеж порівняно з попереднім роком збільшилася

на 12,7%). У 2014 році кількість таких пожеж порівняно з 2008 роком збільшилася на 23,5% (загальна кількість пожеж збільшилася на 48,2%).

У 2015 році порівняно з 2008 роком кількість пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, збільшилася на 5,9%.

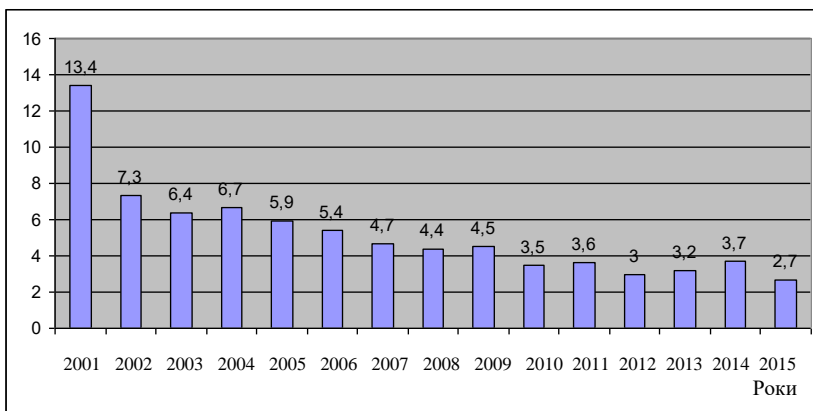
За восьмирічний період прямі матеріальні збитки від пожеж на цих об'єктах поступово зростали: порівняно з 2008 роком у 2011 році вони зросли на 56,0%, а у 2014 році – у 2,36 рази (відповідно зростання прямих матеріальних збитків від всіх пожеж становило на 85,9% і 3,45 рази). У 2014 році прямі матеріальні збитки від пожеж порівняно з попереднім роком збільшилися у 2,2 рази. Впродовж 2014 року у 247 випадках сума прямих збитків перевищила середнє значення. У 2015 році порівняно з 2008 роком прямі матеріальні збитки від пожеж на аналізованих об'єктах збільшилися у 2,5 рази, порівняно з 2014 роком – на 37,4%.

Отже, зміна кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, та зміна прямих збитків від цих пожеж протягом 2008-2015 років не характеризуються позитивними тенденціями – фактично спостерігається тенденція до постійного зростання з деякими коливаннями по роках.

За 2008-2014 роки на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, зафіксовано 103 пожежі, які призвели до особливо великих збитків, загалом прямі збитки від цих пожеж склали близько 386 млн. грн. Найбільше таких пожеж зареєстровано в Донецькій (35), Київській (12), Черкаській (6), Луганській (5) областях та м. Києві (9).

Отже, за 2008-2015 роки динаміка зростання прямих збитків від пожеж є набагато вищою від динаміки зростання кількості пожеж. Відповідно у 2008 році прямі збитки в розрахунку на одну пожежу становили 105,0 тис. грн, у 2014 році – 201,1 тис. грн., у 2015 році – 251,2 тис. грн., тобто порівняно з 2008 роком у 2014 році вони зросли у 1,9 рази, у 2015 році – у 2,4 рази.

Негативна тенденція до зростання як кількості пожеж, так і прямих матеріальних збитків від пожеж на об'єктах суб'єктів господарювання, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, супроводжується позитивною тенденцією до зменшення частки пожеж на цих об'єктах від загальної кількості пожеж із 13,4% у 2001 році до 3,0% у 2012 році (рис. 2.18). У 2013 році ця частка зросла до 3,2%, а у 2014 році – до 3,7%, проте у 2015 році ця частка зменшилась до найнижчого рівня за 15 років.

Рис. 2.18. Частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у загальній кількості пожеж, 2001-2015 рр.

Ще один аспект аналізу стану з пожежами в Україні на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України протягом останніх вісім років, відображують відносні показники, які наведені в табл. 2.22.

Хоча частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у загальній кількості пожеж невисока (від 4,4% у 2008 році до 2,7% у 2015 році), проте ці пожежі супроводжувалися порівняно великими матеріальними збитками. Частка прямих збитків від пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, у загальній кількості прямих матеріальних збитків становила за останні вісім років від третини (32,5% у 2013 році) до половини нанесених пожежами прямих збитків (49,8% у 2008 році).

Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, порівняно з середніми показниками прямих збитків у розрахунку на одну пожежу в Україні є дуже великими. Так, у 2008 році вони були у 11,3 рази більші, у 2009 році – у 6,0 разів більші. У 2014 році прямі збитки у розрахунку на одну пожежу на цих об'єктах становили 201,1 тис. грн., а прямі збитки у розрахунку на одну пожежу в державі в цілому – 21,6 тис. грн., тобто були у 9,3 рази більші, відповідно ці значення у 2015 році становили: 544,6 і 18,3 тис. грн, у 29,8 разів. Така негативна статистика обумовлена тим, що прямі збитки у розрахунку на одну

пожежу на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, у 2015 році збільшились у 5,2 рази порівняно з 2008 роком, а прямі збитки у розрахунку на одну пожежу в Україні – у 2,0 рази.

Таблиця 2.22

Динаміка відносних статистичних показників стану з пожежами на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, 2008-2014 роки

Роки	Частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у загальній кількості пожеж, %	Частка прямих збитків від пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у загальній кількості прямих матеріальних збитків, %	Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, тис. грн.	Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, в Україні в цілому, тис. грн.
2008	4,4	49,8	105,0	9,3
2009	4,5	26,8	65,8	11,0
2010	3,5	41,7	127,4	10,7
2011	3,6	45,5	168,8	13,2
2012	3,0	39,0	154,5	12,0
2013	3,2	32,5	119,1	11,6
2014*	3,7	34,1	201,1	21,6
2015*	2,7	37,4	251,2	18,3

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Таким чином, попри зменшення частки пожеж у загальній кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, зростання як кількості пожеж, так і прямих збитків від них свідчать про низьку ефективність пожежно-профілактичної роботи органів державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України.

В Україні унаслідок пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у 2015 році загинуло 28 людей (1,4% від загальної кількості загиблих унаслідок пожеж), що на 16 людей менше, ніж за 2014 рік, тобто зменшення становить 36,4% порівняно з 2014 роком.

Прямі збитки від пожеж на цих об'єктах у 2015 році становили 544568 тис. грн., побічні збитки – 1104813 тис. грн, відповідно від загальних відповідних значень 37,4% і 26,2%.

На одну пожежу на підприємствах, в організаціях, закладах припадає 251,2 тис. грн. прямих збитків, у той же час середній показник на одну пожежу по всіх об'єктах складає 18,3 тис. грн, тобто більший у 13,7 разів.

Стан з пожежами в Україні на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, по областях відображають дані табл. 2.23.

За 2008-2015 роки зареєстровано збільшення кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у 13 областях України і м. Києві. Найбільше зростання кількості пожеж спостерігається у Закарпатській (у 3,0 рази), Дніпропетровській (у 1,7 рази), Львівській (у 1,6 рази), Харківській (у 1,4 рази), Чернівецькій (у 1,4 рази) і Чернігівській (у 1,4 рази) областях та м. Києві (у 1,6 рази). У 2013 році порівняно з 2008 роком у Донецькій області кількість таких пожеж збільшилася у 1,9 рази.

Протягом 2008-2015 років наполовину пожежі зменшилися у Полтавській області, на чверть – у Херсонській області, на 1/6 – у Вінницькій, Запорізькій, Рівненській і Черкаській областях. У 2014 році найбільша кількість пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, спостерігалася у Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Львівській областях та м. Київ, найменша – у Рівненській, Волинській, Сумській, Вінницькій, Черкаській, Чернівецькій, Кіровоградській, Хмельницькій і Полтавській областях.

У 2014 році порівняно з 2013 роком збільшення кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, зареєстровано в 15 областях України та м. Києві.

Кількість таких пожеж у 2014 році порівняно з 2013 роком найбільше зросла у Донецькій (+96,2%), Черкаській (+83,3%), Хмельницькій (+62,5%) областях та м. Києві (+56,5%). У 1,4 рази зросли такі пожежі у Кіровоградській, Тернопільській, Харківській, Херсонській та Миколаївській областях, у 1,3 рази – у Дніпропетровській та Житомирській областях, на 202,2% – у Львівській області, на 18,0% – у Одеській області, на 20,4% – у Чернігівській області, на 5,4% – у Івано-Франківській області, на 2,9% – у Чернівецькій області.

Таблиця 2.23

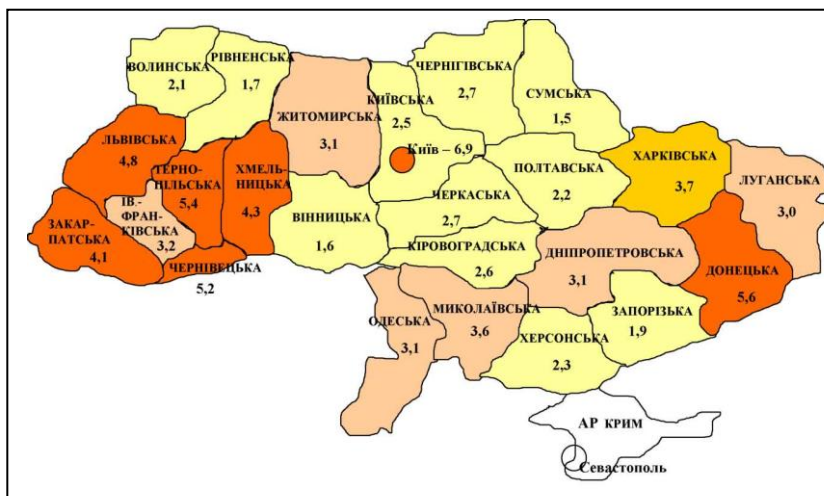
Кількість пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, по областях України, 2008-2015 роки

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Вінницька	44	42	42	40	35	34	32	37	84,1
Волинська	36	41	44	66	34	27	23	37	102,8
Дніпропетровська	149	130	136	184	215	178	239	255	171,4
Донецька	299	287	362	273	308	287	563	167	55,8
Житомирська	56	69	79	62	77	61	81	72	128,6
Закарпатська	38	45	50	92	95	62	60	114	300,0
Запорізька	82	81	92	90	76	73	68	68	82,9
Івано-Франківська	64	68	61	59	46	56	59	79	123,4
Київська	82	80	85	74	62	72	69	74	90,2
Кіровоградська	34	34	32	35	32	26	37	37	108,8
Луганська	145	130	116	111	116	92	76	45	31,0
Львівська	87	86	85	84	98	99	119	138	158,6
Миколаївська	65	57	67	65	50	57	78	61	93,8
Одеська	103	55	106	127	117	111	131	144	139,8
Полтавська	59	63	51	53	70	42	40	28	47,4
Рівненська	26	29	53	33	58	22	22	22	84,6
Сумська	32	32	71	47	42	30	27	41	128,1
Тернопільська	66	54	50	44	43	42	59	69	104,5
Харківська	126	160	178	166	153	150	210	176	139,7
Херсонська	54	59	55	64	46	29	40	39	72,2
Хмельницька	32	31	30	30	28	24	39	34	106,2
Черкаська	64	51	46	40	33	18	33	53	82,8
Чернівецька	28	26	22	33	30	34	35	38	135,7
Чернігівська	40	41	45	49	51	48	53	56	140,0
АР Крим	41	38	36	57	45	31	-	-	-
м. Київ	172	159	150	155	184	214	335	284	165,1
м. Севастополь	23	22	35	29	25	21	-	-	-
По Україні	2047	1970	2179	2162	2169	1940	2528	2168	105,9

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь.

За 12 місяців 2014 року у Донецькій, Тернопільській, Чернівецькій, Львівській, Хмельницькій областях та м. Києві на об'єктах, профілактику на яких здійснюють органи державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки, зафіксовано як збільшення кількості пожеж, так і перевищення середнього значення в державі питомої ваги від загальної кількості пожеж. Крім цього майже у всіх цих областях і м. Києві більш аніж удвічі збільшилися матеріальні втрати від цих пожеж, зокрема, в м. Києві – у 3,7 рази, Тернопільській області – у 2,7 рази, Донецькій – у 2,4 рази.

На рис. 2.19 проілюстровано по областях частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у 2014 році.

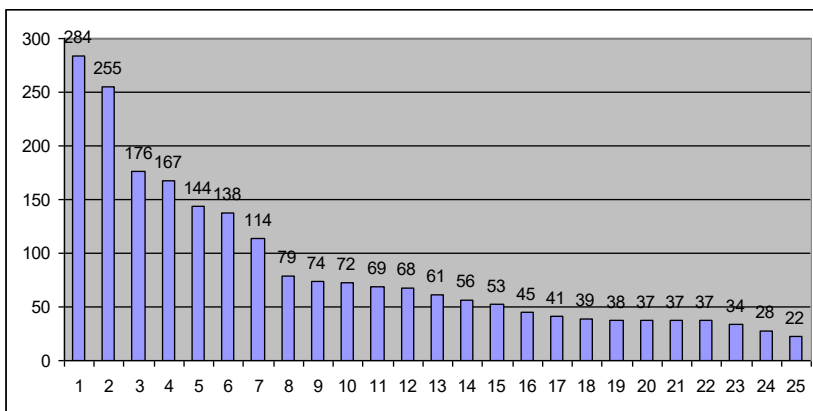
Рис. 2.19. Частка пожеж на об'єктах, профілактику на яких здійснює ДПН, 2014 р.

Протягом 2014 року зменшилася кількість і частка пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах Волинської та Полтавської областей.

Рис. 2.20 демонструє розподіл пожеж на об'єктах суб'єктів господарювання, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, по областях у 2015 році. Найбільша кількість таких пожеж відбулася у м. Києві (284 пожежі), Дніпропетровській (255 пожеж), Харківській (176 пожеж), Донецькій

(167 пожеж), Одеській (144 пожежі), Львівській (138 пожеж) і Закарпатській (114 пожеж) областях, де показник кількості пожеж на аналізованих об'єктах переважав середнє значення (87 пожеж), найменше пожеж зареєстровано у Полтавській (28 пожеж) та Рівненській (22 пожежі) областях. Практично така черговість областей є закономірною протягом 2014-2015 років.

1	м. Київ	10	Житомирська	18	Херсонська
2	Дніпропетровська	11	Тернопільська	19	Чернівецька
3	Харківська	12	Запорізька	20	Вінницька
4	Донецька	13	Миколаївська	21	Волинська
5	Одеська	14	Чернігівська	22	Кіровоградська
6	Львівська	15	Черкаська	23	Хмельницька
7	Закарпатська	16	Луганська	24	Полтавська
8	Івано-Франківська	17	Сумська	25	Рівненська
9	Київська				

Рис. 2.20. Розподіл кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у 2015 році

За загального зменшення кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, упродовж 2015 року порівняно з 2014 роком, збільшення кількості таких пожеж зареєстровано в 13 областях України (табл. 22.4), при цьому у Черкаській, Івано-Франківській, Тернопільській, Львівській, Дніпропетровській Чернівецькій, Одеській та Чернігівській областях спостерігалось зростання порівняно з попередніми роками у 2014 і 2015 роках. Найбільше зростання

кількості таких пожеж у 2015 році зареєстровано у Закарпатській, Волинській, Черкаській та Сумській областях.

Таблиця 2.24

Області України, де зареєстровано зростання кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, 2015 р.

Області	2015 р.*	2014 р.*	2015 р. у % до 2014 р.
Закарпатська	114	60	190,0
Волинська	37	23	160,9
Черкаська	53	33	160,6
Сумська	41	27	151,9
Івано-Франківська	79	57	138,6
Тернопільська	69	59	116,9
Львівська	138	119	116,0
Вінницька	37	32	115,6
Одеська	144	131	109,9
Чернівецька	38	35	108,6
Дніпропетровська	255	239	106,7
Київська	74	70	105,7
Чернігівська	53	48	10,4
По Україні	2168	2528	85,8

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

У 2015 році частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, становила 2,7%, у 2014 році – 3,7%.

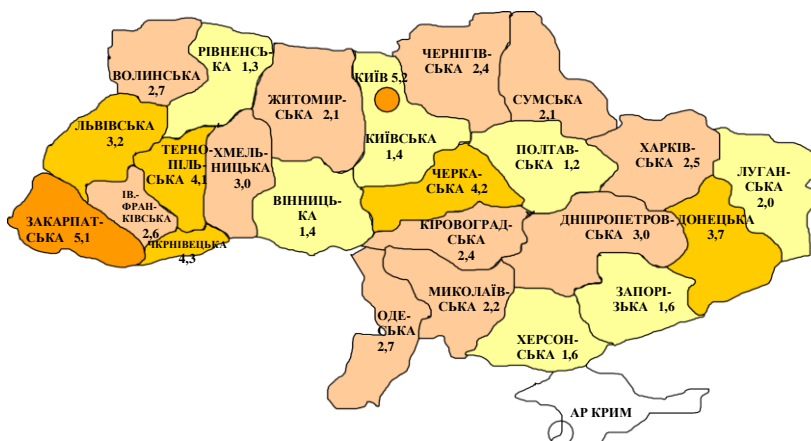
У 2015 році частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, перевищила середньодержавний рівень у 8 областях та м. Києві (табл. 2.25, рис. 2.21).

Найбільший відсоток пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у м. Києві, де показник по місту перевищує показник в державі у 1,9 рази і становить 5,2%, високим цей показник є у Закарпатській, Чернівецькій, Черкаській і Тернопільській областях. Зауважимо, що у м. Київ та Закарпатській, Чернівецькій, Тернопільській, Львівській та Хмельницькій областях найвищий відсоток пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, спостерігається протягом 2014 і 2015 років.

Таблиця 2.25

Області України, де частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, перевищує середній рівень по Україні, 2015 р.

Області	2015 р.*	У % від загальної кількості по області
м. Київ	284	5,2
Закарпатська	114	5,1
Чернівецька	38	4,3
Черкаська	53	4,2
Тернопільська	69	4,1
Донецька	167	3,7
Львівська	138	3,2
Дніпропетровська	255	3,0
Хмельницька	34	3,0
Всього в Україні	2168	2,7

Рис. 2.21. Частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України у 2015 році [9]

За 2015 рік в Закарпатській, Чернівецькій, Черкаській, Тернопільській, Львівській та Дніпропетровській областях на підприємствах, в організаціях, закладах зафіксовано як збільшення кількості пожеж, так і перевищення середнього значення в державі частки таких пожеж від загальної їх кількості.

В табл. 2.26 наведено показник стану пожежної безпеки на об'єктах суб'єктів господарювання, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України – динаміку часток кількості пожеж на цих об'єктах від загальної кількості пожеж по областях України у 2008-2015 роках.

У 2014 році частка пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах різних форм власності, профілактику яких здійснювали органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, становила 3,0%. Найбільша частка пожеж на цих об'єктах була у Закарпатській (5,2%), Рівненській (4,6%) та м. Київ (4,3%), а найменша – у Вінницькій області (1,8%). Загалом у 12 областях частка пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах у 2012 році перевищила середній показник по Україні – 3,0. У цих областях у 2012 році сталося 63,7% пожеж від загальної кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Дані табл. 2.26 свідчать, що у 9 областях України, а саме в Рівненській, Полтавській, Житомирській, Львівській, Закарпатській, Дніпропетровській, Чернігівській, Донецькій областях та м. Київ у 2014 році, по-перше, зафіксовано зростання кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, а по-друге, за останні вісім років постійно спостерігається перевищення середньодержавного показника – частки пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах різних форм власності, профілактику яких здійснювали органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, від загальної кількості пожеж у державі.

Частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, від загальної кількості пожеж по областях України, за 2008-2015 рр. по всіх областях, крім м. Києва, має тенденцію до зменшення.

В регіональному вимірі у 2015 році порівняно з 2008 роком спостерігаємо найбільше зростання пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у Північному і Західному – у 1,5 рази. Зменшення таких пожеж відбулося у Південному (-15,2%) та Східному (-31,9%) регіонах (табл. 2.27). Показники Східного регіону у 2015 році не відповідають реальній ситуації у зв'язку з воєнними діями. Реальніше оцінити Східний регіон за даними 2014 року, у якому порівняно з 2008 роком кількість пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, збільшилася у 1,5 рази.

Таблиця 2.26

Частка кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, від загальної кількості пожеж по областях України, 2008-2015 рр., %

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Вінницька	3,2	3,1	2,4	2,2	1,8	2,0	1,6	1,4	43,8
Волинська	4,7	5,4	4,4	6,4	2,8	2,7	2,1	2,7	57,4
Дніпропетровська	4,0	4,0	3,0	4,0	3,1	3,0	3,1	3,0	75,0
Донецька	5,4	5,4	3,8	3,9	3,1	3,4	5,6	3,7	68,1
Житомирська	3,0	3,5	3,9	2,8	3,6	3,3	3,1	2,1	70,0
Закарпатська	5,3	5,5	6,2	8,1	5,2	3,8	4,1	5,1	96,2
Запорізька	4,1	5,0	2,8	2,6	2,6	2,6	4,4	1,6	39,0
Івано-Франківська	5,7	6,2	5,1	3,5	2,2	3,3	3,2	2,6	45,6
Київська	4,3	3,8	3,0	2,7	2,5	3,1	2,5	1,4	32,6
Кіровоградська	3,5	3,8	2,4	2,8	2,8	2,5	2,6	2,4	68,6
Луганська	5,5	5,4	2,3	3,7	2,0	2,7	3,0	2,0	36,4
Львівська	5,4	5,0	4,1	3,7	3,8	3,8	4,8	3,2	59,3
Миколаївська	4,1	4,0	5,0	3,1	2,4	3,3	3,6	2,2	53,6
Одеська	3,6	2,5	4,0	3,5	2,8	3,0	3,1	2,7	75,0
Полтавська	5,0	5,7	4,1	4,3	3,5	2,7	2,2	1,2	24,0
Рівненська	3,2	2,8	5,0	2,4	4,6	2,0	1,7	1,3	40,6
Сумська	3,2	2,2	3,2	2,7	2,4	2,1	1,5	2,1	65,6
Тернопільська	4,8	6,5	5,7	3,7	3,9	4,5	5,3	4,1	85,4
Харківська	4,3	5,5	3,7	4,2	3,5	3,8	3,7	2,5	58,1
Херсонська	4,8	5,8	3,6	2,6	2,4	1,6	2,3	1,6	33,3
Хмельницька	3,9	3,8	3,1	3,1	2,9	2,9	4,3	3,0	76,9
Черкаська	6,1	5,3	3,2	3,5	2,7	1,7	2,7	4,2	68,8
Чернівецька	5,1	4,5	3,7	4,7	3,9	5,3	5,2	4,3	84,3
Чернігівська	3,2	3,3	3,1	3,8	3,7	3,3	2,7	2,4	75,0
АР Крим	3,0	3,0	2,9	3,9	2,2	1,9	–	–	–
м. Київ	4,5	4,8	3,2	3,5	4,3	5,3	6,9	5,2	115,6
м. Севастополь	4,6	4,8	4,2	3,3	2,6	2,6	–	–	–
По Україні	4,4	4,5	3,5	3,6	3,0	3,2	3,7	2,7	61,4

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Таблиця 2.27

Динаміка кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, по регіонах України, 2008-2015 роки

Регіони	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Кількість пожеж									
Західний	377	380	395	441	432	366	416	531	140,8
Центральний	350	320	307	352	385	298	381	410	117,1
Північний	382	381	430	387	416	425	565	527	138,0
Східний	570	577	656	550	577	529	849	388	68,1
Південний	368	312	391	432	359	322	317	312	84,8
По Україні	2047	1970	2179	2162	2169	1940	2528	2168	105,9
У відсотковому вираженні									
Західний	18,4	19,3	18,1	20,4	20,0	18,9	16,4	24,5	–
Центральний	17,1	16,2	14,1	16,3	17,6	15,4	15,1	18,9	–
Північний	18,7	19,3	19,7	17,9	19,2	21,8	22,3	24,3	–
Східний	27,8	29,3	30,1	25,4	26,6	27,3	33,6	17,9	–
Південний	18,0	15,9	18,0	20,0	16,6	16,6	12,6	14,4	–
По Україні	100	100	100	100	100	100	100	100,0	–

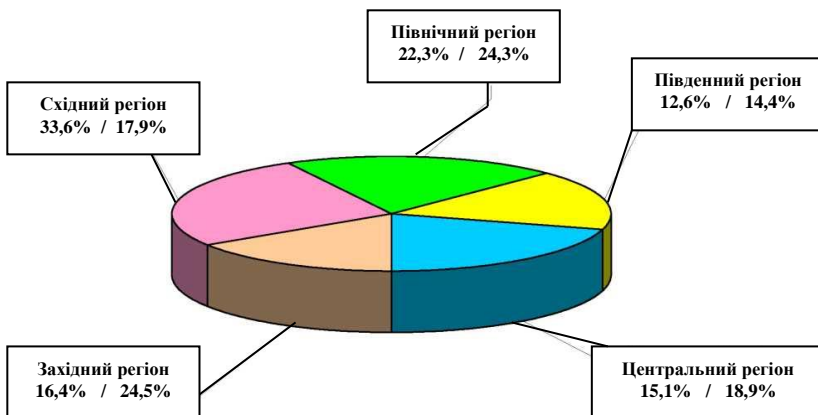
* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Дані табл. 2.27 свідчать, що найбільша частка аналізованих пожеж постійно виникає у Східному регіоні (від 25,4% у 2011 році до 33,6% у 2014 році), найменша – у Західному регіоні (від 13,7% у 2010 році до 17,4% у 2009 році). Зауважимо, що до Східного регіону входить найменша кількість областей – лише 3. В Західному регіоні частка аналізованих пожеж у 2015 році збільшилася і становила 24,5%.

У 2014 році порівняно з 2008 роком кількість пожеж збільшилася у всіх регіонах, крім Південного регіону. Така ж ситуація спостерігається при порівнянні кількості пожеж у 2008 році і у 2015 році. У 2014 році порівняно з 2008 роком у Північному та Східному регіонах кількість пожеж збільшилася у 1,5 рази, а у Західному і Центральному регіонах – у 1,1 рази. Майже така ж ситуація зберігалася по регіонах України у 2015 році порівняно з 2008 роком, тільки у Західному регіоні зареєстровано значно вище зростання, оскільки у 2015 році порівняно з 2014 роком кількість

пожеж збільшилася на 27,6%.

На рис. 2.22 графічно проілюстровано частку кожного регіону у загальній кількості пожеж, які виникли в Україні у 2014 і 2015 роках на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України.

Рис. 2.22. Розподіл пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, по регіонах України, 2014/2015 роки

Регіональні дані стосовно часток кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, від загальної кількості таких пожеж по регіонах України у 2008-2015 роках наведено в табл. 2.28.

Найменшою частка кількості пожеж від загальної кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, у 2008 році спостерігалася у Південному і Північному регіонах – 3,9%, у 2014 році – у Південному і Центральному регіонах – 2,7%, у 2015 році – у Південному регіоні – 2,1%.

Дані табл. 2.28 свідчать, що у всіх регіонах протягом аналізованого періоду – 2008-2015 роки – зменшилися частка пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, від загальної кількості пожеж по регіонах України, причому найбільше зменшився цей показник у

2015 році порівняно з 2008 роком у Південному регіоні – з 3,9% до 2,1%, тобто на 46,2%.

Таблиця 2.28

Частка пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, від загальної кількості пожеж по регіонах України, 2008-2015 рр., %

Регіони	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Західний	4,8	4,9	4,6	4,2	3,6	3,5	3,8	3,2	66,7
Центральний	4,2	4,2	3,0	3,5	2,9	2,6	2,7	2,5	59,5
Північний	3,9	3,8	3,3	3,2	3,4	3,8	3,9	2,8	71,8
Східний	5,1	5,4	3,4	3,9	2,9	3,4	4,7	2,8	54,9
Південний	3,9	3,9	3,6	3,1	2,6	2,6	2,7	2,1	53,8
По Україні	4,4	4,5	3,5	3,6	3,0	3,2	3,7	2,7	61,4

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Найбільша частка кількості пожеж від загальної кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, протягом 2008-2015 років спостерігається у Східному регіоні: 5,1% у 2008 році і 4,7% у 2014 році. Такому стану справ сприяла низка причин, зокрема введення тимчасових обмежень щодо здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки та бойові дії у зоні антитерористичної операції на сході України.

В табл. 2.29 наведена динаміка показників кількості пожеж та прямих матеріальних збитків від них *на об'єктах різної форми власності*, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України за 2008-2015 роки. Такі дані дозволять виокремити конкретні тенденції в сфері забезпечення пожежної безпеки в розрізі об'єктів різних форм власності.

У 2008 і 2014 роках найменші прямі збитки від пожеж розрахунку на одну пожежу були на об'єктах загальнодержавної власності, відповідно – 14,9 і 82,4 тис. грн., у 2015 році збитки від пожеж розрахунку на одну пожежу були на об'єктах загальнодержавної власності становили 353,0 тис. грн., тобто збільшилися у порівнянні з 2008 роком у 23,7 рази. Найбільшими прямі збитки від пожеж розрахунку на одну пожежу у 2008 році були на об'єктах колективної власності – 204,2 тис. грн., у 2014 р. – об'єктах

комунальної власності – 728,4 тис. грн., а у 2015 році – на об'єктах загальнодержавної власності – 353 тис. грн.

Дані табл. 2.29 свідчать, що на об'єктах різних форм власності протягом 2008-2015 років спостерігаються різні тенденції стосовно зміни кількості пожеж.

Таблиця 2.29

Кількість пожеж та прямі матеріальні збитки від них на об'єктах різної форми власності, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, 2008-2015 роки

Показники	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
На підприємствах, в організаціях, закладах, всього									
Кількість пожеж	2047	1970	2179	2162	2169	1940	2528	2168	105,9
Прямі збитки, всього, тис. грн.	215030	129663	277571	364983	335149	231103	508426	544568	253,2
Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн.	105,0	65,8	127,4	168,8	154,5	119,1	201,1	251,2	239,2
В тому числі:									
На об'єктах загальнодержавної власності									
Кількість пожеж	240	232	268	273	253	233	362	253	105,4
Прямі збитки, всього, тис. грн.	3576	4846	6246	7627	4627	23245	29840	89312	2497,5
Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн.	14,9	20,9	23,3	27,9	18,3	99,7	82,4	353,0	2369,1
На об'єктах комунальної власності									
Кількість пожеж	98	110	120	108	105	88	84	101	103,1
Прямі збитки, всього, тис. грн.	2358	1540	1082	2760	1114	4108	61183	3647	154,7
Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн.	24,1	14,0	9,0	25,5	10,6	46,7	728,4	46,0	190,9

Продовження таблиці 2.29

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
На об'єктах приватної власності									
Кількість пожеж	1022	1010	1153	1196	1285	1226	1397	1293	126,5
Прямі збитки, всього, тис. грн.	72694	44707	125279	76614	295609	121524	231301	309866	426,3
Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн.	71,1	44,2	108,7	64,1	230,0	99,1	165,6	239,6	337,0
На об'єктах колективної власності									
Кількість пожеж	649	597	605	567	500	381	659	500	77,0
Прямі збитки, всього, тис. грн.	132542	77802	143020	277597	31252	74939	179851	140811	106,3
Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн.	204,2	130,3	236,4	489,6	62,5	196,7	272,9	281,6	137,9
На об'єктах із змішаною власністю									
Кількість пожеж	18	14	16	15	11	12	26	21	116,7
Прямі збитки, всього, тис. грн.	3558	516	596	371	1529	7287	6251	934	26,2
Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу, тис. грн.	197,7	36,9	37,3	24,7	139,0	607,2	240,4	44,5	22,5

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

За цей період кількість пожеж на цих об'єктах збільшилася на 5,9%, при цьому у 2014 році порівняно з 2008 роком найбільшими темпами зросли пожежі на об'єктах приватної і змішаної власності, відповідно у на 26,5% і 16,7%.

На об'єктах колективної власності кількість пожеж у 2015 році порівняно з 2008 роком зменшилася на 23,0%, проте прямі збитки збільшилися на 6,3%, відповідно прямі збитки у розрахунку на одну пожежу на таких об'єктах збільшилися на 37,9%.

Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу у 2015 році порівняно з 2008 роком збільшилися найбільше на об'єктах загальнодержавної власності – у 23,7 рази і у 2015 році становили 353 тис. грн. Прямі збитки у розрахунку на одну пожежу на об'єктах

приватної власності збільшилися за цей період у 3,4 рази і становили у 2015 році 239,6 тис. грн.

Отже, динаміка зміни кількості пожеж і прямих збитків від них є різною для об'єктів різних форм власності. Для об'єктів комунальної, загальнодержавної та приватної власності динаміка зростання прямих збитків від пожеж є вищою від динаміки зростання кількості пожеж – в результаті прями збитки у розрахунку на одну пожежу зростали вищими темпами, ніж зростала кількість пожеж.

Серед об'єктів різної форми власності, профілактику яких здійснюють державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, найвища пожежна небезпека за останні вісім років спостерігається на об'єктах приватної власності (табл. 2.30). Так, у 2008 році на цих об'єктах відбулося 49,9% пожеж від пожеж, які сталися на підконтрольних державного нагляду ДСНС України об'єктах, у 2013 році ця цифра становила 63,2%, у 2014 році – 55,3%, у 2015 році – 59,6%. Відповідно частка прямих матеріальних збитків від цих пожеж становила у 2008 році 33,8%, у 2013 році – 52,6%, у 2014 році – 45,5%, у 2015 році – 56,9%.

Стосовно 2015 року, то стан з пожежами, а також прями матеріальні збитки від них і соціальні втрати на об'єктах, профілактику яких здійснює державний нагляд у сфері пожежної та техногенної безпеки, за формами власності охарактеризуємо наступними даними.

У 2015 році на об'єктах загальнодержавної власності виникло 253 пожежі (зменшення на 30,1% у порівнянні з 2014 роком), що становить 11,7% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях та закладах. Прямі збитки від таких пожеж становили 89312 тис. грн., що становило 16,4% від суми прямих збитків від пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, прями збитки збільшилися у 3,0 рази порівняно з 2014 роком.

Унаслідок пожеж на об'єктах загальнодержавної власності загинуло 4 людей (у 2014 році – 10 людей).

На об'єктах колективної власності виникло 500 пожеж (порівняно з 2014 роком кількість пожеж зменшилася на 24,1%), що становить 23,1% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах; прями збитки склали – 140811 тис. грн. (порівняно з 2014 роком зменшення становить 21,7%) або 25,8% від суми прямих збитків на підприємствах, в організаціях, закладах; побічні збитки становили 476302 тис. грн. (+33,5%), 43,1% від суми побічних збитків на підприємствах, в організаціях, закладах.

Унаслідок пожеж загинуло 9 осіб (у 2014 році – 22 людини).

Таблиця 2.30

Структура пожеж та прямих збитків від них на об'єктах різної форми власності, профілактику яких здійснюють державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, 2008-2014 роки, %

Показники	Роки								2015 р. +, - до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість пожеж									
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	-
в тому числі на об'єктах:									
– загальнодержавної власності	11,7	11,8	12,3	12,6	11,7	12,0	14,3	11,7	-
– комунальної власності	4,8	5,6	5,5	5,0	4,8	4,6	3,3	4,6	-0,2
– приватної власності	49,9	51,3	52,9	55,3	59,2	63,2	55,3	59,6	+9,7
– колективної власності	31,7	30,3	27,8	26,2	23,1	19,6	26,1	23,1	-8,6
– змішаної власності	0,9	0,7	0,7	0,7	0,5	0,6	1,0	1,0	+0,1
Прямі матеріальні збитки від пожеж									
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	-
в тому числі на об'єктах:									
– загальнодержавної власності	1,7	3,7	2,3	2,1	1,4	10,0	5,9	16,4	+14,7
– комунальної власності	1,1	1,2	0,4	1,0	0,3	1,8	12,0	0,7	-0,4
– приватної власності	33,8	34,5	45,1	21,0	88,2	52,6	45,5	56,9	+23,1
– колективної власності	61,6	60,3	51,5	76,1	9,3	32,4	35,4	25,8	-35,8
– змішаної власності	1,7	0,4	0,2	0,1	0,5	3,2	1,2	0,2	-1,5

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

На об'єктах приватної власності у 2015 році виникло 1293 пожежі (порівняно з 2014 роком зменшення становить 7,4%), що становить 59,6% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах; прямі збитки склали 309866 тис. грн. (зросли

порівняно з 2014 роком на 34,0%) або 56,9% від суми прямих збитків на підприємствах, в організаціях та закладах; побічні збитки – 471057 тис. грн. (збільшилися порівняно з 2014 роком на 80,5%) або 42,7% від суми побічних збитків на підприємствах, в організаціях та закладах.

Унаслідок пожеж на об'єктах приватної власності загинуло 14 людей (у 2014 році – 12 людей).

На об'єктах комунальної власності у 2015 році виникла 101 пожежа (порівняно з 2014 роком збільшення пожеж становить 20,2%), що становить 4,6% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах; прямі збитки становлять 3647 тис. грн. або 0,7% від суми прямих збитків на підприємствах, в організаціях, закладах, побічні збитки – 6821 тис. грн. або 0,6% від суми побічних збитків на підприємствах, в організаціях, закладах.

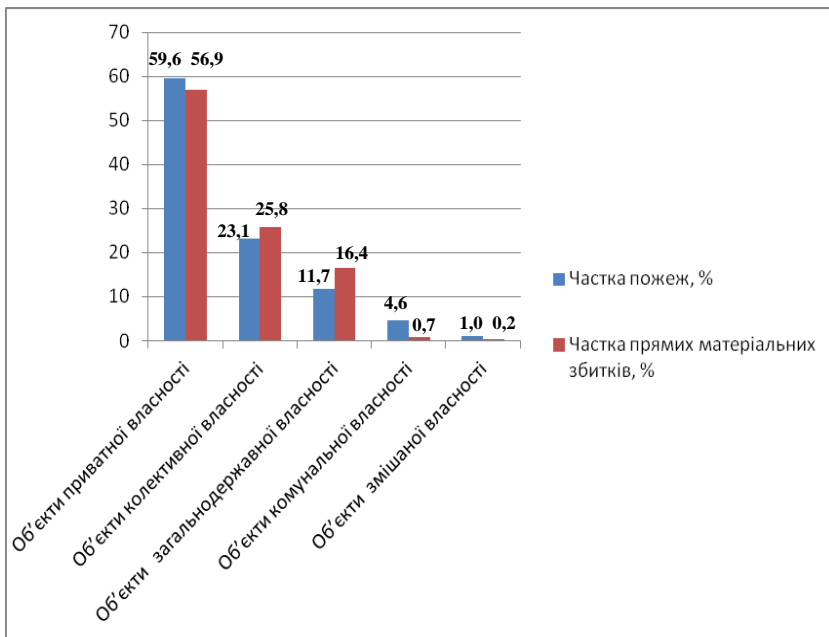
Унаслідок пожеж на об'єктах комунальної власності загинула 1 людина (у 2014 році загибелі людей не зареєстровано).

На об'єктах із змішаною власністю з дольовою участю українських та іноземних власників та інших об'єктах виникла 21 пожежа (у 2014 році – 26), що становить 1,0% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах; прямі збитки складають 934 тис. грн. або 0,2% від суми прямих збитків на підприємствах, в організаціях, закладах; побічні збитки – 922 тис. грн. (+у 35,5 рази), 0,03% від суми побічних збитків на підприємствах, в організаціях, закладах. Загибелі людей на цих об'єктах впродовж минулого та позаминулого років зареєстровано не було.

Аналіз пожеж на об'єктах різної форми власності, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, показує, що половина і більше пожеж за останні вісім років сталася на об'єктах приватної власності – від 49,9% у 2008 році до 63,2% у 2013 році, у 2014 році цей відсоток становив 55,3%, у 2015 році – 59,6% (табл. 2.30).

Відповідно на об'єктах колективної власності підконтрольних державному нагляду зареєстровано четверта частина пожеж – від 19,6% у 2013 році до 31,7% у 2008 році, у 2014 році ця частка становила 26,1%, у 2015 році – 23,1% (рис. 2.23).

Загалом на об'єктах приватної та колективної власності за останні вісім років виникало більше 80% пожеж від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях та закладах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України – від 80,9% у 2014 році до 97,5% у 2012 році, у 2015 році – 82,7%.

Рис. 2.23. Розподіл пожеж на об'єктах різної форми власності, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, та збитки від них, 2015 рік

Практично така ж ситуація із прямими збитками від пожеж. На об'єктах приватної та колективної власності частка прямих збитків від пожеж суми прямих збитків від пожеж на підприємствах, в організаціях та закладах всіх форм власності, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України становила 95,4% у 2008 році, 97,1% у 2011 році, 85,0% у 2014 році, 82,7% у 2015 році.

Стан пожежної небезпеки на об'єктах, підконтрольних органам державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, у регіональному аспекті у 2015 році та у 2014 році за формами власності мають свої особливості, які полягають в наступному:

1) У 2015 році найбільше пожеж на об'єктах загальнодержавної форми власності зареєстровано у Львівській (23), Харківській (22),

Одеській (22) та місті Києві (32).

На об'єктах загальнодержавної форми власності у 2014 році найбільший відсоток пожеж зафіксовано в таких областях: Сумській (33,3% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах по області), Кіровоградській (29,7%), Чернігівській (28,3%), Вінницькій (25,0%), Рівненській (22,7%), Полтавській (20,0%), Донецькій (19,9%), Херсонській (17,5%), Київській (17,4%), Чернівецькій (17,1%), Львівській (15,1%) та Закарпатській (15,0%) областях. За абсолютним показником найбільше пожеж на об'єктах загальнодержавної форми власності зареєстровано в Донецькій області (112). Впродовж минулого року пожежі такої форми власності виникли у всіх без виключення регіонах України.

2) За абсолютним показником у 2015 році найбільше пожеж на об'єктах колективної форми власності зареєстровано в Донецькій (54), Дніпропетровській (64), Львівській (41) областях та місті Києві (111). Жодної пожежі на суб'єктах права колективної форми власності не виникло у Полтавській області.

У 2014 році найбільший відсоток пожеж на об'єктах колективної форми власності зафіксовано в м. Київ (44,2% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях та закладах по місту), Тернопільській (33,9% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах по області), Сумській (33,3%), Донецькій (32,3%), Закарпатській (31,7%), Дніпропетровській (31,0%) та Черкаській (30,3%) областях. За абсолютним показником найбільше пожеж на суб'єктах права колективної форми власності зареєстровано в Донецькій області (563) та м. Київ (335).

3) За абсолютним показником у 2015 році найбільше пожеж на об'єктах приватної власності зареєстровано в Донецькій (87), Дніпропетровській (160), Харківській (121), Одеській (105) областях і місті Києві (117).

У 2014 році найбільший відсоток пожеж на об'єктах приватної власності зафіксовано в Хмельницькій (84,6%) від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах по області), Івано-Франківській (83,1%), Одеській (81,7%), Рівненській (77,3%), Київській (76,8%), Миколаївській (70,5%), Житомирській (70,4%), Чернівецькій (68,6%), Луганській (68,4%), Запорізькій (67,6%), Черкаській (63,6%) та Кіровоградській (62,2%) областях. За абсолютним показником найбільше пожеж на об'єктах приватної власності зареєстровано в Донецькій (252), Дніпропетровській (132), Харківській (124), Одеській (107) областях та м. Києві (115).

4) У 2015 році за абсолютним показником найбільше пожеж на об'єктах комунальної власності зареєстровано в Житомирській (9),

Дніпропетровській (24), Донецькій (8), Харківській (7) областях та місті Києві (15).

У 2014 році найбільший відсоток пожеж на об'єктах комунальної власності зафіксовано у Волинській (13,0% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах по області), Вінницькій (12,5%), Дніпропетровській (10,0%), Житомирській (9,9%) та Луганській (9,2%) областях. За абсолютним показником найбільше пожеж на об'єктах права комунальної власності зареєстровано у Дніпропетровській (24), Донецькій (13) областях та м. Києві (13). Жодної пожежі на об'єктах права комунальної власності не виникло в Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській, Полтавській, Хмельницькій, Кіровоградській, Черкаській, Сумській, Чернівецькій та Рівненській областях, причому у Сумській та Черкаській областях – третій рік поспіль.

5) Пожежі на об'єктах із змішаною власністю, з дольовою участю українських та іноземних власників зареєстровані у 2015 році у Одеській (7), Харківській (2) та Дніпропетровській (1) областях, а у 2014 році – у Донецькій (3), Житомирській, Одеській, Сумській (по 1) областях та м. Києві (1).

Аналіз пожеж за критерієм власності на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, доцільно доповнити галузевим аналізом (табл. 2.31). У 2014 році 1010 пожеж сталося у торгівлі та громадському харчуванні, що становило 40,0% від загальної кількості пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, профілактику яких здійснюють органи ДПН, 266 пожеж (10,5%) – у промисловості, 165 пожеж (6,5%) – у сільському господарстві.

У 2014 році порівняно з 2013 роком збільшилася кількість пожеж у промисловості на 21,5% (з 219 до 266 пожеж), у сільськогосподарській галузі – на 32,0% (з 125 до 165 пожеж), у транспортній галузі – на 12,5% (з 24 до 27 пожеж), у галузі зв'язку – на 22,2% (з 9 до 11 пожеж), у будівельній галузі – у 2,3 рази (з 17 до 39 пожеж), у галузі торгівлі і громадського харчування – на 16,7% (з 864 до 1010 пожеж), у галузі матеріально-технічного забезпечення – на 11,1% (з 27 до 30 пожеж), у галузі інформаційно-обчислювального обслуговування – у 3 рази (з 1 до 3 пожеж), у галузі виробничих видів побутового обслуговування населення – на 29,4 % (з 34 до 44 пожеж) та інших галузях матеріального виробництва – на 50,4% (з 66 до 69 пожеж).

Отже, фактично у всіх галузях у 2014 році спостерігається зростання пожеж порівняно з 2013 роком тільки у чотирьох галузях

матеріального виробництва – у лісовому, рибному господарствах, заготівлі, загальній комерційній діяльності із забезпечення функціонування ринку – зафіксовано зменшення пожеж.

Дані табл. 2.31 свідчать, що частка пожеж у галузях нематеріального виробництва зросла з 27,8% у 2013 році до 37,0% у 2014 році.

Таблиця 2.31

Кількість пожеж за галузями національної економіки на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, 2013-2014 роки

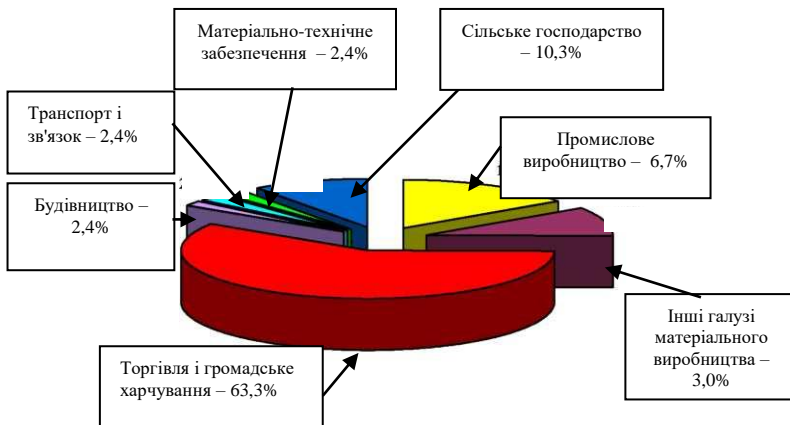
Галузь національної економіки	2013 рік		2014 рік		2014 рік у % до 2013 року
	Кількість пожеж	У % до підсумку	Кількість пожеж	У % до підсумку	
Промисловість	219	11,3	266	10,5	121,9
Сільське господарство	125	6,4	165	6,5	132,0
Будівництво	17	0,9	39	1,5	229,4
Транспорт	24	1,2	27	1,1	112,5
Зв'язок	9	4,6	11	0,4	122,2
Торгівля і громадське харчування	864	44,5	1010	40,0	116,7
Матеріально-технічне забезпечення	27	1,4	30	1,2	111,1
Інформаційно-обчислювальне обслуговування	1	0,1	3	0,1	300,0
Галузі виробничих видів побутового обслуговування	34	1,6	44	1,7	129,4
Разом галузі матеріального виробництва	1320	72,2	1595	63,0	120,8
Інші галузі (галузі невиробничої діяльності)	620	27,8	933	37,0	150,4
Разом	1940	100,0	2528	100,0	–

Частка пожеж у галузях матеріального виробництва (на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України) зменшилася з 72,2% у 2013 році до 63,0% у 2014 році. Дані засвідчують, що в Україні серед об'єктів, які підконтрольні

органам державного нагляду (контролю) ДСНС України, більш як 2/5 пожеж виникає у торгівлі і громадському харчуванні.

Впродовж 2014 року на підприємствах, в організаціях та закладах, підконтрольних органам державного нагляду (контролю) ДСНС України, загинуло 44 людини, найбільше людей загинуло у промисловій галузі – 14 осіб (31,8%), а також торгівлі і громадському харчуванні – 7 осіб (15,9%).

На рис. 2.24 наведено структуру пожеж за галузями матеріального виробництва у 2014 році.

Рисунок 2.24. Структура пожеж в Україні за галузями матеріального виробництва на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, 2014 рік

У 2014 році серед галузей матеріального виробництва основна частка пожеж (63,3%) сталася у торгівлі і громадському харчуванні, 10,3% пожеж сталося в сільському господарстві.

Серед пожеж у галузях невиробничої діяльності їх більшість припадає на пожежі у сфері побутового обслуговування населення та освіти (у 2014 році – 236 пожеж, у 2013 році – 181 пожеж). У цих сферах кількість пожеж у 2014 році збільшилися порівняно з 2013 роком: у галузі побутового обслуговування населення – на 51,9% (з 81 до 123 пожеж), у галузі освіти – на 13,0% (з 100 до 113 пожеж).

У 2014 році збільшення кількості пожеж зареєстровано в більшості галузей невиробничої сфери. Порівняно з 2013 роком у 2014 році більш ніж вдвічі зросла кількість пожеж у галузі фінансів,

кредиту, у галузі страхування – у 5,6 разів (з 11 до 62 пожежі), у галузі управління – у 2,7 рази (з 20 до 54 пожеж). Лише у двох галузях неvirобничої діяльності спостерігалося зменшення пожеж – у галузі фізичної культури та соціального забезпечення і галузі науки та наукового обслуговування (відповідно на 44,4% і 25,0%).

Отже, фактично на об'єктах, підконтрольних ДПН, у всіх галузях у 2014 році спостерігається зростання пожеж порівняно з 2013 роком. Основна частка пожеж відбувається у виробничій сфері, причому найбільш пожежонебезпечне середовище спостерігається у торгівлі і громадському харчуванні. Висока пожежна небезпека у неvirобничій сфері характерна для об'єктів галузей побутового обслуговування населення та освіти.

Таким чином, як для загальної кількості пожеж в Україні на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України, та збитків від цих пожеж, так і для пожеж на об'єктах різних форм власності протягом 2008-2014 років фактично характерною є наявність негативної тенденції до постійного зростання з деякими коливаннями по роках.

2.6. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ТА ЇХ ДИНАМІКА

Основними причинами пожеж в Україні є необережне поводження з вогнем, порушення правил встановлення та експлуатації електроустаткування та побутових електроприладів, порушення правил встановлення та експлуатації побутового опалення, підпали, пустощі з вогнем, несправність виробничого устаткування (табл. 2.32). Ці причини обумовлюють понад 90% усіх пожеж.

Протягом останніх восьми років в Україні спостерігається скорочення кількості пожеж тільки через пустощі дітей з вогнем. Порівняно з 2008 роком кількість таких пожеж зменшилася до 634 у 2014 році (на 37,45%) і 603 пожежі у 2015 році (на 40,5%). Інші причини зумовили зростання кількості пожеж. Так, за цей період особливо зросла кількість пожеж у результаті необережного поводження з вогнем – у 2,25 рази, підпали – на 36,0%, порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих печей та установок – відповідно на 11,0% і 23,4%, несправності виробничого обладнання – на 21,0%. У 2014 році порівняно з 2008 роком пожежі через зросли на 48,2%, причому через підпали пожежі збільшилися на 78,6%, необережне поводження з вогнем – на 69,9%, порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок – на 18,6%, порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей та установок – на 30,8%. Отже, за останні вісім років в Україні всі причини обумовлюють зростання пожеж. Незначною причиною пожеж в Україні є несправність виробничого обладнання, частка цієї причини становить 0,2% від загальної кількості пожеж. Найменше пожеж через цю причину сталося в Україні у 2008 році, найбільше – у 2013 році (відповідно 100 і 142 пожежі).

Традиційно серед причин, що зумовлюють зростання кількості пожеж в Україні, основною і найбільш вагомою причиною є необережне поводження з вогнем. Частка пожеж в результаті необережного поводження з вогнем за останні вісім років постійно зростала – у 2008 році вона становила 54,4%, у 2014 році – 62,3%, у 2015 році – 71,4%. В абсолютному вимірі за 2008-2015 рр. кількість пожеж, спричинених необережним поводження з вогнем, збільшилася у 2,25 рази. Ця причина обумовила також збільшення пожеж у 2015 році порівняно з 2014 роком на 32,4%. Найменше пожеж, обумовлених цією причиною, зареєстровано у 2009 році – 23070 пожеж, 52,4% від загальної кількості пожеж, найбільше – у 2015 році 56869 пожеж, 71,4% від загальної кількості пожеж.

Таблиця 2.32

Причини виникнення пожеж в Україні у 2008-2015 рр.

Причини пожеж	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	
Кількість пожеж									
Підпал	1890	2113	2224	2487	2220	2025	3375	2559	136,0
Несправність виробничого обладнання	100	107	119	138	135	142	115	121	121,0
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації:									
1) електроустановок	10614	10324	11691	11408	13221	13224	12589	13098	123,4
2) печей, теплогенеруючих печей та установок	3756	4052	4176	4524	5525	4168	4914	4171	111,0
Необережне поводження з вогнем	25269	23070	38799	37275	45161	37662	42935	56869	225,0
Пустощі дітей з вогнем	1013	896	909	967	745	637	634	603	59,5
Інші причини	3834	3453	4289	3991	4436	3256	4317	2160	56,3
По Україні	46476	44015	62207	60790	71443	61114	68879	79581	171,2
У відсотковому вираженні									
Підпал	4,1	4,8	3,6	4,1	3,1	3,3	4,9	3,2	–
Несправність виробничого обладнання	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	–
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації:									
1) електроустановок	22,8	23,5	18,8	18,8	18,5	21,6	18,4	16,5	–
2) печей, теплогенеруючих печей та установок	8,1	9,2	6,7	7,4	7,7	6,9	7,1	5,2	–
Необережне поводження з вогнем	54,4	52,4	62,4	61,3	63,2	61,6	62,3	71,4	–
Пустощі дітей з вогнем	2,2	2,0	1,4	1,6	1,1	1,1	0,9	0,8	–
Інші причини	12,3	7,8	6,9	6,6	6,2	5,3	6,2	2,7	–
По Україні	100	100	100	100	100	100	100	100	–

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь.

Зауважимо, що тенденція до постійного зростання пожеж через необережне поводження з вогнем сформувалася в Україні, починаючи з 1990 року (табл. 2.33). За останні 25 років частка пожеж в результаті необережного поводження з вогнем збільшилася з 17,6% у 1989 році до 62,3% у 2014 році, тобто з у 3,5 рази.

Таблиця 2.33

Динаміка частки пожеж, обумовлених необережним поводженням з вогнем, 1981-1998 роки

Роки	Частка пожеж, %
1981	19,7
1982	19,3
1983	19,4
1984	19,3
1985	18,4
1986	18,2
1987	17,0
1988	16,2
1989	17,6
1990	35,2
1991	31,7
1992	34,8
1993	35,8
1994	38,6
1995	38,4
1996	40,5
1997	41,0
1998	61,0

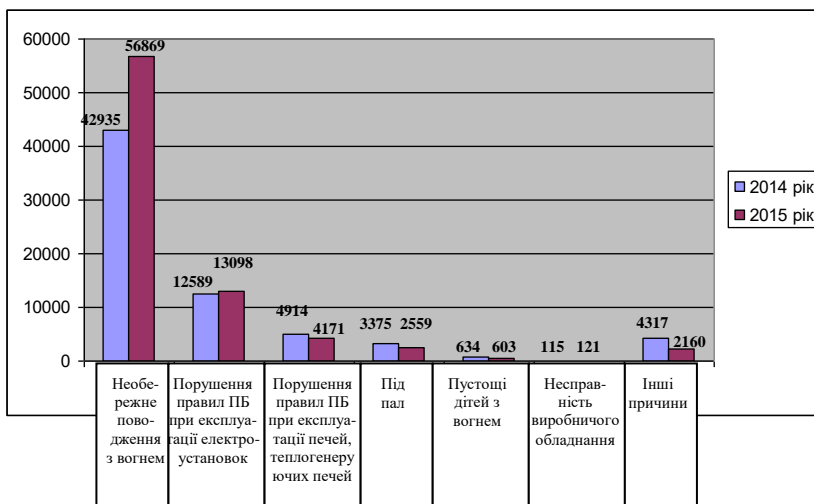
Джерело: [225, с. 18]

Серед численних причин пожеж протягом багатьох років вагомою причиною залишається також порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок – п'ята частина пожеж, а також порушення правил пожежної безпеки при експлуатації печей, теплогенеруючих печей та установок – 7,1% пожеж у 2014 році.

Остання цифра – це показник пожежної обстановки на селі. У селах в Україні живе близько третини населення країни. У 2015 році тут сталося 44,7% від загальної кількості пожеж (у 2014 році – 37,8%),

збитки від яких становили 44,3% від сукупних матеріальних втрат (у 2014 році – 35,0%). У сільській місцевості гине більше людей в результаті пожеж, ніж у містах: у 2015 році у розрахунку на 1000 пожеж загинуло 24 людини (у 2014 році – 33 людини), в тому числі у сільській місцевості і в містах відповідно: 31 і 19 людей (у 2014 році відповідно – 45 і 25 людей).

На рис. 2.25 наведемо проілюструємо розподіл пожеж за причинами їх виникнення у 2015 році порівняно з 2014 роком.

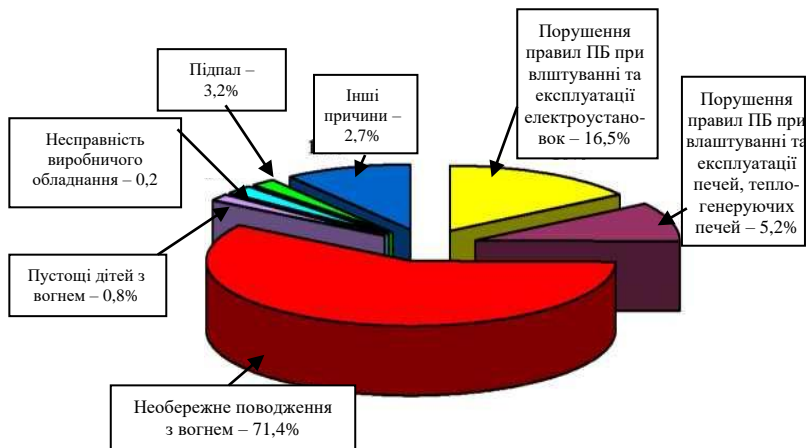

Рис. 2.25. Ранжування пожеж за причинами їх виникнення у 2014 році і 2015 році

Практично всі причини, відображені на рис. 2.25, зумовили зростання пожеж у 2015 році, у результаті порушень правил пожежної безпеки при експлуатації печей, теплогенеруючих печей кількість пожеж зменшилася на 743 пожежі: кількість пожеж, обумовлені цією причиною у 2014 році становила 4914, а у 2015 році – 4171 пожеж. У результаті пустощів дітей також зменшилася кількість пожеж з 634 у 2014 році до 603 у 2015 році.

Рис. 2.26 ілюструє причини виникнення пожеж в Україні у 2015 році. Основними причинами виникнення пожеж в Україні у 2015 році були:

1) необережне поводження з вогнем – 71,4% від загальної кількості;

Рис 2.26. Причини виникнення пожеж в Україні у 2015 році

2) порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок – 16,5%;

3) порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих печей та установок – 5,2%.

Ці причини виникнення пожеж в Україні традиційно залишаються основними протягом останніх років.

В цілому виділяють три групи причин, що обумовлюють пожежі (рис. 2.27), а саме:

1) причини соціального характеру – підпали, порушення правил пожежної безпеки при проведенні електрогазозварювальних робіт, порушення правил експлуатації побутових газових, гасових та інших приладів і засобів, недбале поводження з вогнем, пустощі дітей з вогнем;

2) причини техногенного характеру – несправність виробничого обладнання, порушення технологічного процесу виробництва, порушення правил підготовки і експлуатації електроустановок, вибухи, порушення правил підготовки і експлуатації пічного опалення, порушення правил підготовки і експлуатації теплогенеруючих агрегатів та установок;

3) причини природного характеру – самозаймання предметів і матеріалів, розряди блискавки.

Основними причинами пожеж в Україні є причини соціального характеру.

У 2015 році збільшення суми прямих збитків спостерігається на пожежах, виникнення яких зумовлені такими причинами: несправність виробничого обладнання; порушення правил пожежної безпеки під час влаштування та експлуатації електроустановок; порушення правил пожежної безпеки під час влаштування та експлуатації печей; необережне поводження з вогнем.

За останні десятиріччя у світі суттєво змінилося співвідношення між основними чинниками пожежі: високою температурою, димом, токсичними парами і газами, дефіцитом кисню. Якщо раніше від опіків гинуло більше ніж 60% постраждалих, то за останні десятиріччя їх питома вага знизилася, за даними світової статистики, до 20-15% [307; 315], а кількість отруєних токсичними продуктами горіння, або внаслідок їх сумісної дії з високою температурою і димом, перевищує 70% від загальної кількості загиблих [291, с. 44].

Отже, в цілому серед причин, що зумовлюють зростання кількості пожеж в Україні, вагому роль відіграють соціальні чинники, тобто необережне поводження з вогнем, паління, експлуатація електроприладів, пічного опалення. Ці причини в Україні зумовлюють в цілому $\frac{3}{4}$ пожеж. Разом з тим кількість випадків пожеж у побуті, особливо причинами яких є людська недбалість, зазвичай збільшується із настанням осінньо-зимового періоду.

В табл. 2.33 наведено причини виникнення різних пожеж в Україні у 2014 році для пожеж з великими і особливо великими збитками.

Таблиця 2.34

Причини виникнення різних пожеж в Україні у 2014 році*

Причини пожеж	Загальна кількість пожеж		Пожежі з особливо великими збитками		Пожежі з великими збитками	
	кількість	у %	кількість	у %	кількість	у %
Підпал	3375	4,9	50	17,1	179	20,0
Несправність виробничого обладнання	115	0,2	3	1,1	5	0,6
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації електроустановок	12589	18,4	57	19,5	253	28,3
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих печей та установок	4914	7,1	10	3,4	56	6,3
Необережне поводження з вогнем	42935	62,3	24	8,2	97	10,8
Пустощі дітей з вогнем	634	0,9	–	–	–	–
Інші причини	4317	6,2	148	50,7	304	34,0
По Україні	68879	100	292	100,0	894	100,0

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Дані табл. 2.34 свідчать, що коли необережне поводження з вогнем є найбільш вагомою причиною для загальної кількості пожеж в Україні у 2014 році, то для пожеж з особливо великим збитками є вибухи (складова інших причин), які зумовили 133 пожеж (45,5%), а також порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок, які зумовили 57 пожеж, в тому числі 2 пожеж у результаті електрогазозварювальних робіт. Найбільше пожеж з особливо великими збитками у 2014 році виникло в житлових будинках та спорудах, на транспортних засобах, торговельно-складських спорудах та спорудах виробничого призначення, що відповідно становило 131 (44,9%), 42 (14,4%), 40 (13,7%) та 31 (10,6%).

Для пожеж з великим збитками у 2014 році головними причинами виникнення таких пожеж є такі ж причини: вибухи

зумовили 245 пожеж (27,4%), порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок – 253 пожежі, в тому числі 6 пожеж у результаті електрогазозварювальних робіт. Найбільше пожеж з великими збитками у 2014 році виникло в житловому секторі – 486 (54,4%), на транспорті – 221 (24,7%) та у торговельно-складських спорудах – 313 (36,9%).

В табл. 2.35 наведено дані матеріальних збитків за категоріями пожеж з великими та особливо великим збитками.

Таблиця 2.35

Пожежі з великими та особливо великими збитками в контексті різних причин виникнення в Україні у 2014 році*

Причини пожеж	Пожежі з особливо великими збитками				Пожежі з великими збитками			
	Кількість пожеж	Прямі збитки			Кількість пожеж	Прямі збитки		
		тис. грн.	у %	однієї пожежі, тис. грн.		тис. грн.	у %	однієї пожежі, тис. грн.
Підпал	50	215327	34,6	4306	179	58027	20,6	324
Несправність виробничого обладнання	3	2194	0,4	731	5	1370	0,5	274
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації електроустановок	57	93185	15,0	1635	253	76362	27,1	302
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих печей та установок	10	9800	1,6	980	56	15821	5,6	282
Необережне поводження з вогнем	24	34757	5,5	1448	97	27349	9,7	282
Інші причини в тому числі вибухи	148	266541	42,9	1800	304	103349	36,5	340
	133	239057	34,5	1797	245	82068	29,1	335
По Україні	292	621804	100,0	2129	894	282278	100,0	316

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Для пожеж з особливо великими збитками вибухи і підпал зумовили найбільшу частку збитків – 34,5% і 34,6% відповідно від загальної величини збитків від таких пожеж. У результаті підпалів збитки від однієї пожежі у 2014 році були найбільшими і становили

4306 тис. грн. Великі прямі збитки у розрахунку на одну пожежу спостерігалися також в результаті вибухів та порушення правил пожежної безпеки при експлуатації електроустановок, проведенні електрогазозварювальних робіт, які відповідно становили 1797 тис. грн. і 1635 тис. грн.

Головними причинами виникнення пожеж з великим збитками у 2014 році були вибухи, підпали і порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок – обумовили найбільші частки прямих збитків: відповідно 29,01%, 20,6% і 27,1%. Прямі збитки в розрахунку на одну пожежу у результаті цих причин були найбільшими і становили 335, 324 і 302 тис. грн.

Статистичні дані дозволяють проаналізувати основні причини виникнення пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України (табл. 2.36). У 2014 році на таких об'єктах виникло 2528 пожеж, які становили 3,7% від загальної кількості пожеж.

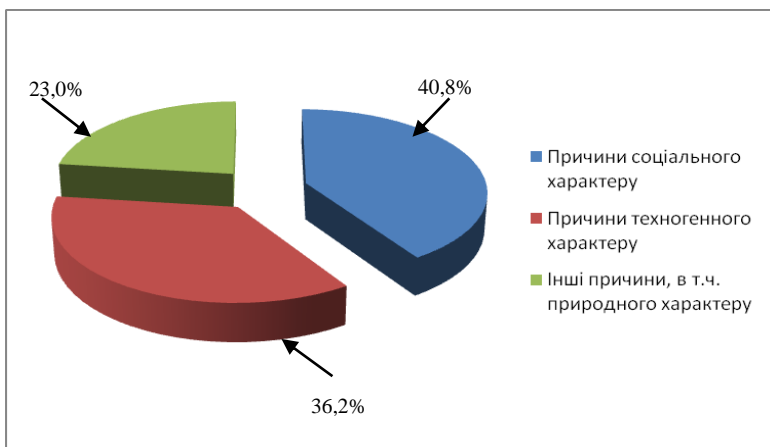
Таблиця 2.36

Причини виникнення пожеж в Україні на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, 2014 рік*

Причини пожеж	Кількість пожеж	У % до підсумку
Підпал	597	23,9
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації електроустановок	906	36,2
Необережне поводження з вогнем	423	16,9
Інші причини	576	23,0
Всього	2502	100,0

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Більше третини пожеж обумовлено порушенням правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок, четверта частина пожеж виникла в результаті підпалів. В результаті причини соціального і техногенного характеру є основними причинами виникнення пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України (рис. 2.28), в результаті цих причин виникло відповідно 40,8 і 36,2% пожеж на таких об'єктах.

Рис 2.28. Характер причин виникнення пожеж в Україні на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, у 2015 році

На об'єктах загальнодержавної власності, підконтрольних органам ДПН, виникло 362 пожеж, із яких найбільша кількість пожеж виникла в результаті порушення правил пожежної безпеки при улаштуванні та експлуатації електроустановок – 99 (27,3% від пожеж на цих об'єктах), підпалів – 84 (23,2%) та від необережного поводження з вогнем – 74 (20,4%) (табл. 2.37).

Аналіз причин виникнення пожеж на об'єктах комунальної власності показав, що найбільша їх кількість виникла від необережного поводження з вогнем – 28 пожеж (33,7% від пожеж на об'єктах комунальної власності), підпалів – 22 пожежі (26,5%) та порушення правил улаштування й експлуатації електроустановок – 21 пожежа (25,3%).

Серед об'єктів різних форм власності найбільше пожеж внаслідок підпалів сталося на об'єктах приватної форми власності. Основними причинами виникнення пожеж на об'єктах приватної власності є:

- 1) порушення правил улаштування та експлуатації електроустановок – 542 пожежі (39,0% від пожеж на об'єктах приватної власності);
- 2) підпал – 356 пожеж (25,6%);
- 3) необережне поводження з вогнем – 237 пожеж (17,0%).

Таблиця 2.37

Причини виникнення різних пожеж в Україні на об'єктах різних форм власності, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, 2014 рік*

Причини пожеж	Об'єкти загальнодержавної власності		Об'єкти комунальної власності		Об'єкти приватної власності		Об'єкти колективної власності	
	Кількість пожеж	У % до підсумку	Кількість пожеж	У % до підсумку	Кількість пожеж	У % до підсумку	Кількість пожеж	У % до підсумку
Підпал	84	23,2	22	26,5	356	25,6	135	20,9
Порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації електроустановок	99	27,3	21	25,3	542	39,0	244	37,8
Необережне поводження з вогнем	74	20,4	28	33,7	237	17,0	84	13,0
Інші причини	105	29,1	13	14,5	262	18,4	196	28,3
Всього	362	100,0	84	100,0	1397	100,0	659	100,0

* Показники статистики пожеж в Україні наведено без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь

Найбільш характерні причини виникнення пожеж на об'єктах колективної форми власності (у 2014 році тут виникло 659 пожеж) розподілились таким чином: порушення правил влаштування та експлуатації електроустановок – 244 пожеж (37,8% від пожеж на об'єктах колективної власності) та підпал – 135 пожеж (20,9%). Внаслідок необережного поводження з вогнем сталося 84 пожежі (13,0%).

Таким чином, серед причин, що зумовлюють виникнення і зростання пожеж, які призводять до загибелі людей в Україні, головну роль відіграють соціально-економічні чинники, серед яких:

– погіршення технічного стану житлового фонду, зменшення асигнувань на виконання необхідних протипожежних заходів (ремонт електромереж, систем опалення; очищення підвалів, горищ та здійснення заходів щодо неможливості доступу до них сторонніх осіб);

– незабезпечення під час опалювального сезону комунальними службами необхідного температурного режиму в житлових будинках, що призводить до додаткового використання в помешканнях електрообігрівачів (найчастіше непромислового виробництва) та інших приладів опалювання;

– неспроможність окремих категорій громадян придбати паливо також призводить до використання нестационарних приладів опалення, що збільшує ймовірність виникнення пожеж;

– періодичне відключення житлового фонду від електропостачання, що призводить до застосування свічок, газових ламп та використання в них горючих легкозаймистих рідин;

– відсутність дієвого контролю за реалізацією пожежонебезпечної продукції, потрапляння у торговельну мережу несертифікованої продукції, яка не відповідає вимогам пожежної безпеки;

– збільшення кількості окремих соціальних груп підвищеного ризику, неможливість проведення протипожежної пропаганди серед осіб без постійного місця проживання та тих, хто зловживає алкоголем, наркотиками й використання останніми для проживання непристосованих для житла місць (підвалів, горищ будинків, тощо);

– недостатня кількість будинків для розміщення поодиноких, пристарілих, хворих людей та інвалідів;

– недостатня інформованість населення про пожежі та шляхи їх попередження з причин значного зменшення передплати періодичних видань, відсутності соціальної реклами, відключення теле- радіомовлення в сільській місцевості, загибель дітей на пожежах зумовлена, насамперед, зменшенням кількості дитячих дошкільних закладів, що призводить до того, що діти знаходяться без нагляду дорослих [29, с. 12].

Ці причини в Україні зумовлюють в цілому $\frac{3}{4}$ пожеж. Разом з тим кількість випадків пожеж у побуті, особливо причинами яких є людська недбалість, зазвичай збільшується із настанням осінньо-зимового періоду.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Фактор загострення політичної обстановки в країні сприяв скороченню обсягів промислового виробництва та унеможливив здійснення обліку пожеж та їх наслідків на частині невідконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей, що призвело до зменшення кількості пожеж на підприємствах, в організаціях та закладах у 2015 році.

1) В Україні протягом 2000-2015 рр. сформувалася позитивна тенденція до зменшення кількості пожеж, проте, починаючи з 2010 року спостерігається негативна тенденція до зростання пожеж.

2) Динаміка прямих матеріальних збитків від пожеж характеризується негативною тенденцією до їх зростання. Прямі матеріальні збитки від пожеж за останні роки зростали вищими темпами, ніж кількість пожеж; в результаті щороку збільшувались збитки, що наносилися кожною пожежею.

3) В останні роки як в Україні в цілому, так і у кожному регіоні при зростанні кількості пожеж скорочується як кількість загиблих унаслідок пожежі, так і кількість травмованих під час пожежі. В цьому контексті сформувалися дві позитивні тенденції – до зменшення кількості загиблих унаслідок пожежі (починаючи з 2008 року) та до зменшення кількості травмованих під час пожежі (починаючи з 2006 року).

4) Найбільше пожеж виникає у Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях та м. Києві. Так, у 2015 році сумарно у цих областях виникло 38,3% від загальної кількості пожеж в Україні, тоді як цей показник становив у 2008 році 40,7%, у 2012 році – 35,8%, у 2014 р. – 47,2%. Отже, у найбільш напружених відносно пожежної небезпеки областях України ситуація у 2008-2015 роках практично не змінилася, в у 2014 році суттєво погіршилася.

5) Найкраща пожежна безпека традиційно в останні роки спостерігається в Тернопільській, Волинській, Рівненській, Кіровоградській, Чернівецькій, Черкаській та Хмельницькій областях. Так, у 2014 році у цих областях виникло 11,15% пожеж в Україні, у 2015 році – 12,0%. Цей показник становив у 2008 році 15,1%. Розрахунок свідчить про позитивну тенденцію – відносне скорочення кількості пожеж у 2008-2015 роках у цих областях (при загальному зростанні пожеж у цих областях у 1,5 рази).

6) Регіональний аналіз пожежної безпеки в Україні за останні вісім років дозволяє зробити висновок: найвища пожежна небезпека спостерігається в областях Східного та Південного регіонів, найменша – в областях Західного регіону. *Виявлені закономірності свідчать про*

зростаючу реальну асиметрію у сфері забезпечення пожежної безпеки в Україні.

7) Позитивною тенденцією за останні роки є скорочення людей, що загинули під час пожеж, причому як в цілому, так і у містах та селищах міського типу, а також у сільській місцевості.

8) Кількість людей, які загинули унаслідок пожеж у сільській місцевості у розрахунку на 100 тисяч сільського населення також зменшується за останні роки; така ж тенденція спостерігається стосовно цього показника у містах і селищах міського типу (у розрахунку на 100 тисяч міського населення). Проте показник кількості людей, що загинули унаслідок пожеж у сільській місцевості у розрахунку на 100 тисяч сільського населення є більш, ніж у два рази вищий за показник кількості людей, що загинули унаслідок пожеж у містах і селищах міського типу у розрахунку на 100 тисяч міського населення.

9) За останні роки значно вищі темпи зростання пожеж і прямих матеріальних збитків від них у сільській місцевості порівняно з містами та селищами міського типу вимагають посилення уваги держави до стану пожежної безпеки у сільській місцевості, розробки програми захисту людей, майна і навколишнього середовища у сільській місцевості і відповідних організаційних і економічних заходів, цілеспрямованого державного фінансування у забезпечення пожежної безпеки у сільських населених пунктах. Відповідна державна програма повинна враховувати регіональний аспект пожежної небезпеки в Україні, оскільки частка пожеж в сільській місцевості перевищує середній показник по країні, як правило, в областях Західного регіону.

10) Щорічно в Україні більше $\frac{3}{4}$ усіх пожеж виникає в будівлях та спорудах житлового сектору. Протягом 2008-2014 років в Україні спостерігалась негативна тенденція до зростання кількості пожеж на всіх спорудах, крім сільськогосподарських об'єктів, причому найвищі темпи зростання пожеж, як правило, спостерігаються у Східному і Південному регіонах. При цьому загострення політичної обстановки в країні унеможливив облік пожеж та їх наслідків на частині невідконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей, що не дозволяє статистично правильно відобразити ситуацію в цьому регіоні.

11) Аналіз пожеж на об'єктах різних форм власності, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки, свідчить, що 80% пожеж стається на об'єктах приватної та колективної власності, прямі збитки від цих пожеж становлять 95-97% від суми прямих матеріальних збитків від

пожеж на підприємствах, в організаціях та закладах всіх форм власності.

12) Протягом 2008-2015 років сформувалася позитивна тенденція до зменшення частки пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, від загальної кількості пожеж в Україні. Проте за останні вісім років зростала як кількість пожеж на цих об'єктах, так і величина прямих матеріальних збитків від цих пожеж.

Разом з тим, динаміка зміни кількості пожеж і прямих збитків від них є різною для об'єктів різних форм власності. Для об'єктів загальнодержавної, комунальної та приватної власності динаміка зростання прямих збитків від пожеж є вищою від динаміки зростання кількості пожеж – в результаті прямих збитки у розрахунку на одну пожежу зростають вищими темпами, ніж зростала кількість пожеж.

При зменшенні частки пожеж і частки прямих збитків від них (у відсотках від відповідних загальних показників в Україні) на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, протягом 2008-2015 років спостерігаються негативні тенденції до зростання, по-перше, кількості пожеж, по-друге, прямих збитків від них як загалом, так і на об'єктах різних форм власності, по-третє, прямих збитків у розрахунку на одну пожежу порівняно з загальним середнім показником по країні.

Попри зменшення частки пожеж у загальній кількості пожеж на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, зростання як кількості пожеж, так і прямих збитків від них свідчать про низьку ефективність пожежно-профілактичної роботи органів державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту ДСНС України.

В регіональному розрізі найвища пожежна небезпека на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, спостерігається в областях Східного і Південного регіону. Такі закономірності спостерігаються навіть за умови, що в Україні військові події на Сході унеможливили здійснення обліку пожеж та їх наслідків на частині непідконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей (це зменшило статистику пожеж у 2015 році як на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України, так і загальну статистику пожеж в Україні). Це підтверджує зроблений висновок *про зростаючу реальну асиметрію у сфері забезпечення пожежної безпеки в Україні*.

13) На об'єктах, підконтрольних органам державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного

захисту ДСНС України, у всіх галузях у 2014 році спостерігається зростання пожеж порівняно з 2013 роком. Основна частка пожеж відбувається у виробничій сфері, причому найбільш пожежонебезпечне середовище спостерігається у торгівлі і громадському харчуванні. Висока пожежна небезпека у невиробничій сфері характерна для об'єктів галузей побутового обслуговування населення та освіти.

14) Із загальної кількості систем протипожежного захисту, якими обладнані об'єкти, 7,9 % зіпсовано, на 12,7 % об'єктів їх обладнання відпрацювало свій технічний ресурс та підлягає заміні. Лише 79,8% установок проходять планове технічне обслуговування. Необхідно забезпечити контроль за обладнанням та обслуговуванням систем протипожежного захисту (автоматичної пожежної сигналізації, димовидалення, систем оповіщення про пожежу та управління евакуацією людей) [93, с. 128].

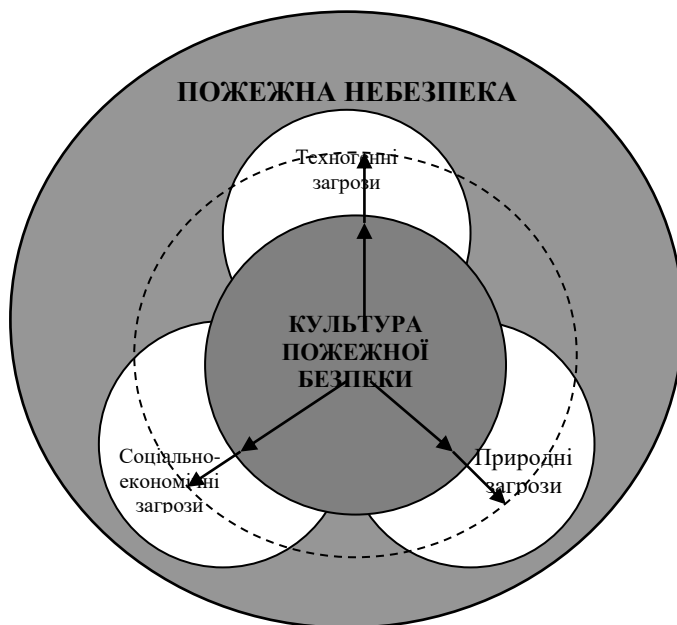
15) Упродовж 4 років за допомогою вогнегасників ліквідовано тільки 1558 пожеж, що складає лише 0,6 % від їх загальної кількості. Спостерігається стала тенденція щодо значного зменшення даного показника, оскільки у 2014 році порівняно з 2011 роком він скоротився від 0,9 % до 0,4 %, тобто у 2,3 рази. Такий стан справ свідчить про недостатню забезпеченість об'єктів вогнегасниками, відсутність у персоналу об'єктів навичок користування вогнегасниками, неефективне використання даних первинних засобів пожежогасіння [93, с. 128].

16) В цілому серед причин, що зумовлюють зростання кількості пожеж в Україні, вагому роль відіграють соціальні чинники, тобто необережне поводження з вогнем, паління, експлуатація електроприладів, пічного опалення. Ці причини в Україні зумовлюють в цілому $\frac{3}{4}$ пожеж. Основними причинами загибелі людей на пожежах є алкогольне сп'яніння та отруєння токсичними продуктами. Разом з тим кількість випадків пожеж у побуті, особливо причинами яких є людська недбалість, зазвичай збільшується із настанням осінньо-зимового періоду.

Статистичний аналіз, проведений у другому розділі монографічного дослідження, дозволяє стверджувати, що забезпечення ефективної пожежної безпеки людей, суб'єктів господарювання та держави в цілому в Україні стає все більш актуальною не тільки з економічної, але і з соціальної точки зору.

Разом з нагальною потребою виділенням державою значно більших коштів для забезпечення вищого рівня пожежної безпеки, які перш за все будуть направлятися на утримання пожежної охорони і проведення протипожежних профілактичних заходів, в Україні

необхідно суттєво підвищити культуру пожежної безпеки, яка є на сьогодні важливим атрибутом формування нової поведінки людини як на виробництві, так і в побуті. Підвищення культури пожежної безпеки може суттєво зменшити загрози і ризики виникнення пожеж і зменшити пожежну небезпеку у суспільстві (рис. 2.29).

Рис. 2.29. Вплив культури пожежної безпеки на рівень пожежної безпеки в суспільстві

Культура пожежної безпеки, яка є дуже широким поняттям і передбачає знання про причини виникнення пожеж, заходи пожежної профілактики на виробництві та в побуті, методах і засобах гасіння пожеж, а також про права, обов'язки та відповідальність громадян у галузі пожежної безпеки, набувають сьогодні особливої актуальності і значення.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ДОСВІД ЗАХОДУ В КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК МАТЕРІАЛЬНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЖЕЖНУ БЕЗПЕКУ У СУСПІЛЬСТВІ

Очевидним є той факт, що всі ринкові суб'єкти, всі об'єкти навколишнього світу, всі процеси у суспільстві є взаємопов'язаними. Виникаючи і розвиваючись, будь-який процес чинить більш чи менш значний вплив на інші процеси, відповідно його розвиток підвладний певному впливу інших процесів. Всі об'єкти і суб'єкти навколишнього світу взаємопов'язані і не можуть існувати окремо одне від одного.

Розглядаючи пожежну безпеку є один із вимірів національної безпеки і важливу її складову, ми акцентуємо увагу на тому, що в сучасних умовах поступальний розвиток держави, її могутність, рівень життя, а отже – національна безпека, визначається, насамперед станом розвитку національної економіки, тобто визначається і залежить від економічної безпеки.

У даному параграфі третього розділу монографічного дослідження ми проаналізуємо зв'язок між пожежною та економічною безпекою, на основі якого сформулюємо певні закономірності між економічними показниками стану національної економіки та показниками, що відображають стан пожежної небезпеки у суспільстві.

Наш аналіз взаємозв'язку пожежної безпеки (як складової національної безпеки) та економічної безпеки (як матеріальної основи національної безпеки) базується на основних положеннях системного аналізу, який передбачає, що всі частини системи перебувають у функціональному взаємозв'язку і нерозривно пов'язані. Загалом у науці будь-який поділ на окремі системи їх виокремлення є досить умовним, проте саме така методологія дослідження дає великі можливості для дослідження взаємовпливу однієї системи на іншу систему.

«Національна безпека є здатністю суспільства своєчасно розпізнати й оцінити всі класи загроз і вжити необхідних заходів до оптимального їх зниження або віддзеркалення з урахуванням поточних можливостей країни і довготривалих інтересів її розвитку, а також співпраці в цих цілях з іншими країнами і народами» [66, с. 208]. Економічна безпека створює можливість і готовність економіки

забезпечити достатні умови життя і розвитку особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. Лише надійна й ефективна система забезпечення економічної безпеки є необхідною умовою для стабільного та стійкого соціально-економічного розвитку держави й захисту її незалежності. «Поняття національної безпеки буде порожнім словом без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах», оскільки вона являє собою одну із життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави та особи [241, с. 97]. Очевидно, вивчаючи ті чи інші сторони національної безпеки, неможливо не взяти до уваги її економічні аспекти.

Економічна безпека – це такий стан економічного механізму, якому відповідає певний стан економічної системи та держави, що забезпечує зовнішню незалежність, внутрішню стабільність та динамічний розвиток економіки, захист економічних і життєвих інтересів країни та соціальний захист громадян. В результаті формується достатній економічний і оборонний потенціал, висока конкурентоздатність національної економіки у світовому економічному просторі, здатність протистояти і протидіяти дестабілізуючим чинникам, що зумовлює підвищення рівня та якості життя населення країни [138, с. 72].

«Національна безпека, – стверджує В.О. Ткач, – це результат реалізації стратегії економічно безпечного розвитку держави» [274, с. 230]. Він звертає увагу на те, що, «по-перше, базисом національної економічної безпеки є стала та розвинена економіка; по-друге, тільки рівень економічної безпеки держави свідчить про ступінь її економічної самостійності й незалежності; по-третє, національна економіка не може вважатися діючою в умовах спаду виробництва, відсутності економічного зростання в окремих галузях, банкрутства підприємств тощо, а все перелічене є сферою економічної безпеки» [274, с. 230].

Економічна безпека, виступаючи фундаментом та економічною основою національної безпеки, є визначальною складовою в структурі національної безпеки.

Особливе місце економічної безпеки в системі національної безпеки пояснюється тим, що, по-перше, при вирішенні проблем в усіх сферах діяльності підкреслюється базисна роль економіки, тому що виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають життєдіяльність та життєздатність суспільства, а по-друге, наслідки загроз безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічного погляду, тобто йдеться про

кількісний підрахунок збитків, на основі чого визначається система пріоритетів [106]. В цьому контексті пожежі є реальними загрозами як пожежній, так і національній безпеці, їх наслідки характеризуються як економічними, так і соціальним аспектами.

Пожежна безпека як важлива складова національної безпеки характеризує стан захищеності людини, суспільства, національного багатства та довкілля від пожеж, що, по-перше, відображає здатність протистояти дестабілізуючій дії різноманітних чинників, що створюють реальну загрозу виникнення пожеж, а по-друге, гарантується механізмом забезпечення пожежної безпеки як об'єктивною потребою запобігання реальній та потенційній загрози пожеж, зниження ймовірності їх виникнення та мінімізації втрат і збитків від реальних пожеж. Інакшими словами, пожежна безпека у суспільстві відображає таке реальне становище, за якого на об'єкт пожежної безпеки (людину, суспільство, національне багатство, довкілля) не можуть впливати чинники загрози пожежі з причин їх відсутності [155]. Відповідно до Кодексу цивільного захисту України, який прийнято Верховною Радою України 2 жовтня 2012 року, пожежна безпека – це відсутність неприпустимого ризику виникнення та розвитку пожежі, пов'язаної з нею можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю [100].

Необхідність виокремлення пожежної безпеки як окремої складової національної безпеки знаходить підтвердження в тому, що «пожежі як загрози є самостійними складовими значної частини можливих небезпек. Пожежі супроводжують терористичні акти, вибухи, дорожньо-транспортні пригоди, аварії на транспорті, виробничі процеси, природні небезпеки, протиправну діяльність людини тощо [199, с. 120]. І хоча ця точка зору підтримується низкою науковців [178], це положення не відображене в Законі України «Про основи національної безпеки України» [216].

Статистика пожеж в Україні свідчить, що пожежна небезпека у суспільстві стала загальнодержавною проблемою. У середньому упродовж 2000-2015 років в Україні щороку відбувалася 57991 пожежа, прямі матеріальні збитки від пожежі у середньому становили 507423 тис. грн. Унаслідок пожеж в середньому щороку гинуло 3290 людей, 1687 осіб отримували травми. За цей період в Україні в середньому щоденно виникало 159 пожеж, кожною пожежею наносились прямі матеріальні збитки на суму 8,75 тис. грн. Кожного дня внаслідок пожеж в середньому гинуло 9 і отримувало травми 5 осіб. В Україні у 2015 році кількість пожеж порівняно з 1985 роком зросла у 5,3 рази, а порівняно з 1995 роком – у 1,6 рази [255].

За останні десятиріччя у більшості країн світу кількість пожеж також зростає, збільшуються економічні, соціальні і екологічні втрати від них. На початку XXI століття у світі щороку реєструється 6,5-7,5 млн. пожеж, в результаті яких гине біля 100 тис. людей, травми отримують майже 1 млн. людей. Втрати від пожеж в найбільш розвинутих 25 країнах світу щороку становлять приблизно 1% ВВП кожної країни [78, с. 6].

Забезпечення пожежної безпеки включає в себе комплекс заходів, які спрямовані на захист всіх ланок і суб'єктів господарювання економічної системи, починаючи від громадянина, підприємств і закінчуючи державою.

При визначенні та оцінці стану пожежної безпеки необхідно враховувати широкий спектр чинників, які обумовлюють пожежну небезпеку. На наш погляд, існують різноманітні чинники, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства, державі, ускладнюють реалізацію національних інтересів щодо створення системи безпеки, обумовлюють виникнення пожежної небезпеки, а відповідно – посилюють необхідність забезпечення пожежної безпеки. До таких чинників ми відносимо економічні, політико-правові, науково-технологічні, соціальні, культурні, демографічні, екологічні і природні чинники. Зокрема, важливість урахування економічного чинника і його вплив на стан пожежної безпеки в країні пояснюється зношеністю основних виробничих та невиробничих фондів, недостатнім рівнем реальних інвестицій, особливо у інноваційні технології, несприятливим і нестабільним інвестиційним кліматом, наявністю великого обсягу тіньової економіки.

Крім цього варто наголосити, що для вищеперерахованих чинників притаманний *синергізм та системний характер дії*. Це обумовлює особливу актуальність забезпечення пожежної безпеки в державі, зростання ролі держави в системі національної безпеки в цілому, посилення державного регулювання соціально-економічним розвитком України, збільшення фінансування з метою запобігання та зменшення ризиків виникнення пожеж, а відповідно гарантування економічної безпеки, забезпечення сталого розвитку національної економічної системи та підвищення конкурентоспроможності економіки країни.

Для аналізу взаємозв'язку між економічною та пожежною безпекою використаємо коефіцієнти парної кореляції, які дадуть виявити лінійний взаємозв'язку між двома показниками.

Для оцінки економічної безпеки використаємо показники, які визначають критичні значення функціонування економічної системи України: ВВП (у фактичних цінах), ВВП у розрахунку на особу,

середньомісячна номінальна заробітна плата, інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Динаміка основних макроекономічних показників в Україні,
2000-2014 рр.**

Роки	ВВП (у фактичних цінах), млн. грн.	ВВП у розрахунку на одну особу, грн.	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	Індекси споживчих цін, відсотки	Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млн. грн.
1	2	3	4	5	6
2000	170070	3436	230	125,8	23656
2001	204190	4195	311	106,1	32686
2002	225810	4685	376	99,4	37178
2003	267344	5591	462	108,2	51011
2004	345113	7273	590	112,3	75714
2005	441452	9372	806	113,5	93096
2006	544153	11630	1041	109,1	125254
2007	720731	15496	1351	112,8	188486
2008	948056	20495	1806	125,2	233081
2009	913345	19832	1906	115,9	151777
2010	1120585	24429	2239	109,4	189061
2011	1349178	29519	2633	108,0	259932
2012	1459096	32002	3026	100,6	293692
2013	1454931	32028	3265	99,7	267728
2014	15666728	36495	2617	103,0	278846

*Джерело: [257-263]

Щоб наведені в таблиці 1 показники можна порівняти, їх необхідно привести до одного масштабу за допомогою методу нормалізації порівняння.

Для цього потрібно в кожному ряді знайти найбільше значення, а потім кожне значення ряду поділити на цей максимум:

$$x_i^j = \frac{x_i}{\max_i x} \quad (1)$$

де x_i^j – нормальне значення i -го елемента ряду;

x_i – i -те значення часового ряду;

$\max_i x$ – максимальне значення ряду.

Дані табл. 3.2 ми отримуємо після проведення нормалізації основних макроекономічних показників в Україні за 2000-2014 рр. У

результаті кожен ряд перетворився на ряд відносних показників, які знаходяться у межах від нуля до одиниці, що спрощує графічний аналіз цих значень.

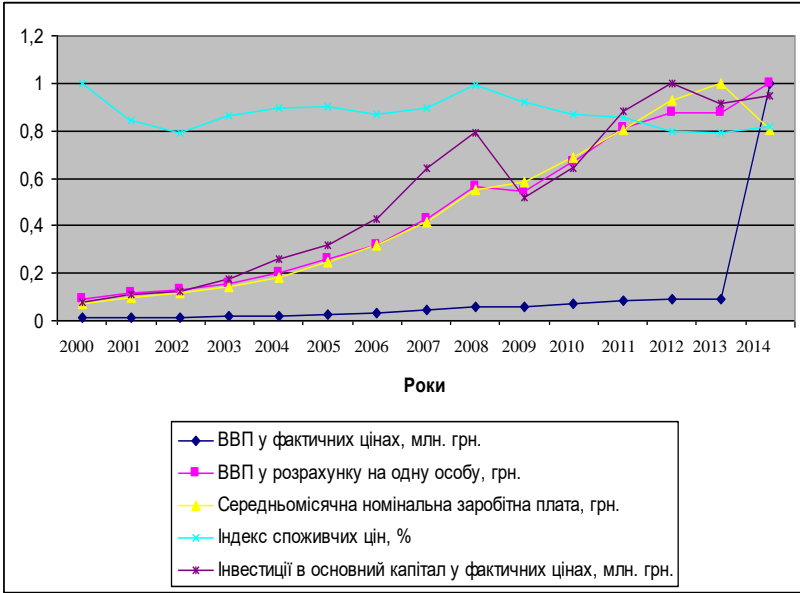
Таблиця 3.2

Нормалізовані значення основних макроекономічних показників в Україні, 2000-2014 рр.

Роки	ВВП (у фактичних цінах), млн. грн.	ВВП у розрахунку на одну особу, грн.	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	Індекси споживчих цін, відсотки	Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млн. грн.
2000	0,011	0,094	0,071	1,000	0,081
2001	0,013	0,115	0,095	0,843	0,111
2002	0,014	0,128	0,115	0,790	0,126
2003	0,017	0,153	0,142	0,860	0,174
2004	0,022	0,199	0,181	0,893	0,258
2005	0,028	0,257	0,247	0,902	0,317
2006	0,035	0,319	0,319	0,867	0,426
2007	0,046	0,425	0,414	0,897	0,641
2008	0,061	0,562	0,553	0,995	0,794
2009	0,058	0,543	0,584	0,921	0,517
2010	0,071	0,669	0,686	0,870	0,644
2011	0,086	0,809	0,806	0,858	0,885
2012	0,093	0,877	0,927	0,800	1,000
2013	0,093	0,878	1,000	0,792	0,912
2014	1,000	1,000	0,802	0,819	0,949

Дані табл. 3.2 використаємо для побудови графіку (рис. 3.1), який узгоджує всі показники табл. 1 в одному масштабі.

В Україні протягом 2000-2014 рр. зростання інвестиційних витрат в основний капітал (у фактичних цінах) зумовили як збільшення номінального ВВП у розрахунку на одну особу, так і середньомісячної номінальної заробітної плати. Між зміною інвестиційних витрат в основний капітал і зміною номінального ВВП чіткої послідовної залежності не спостерігається. Практично відсутня реальна залежність між індексом споживчих цін і іншими макроекономічними показниками.

Рис. 3.1. Динаміка нормалізованих значень основних макроекономічних показників в Україні, 2000-2014 рр.

Стан з пожежами за 2000-2014 рр. в Україні охарактеризуємо показниками: кількість пожеж, прямі матеріальні збитки від них, кількість травмованих під час пожеж та загиблих унаслідок пожеж (табл. 3.3).

**Таблиця 3.3
Динаміка основних статистичних показників стану з пожежами в Україні, 2000-2014 рр.***

Роки	Пожежі, од.	Прямі збитки, тис. грн	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	Кількість травмованих під час пожежі, осіб
1	2	3	5	6
2000	58156	58016	3199	1528
2001	57925	77832	3523	1824
2002	59679	88956	3798	1766
2003	61286	89546	3914	1849
2004	47698	90493	3784	1828

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5
2005	49944	130383	4187	1895
2006	48084	201930	4031	1900
2007	50583	479362	4001	1867
2008	46476	431956	3876	1775
2009	44015	483098	3209	1634
2010	62207	665396	2819	1537
2011	60790	802846	2869	1525
2012	71443	860070	2751	1682
2013	61114	710863	2494	1584
2014	68879	1489741	2246	1450

*Джерело: [255]

Щоб наведені в таблиці 3.3 показники можна було порівняти, також використаємо метод нормалізації порівняння, за допомогою якого приведемо основні статистичні показники стану з пожежами в Україні за 2000-2014 рр. до одного масштабу.

Нормалізовані значення основних статистичних показників стану з пожежами в Україні за 2000-2014 рр. наведемо у таблиці 3.4.

Дані табл. 3.4 використовуємо для побудови графіку (рис. 3.2), який узгоджує показники табл. 3.3 в одному масштабі.

В Україні за п'ятнадцять років спостерігається стійка негативна тенденція до зростання прямих матеріальних збитків від пожеж, а також тенденція до зростання кількості пожеж з коливаннями по роках. Тенденція до зростання кількості пожеж в державі фактично існує з 2009 року.

Попри реальні сформульовані негативні тенденції протягом 2000-2014 рр. в Україні спостерігаємо позитивну тенденцію – як в абсолютному, так і відносному вираженні зменшується як кількість людей, які загинули унаслідок пожеж, так і кількість людей, які травмовані під час пожеж.

Подальший кореляційний аналіз з використанням коефіцієнтів парної кореляції, які дають можливість виявити зв'язок між показниками пожежної та економічної безпеки, дозволяє сформулювати закономірності між економічними показниками та динамікою основних статистичних показників стану з пожежами в Україні.

Таблиця 3.4

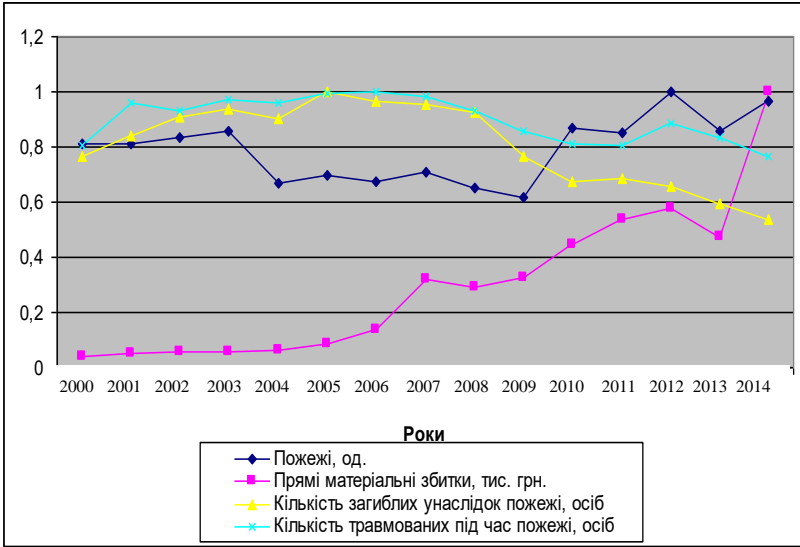
**Нормалізовані значення основних статистичних показників
стану з пожежами в Україні, 2000-2014 рр.**

Роки	Пожежі, од.	Прямі збитки, тис. грн	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	Кількість травмованих під час пожежі, осіб
2000	0,814	0,039	0,764	0,804
2001	0,811	0,052	0,841	0,960
2002	0,835	0,060	0,907	0,929
2003	0,858	0,060	0,935	0,973
2004	0,668	0,061	0,904	0,962
2005	0,699	0,088	1,000	0,997
2006	0,673	0,136	0,963	1,000
2007	0,708	0,322	0,956	0,983
2008	0,651	0,290	0,926	0,934
2009	0,616	0,325	0,766	0,860
2010	0,871	0,447	0,673	0,809
2011	0,851	0,539	0,685	0,803
2012	1,000	0,577	0,657	0,885
2013	0,855	0,477	0,596	0,834
2014	0,964	1,000	0,536	0,763

Коефіцієнти парної кореляції для виявлення лінійного зв'язку між двома даними наведені в таблиці 3.5.

Аналіз отриманих коефіцієнтів парної кореляції свідчить проте, що за останні п'ятнадцять років в Україні економічне зростання (зростання ВВП, а також ВВП у розрахунку на одну особу), підвищення рівня життя, зниження інфляції та зростання інвестицій в основний капітал позитивно і суттєво не впливають на стан пожежної безпеки, не зменшується кількість пожеж і прямі матеріальні збитки від них.

Разом з тим показник кількості пожеж практично не корелює з індексом споживчих цін, з іншими макроекономічними показниками кореляція є дуже слабою (коефіцієнти кореляції є статистично незначущі).

Рис. 3.2. Динаміка нормалізованих значень основних статистичних показників стану з пожежами в Україні, 2000-2014 рр.

Це можна пояснити таким чином:

1) кількість пожеж відображає реальну ситуацію із пожежами в країні, а макроекономічні показники враховують дані офіційної економіки і не враховують обсяги тіньової економіки;

2) кількість пожеж агрегують у собі пожежі на різних об'єктах, які характеризуються різною динамікою та різними причинами виникнення. Так, щорічно в Україні більше $\frac{3}{4}$ усіх пожеж виникає у будівлях та спорудах житлового сектору. У 2014 році порівняно з 2008 роком у цьому секторі кількість пожеж зросла на 34,4%. За цей період кількість пожеж у спорудах виробничого призначення зросла у 1,2 рази, у торговельно-складських спорудах – у 1,3 рази, у соціально-культурних та громадських спорудах – у 1,5 рази. У 2015 році порівняно з 2008 роком у будівлях та спорудах житлового сектору кількість пожеж зросла у 1,5 рази, у спорудах виробничого призначення – на 9,0%, у торговельно-складських спорудах – на 6,7%, у соціально-культурних та громадських спорудах – на 13,5%.

Таблиця 3.5

Коефіцієнти парної кореляції

Пара показників		Коефіцієнт кореляції
ВВП (у фактичних цінах), млн. грн.	Пожежі, од.	0,44
	Прямі збитки, тис. грн	0,79
	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	-0,57
	Кількість травмованих під час пожежі, осіб	-0,52
ВВП в розрахунку на одну особу, грн.	Пожежі, од.	0,46
	Прямі збитки, тис. грн.	0,94
	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	-0,78
	Кількість травмованих під час пожежі, осіб	-0,70
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	Пожежі, од.	0,42
	Прямі збитки, тис. грн.	0,85
	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	-0,75
	Кількість травмованих під час пожежі, осіб	-0,59
Індекси споживчих цін, відсотків	Пожежі, од.	-0,62
	Прямі збитки, тис. грн	-0,36
	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	0,38
	Кількість травмованих під час пожежі, осіб	0,008
Інвестиції в основний капітал(у фактичних цінах), млн. грн.	Пожежі, од.	0,23
	Прямі збитки, тис. грн	0,98
	Кількість загиблих унаслідок пожежі, осіб	-0,56
	Кількість травмованих під час пожежі, осіб	-0,38

У 2014 році основними причинами виникнення пожеж були: необережне поводження з вогнем (62,3% від загальної кількості пожеж), порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок (18,4% від загальної кількості пожеж) та порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих печей та установок (7,1% від загальної кількості пожеж) [255].

В Україні протягом аналізованого періоду спостерігається негативна закономірність – зростання економічного розвитку, рівня життя і обсягу інвестицій супроводжується зростанням прямих

матеріальних збитків від пожеж. Таку ситуацію, на наш погляд, можна пояснити таким чином:

1) наявний основний капітал в національній економіці є фізично зношеним, що підвищує ризик виникнення пожеж;

2) обсяги інвестицій є недостатніми і не відповідають потребам економіки;

3) інвестиції не завжди спрямовуються у найновіші технології;

4) у процесі будівництва, так і при оздобленні приміщень (на виробництві і в побуті) використовується велика кількість матеріалів, які не відповідають нормам пожежної безпеки (легкозаймисті і горючі матеріали), зростає їх концентрація на одиницю площі;

5) на виробництві і у побуті кількісно збільшується використання нових електроприладів і обладнання;

6) на об'єктах господарювання виділяється недостатньо коштів на пожежно-профілактичні заходи, недостатньо захищені будівлі та споруди системами автоматичного протипожежного захисту;

7) порушуються і не виконуються правила пожежної безпеки.

Кореляційний аналіз між основними макроекономічними показниками і кількістю загиблих та травмованих людей в результаті пожеж дозволив сформулювати об'єктивну і реальну залежність: між зміною рівня життя і рівня національного виробництва та зміною цих соціальних показників пожежної небезпеки спостерігається обернена залежність. Про це свідчать від'ємні показники парної кореляції. Проте індекс споживчих цін не корелює з кількістю загиблих та травмованих людей в результаті пожеж, коефіцієнти не є статистично значущими.

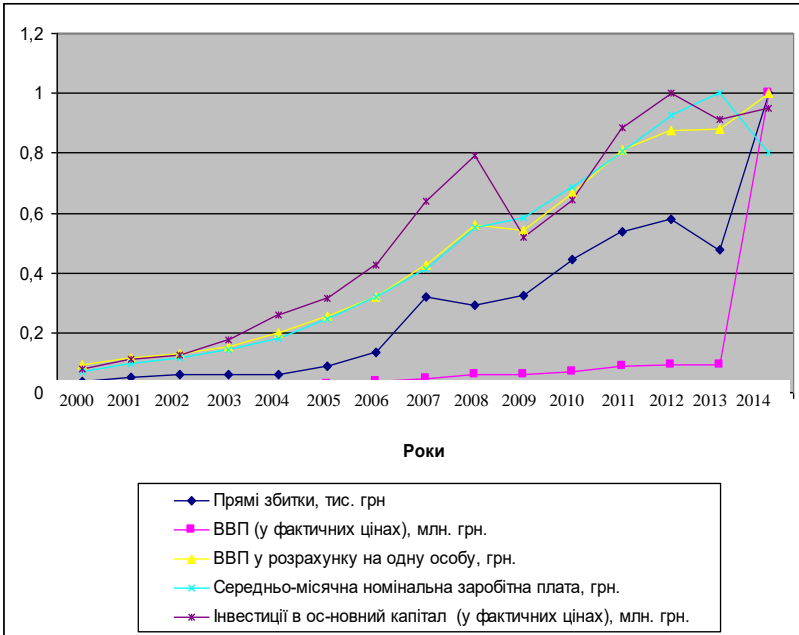
Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено такі закономірності:

1) зміна прямих збитків від пожеж є в прямій залежності від ВВП, ВВП в розрахунку на одну особу, заробітної плати та інвестицій в основний капітал (рис. 3.3);

2) кількість загиблих та травмованих людей в результаті пожеж обернено залежна від обсягу ВВП, ВВП в розрахунку на особу та середньомісячної заробітної плати (рис. 3.4).

Проведене нами дослідження свідчить про наявний реальний взаємозв'язок між економічною та пожежною безпекою у суспільстві. Економічна безпека є фундаментальною безпекою у системі національної безпеки, і, на наш погляд, визначає як пожежну, так і будь-яку складову національної безпеки.

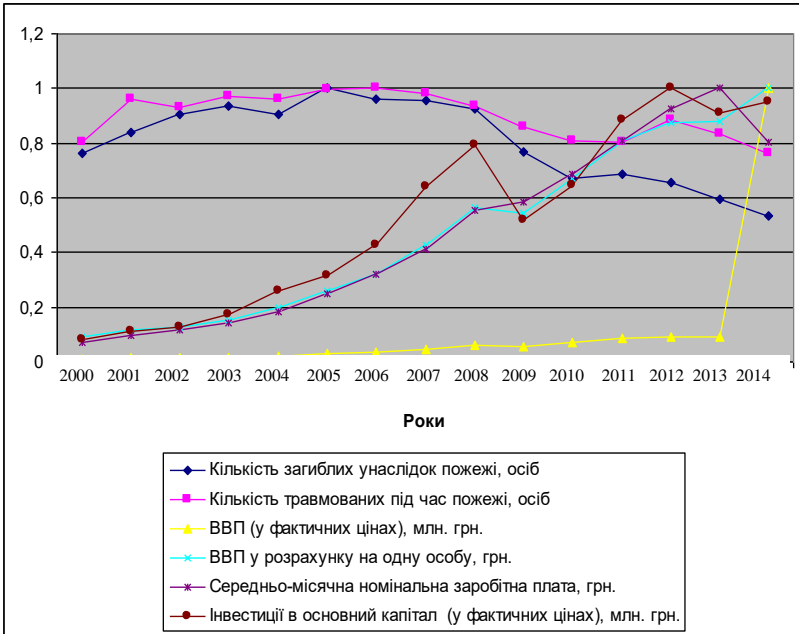

Рис. 3.3. Динаміка нормалізованих значень прямих збитків від пожеж, ВВП, ВВП в розрахунку на одну особу, заробітної плати та інвестицій в основний капітал у Україні, 200-2014 рр.

Серед різноманітних чинників, які обумовлюють ризик виникнення пожеж в першу чергу необхідно акцентувати увагу на економічних чинниках. Відповідно загрози національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері, які сформульовані в Законі України «Про основи національної безпеки України» [216] є, на наш погляд, основними загрозами у сфері пожежної безпеки.

На наш погляд, найбільш вагомими загрозами, що обумовлюють ризик виникнення пожеж через призму економічної безпеки є:

- 1) ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- 2) нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової політики держави, зростання кредитних ризиків;

Рис. 3.4. Динаміка нормалізованих значень кількості загиблих та травмованих людей у результаті пожежі, ВВП, ВВП у розрахунку на особу та середньомісячної заробітної плати капітал в Україні, 200-2014 рр.

3) критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;

4) критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;

5) нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером;

6) велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;

7) «тінізація» національної економіки;

8) переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

Отже, забезпечення пожежної безпеки в Україні не відповідає вимогам сьогодення. В таких умовах *об'єктивно зростає роль*

держави у забезпеченні як економічної так і пожежної безпеки, як важливих складових національної безпеки. З цією метою необхідними є:

- 1) суттєве збільшення фінансування та впровадження новітніх технологій і техніки у сфері забезпечення пожежної безпеки;
- 2) збільшення державних інвестицій у найновіші досконалі і безпечні технології;
- 3) розробка та впровадження нової техніки і безпечних технологій у побуті;
- 4) посилення контролю за дотриманням вимог пожежної безпеки на виробництві і в побуті;
- 5) пропагування культури безпеки у суспільстві.

Подальше дослідження теоретико-методологічних аспектів економічної та пожежної безпеки, їх взаємозв'язку, розробка заходів і методів забезпечення пожежної безпеки представляє не тільки теоретичний, але і реальний практичний інтерес, оскільки, «створити і, головне, реалізувати в сучасних умовах ефективну стратегію безпеки, яка забезпечуватиме захист суспільства від різноманітних загроз, без глибокої наукової розробки фундаментальних проблем організації і розвитку людського суспільства, вивчення природи його інтересів і протиріч, механізмів їх розв'язання практично неможливо» [57, с. 6].

3.2. РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОЖЕЖНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Пожерна безпека включає в себе комплекс заходів, які спрямовані на захист всіх ланок і суб'єктів господарювання економічної системи, починаючи від громадянина, підприємств і закінчуючи державою в цілому. Розробка і реалізація регіональної політики держави у сфері забезпечення пожежної безпеки повинна базуватися на врахуванні особливостей економічного розвитку окремих регіонів країни, які є цілісними соціально-економічними системами. Регіональний підхід до аналізу стану з пожежами дає можливість детальніше проаналізувати стан пожежної небезпеки, виявити конкретні тенденції і причини пожеж. Такий регіональний аналіз передбачає, по-перше, аналіз в динаміці по областях, а по-друге, по регіонах.

Територія України умовно поділена на п'ять географічних регіонів:

1) Північний (Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та м. Київ);

2) Південний (Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, АР Крим та м. Севастополь);

3) Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька і Чернівецька області);

4) Східний (Донецька, Луганська і Харківська області);

5) Центральний (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Дніпропетровська і Черкаська області).

В Україні найбільше пожеж виникає у Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях та м. Києві. Так, у 2015 році сумарно у цих областях виникло 38,3% від загальної кількості пожеж в Україні, тоді як цей показник становив у 2008 році 40,7%, у 2012 році – 35,8%, у 2014 році – 47,2%. У найбільш напружених відносно пожежної небезпеки областях України ситуація у 2008-2015 роках практично не змінилася, в у 2014 році суттєво погіршилася.

Найкраща пожежна безпека традиційно в останні роки спостерігається в Тернопільській, Волинській, Рівненській, Кіровоградській, Чернівецькій, Черкаській та Хмельницькій областях. Так, у 2014 році у цих областях виникло 11,1% пожеж в Україні, у 2015 році – 12,0%, у 2008 році – 15,1%.

В цілому у 2008-2015 роках у всіх областях України спостерігалось зростання кількості пожеж. Зменшення кількості пожеж в Донецькій та Луганській областях у 2015 році пояснюється

тим, що пожежі в цих областях враховуються лише на підконтрольній території, тому реально порівнювати ці показники з показниками 2008 року не є об'єктивно. Фактично за кількістю пожеж в минулі роки ці дві області були найбільш пожежонебезпечними. В Україні в цілому за останні вісім років пожежі зросли в 1,7 рази.

У зв'язку з бойовими діями на території двох областей проведемо статистичний аналіз стану пожежної безпеки по регіонах України з використанням даних 2014 року.

Таблиця 3.6

**Показники стану пожежної безпеки по регіонах України,
2014 рік**

Регіони	Кількість пожеж			Кількість людей, які загинули на пожежах		
	кількість	у %	у розрахунку на 10 тисяч населення	кількість	у %	у розрахунку на 1000 пожеж
Західний	10895	15,8	10,2	379	16,9	35
Центральний	14195	20,6	14,5	496	22,1	35
Північний	13943	20,2	17,5	470	20,9	34
Східний	18198	26,4	18,4	529	23,5	29
Південний	11648	16,9	18,1	372	16,6	32
По Україні	68879	100	16,0	2246	100,0	33

Джерело: [255]

Дані табл. 3.6 свідчать, що найбільша частка пожеж у 2014 році спостерігалася у Східному регіоні – 26,4%, найменша – у Західному регіоні (15,6%). Використання показника кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення також підтверджує зроблений висновок про високу пожежну небезпеку у Східному регіоні, де у 2014 році цей показник становив 18,4 при середньому значенні по Україні 16,0.

Статистика свідчить, що шоста частина людей, що загинули від пожеж в Україні, гинуть як у Західному, так і у Південному регіонах. У 2014 році найбільше загинуло людей унаслідок пожеж у Східному регіоні – 23,5%. Кількість людей, що загинули унаслідок пожежі у розрахунку на 1000 пожеж протягом 2008-2015 років, як правило, найвищий у Східному і Центральному регіоні. В Україні за останні вісім років сформувалася позитивна тенденція до зменшення цього показника, причому найвища динаміка його зменшення протягом 2008-2015 років спостерігалася у Західному регіоні, де цей показник скоротився у 3,8 рази.

Таким чином, регіональний аналіз пожежної небезпеки в Україні дозволяє виділити найбільш і найменш пожежонебезпечні області і регіони. Так, у Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях та м. Києві найвища пожежна небезпека в Україні, за період з 2008 року по 2015 рік тут виникало в середньому 40% пожеж. Найвищий рівень пожежної безпеки традиційно в останні роки спостерігається в Тернопільській, Волинській, Рівненській, Кіровоградській, Чернівецькій, Черкаській та Хмельницькій областях, причому тут спостерігається відносно скорочення кількості пожеж у 2008-2015 роках: у 2008 році у цих областях виникло 15,1% пожеж в Україні, а у 2015 році – 12,0%.

В Україні за 2008-2015 роки склалася позитивна тенденція не тільки до абсолютного скорочення кількості загиблих на пожежах, але і до скорочення кількості загиблих на пожежах у розрахунку на 100 тисяч населення як по Україні, так і у кожній області.

Регіональний аналіз пожежної безпеки в Україні за останні вісім років дозволяє зробити висновок: найвища пожежна небезпека спостерігається в областях Східного та Південного регіонів, найменша – в областях Західного регіону. В областях Східного регіону гине четверта частина людей в результаті пожеж, це найвищий показник серед всіх регіонів.

Для проведення кластерного аналізу використаємо наступні показники пожежної статистики в Україні:

– $p1(i)$: кількість усіх пожеж, які сталися у 2014 році в i -ій області України;

– $p2(i)$: кількість пожеж, які сталися у 2014 році у містах та селищах міського типу i -ої області;

– $p3(i)$: кількість пожеж, які сталися у 2014 році на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного пожежного нагляду в i -ій області;

– $p4(i)$: кількість людей, які загинули унаслідок пожеж у 2014 році в i -ій області.

Враховуючи той факт, що області мають різну кількість населення та різну територію, є сенс розглянути також показники [9]:

– $N(i)$: кількість населення i -ої області у 2014 році;

– $T(i)$: кількість міського населення i -ої області у 2014 році;

– $S(i)$: територія i -ої області в тисячах квадратних кілометрів.

Розрахунки чисельності населення здійснено на основі наявних даних державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації постійного місця проживання. В табл. 3.7 наведено значення цих показників.

Таблиця 3.7

Основні показники пожежної статистики в Україні за 2014 рік

Область	Кількість пожеж			Кількість осіб, що загинули на пожежах	Кількість населення		Територія, тис. кв. км
	усього	в містах та смт	на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи ДПН		усього, тис. осіб	міського, тис. осіб	
<i>i</i>	<i>p1(i)</i>	<i>p2(i)</i>	<i>p3(i)</i>	<i>p4(i)</i>	<i>N(i)/1000</i>	<i>T(i)/1000</i>	<i>S(i)</i>
Вінницька	2005	1166	32	85	1614	806	26,5
Волинська	1072	694	23	46	1042	538	20,5
Дніпропетровська	7732	1777	239	191	3285	2746	31,9
Донецька	9983	8917	563	262	4321	3922	26,6
Житомирська	2605	1590	81	108	1259	738	29,8
Закарпатська	1464	738	60	22	1258	462	12,8
Запорізька	3556	1197	68	110	1771	1365	27,2
Івано-Франківська	1870	890	59	49	1382	594	13,9
Київська	2764	1722	69	109	1727	1060	28,1
Кіровоградська	1415	631	37	75	984	612	24,6
Луганська	2541	765	76	110	2230	1939	26,7
Львівська	2502	1220	119	69	2538	1523	21,8
Миколаївська	2168	955	78	72	1166	791	24,6
Одеська	4196	1906	131	128	2396	1586	33,3
Полтавська	1837	1001	40	85	1454	887	28,8
Рівненська	1298	850	22	43	1160	548	20,1
Сумська	1767	771	27	90	1128	768	23,8
Тернопільська	1099	715	59	65	1072	470	13,8
Харківська	5674	1784	210	147	2734	2183	31,4
Херсонська	1728	711	40	60	1070	653	28,5
Хмельницька	911	527	39	51	1304	724	20,6
Черкаська	1206	327	33	60	1256	707	20,9
Чернівецька	679	415	35	34	909	383	8,1
Чернігівська	1932	1265	53	103	1061	672	31,9

Джерело: [255]

Інформацію про стан пожежної безпеки та про наслідки від пожеж у місті Києві нами не розглядаються, оскільки столиця має принципово інші можливості організації пожежного нагляду.

На нашу думку, результати як економічних, так і соціальних наслідків від пожеж є сенс досліджувати лише з врахуванням кількості населення та площі кожного регіону. Тому замість абсолютних показників вводимо такі відносні показники:

– $x1(i) = (p1(i) / N(i)) * 10000$: кількість пожеж в i -ій області у розрахунку на 10000 населення;

– $x2(i) = p1(i) / S(i)$: кількість пожеж в i -ій області у розрахунку на 1000 кв. км;

– $x3(i) = (p4(i) / N(i)) * 100000$: загинули в i -ій області внаслідок пожеж в розрахунку на 100000 населення;

– $x4(i) = (p4(i) / S(i)) * 100000$: загинули в i -ій області внаслідок пожеж в розрахунку на 1000 кв. км;

– $x5(i) = (p4(i) / p1(i)) * 100$: кількість осіб, що загинули унаслідок пожеж в i -ій області у розрахунку на 100 пожеж;

– $x6(i) = (p2(i) / T(i)) * 10000$: кількість пожеж в містах та селищах міського типу i -ої області у розрахунку на 10000 міського населення;

– $x7(i) = (p3(i) / N(i)) * 10000$: кількість пожеж в i -ій області у розрахунку на 10000 населення на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного пожежного нагляду.

Кожен з цих показників висвітлює той чи інший аспект пожежної безпеки. Оцінювати регіони України є сенс за сукупністю цих показників. Кореляція між показниками $x1(i)$, ..., $x7(i)$ є незначною, тому застосування кластерного аналізу може вважатися обґрунтованим. Багатовимірною статистичною процедурою кластеризації реалізується одним із двох способів – з використанням інтегрального показника та ієрархічної кластеризації.

Перший спосіб полягає у введенні єдиного для кожної області інтегрального індикатора як зваженої суми окремих показників. Аналіз соціально-економічного потенціалу окремих регіонів України за сукупністю показників було зроблено В.І. Приймаком [214, с. 114] на основі розрахунку єдиного інтегрального індексу. Другий спосіб (ієрархічна кластеризація) полягає в групуванні об'єктів на основі «віддалей» між ними. В при оцінці потенціалу окремих країн нами вже використовувався апарат ієрархічного кластерного аналізу [73, с. 183].

Обидва підходи мають деякі елементи суб'єктивності. Тому в даній статті з метою отримання більшої об'єктивності використаємо обидва.

Значення величин $x_{ij} = x_j(i)$ ($j = 1, \dots, 7$; $i =$ «Вінницька», ..., «Чернівецька») знаходяться в різних діапазонах, тому було виконано їхнє нормування за допомогою формули

$$x_{i,j}^n = \frac{x_{ij} - \min_k x_{kj}}{\max_k x_{kj} - \min_k x_{kj}} \quad (1)$$

Отримані нормовані величини належать числовому інтервалові $[0; 1]$, тому їх можна порівнювати між собою. Вважаючи усі вагові коефіцієнти однаковими, обчислюємо для кожної i -ої області інтегральний показник пожежної безпеки Int_i за формулою

$$Int_i = 1 - \frac{(\sum_j x_{ij}^n)}{7} \quad (2)$$

Значення інтегральних показників Int_i наведені в табл. 3.8 (більше значення відповідає вищому рівню пожежної безпеки).

До першого кластеру відносимо 6 областей з найвищими значеннями Int_i (від 0,80 до 0,75), до другого – наступні 6 областей, до третього подальші 8, до четвертого – дві області і до п'ятого кластеру – Донецьку область із значенням індексу $Int_i = 0,18$. Зазначимо, що розбиття множини областей на кластери за допомогою інтегрального індексу виявилось не зовсім чітким.

Як правило, в ієрархічному кластерному аналізі “віддаллю” між об’єктами вважають класичну евклідову віддаль

$$d(i1, i2) = \sqrt{\sum_{j=1}^7 (x_{i1,j}^n - x_{i2,j}^n)^2}. \quad (3)$$

На нашу думку, при аналізі пожежної статистики для обчислення “віддалей” між областями $i1$ та $i2$ доцільно також використати формулу

$$d(i1, i2) = \sum_{j=1}^7 |x_{i1,j}^n - x_{i2,j}^n|, \quad (4)$$

оскільки у формулі (3) випадковості відіграють занадто велику роль.

В обидвох випадках за віддаль між кластерами визначалася як віддаль між їхніми центрами.

В результаті застосування як формули (3), так і формули (4) було отримано п'ять кластерів. У табл. 3.9 представлено результати кластеризації усіма трьома способами.

Регіональний аналіз пожежної безпеки в Україні за останні вісім років та кластерний аналіз пожежної безпеки в Україні у 2014 році дозволяє зробити висновок: найвища пожежна небезпека спостерігається в цілому в областях Східного та Південного регіонів, найменша – в областях Західного регіону.

Таблиця 3.8
Інтегральні показники пожежної безпеки областей України в 2014 році

Область (i)	Нормовані показники пожежної безпеки							Інтегральний показник Int(i)
	x_{i1}^n	x_{i2}^n	x_{i3}^n	x_{i4}^n	x_{i5}^n	x_{i6}^n	x_{i7}^n	
Вінницька	0,33	0,09	0,44	0,18	0,62	0,01	0,56	0,68
Волинська	0,20	0,03	0,33	0,07	0,63	0,03	0,48	0,75
Дніпро-петровська	1,00	0,60	0,51	0,52	0,22	0,48	0,13	0,50
Донецька	0,97	1,00	0,54	1,00	0,25	1,00	1,00	0,18
Житомирська	0,83	0,13	0,86	0,23	0,60	0,41	0,94	0,43
Закарпатська	0,28	0,21	0,00	0,00	0,00	0,26	0,64	0,80
Запорізька	0,79	0,26	0,56	0,28	0,36	0,17	0,26	0,62
Івано-Франківська	0,40	0,27	0,23	0,22	0,25	0,21	0,59	0,69
Київська	0,54	0,16	0,57	0,26	0,55	0,19	0,66	0,58
Кіровоградська	0,45	0,04	0,74	0,16	0,86	0,17	0,34	0,61
Луганська	0,27	0,15	0,40	0,29	0,64	0,14	0,00	0,73
Львівська	0,17	0,21	0,12	0,18	0,28	0,25	0,22	0,79
Миколаївська	0,70	0,13	0,56	0,15	0,41	0,43	0,43	0,60
Одеська	0,64	0,25	0,45	0,26	0,35	0,32	0,43	0,62
Полтавська	0,34	0,06	0,52	0,15	0,71	0,08	0,39	0,68
Рівненська	0,25	0,06	0,25	0,05	0,41	0,00	0,61	0,77
Сумська	0,52	0,09	0,78	0,25	0,81	0,04	0,32	0,60
Тернопільська	0,20	0,11	0,54	0,37	1,00	0,32	0,60	0,55
Харківська	0,83	0,41	0,46	0,36	0,25	0,52	0,23	0,56
Херсонська	0,55	0,05	0,48	0,05	0,45	0,17	0,37	0,70
Хмельницька	0,00	0,00	0,27	0,09	0,93	0,10	0,18	0,78
Черкаська	0,16	0,04	0,38	0,14	0,79	0,07	0,04	0,77
Чернівецька	0,03	0,12	0,25	0,30	0,79	0,18	0,37	0,71
Чернігівська	0,68	0,05	1,00	0,18	0,87	0,28	0,79	0,45

Досить часто в один кластер попадають сусідні області. В цілому найменша пожежна небезпека спостерігається в областях

Західної України. Найбільшою зоною пожежної небезпеки в Україні є Донецька область, яка сформувала п'ятий кластер.

Таблиця 3.9

Результати кластеризації областей України за сукупністю показників пожежної безпеки в 2014 році

Область	Кластер, отриманий за допомогою			Номер кластеру області
	інтегрального показника	ієрархічної кластеризації; евклідова віддаль	Ієрархічної кластеризації; віддаль як сума модулів відхилень	
Вінницька	2	2	2	2
Волинська	1	2	2	2
Дніпропетровська	4	4	4	4
Донецька	5	5	5	5
Житомирська	4	4	4	4
Закарпатська	1	1	1	1
Запорізька	3	3	3	3
Івано-Франківська	2	2	1	2
Київська	3	3	4	3
Кіровоградська	3	3	3	3
Луганська	2	3	2	2
Львівська	1	1	1	1
Миколаївська	3	3	3	3
Одеська	3	3	3	3
Полтавська	2	2	2	2
Рівненська	1	2	2	2
Сумська	3	3	3	3
Тернопільська	3	4	3	3
Харківська	3	4	4	4
Херсонська	2	3	3	3
Хмельницька	1	2	2	2
Черкаська	1	2	2	2
Чернівецька	2	2	3	2
Чернігівська	4	4	4	4

Висока пожежна небезпека спостерігається в областях, які входять до четвертого кластеру – Дніпропетровська, Харківська, Житомирська і Чернігівська області. Достатньо висока пожежна небезпека в Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Херсонській, Київській, Кіровоградській, Сумській та Тернопільській областях, які формують третій кластер.

В результаті регіонального кластерного аналізу економічної безпеки в Україні, проведеного М.Р. Вавріним [34, с. 12-13], встановлено, що за інтегральним показником рівня економічної безпеки Львівська область належить до найбезпечнішого кластеру. Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська та Черкаська області належать до зони кризи, а Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Харківська і Сумська області – до зони небезпеки, тобто зони з найвищим рівнем економічного ризику.

В контексті аналізу, порівнюючи соціально-економічні показники з показниками економічної безпеки варто зазначити, що В.І. Приймак відзначає, що найвищі значення показника освітньої компоненти у 2011 році були у Львівській, Тернопільській та Рівненській областях, а найнижчий розвиток духовної компоненти (відвідування закладів культури та мистецтва) – у Донецькій, Дніпропетровській та Луганській областях, а також у АР Крим [214, с. 116].

Цікавим в контексті нашого дослідження є також кластеризація регіонів України за станом безпеки життєдіяльності, що здійснена методом рангів І.М. Миценком. В результаті аналізу виділено шість кластерів, які характеризуються різними рівнями безпеки життєдіяльності [171, с. 20]. Український рівень безпеки життєдіяльності спостерігається у трьох областях, які ввійшли до п'ятого кластера – Дніпропетровська, Запорізька і Чернігівська області. У Чернігівській області найгірші по Україні демографічні показники, у Дніпропетровській та Запорізькій – склався незадовільний стан охорони та безпеки праці, високий рівень забруднення навколишнього середовища, злочинності. Дві області – Донецька та Луганська – мають кризовий рівень безпеки життєдіяльності. Вони мають найгірший стан охорони та безпеки праці, стан екології, дуже низький рівень продовольчої безпеки, високий рівень захворюваності та злочинності.

Проведений аналіз пожежної безпеки на мезорівні у країні дозволяє детальніше проаналізувати стан пожежної небезпеки у регіонах, виявити конкретні тенденції та регіональні проблеми у сфері

пожежної безпеки. У цьому контексті аналізу ми дослідили особливості пожежної безпеки в Причорноморському економічному регіоні, який включає Миколаївську, Одеську, Херсонську області, АР Крим та м. Севастополь. Показники статистики пожеж в Україні у 2014 р. і 2015 р. наводяться без урахування Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, тому аналіз як пожежної, так і економічної безпеки, а також їх взаємозв'язку проведено з урахуванням трьох областей.

Таблиця 3.10

**Кількість пожеж по областях Причорноморського регіону,
2008-2015 рр.**

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість пожеж									
Миколаївська	1577	1414	1350	2078	2123	1723	2168	2733	173,3
Одеська	2870	2208	2621	3624	4189	3650	4196	5290	184,3
Херсонська	1118	1023	1533	2509	1952	1816	1728	2411	215,7
Пожежі у регіоні: кількість частка від кількості пожеж по Україні	5565	4645	5504	8211	8264	7189	8092	10434	187,5
Всього пожеж по Україні	12,0	10,6	8,8	13,5	11,6	11,8	11,7	13,0	–
46476	44015	62207	60790	71443	61114	68879	79581	171,2	
Кількість пожеж в розрахунку на 10 тисяч населення									
Миколаївська	13,2	11,9	11,1	17,6	18,0	14,7	18,6	23,6	178,8
Одеська	12,0	9,2	11,0	15,2	17,6	15,2	17,5	22,1	184,2
Херсонська	10,2	9,3	14,1	23,1	18,0	16,9	16,2	22,7	222,6
В середньому по регіону	11,9	10,4	12,3	18,9	17,9	15,7	17,4	22,6	189,9
По Україні	10,1	9,6	13,6	13,3	15,6	13,4	16,0	18,6	184,2

Джерело: [255]

Дані табл. 3.10 свідчать, про погіршення пожежної безпеки в областях регіону у 2008-2015 роках: по-перше, існує негативна тенденція до зростання кількості пожеж у трьох областях, по-друге, спостерігаються вищі темпи зростання цього показника порівняно з середнім показником по Україні. Так, в Україні в цілому за останні

вісім років пожежі зросли в 1,71 рази, у Херсонській, Одеській і Миколаївській областях – відповідно у 2,16, 1,84 і 1,73 рази. У 2015 році порівняно з 2014 роком найвище збільшення кількості пожеж зареєстровано у Херсонській області, де кількість пожеж збільшилась на 39,5% , у Миколаївській та Одеській областях пожежі зросли на 26,1%.

Відносний показник – кількість пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення – реальніше дозволяє оцінити стан із пожежами у певному регіоні, оскільки відображає соціально-демографічний аспект дослідження. У середньому по Україні у 2015 році в Україні у розрахунку на 10 тисяч населення виникло 18,6 пожеж, тоді як у 2008 році 10,1, а у 2009 році – 9,6 пожеж. Даний показник у 2015 році перевищував показник 2008 року на 84,2%. Негативна тенденція до зростання кількості пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення спостерігається у всіх областях регіону, найбільше цей показник збільшився у Херсонській області (+122,6%).

У 2015 році в Україні перевищення середнього значення пожеж у розрахунку на 10 тисяч населення спостерігалось у 10 областях, в тому числі у трьох областях Причорноморського регіону – Миколаївській (23,6), Херсонській (22,7) та Одеській (22,1) областях. Фактично за аналізований період у трьох областях регіону цей показник перевищував середнє значення по Україні.

Статистика пожеж засвідчує, що в областях Причорноморського регіону постійно виникають пожежі з великими матеріальними збитками та пожежі з особливо великими збитками. У 2014 році порівняно з 2013 роком в Україні збільшилася кількість пожеж з особливо великими збитками у 3,6 рази, а також кількість пожеж з великими збитками – у 2,5 рази. Пожежі з особливо великими збитками у 2014 році виникали у 20 областях, в тому числі Одеській, Миколаївській та Херсонській областях (відповідно 7, 5 та 4 пожежі). У 2014 році у всіх областях України спостерігалися пожежі з великими матеріальними збитками, в тому числі у Херсонській області – 43 пожежі, у Одеській та Миколаївській областях – по 33 пожежі .

Наслідками пожеж є як матеріальні, так і соціальні втрати. В Україні за 2008-2015 роки спостерігається позитивна тенденція не тільки до абсолютного скорочення кількості загиблих на пожежах, але і до скорочення відносного показника (кількість загиблих на пожежах у розрахунку на 100 тисяч населення) як по Україні, так і у кожній області, в тому числі в областях Причорноморського регіону (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**Кількість людей, що загинули унаслідок пожеж по областях
Причорноморського регіону, 2008-2015 рр.**

Області	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Загинуло людей на пожежах									
Миколаївська	120	78	74	78	84	84	72	78	65,0
Одеська	174	146	144	141	140	131	128	114	65,5
Херсонська	137	90	78	76	73	67	60	57	41,6
Загинуло людей у регіоні	431	314	296	295	297	282	260	249	57,8
Частка від загиблих по Україні	11,1	9,8	10,5	10,3	10,8	11,3	11,6	12,8	–
Всього пожеж по Україні	3886	3209	2819	2869	2751	2494	2246	1947	50,1
Загинуло людей на пожежах у розрахунку на 100 тисяч населення									
Миколаївська	10,0	6,5	6,2	6,6	7,1	7,2	6,2	6,7	67,0
Одеська	7,3	6,1	6,0	5,9	5,9	5,5	5,3	4,8	65,8
Херсонська	12,4	8,2	7,2	7,0	6,7	6,3	5,6	5,4	43,5
В середньому по регіону	9,2	6,7	6,3	6,4	6,4	6,1	5,6	5,4	58,7
По Україні	8,4	6,9	6,2	6,3	6,0	5,5	5,2	4,5	53,6

Джерело: [255]

За останні вісім років у всіх областях України спостерігається позитивне зменшення кількості загиблих унаслідок пожеж. В Україні в цілому кількість загиблих зменшилася на половину, у регіоні – на 41,3%, в тому числі в Херсонській області – на 58,4%, у Миколаївській та Одеській областях відповідно на 35,0% і 34,5%.

В цілому в Україні у 2008 році у розрахунку на 100 тисяч населення гинуло 8,4 людини, а у 2015 році – 4,5, тобто цей показник скоротився на 46,4%. Практично на половину скоротився цей показник у Херсонській області, на третину – у Миколаївській і Одеській областях. Проте як у Причорноморському регіоні в цілому, так і по областях соціальні втрати є вищими, ніж в середньому по Україні.

Стосовно травмованих на пожежах, то в останні роки в Україні також спостерігається зменшення цього показника. Так, у 2014 році порівняно з 2013 роком кількість травмованих на пожежах зменшилась на 134 особи (-8,5%), а у 2015 році порівняно з 2014 роком –

зменшилася на 90 осіб (-6,2%) і становила 1360 осіб. В областях Причорноморського регіону динаміка зменшення травмованих осіб на пожежах спостерігається у Одеській та Херсонській областях. У Миколаївській області кількість травмованих у 2014 році була на рівні 2013 року – 36 травмованих осіб), у 2015 році кількість травмованих зросла до 60 осіб.

Таким чином, у трьох областях Причорноморського регіону як показники кількості пожеж на 10 тис. населення, так і показники кількості загиблих на 100 тис. населення перевищують середньодержавні значення. Це свідчить про реальну підвищену пожежну небезпеку у цьому регіоні.

Проведена нами кластеризація областей України за сукупністю показників пожежної безпеки в 2014 році [6] дала можливість виділити 5 кластерів. Миколаївська, Одеська та Херсонська області, які входять у третій кластер, характеризуються достатньо високою пожежною небезпекою.

Статистика пожеж у Причорноморському регіоні свідчить, що пожежна небезпека у як у державі, так і регіоні є загальнодержавною проблемою. В результаті пожеж у Причорноморському регіоні в середньому за 2008-2015 роки щороку відбувалося 7238 пожеж. Унаслідок пожеж в середньому щороку гинуло 303 особи. За цей період у регіоні в середньому щоденно виникало 20 пожеж, кожні 5 днів внаслідок пожеж в середньому гинула 1 людина.

Пожежна безпека є одним із вимірів регіональної безпеки і важливою її складовою. В наукових публікаціях обґрунтовується економічна безпека держави як фундаментальна економічна основа та визначальна складова національної безпеки [2, с. 5; 3, с. 46; 4, с. 78; 5], яка визначає всі інші складові національної безпеки, в тому числі і пожежну безпеку. Виходячи із ієрархії рівнів національної безпеки, регіональна економічна безпека є мезорівнем економічної безпеки. Суть регіональної економічної безпеки полягає «в можливості і спроможності його економіки поетапно поліпшувати якість життя населення на рівні загальноприйнятих стандартів, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз за оптимального рівня витрат всіх видів ресурсів, забезпечувати соціально-економічну та суспільно-політичну стабільність регіону» [9, с. 81].

На наш погляд, регіональна економічна безпека є фундаментальною складовою регіональної безпеки, який визначає інші види безпеки на мезорівні в тому числі і регіональну пожежну безпеку.

Регіональна економічна безпека оцінюється системою показників, які визначають функціонування економічної системи на регіональному рівні. Головними з них є обсяг і темпи зростання

валового регіонального продукту, рівень та якість життя населення, середньомісячна номінальна заробітна плата, обсяги, індекс споживчих цін і динаміка регіональних інвестицій. На використанні даних показників базується наше дослідження (табл. 3.12).

Таблиця 3.12
Динаміка основних регіональних економічних показників у Причорноморському економічному регіоні, 2008-2015 рр.

Роки	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	Індекси споживчих цін, відсотки	Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млн. грн.
2008	79578	16959	1567	128,0	20746
2009	82419	17634	1720	112,7	16068
2010	93582	19864	1992	110,4	16037
2011	107580	23150	2306	104,8	16333
2012	113305	24367	2632	99,4	21763
2013	122557	26374	2873	100,7	19006
2014	133592	28807	3066	125,4	15340

Джерело: [286]

Стан пожежної безпеки у Причорноморському економічному регіоні за 2008-2015 рр. охарактеризуємо двома показниками: кількість пожеж та кількість загиблих унаслідок пожеж (табл. 3.13).

Таблиця 3.13
Динаміка основних статистичних показників стану з пожежами у Причорноморському економічному регіоні, 2008-2015 рр.

Роки	Кількість пожеж	Загинуло людей унаслідок пожеж
2008	5565	431
2009	4645	314
2010	5504	296
2011	8211	295
2012	8264	297
2013	7189	282
2014	8092	260

Джерело: [255]

Взаємозв'язок між економічною та пожежною безпекою Причорноморського регіону пояснимо з використанням кореляційного

аналізу та розрахунку коефіцієнтів парної кореляції, які дають можливість виявити лінійний взаємозв'язок між двома показниками. Кореляційний аналіз дозволяє виявити закономірності між економічними показниками та динамікою основних статистичних показників стану з пожежами в регіоні. Коефіцієнти парної кореляції наведені в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Коефіцієнти парної кореляції

Пара показників		Коефіцієнт кореляції
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	Кількість пожеж	0,73
	Кількість загиблих унаслідок пожеж, осіб	-0,75
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.	Кількість пожеж	0,73
	Кількість загиблих унаслідок пожеж, осіб	-0,74
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	Кількість пожеж	0,70
	Кількість загиблих унаслідок пожеж, осіб	-0,75
Індекси споживчих цін, відсотки	Кількість пожеж	-0,17
	Кількість загиблих унаслідок пожеж, осіб	0,46
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млн. грн.	Кількість пожеж	0,30
	Кількість загиблих унаслідок пожеж, осіб	0,50

Аналіз отриманих коефіцієнтів парної кореляції свідчить проте, що в Причорноморському економічному регіоні упродовж 2008-2015 рр. зростання валового регіонального продукту, валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу, а також середньомісячної номінальної заробітної плати позитивно не впливає на стан пожежної безпеки: зростання цих показників зумовлює збільшення кількості пожеж, а відповідно і прямих матеріальних збитків від них. Показник кількості пожеж практично не корелює з індексом споживчих цін і обсягом інвестицій в основний капітал (коефіцієнти кореляції є статистично незначущі).

Таку негативну закономірність, на наш погляд, можна пояснити, по-перше, тим, що наявний основний капітал в регіональній економіці є фізично зношеним, що підвищує ризик виникнення пожеж, по-друге, обсяги інвестицій є недостатніми і не відповідають потребам економіки, по-третє, інвестиції не завжди спрямовуються у найновіші технології, по-четверте, як на виробництві, так і в побуті використовується велика кількість пожежонебезпечних матеріалів, зростає їх концентрація на одиницю площі; по-п'яте, на виробництві і

в побуті кількісно збільшується використання нових електроприладів і обладнання; по-шосте, на об'єктах господарювання виділяється недостатньо коштів на пожежно-профілактичні заходи, недостатньо захищені будівлі та споруд системами автоматичного протипожежного захисту; по-сьоме, порушуються і не виконуються правила пожежної безпеки.

Разом з тим, слід зауважити, по-перше, статистика пожеж відображає реальну ситуацію із пожежами в країні, а регіональні економічні показники є даними офіційної економіки, функціонування тіньової економіки не враховано. По-друге, кількість пожеж агрегує пожежі на різних об'єктах, які характеризуються різною динамікою та різними причинами виникнення. Так, щорічно в Україні більше $\frac{3}{4}$ усіх пожеж виникає в будівлях та спорудах житлового сектору. У 2015 році основними причинами виникнення пожеж були: необережне поводження з вогнем та порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок, відповідно 71,4% і 16,5% від загальної кількості пожеж.

Кореляційний аналіз між основними регіональними економічними показниками і кількістю людей, які загинули унаслідок пожеж дозволив сформулювати об'єктивну і реальну залежність: між зміною валового регіонального продукту, валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу, а також середньомісячної номінальної заробітної плати і зміною людських втрат спостерігається обернена залежність. Про це свідчать від'ємні показники парної кореляції. Об'єктивно вищий рівень розвитку регіональної економіки та вищий рівень доходів населення зменшує людські втрати унаслідок пожеж. Разом з тим проведене дослідження виявило недостатньо високий зв'язок між інвестиціями в основний капітал і кількістю загинувших людей унаслідок пожеж.

В результаті проведеного дослідження виявлено такі закономірності:

1) зміна кількості пожеж в Причорноморському регіоні є в прямій залежності від зміни валового регіонального продукту, валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу та середньомісячної номінальної заробітної плати;

2) кількість людей, які загинули унаслідок пожеж, обернено залежна від обсягу валового регіонального продукту, валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу та середньомісячної заробітної плати.

Отже, між пожежною і економічною безпекою регіону існують об'єктивні і реальні взаємозв'язки. Тому можна стверджувати, що достатньо висока пожежна небезпека у Причорноморському регіоні

обумовлена низьким рівнем регіональної економічної безпеки. Цей підтверджують наукові дослідження з використанням регіонального кластерного аналізу економічної безпеки в Україні [34, с. 12-13]. В результаті проведених досліджень встановлено, що за інтегральним показником рівня економічної безпеки Миколаївська, Одеська та Херсонська області відносяться до зони небезпеки, тобто зони з найвищим рівнем економічного ризику.

Цікавим в контексті нашого дослідження є також кластеризація регіонів України за рівнем безпеки життєдіяльності, що здійснена методом рангів І.М. Миценком [171, с. 20]. При цьому серед показників, що характеризують безпеку життєдіяльності, автор використовує доходи, рівень життя, виробництво продуктів харчування, рівень захворюваності, коефіцієнт природного приросту населення, рівень злочинності тощо. В результаті сформовано шість кластерів, які характеризуються різними рівнями безпеки життєдіяльності. Миколаївська, Одеська та Херсонська області є серед областей третього кластеру, який характеризується задовільним станом безпеки життєдіяльності відносно сьогоденного її рівня в Україні. При цьому на фоні достатньо задовільних показників безпеки життєдіяльності у більшості сфер ряд областей мають свої проблеми, зокрема Херсонська та Миколаївська області мають високий рівень захворюваності на туберкульоз.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що регіональна економічна безпека визначає та впливає на стан регіональної пожежної безпеки.

Підвищена пожежна небезпека Причорноморського регіону крім економічного чинника визначається також іншими чинниками безпеки життєдіяльності, синергізм та системний характер дії яких обумовлює особливу актуальність посилення державного регулювання соціально-економічним розвитком України, збільшення фінансування з метою запобігання та зменшення ризиків виникнення пожеж, а відповідно гарантування економічної та пожежної безпеки як на макрорівні, так і на мезорівні, забезпечення сталого розвитку регіонів. Сьогодні назріла потреба реформування державної регіональної політики, яка має бути орієнтована на впровадження європейських принципів регіонального розвитку [12, с. 203].

Проведене дослідження підтверджує зроблений нами висновок, що економічна безпека як фундаментальна основа національної безпеки держави визначає та впливає на стан пожежної безпеки як в державі в цілому, так і на рівні окремих регіонів.

Регіональний аналіз як пожежної, так і економічної безпеки в Україні, обґрунтування їх взаємозв'язку має не тільки теоретичний,

але і практичний аспект. Обґрунтування регіональної державної політики у сфері забезпечення пожежної безпеки повинно відбуватись з урахуванням економічного рівня розвитку регіону. При цьому в першу чергу необхідно враховувати рівень зношеності основних виробничих та невиробничих фондів та рівень інвестицій, особливо у інноваційні технології, інвестиційний клімат регіону, наявність тіньової економіки. Крім цього на стан пожежної безпеки регіону впливають економічні, соціальні, науково-технічні, культурні, демографічні, екологічні та інші чинники безпеки життєдіяльності, синергізм та системний характер дії яких обумовлює особливу актуальність забезпечення регіональної пожежної безпеки, посилення державного регулювання соціально-економічним розвитком України, збільшення фінансування з метою запобігання та зменшення ризиків виникнення пожеж, а відповідно гарантування економічної безпеки і забезпечення сталого розвитку регіонів.

Подальші рекомендації стосовно поліпшення пожежної безпеки в регіоні вимагають науково обґрунтованих норм державного фінансування протипожежних заходів, які доцільно розробити у розрахунку на одну людину. Це можливо при доступності необхідних статистичних даних.

3.3. ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ І ПРОБЛЕМА ЇЇ ОПТИМІЗАЦІЇ: ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

Тенденція до зростання пожеж спостерігається у цілому світі, в тому числі і в розвинутих ринкових країнах. Згідно даних Міжнародної асоціації пожежних і рятувальних служб (СТІФ), яка протягом тривалого часу узагальнює статистичні дані 27-57 країн світу, у яких проживали 0,9-3,8 млрд. чоловік. У 1993 році у 39 країнах, дані яких узагальнювала Асоціація, проживало 40% населення земної кулі, у 2008 році аналогічно у 31 країні – більше, ніж 50% населення Землі. Протягом 1993-2013 рр. щороку ставалося від 2,5 до 4,5 млн. пожеж, внаслідок яких гинуло від 21,7 до 62,3 тис. людей. Всього за 21 рік в цих країнах, дані яких узагальнювала Міжнародна асоціація пожежних і рятувальних служб, сталося 80 млн. пожеж, жертвами яких стали майже 1 млн. чоловік (Додаток А).

Зростання пожежної небезпеки сьогодні зумовлені передусім господарською діяльністю людини та динамічним науково-технічним розвитком людства. Сьогодні зростання кількості населення на 1% супроводжується збільшенням кількості пожеж приблизно на 5%, а збитки від них – на 10% [310, с. 15].

Аналіз пожежної безпеки в Україні і виокремлені тенденції у цій сфері свідчать, що пожежна безпека стала загальнодержавною проблемою. Єдиною позитивною тенденцією за останні п'ятнадцять років є реальна тенденція до скорочення кількості людей, які загинули на пожежах і травмувалися внаслідок пожеж. Проте порівняння основних показників статистики пожеж в Україні та в інших країнах світу з використанням даних Центру пожежної статистики Міжнародної асоціації пожежно-рятувальних служб (СТІФ) [310] свідчить, що показники кількості людей, які загинули на пожежах, у розрахунку на 100000 населення та 100 пожеж в Україні значно перевищують середні значення (додаток В, додаток С). Наша держава знаходиться у першій п'ятірці країн, де стан із загибеллю людей на пожежах найгірший: серед 29 країн Україна є на четвертому місці за кількістю людей, які загинули на пожежах, у розрахунку на 100 пожеж та на третьому місці за кількістю людей, які загинули на пожежах, у розрахунку на 100 000 населення.

Кількість загиблих в Україні щороку складає в середньому 8 % від сумарної кількості загиблих внаслідок пожеж людей у країнах-членах СТІФ. Так, наприклад, у 2010 році у 32 країнах із сумарним населенням 1 млрд. чоловік сталося 2,9 млн. пожеж, внаслідок яких загинуло 23900 людей, серед них 2819 (11,8%) – жителі України [308, с. 24]. У 2013 році у 32 країнах із сумарним населенням 1,1 млрд.

чоловік сталося 2,58 млн. пожеж, внаслідок яких загинуло 21720 людей, серед них 1585 жителів України, які становлять 7,3% [310, с. 25]. Це надзвичайно високі показники, які аж ніяк не є позитивними і відображають негативний стан забезпечення пожежної безпеки в державі.

Так, у 2013 році в Україні (четверте місце серед 29 країн за кількістю людей, які загинули на пожежах у розрахунку на 100 пожеж) кількість загиблих внаслідок пожеж людей в Україні значно перевищувала значення цих показників у низці європейських країн, які за кількістю населення подібні до нашої держави, зокрема у Польщі (у 10,2 рази), Франції (у 41 раз) (додаток С).

За даними групування країн, проведеного Центром пожежної статистики Міжнародної асоціації пожежно-рятувальних служб (СТІФ), Україна віднесена до третьої групи за кількістю пожеж на рік (у цю групу входять Японія, Індонезія, Туреччина, Канада, Південна Африка, Малайзія, Іспанія, Іран) (додаток D).

Крім того, про недостатній рівень забезпеченості пожежної безпеки в Україні свідчать результати порівняння з показниками сусідніх держав стосовно ризику можливості загибелі людей унаслідок пожеж. Так, за величиною цього ризику Україна поряд з такими країнами як США Китай, Південна Африка та Японія, посідає друге місце в світі та поступається лише Російській Федерації, Індії та Пакистану (додаток Е), причому цей показник упродовж останніх років стабільно знаходиться в зоні високого ризику [99, с. 92].

В таблиці 1 наведено дані про «вартість» пожеж в цілому та її структурні частини у відсотках до ВВП у 16 країнах в середньому за 2008-2010 роки. В середньому прямі втрати від пожеж у цих країнах становлять 0,12% ВВП, побічні – 0,027%, тобто побічні втрати у 4,5 рази менші від прямих втрат від пожеж. Витрати на утримання протипожежної служби в середньому становлять 0,18%ВВП, вартість систем протипожежного захисту в будівлях – 0,26%ВВП, затрати на протипожежне страхування – 0,05%ВВП.

На сьогодні навіть у найрозвиненіших економічних країнах лише прямі збитки від пожеж у середньому становлять 0,1-0,2% ВВП (табл. 3.15).

В цілому втрати від пожеж і затрати на боротьбу з ними становили 0,64% ВВП. Дані свідчать, що в розвинутих країнах не тільки достатньо фінансується сфера забезпечення пожежної безпеки, але спостерігається суттєве перевищення затрат на попередження пожеж у порівнянні з втратами від пожеж. Так, в середньому в цих країнах у 2008-2010 рр. затрати на попередження пожеж у 3,4 рази перевищували втрати від пожеж, причому це співвідношення

коливалося від 1,58 – у Швеції і 2,61 – у Японії до 6,54 – у США і 6,72 – у Сінгапурі. Абсолютний розмір державних витрат на забезпечення пожежної безпеки у США щороку становить 39 млрд. дол. [188, с. 70].

Таблиця 3.15
Економіко-статистичні оцінки «вартості» пожеж, в середньому за 2008-2010 рр.

№ п/п	Країни	Вартість у відсотках до ВВП, %					$\sum_{i=1}^5 C_i$	Затрати / втрати від пожеж $C_3 + C_4 + C_5) / (C_1 + C_2)$
		Прямі втрати	Побічні втрати	Витрати на пожежну охорону	Проти-пожежний захист будівель	Проти-пожежне страхування		
		C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅		
1	Австралія	0,07	–	0,17	–	–	–	–
2	Чехія	0,07	–	–	0,16	–	–	–
3	Фінляндія	0,17	0,011	0,19	–	0,03	–	–
4	Франція	0,20	–	–	–	–	–	–
5	Німеччина	0,12	0,01	–	–	–	–	–
6	Угорщина	0,02	–	0,13	–	–	–	–
7	Італія	0,20	–	–	0,35	0,04	–	–
8	Японія	0,12	0,060	0,26	0,12	0,09	0,650	2,61
9	Нідерланди	0,15	–	0,16	0,24	–	–	–
10	Нова Зеландія	0,12	–	0,16	0,24	–	–	–
11	Польща	0,09	–	0,16	–	–	–	–
12	Сінгапур	0,04	0,027	0,03	0,40	0,02	0,517	6,72
13	Іспанія	0,08	–	–	–	–	–	–
14	Швеція	0,18	0,060	0,13	0,20	0,05	0,620	1,58
15	Великобританія	0,13	0,008	0,20	0,29	0,10	0,728	3,84
16	США	0,10	0,007	0,29	0,29	0,12	0,807	6,54
	В середньому	0,12	0,027	0,18	0,26	0,05	0,637	3,40

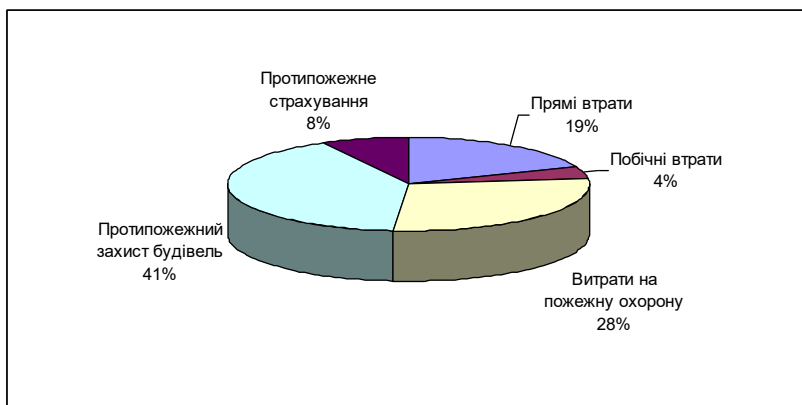
* Джерело: [310, с. 61]

Суттєве перевищення затрат на попередження пожеж над втратами від пожеж у розвинутих країнах є запорукою високого рівня забезпечення пожежної безпеки. В Росії статистика пожеж свідчить про обернену залежність: затрати на забезпечення пожежної безпеки

майже у 12 раз менші від втрат від пожеж. Відповідно в цій країні прямі матеріальні втрати від пожеж як частка від ВВП у 4,3 і 7,3 рази вище, ніж у США і Японії; логічно, що частка затрат на забезпечення пожежної безпеки у Росії у 3,5 і 2,7 рази менша, ніж у США і Японії [188, с. 71].

Дані табл. 3.15 свідчать, що у сумарних затратах на попередження пожеж і втратах від них у 16 країнах в середньому за 2008-2010 роки найбільшу частку становлять затрати на протипожежний захист будівель – 40,8%, а також затрати на утримання пожежної охорони – 28,3%. У цій сумарній величині затрати на страхування становлять 7,9%, а прямі і непрямі (побічні) втрати від пожеж відповідно 18,8% і 4,2%. В цілому структурно втрати від пожеж становлять в загальній величині 23,0%, а затрати на боротьбу з ними – 77,0% (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Економіко-статистичні оцінки «вартості» пожеж в країнах світу, в середньому за 2008-2010 рр.

Важливо зауважити, що дані таблиці не враховують інші існуючі втрати і затрати, що є у багатьох країнах. Наприклад, витрати на оснащення добровільної пожежної охорони і соціальні втрати, які в низці країн є достатньо великими. Вважається, що сумарні затрати на попередження пожеж і втрати від них можна оцінити 1% від ВВП [16, с. 57].

В Україні проаналізувати такі дані є неможливо, оскільки відсутня статистика витрат на утримання протипожежної служби, вартості систем протипожежного захисту в будівлях, затрати на протипожежне страхування.

В Україні у 2008-2010 рр. прямі матеріальні втрати від пожеж у середньому становили 0,05% ВВП, побічні – 0,17% ВВП, відповідно побічні втрати у 3,2 рази більші від прямих втрат від пожеж. Дані таблиці 3.15 свідчать, що в розвинутих країнах у середньому за ці роки прямі втрати від пожеж у цих країнах становлять 0,12% ВВП, побічні – 0,027%, тобто побічні втрати у 4,5 рази менші від прямих втрат від пожеж. У 2014 р. і у 2015 р. в Україні побічні втрати від пожеж суттєво перевищують прямі втрати: у 2014 р. – у 4,2 рази, у 2015 р. – у 2,9 рази.

В Україні у 2014 р. прямі матеріальні втрати від пожеж становили 0,09% ВВП, побічні – 0,39% ВВП, а у 2015 р. відповідно – 0,07% ВВП і 0,21% ВВП. *В Україні фактично спостерігається тенденція зростання як прямих матеріальних, так і побічних втрат від пожеж у відсотковому вираженні від ВВП. Ця негативна тенденція є свідченням погіршення пожежної безпеки у державі.*

В Україні перевищення побічних втрат від пожеж порівняно з прямими втратами (як свідчать дані табл. 3.5, за кордоном – навпаки), на наш погляд, пояснюється різними методиками обчислення втрат від пожеж, зокрема побічних втрат.

Для того, щоб порівнювати діяльність у сфері забезпечення пожежної безпеки в Україні необхідно уніфікувати з урахуванням досвіду західних країн методику обчислення пожеж, обчислювати і фіксувати у звітних документах статистичні дані стосовно витрат на утримання протипожежної служби, вартості систем протипожежного захисту в будівлях, затрати на протипожежне страхування.

Розподіл видатків (доходів) Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2013-2016 рр. подано у додатку К (загальний фонд + спеціальний фонд), додатку L (загальний фонд) і додатку М (спеціальний фонд).

Доходи ДСНС України як бюджетної установи – це суми надходжень, отриманих із загального та спеціального фондів для виконання кошторису доходів і видатків бюджетних установ [116, с.645]. Залежно від джерел утворення згідно бухгалтерського обліку у бюджетних установах доходи поділяються на два види:

1) доходи загального фонду – це державні кошти, що фактично надійшли на рахунок установи із загального фонду відповідного бюджету;

2) доходи спеціального фонду – це спеціальні кошти, інші власні надходження, кошти на виконання окремих доручень, а також інші доходи, отримані установою внаслідок іншої (господарської), крім основної, діяльності, що фактично надійшли на відповідні рахунки установи і зараховуються до спеціального фонду кошторису установи [198, с. 245].

У 2016 році загальний фонд фінансування ДСНС України становить 4848310,8 тис. грн., що на 26,7% більше порівняно з 2015 роком, проте на 11,7% зменшився спеціальний фонд. У 2016 р. в межах загального фонду порівняно з 2015 роком на 25,3% збільшилося фінансування забезпечення діяльності сил цивільного захисту, проте фінансування підготовки кадрів у сфері цивільного захисту збільшилося лише на 3,1%, а управлінські витрати у сфері надзвичайних ситуацій – на 10,6% (додатки К, Л, М).

У 2016 році загальні доходи ДСНС України порівняно з 2013 роком збільшилися на 41,0%, в тому числі за рахунок загального фонду – на 40,4%, за рахунок спеціального фонду – на 44,7%. Протягом цих років співвідношення між загальним і спеціальним фондами практично не змінилося (табл. 3.16), у 2016 р. воно становить 87,1 : 12,9.

Таблиця 3.16

Характеристика видатків (доходів) Державної служби України з надзвичайних ситуацій, 2013-2016 рр.

№ п/п	Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2013 р.
1	Загальна сума видатків (доходів), тис. грн.	3949365,2	3940994,3	4414146,2	5568310,8	141,0
2	в тому числі: загальний фонд спеціальний фонд	3451921,0 497444,2	3378130,7 562863,6	3827490,9 586655,3	4848310,8 720000,0	140,4 144,7
3	Частка у загальному доході: загального фонду спеціального фонду	87,4	85,7	86,7	87,1	–
		12,6	14,3	13,3	12,9	–

Джерело: складено за даними [226; 227; 228; 229;]

Загальна сума фінансування ДСНС України становить 0,27-0,28% ВВП і близько 1% видатків зведеного бюджету, разом з тим лише невелика частина цієї суми пов'язана з забезпеченням пожежної безпеки у державі. Як свідчать дані таблиці 3.15, такий відсоток від ВВП становлять витрати на пожежну охорону у Японії і США, в середньому такий відсоток від ВВП в західних країнах становлять витрати на протипожежний захист будівель.

Порівняння фінансування сфери забезпечення пожежної безпеки в Україні і за кордоном свідчать про *дуже незадовільний стан фінансування цієї сфери, обмеженість джерел формування фінансових ресурсів та жорстку регламентація напрямків їх*

використання, а відповідно – в Україні бракує грошових коштів для оновлення матеріально-технічної бази пожежної охорони. Спостерігається також невиконання програми придбання пожежної та іншої спеціальної техніки вітчизняного виробництва. Так, у 2014 році при фінансуванні 100000,0 тис. грн. освоєно 4800,0 тис. грн. (додаток Н). Слід зазначити, що у 2014 році за багато років відновлено фінансування видатків, пов'язаних з придбанням пожежної та іншої спеціальної техніки вітчизняного виробництва.

Позитивним є те, що у 2015 році вперше за останні роки профінансовано придбання пожежної та іншої спеціальної техніки вітчизняного виробництва в сумі 200 млн. грн. згідно Загальнодержавної цільової програми захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру на 2013-2017 роки [74], у 2016 р. на придбання пожежної та іншої техніки вітчизняного виробництва в межах загального фонду у 2016 році виділено 400,8 млн. грн. Згідно цієї Програми протягом 2013-2017 рр. планується придбати 792 одиниці пожежної та іншої спеціальної техніки вітчизняного виробництва, на це виділяється 2183,35 млн. грн. У першому півріччі 2016 року з планового обсягу 213,6 млн. грн. виділено 188,36 млн. грн. [83]. Це позитивні перші кроки у галузі забезпечення пожежної безпеки на основі технічного оновлення і заміщення амортизованої пожежної і спеціальної техніки. Це особливо є актуальним завдання, оскільки амортизованість пожежної техніки і обладнання в Україні становить 80-90% [33]. У 2014 році понад 75% автомобільної та пожежно-рятувальної техніки склали зразки з термінами експлуатації від 15 до 45 років та 214 одиниць потребували капітального ремонту або списання. Забезпеченість інженерною технікою (1961-1999 років випуску) склала 38,2% від загальної потреби. Залишається недостатнім рівень забезпечення захисними дихальними апаратами особового складу пожежно-рятувальних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Практично відсутні сучасні засоби хімічної та радіаційної розвідки та спеціальне аварійно-рятувальне обладнання для ліквідації аварій на хімічно небезпечних об'єктах. Не відповідають сучасним технічним вимогам наявна в аварійно-рятувальних та пожежно-рятувальних підрозділах техніка та засоби реагування [182].

Зазначимо, що стабілізація витрат за допомогою засобів, спрямованих на економію коштів не дасть необхідного ефекту. Досвід розвинутих держав свідчить, що для забезпечення пожежної безпеки необхідно щороку збільшувати витрати. На сьогодні в Україні економія коштів не сприятиме покращенню ситуації у сфері пожежної безпеки. Тому, на наш погляд, сьогодні в умовах обмеженості

бюджетних коштів (країна сьогодні постійно збільшує державні витрати у підвищення рівня обороноздатності) необхідно активно залучати різні позабюджетні джерела фінансування. Реально в Україні цей процес почався, про що свідчить поступове (наразі незначне) зростання частки спеціального фонду в загальній сумі видатків (табл. 3.16).

Серед причин, що обумовлюють низький рівень забезпечення пожежної безпеки, крім недостатнього рівня фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня протипожежного захисту об'єктів і населених пунктів, у науковій літературі звертається увага також на:

- низький рівень матеріально-технічного оснащення підрозділів державної, місцевої та добровільної пожежної охорони;

- «прорахунки в організації центральними і місцевими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування роботи з забезпечення належного рівня пожежної безпеки;

- недосконалістю та застарілістю законодавчого та нормативно-правового забезпечення у сфері пожежної безпеки, що призвело до розбалансованості системи управління станом пожежної безпеки;

- зношеністю основних виробничих фондів підприємств, установ і організацій, що є реальною загрозою виникнення пожеж, масштаби яких можуть негативно вплинути на стан навколишнього середовища і національної безпеки, а також завдати матеріальних збитків державі;

- відсутністю нормативної кількості пожежних депо згідно з генеральними планами розвитку міст відповідно до вимог ДБН 360-92** (v0044481-92);

- великою кількістю несправних джерел протипожежного водопостачання на об'єктах та у населених пунктах або їх відсутністю;

- високим ступенем зношеності автоматичних систем протипожежного захисту, димовидалення, підпору повітря та протипожежного водопроводу атомних електростанцій, метрополітенів, будинків підвищеної поверховості та висотних будинків;

- відсутністю у підрозділах пожежної охорони нормативної кількості спеціальних пожежних автомобілів та п пожежно-технічного обладнання;

- недостатністю штатної чисельності підрозділів пожежної охорони, зокрема внаслідок заміщення посад особами, які не мають спеціальної освіти у сфері пожежної безпеки» [294, с. 80].

Отже, серед чисельних причин фінансово-економічні причини займають вагому частку.

Таким чином, забезпечення пожежної безпеки, як показує досвід розвинутих держав, вимагає, по-перше, щорічного збільшення витрат; по-друге, обмеженість бюджетних коштів необхідно доповнювати шляхом залучення різноманітних позабюджетних джерел фінансування (сьогодні необхідним є як абсолютне зростання спеціального фонду, так і частка спеціального фонду в загальній сумі видатків ДСНС України); по-третє, покращення фінансового забезпечення ДСНС України вимагає ефективного використання наявних фінансових коштів, а також реструктуризації фінансових витрат.

З метою акумулювання коштів на забезпечення пожежної безпеки в Україні доцільно створити *цільовий централізований фонд на пожежну охорону*, який формувався би з податку на пожежну охорону. Цей фонд використовувався б, по-перше, на модернізацію сфери пожежної безпеки, а по-друге, на дофінансування пожежної охорони на місцевому рівні і розподілявся згідно кількості населення в регіоні. В цілому централізований фонд на пожежну охорону з урахуванням особливої нагальності забезпечення пожежної безпеки і з урахуванням досвіду західних країн повинен розраховуватися як реально обґрунтований відсоток від ВВП; у випадку, коли коштів з податку на пожежну охорону недостатньо, необхідне додаткове фінансування з державного бюджету.

З метою підвищення пожежної безпеки доцільно створити *регіональні цільові фонди*, спрямовані на підвищення пожежної безпеки як житла, так і підприємств. В цьому контексті необхідно розробити методикку використання цих фондів, в тому числі і на компенсацію втрат у результаті пожеж. В економічній літературі [23] пропонується (як одна із достатньо ефективних методик) введення адаптивного протипожежно-енергетичного податку, який би в відрізнявся по регіонах і використовувався в конкретному регіоні для компенсації втрат у результаті пожеж у житловому секторі. Такий податок науковцями обґрунтовується, виходячи з того, що система оподаткування є як мінімум на 215% ефективніша від системи страхування.

Стратегія забезпечення пожежної безпеки в Україні, на наш погляд, повинна враховувати виключну важливість економічної її складової. Саме на такій платформі повинна будуватися державна політика як «система цілеспрямованих заходів, які ставлять за мету розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни...», специфікою якої є те, що вона реалізовується через владні структури, які мають повноваження

монопольного права держави на законний примус» [209, с. 35], у сфері пожежної безпеки.

Економічна складова стратегії забезпечення пожежної безпеки в Україні повинна передбачати:

по-перше, науково обґрунтовану інвестиційна стратегія, що базується на державному фінансуванні;

по-друге, побудову та запровадження в практику господарювання ефективних економічних механізмів стимулювання діяльності суб'єктів господарювання з попередження виникнення пожеж, які повинні передбачати залучення приватних інвестицій у забезпечення пожежної безпеки.

Інвестиційна стратегія, як найважливіша компонента економічної складової стратегії забезпечення пожежної безпеки та управління у цій сфері, формує систему фінансових заходів для досягнення довгострокових стратегічних цілей. На практиці завжди існує об'єктивна необхідність пошуку і впровадження у практику нових методів і інструментів реалізації інвестиційної стратегії. Інвестиційна стратегія повинна передбачати науково обґрунтовані інвестиційні витрати, спрямовані в цілому на підвищення рівня забезпечення пожежної безпеки. Інвестиційні фінансові витрати у цьому контексті, на наш погляд, відображають як з економічний, так і (що є надзвичайно важливим) соціально-гуманітарний аспект реалізації, оскільки мова йде про людину, її життя і забезпечення безпечних умов життєдіяльності. Тому інвестиційні витрати у сфері пожежної безпеки є ефективними, якщо вони забезпечують зменшення реальних матеріальних збитків у результаті здійснення пропонуваніх протипожежних рішень у порівнянні з можливими збитками від пожеж без запропонованих рішень (суто економічний підхід). З точки зору соціально-гуманітарного підходу, інвестиційні витрати на забезпечення пожежної безпеки будуть ефективними лише за умови, якщо вони тобто унеможливають людські втрати і травмування людей у випадку виникнення пожежі.

Конкретизуючи основні напрями інвестиційної діяльності у сфері забезпечення пожежної безпеки, ми не можемо погодитись, що до них відносяться такі напрями:

«1) якісне підвищення рівня пожежної безпеки населення, територій і об'єктів;

2) оптимізація фінансових і матеріальних ресурсів, які залучаються до ліквідації пожеж;

3) підвищення ефективності заходів стосовно мінімізації ризику пожеж, загроз життю та здоров'ю людей» [168, с. 12].

Сьогодні розробка і реалізація інвестиційної стратегії забезпечення пожежної безпеки в Україні повинна передбачати:

по-перше, суттєве збільшення фінансування та впровадження новітніх технологій і техніки у сфері забезпечення пожежної безпеки, створення ефективних систем контролю і діагностики виникнення пожеж та впровадження автоматичних засобів сигналізації та пожежогасіння;

по-друге, збільшення державних інвестицій у найновіші досконалі і безпечні технології,

по-третє, розробку та впровадження нової техніки і безпечних технологій у побуті.

Під економічним механізмом (у контексті стимулювання діяльності суб'єктів господарювання з попередження виникнення пожеж) розуміють установлення норм і правил забезпечення економічних регуляторів та стимулів, які дозволяють на високому рівні забезпечити пожежну безпеку суб'єктів господарювання. На практиці економічний механізм стимулювання діяльності суб'єктів господарювання з попередження виникнення пожеж є «сукупністю спрямованих дій для досягнення поставлених цілей за допомогою створення сприятливих умов для ефективного використання ресурсів» [163, с. 16].

Основними критеріями для побудови і запровадження в практику господарювання таких ефективних економічних механізмів, на наш погляд, є:

1) формування умов для прискорення інноваційного розвитку сфери пожежної безпеки, реалізація найновіших розробок з метою забезпечення пожежної безпеки;

2) оптимізація як державних, так і приватних витрат на проведення заходів у цій сфері;

3) ефективна система ліквідації наслідків потенційних і реальних пожеж.

На наш погляд, економічними механізмами забезпечення пожежної безпеки, які повинні визначати як стратегію, так і поточні програми забезпечення пожежної безпеки, є:

– механізми економічної відповідальності – їх порушення веде до пред'явлення економічних санкцій, зокрема: механізми плати за ризик (диференціація ставок податку на основний капітал залежно від рівня амортизованості та новизни техніки та обладнання, що використовуються); механізми квот (норм, нормативів, вимог і технологій, штрафів, заборона виробництва);

– механізми перерозподілу ризику з використанням страхування (на підприємствах механізми страхування близькі до механізмів плати за ризик, оскільки страховий внесок залежить від рівня ризику);

– механізми стимулювання зниження ризику. Це механізм прямої дії, що роблять для підприємств вигідним вкладення засобів у заходи зі зниження ризику. Сюди відносяться системи пільгового оподаткування, кредитування, змішаного (бюджетного і позабюджетного) фінансування програм по підвищенню рівня безпеки;

– механізми комплексної оцінки соціально-економічного рівня країни (регіону) за критеріями безпеки. Така оцінка фактично відбиває громадські пріоритети, порівнює рівень економічного розвитку, рівень життя і рівень безпеки;

– механізм резервування, який означає способи утворення резервів трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, для реагування на пожежі, ліквідації і зменшення втрат від них [283].

Використання сьогодні ефективних економічних механізмів забезпечення пожежної безпеки для підприємств є дуже важливим, оскільки необхідно сформулювати у підприємців стимули до забезпечення вищого рівня забезпечення пожежної безпеки на підприємствах, установах і в організаціях. На практиці низький рівень забезпечення пожежної безпеки має місце, як правило, там, де відсутній постійний контроль з боку керівників підприємств за протипожежною підготовкою персоналу, дотриманням правил пожежної безпеки і забезпеченням пожежної охорони об'єктів.

До економічних важелів відноситься також *система страхування*, яка передбачає обов'язкове державне страхування матеріальних об'єктів суб'єктів господарювання, які є завжди реальними джерелами пожежної небезпеки. Система страхування також є ефективною за умови проведення експертизи протипожежного стану застрахованого об'єкта. В розвинених країнах будь-якій особі ніколи не вдасться застрахувати житло чи іншу власність, якщо не дотримуються правила пожежної безпеки і ігноруються питання оснащення приміщення засобами протипожежного захисту. Це означає, що практично функції пожежного нагляду виконують страхові компанії. Такий досвід необхідно запровадити в Україні. Актуальність цього питання підтверджується, з одного боку, сумною статистикою, а з іншого – потребою дотримання вимог обладнання житла пожежобезпечними матеріалами і використання надійної електропобутової техніки.

Для суб'єктів господарювання використання ефективних економічних механізмів забезпечення пожежної безпеки повинно поєднуватись з прямим (адміністративним) регулюванням, яке

спрямоване на оптимізацію затрат на реалізацію протипожежних заходів. В економічній літературі запропоновано різноманітні методи визначення обсягу інвестицій в пожежну безпеку суб'єктів господарювання [166].

Стосовно житлового сектору, то проблема забезпечення в цьому секторі пожежної безпеки і унеможливлення загибелі людей унаслідок пожеж в Україні стоїть досить гостро, оскільки, протягом 2008-2015 років в середньому тут щороку виникало 48244 пожеж, на яких гинуло близько 3 тис. жителів. Для порівняння, в США на 500 тис. пожеж гине близько 3 тис. жителів [70, с. 75].

Стосовно високого ризику загибелі людей внаслідок пожеж у будівлях та соціально-економічних чинників, які суттєво визначають такий стан справ, то в Україні існує нагальна потреба формування державних соціальних програм для вирішення низки соціальних проблем, проте в найближчий час їх реалізації неможлива за відсутності значного фінансування таких програм. Тому насамперед сьогодні акцент необхідно зробити на наглядово-профілактичну роботу у житловому секторі (тут стається 80% пожеж і гине 95% людей від загальної кількості людей, що загинули внаслідок пожеж). Така робота не потребує значних витрат, є дієвою і ефективною.

Стосовно житлового сектору, то економічні механізми забезпечення пожежної безпеки тут не можуть бути реалізовані. Однозначно разом з наглядово-профілактичною роботою тут ефективними будуть адміністративні методи, зокрема, це стосується обов'язкового обладнання житлових приміщень, житлових будинків автономними пожежними сповіщувачами. З цією метою в Україні необхідно прийняти закон, який регламентуватиме вимоги стосовно обов'язкового встановлення власниками житла автономних пожежних сповіщувачів, з одного боку, а з іншого – механізм перевірки та контролю зі сторони пожежної охорони.

Стосовно автономних пожежних сповіщувачів, то у США у 60-х роках XIX століття 38 американських штатів прийняли закони про автономні пожежні сповіщувачі і зобов'язали встановлювати їх у всіх житлах. До 1995 року біля 93% будинків у США були вже обладнані такими сповіщувачами. Аналогічні закони були прийняті у Канаді, Австралії, Естонії, Франції і в інших країнах. Саме у такий спосіб, як свідчить досвід розвинутих країн, у житлових приміщеннях та житлових будинках можна знизити ризик загибелі людей майже на 50% [29, с. 14].

Аналіз пожежної безпеки сьогодні потребує єдиного методичного підходу до обліку пожеж, відповідно назріла необхідність переходу до єдиної системи обліку пожеж в різних країнах, в тому

числі і в Україні, оскільки тоді реально і обґрунтовано можна проаналізувати і порівнювати стан пожежної безпеки в різних країнах.

Таким чином, на нашу думку, удосконалення системи забезпечення пожежної безпеки в Україні є складною проблемою, вирішення якої передбачає удосконалення чинного законодавства, економічне обґрунтування програм та стратегій розвитку цієї системи на основі суттєвого збільшення фінансування як держави, так і суб'єктів господарювання.

3.4. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ І УКРАЇНА

Структура, завдання та принципи формування протипожежних служб розвинених країн Заходу визначаються особливостями виконавчої влади кожної держави в залежності від їх адміністративного та політичного устрою.

У більшості випадків органи пожежної охорони в країнах Європи знаходяться у структурі органів внутрішніх справ (Франція, Італія, Німеччина, Англія, Латвія, Литва, Румунія, Болгарія, Словаччина, Чехія, Греція, Австрія.), місцевих рад та муніципалітетів (Іспанія, Норвегія), Міністерства органів самоврядування та розвитку територій (Угорщина), місцевої поліції (Швейцарія), Міністерства оборони (Швеція). В Ірландії відсутній окремий центральний орган виконавчої влади, який відповідав би за пожежну безпеку, ці завдання покладено на відповідні підрозділи профільних міністерств Ірландії, зокрема на Міністерство сільського господарства, Міністерство охорони навколишнього середовища, Міністерство оборони, Міністерство здоров'я тощо.

У розвинутих країнах Західної Європи пожежні підрозділи зазвичай підпорядковані органам муніципального управління. Влада міст, графств, сільських населених пунктів чи самоврядних громад фактично наймає особовий склад муніципальних підрозділів пожежної охорони, який підпорядковується цій владі і виконує свої обов'язки в межах чітко визначеної муніципальної території. Фінансування муніципальних підрозділів пожежної охорони здійснюється за рахунок місцевого бюджету [176]. Звичайно, структура, організація, обсяг функцій муніципальних пожежних підрозділів відрізняються великою різноманітністю і залежать, перш за все, від існуючих традицій і концепцій забезпечення пожежної безпеки, особливостей державного управління, адміністративно-територіального устрою тощо.

Муніципальні пожежні підрозділи найбільш поширені в країнах Західної Європи з децентралізованим державним устроєм (англосаксонської системи організації влади), а також у США, де є яскраво виражена місцева муніципальна автономія і незалежність. У таких країнах пожежна охорона формується за принципом знизу-вверх за активної участі населення. Така організації пожежної охорони забезпечує високий рівень пожежної безпеки, оскільки її ресурси, правила функціонування і можливості надати допомогу людям залежать не від центральних органів влади, а від місцевої

муниципальної влади і людей, які живуть на цій території. Проте такий принцип формування пожежної охорони передбачає розвинену систему муніципального управління [107].

В *Німеччині* протипожежна служба, яка є в структурі Федерального міністерства внутрішніх справ, має у своєму складі три види формувань: штатні (професійні) команди, добровільні дружини і призначувальні команди. Наприкінці 1970-х років на основі об'єднання існуючих штатних команд створено 66 великих центрів, що нараховують близько 20 тис. професійних пожежних [282, с. 369].

Згідно конституційних норм місцеві громади на правах комунального самоврядування самостійно вирішують всі покладені на них завдання за умови дотримання належної відповідальності, зокрема місцеві громади самостійно забезпечують захист населення від пожеж і аварійних ситуацій [316]. Перелік завдань, які відносяться до власної компетенції громад, встановлюється законодавчими актами окремих земель. Власні завдання поділені на добровільні та обов'язкові. До обов'язкових завдань згідно закону відносяться завдання, які спрямовані на забезпечення життєдіяльності членів громади, до них відноситься пожежна охорона водопостачання, санітарний нагляд [104, с. 91-95]. Комунальні закони земель встановлюють організаційні норми, згідно яких місцеві громади здійснюють необхідні заходи у сфері забезпечення пожежної безпеки, держава лише допомагає фінансувати протипожежні заходи.

В *Японії* забезпечення протипожежного захисту реалізується на основі принципу муніципальної відповідальності, згідно якого міста, селища міського типу і села відповідають за забезпечення належного протипожежного захисту на своїй території. Це положення закріплено в Законі про організацію протипожежного захисту, який прийнятий 7 березня 1948 року, згодом цей закон неодноразово доповнювався і вдосконалювався. Закон зробив пожежну охорону незалежною від поліції.

Відповідно до Закону, муніципалітети Японії створюють для реалізації функції протипожежного захисту одну із організаційних інституцій: центр протипожежного захисту (велика пожежна станція, де розміщується також апарат управління протипожежної служби), пожежну станцію (команду) або підрозділ добровільного пожежного корпусу. Робота членів добровільного пожежного корпусу оплачується як робота сумісників, зайнятих тільки під час гасіння пожежі або ліквідації наслідків техногенних або природних лих.

Заходи, спрямовані на вдосконалення системи протипожежного захисту в Японії, фінансуються губернаторами префектур, які також мають право надавати необхідну допомогу мерам муніципалітетів і

керівникам пожежних підрозділів. Муніципалітети з державного бюджету отримують кошти (субсидії), які, зазвичай, використовуються для придбання пожежних, аварійно-рятувальних та санітарних автомобілів, спеціального обладнання, на будівництво депо. Проте більшу частину витрат на забезпечення пожежної безпеки несуть муніципалітети (витрати на заробітну плату та інші соціальні преференції) [32, с. 36-37].

Протипожежні служби в більшості розвинених країнах у середині ХХ ст. в законодавчому порядку розширили свої повноваження і по суті перетворилися на багатофункціональні аварійно-рятувальні служби (табл. 3.17).

В *Австрії* центральним органом державної влади, який відповідає за дотримання і виконання вимог законодавства у сфері пожежної безпеки є Федеральне міністерство внутрішніх справ. Це міністерство фактично з травня 2003 року відповідає за подолання кризових явищ і ситуацій у сфері пожежної безпеки, тобто вперше на федеральному рівні в країні сформовано відповідальність за координацію роботи в цій сфері, що дозволяє ефективно і більш оперативно реагувати на конкретні випадки у сфері пожежної безпеки.

Конституція Австрії покладає розробку і виконання законодавчих і нормативних документів у сфері пожежної безпеки на пожежну поліцію дев'яти федеральних земель. У законодавстві федеральних земель немає відмінностей, тому пожежна служба Австрії побудована за тим же принципом, що і поліція. Організацію протипожежної служби забезпечують федеральні провінції, діяльність пожежних підрозділів регламентується пожежно-поліцейськими правилами і законами земель, причому в кожній провінції діє своє законодавство.

Законодавство Австрії, що регламентує діяльність протипожежної служби, вимагає, щоб на території у стані готовності знаходився принаймні один підрозділ громадської пожежної охорони, достатньо укомплектований особовим складом, технічно оснащений, професійно підготовлений і боєздатний. До громадської пожежної охорони відносяться добровільна, професійна та пожежна охорона промислових підприємств.

У кожній федеральній землі Австрії один з членів земельного уряду представляє інтереси протипожежної служби. Земельні асоціації протипожежних служб об'єднані у Федеральну Асоціацію пожежної служби Австрії. На чолі Асоціації пожежної служби Австрії стоїть Президент, який виконує свої функції через адміністрацію Федеральної протипожежної служби, виконавчий комітет і комітети

Таблиця 3.17
Функції протипожежних служб в країнах світу [107]

Країни	Функції*											Правова основа
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Австрія	*	*				*						Законодавство земель Австрії
Англія і Уельс	*	*		*						*		Закон про пожежну охорону від 1947 р. і 1959
Бельгія	*	*		*						*		Закон про пожежну службу від 30.07.79 р Закон про цивільну оборону від 01.12.63 р
Болгарія	*	*										Закон міністерства внутрішніх справ від 16.07.1991 р Закон про проти пожежну безпеку від 09.11.1979 р
Угорщина	*	*		*						*		Національний закон № 13 від 1973 р.
Німеччина	*	*		*	*							Федеральне законодавство і законодавство земель
Греція	*	*	*	*						*	*	Закон про пожежну охорону № 1461 від 1930 року з доповненнями
Данія	*	*		*	*							Національний закон від 1992 р.
Ірландія	*	*		*	*							Закон про протипожежну безпеку від 1981р.
Іспанія	*	*		*	*							Закон № 7 від 02.04.85 р.
Італія	*	*								*		9 законів та декретів (1941-1983 рр.)
Латвія	*	*		*								Закон про пожежну безпеку від 1992 р.
Люксембург	*	*		*	*	*						Закон громад від 1988 р. Указ герцога від 1992 р.

Продовження таблиці 3.17

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Нідерланди	*	*								*		Закон про пожежну охорону від 1985 р.
Норвегія	*	*		*	*							Закон про пожежну охорону від 1987 р.
Польща	*	*		*								Закон про пожежну безпеку від 24.07.91 р. Закон про державну пожежну службу від 24.07.91 р.
Румунія	*	*	*							*		Декрет № 232 від 1974 р. Закон № 40 від 1941 р.
Словаччина	*	*		*	*				*			Закон про пожежну охорону Словацької національної ради № 126/1985
США	*	*		*	*							Закон про пожежну безпеку від 1974 р.
Фінляндія	*	*		*						*		Декрет про пожежну і рятувальну службу від 1975р. з доповненнями
Франція	*	*		*		*	*					Закон від 06.02.1992 р.
Чехія	*	*		*	*				*			Закон про пожежну охорону Чеської національної ради № 133/1985
Швейцарія	*	*		*	*	*	*	*		*		Законодавства кантонів Швейцарії
Швеція	*			*		*			*			Закон про пожежну і рятувальну службу від 1986 р. з доповненнями

Продовження таблиці 3.17

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Естонія	*	*		*		*						Закон про охорону громадян від 1992 р.
Японія	*	*		*	*					*		Закон про організацію протипожежного захисту від 07.03.48 р. з доповненнями. Закон про ліквідацію катастроф

* 1 – гасіння пожеж; 2 – попередження пожеж; 3 – розслідування пожеж; 4 – технічна допомога; 5 – медична допомога, транспортування хворих і потерпілих; 6 – нафтові та хімічні аварії; 7 – радіаційні аварії; 8 – електроаварії; 9 – порятунок на воді; 10 – надзвичайні ситуації та стихійні лиха; 11 – забезпечення громадського порядку.

добровільної, професійної пожежної охорони та пожежної охорони промислових підприємств, а також комітет пожежної техніки.

Витрати на утримання пожежної охорони Австрії несе в основному місцева влада за винятком пожежної охорони промислових підприємств, яка фінансується власником підприємства. Крім того, з федеральних доходів землям виділяється певна кількість коштів (залежно від частки населення кожної землі у відношенні до всього населення країни), які надходять до федерального уряду від податку на утримання пожежної охорони [281, с. 365-366].

У *Королівстві Нідерланди* органи пожежної охорони знаходяться у структурі Міністерства внутрішніх справ і відносять. До складу цього міністерства входить Інспекторат зі стану громадського порядку і безпеки. Управління Інспекторату виконує завдання забезпечення протипожежної охорони, здійснює перевірку діяльності пожежно-рятувальних підрозділів, вивчає і аналізує причини виникнення пожеж, розробляє пропозиції стосовно запобігання та підвищення готовності до реагування та боротьби з пожежами. На регіональному і локальному рівні за стан пожежної безпеки відповідають провінційні і місцеві органи влади [281, с. 370].

Протипожежна охорона *Франції* підпорядкована міністерству внутрішніх справ, міністр якого офіційно несе відповідальність за стан справ у сфері пожежної безпеки і звітується перед прем'єр-міністром Франції.

Протипожежна служба Франції включає 12 тис. професіоналів, 220 тис. добровольців, а також 7 тис. військових пожежних, які входять до протипожежної бригади у Парижі і морського

протипожежного батальйону у Марселі [281, с. 371]. На відміну від інших міст Франції пожежна охорона Парижа і Марселя здійснюється військовими підрозділами. Військова пожежна бригада Парижа, що знаходиться в оперативному підпорядкуванні префекта поліції, веде гасіння пожеж і рятувальні роботи як в самій столиці, так і в прилеглих до неї департаментах.

Важливо, що саме на основі протипожежної служби в періоди загроз розгортаються навчально-мобілізаційні центри цивільної оборони, особовий склад яких виконує завдання боротьби з пожежами, надання постраждалим допомоги, проведення різноманітних робіт. За необхідності в країні може бути розгорнуто до 700 таких центрів (близько 100 тис. осіб). В країні також створена авіаційна група, яка за необхідності використовується для гасіння пожеж, пошуку і порятунку потерпілих, транспортування поранених (23 літаки, в тому числі 12 пожежних, а також 31 вертоліт) [281, с. 371].

Відповідальність за стан пожежної безпеки у департаментах несуть префекти, у містах і громадах – мери.

Підготовку керівних кадрів для протипожежної служби у Франції проводять в національному навчальному центрі протипожежної охорони в Парижі.

У **Великобританії** не існує окремого державного органу, на який покладається відповідальність за стан пожежної безпеки у державі. Згідно з законодавством загальна відповідальність за забезпечення безпеки населення покладена на Міністра внутрішніх справ Великобританії.

У 1987 році у Великобританії був прийнятий Закон «Про пожежну безпеку і безпеку спостережень», що формально не скасовує положень прийнятого у 1971 році Закону «Про пожежну профілактику». Згідно з новим законом пожежна охорона зобов'язана виключити найменш пожежонебезпечні об'єкти з числа тих, які підлягають обов'язковій атестації органами пожежного нагляду. В той же час за органами пожежного нагляду закріплене право призупиняти експлуатацію будинків або здійснення будівництва, якщо існує реальна можливість виникнення пожежі, що може призвести до загибелі або травмування людей [287, с. 1004].

У **Данії** послуги пожежної безпеки є максимально децентралізовані; відсутній державний орган, який відповідає за захист населення від пожеж. Функцію пожежної охорони, а також функції пошуково-рятувальної служби, швидкої невідкладно допомоги, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та подолання їх

наслідків у випадку їх виникнення, виконує фірма «Фальк»⁴. Сьогодні це найбільша у світі багатофункціональна акціонерна служба, яка заснована на засадах акціонерного товариства та діє в основному у Дінії, а також у Швеції та Німеччині (місто Гамбург). Фірма має великий парк різноманітних спеціальних автомобілів, рятувальні судна, вертольоти та літаки, а також великий досвід діяльності в цій сфері, у т.ч. в інших країнах світу (Швеції, Польщі, Словаччині, Бельгії, Фінляндії, Німеччині, Франції).

Замовником послуг фірми «Фальк» є центральні та місцеві органи влади на підставі контрактів. Сплата послуг здійснюється з державного та місцевих бюджетів. Фірма займається гасінням пожеж як у приватному, так і громадському секторі. Вона також спеціалізується на наданні допомоги при виникненні пожеж у промислових корпораціях та аеропортах. у багатьох країнах Європи.

Щороку пожежники «Фальк» здійснюють близько 12000 виїздів на місце подій. Завдяки широкому використанню найсучасніших технологій і засобів зв'язку, служба «Фальк» вже нині у великих містах прибуває до місця пожежі за 6-10 хв. після отримання виклику, а в сільській місцевості нині ставиться завдання прибуття на місце пожежі за 15 хв. [279].

У **Фінляндії** пожежна охорона відноситься до Міністерства внутрішніх справ Фінляндії, Департамент рятувальних служб цього міністерства відповідає на державному рівні за запобігання пожеж і інших стихійних лих, а також ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій та цивільну оборону. Департамент очолює Генеральний директор, який організує і координує діяльність національних та регіональних рятувальних служб.

До складу національних рятувальних служб входить Коледж рятувальних служб (м. Куопіо), який відповідає за підготовку відповідних фахівців, та Протипожежний фонд. Основною метою діяльності цього Фонду є збір добровільних пожертвувань від населення та надання цільової матеріальної допомоги на розвиток регіональних рятувальних служб.

Регіональні рятувальні служби Фінляндії включають 22 Державні провінційні центри, які у взаємодії з органами місцевого самоврядування та муніципальними службами відповідають за запобігання пожеж і інших стихійних лих, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій в межах окремих регіонів.

---

⁴ Фірма заснована Софусом Фальком у 1906 р. як приватний рятувальний корпус «Фальк».

У Фінляндії штат рятувальних служб включає приблизно 24000 осіб, з яких 5000 постійних співробітників, 4000 тимчасових працівників, а також 15000 добровольців.

Фінансування національних підрозділів Фінляндії здійснюється з коштів Державного бюджету Фінляндії, фінансування регіональних підрозділів – з муніципальних бюджетів.

У *Латвії* Державна протипожежна та аварійно-рятувальна служба підпорядкована Міністерству внутрішніх справ Латвії. Головними завданнями цієї служби є:

- аналіз пожежонебезпечного стану;
- підготовка пропозицій стосовно покращення ситуації у протипожежній та аварійно-рятувальній сфері;
- попередження та гасіння пожеж;
- проведення аварійно-рятувальних робіт при гасінні пожеж;
- забезпечення першої допомоги при ліквідації пожеж;
- забезпечення нанесення найменших матеріальних збитків та шкоди навколишньому середовищу при гасінні пожеж;
- відповідно до компетенції участь у прийомі об'єктів, що здаються в експлуатацію;
- проведення пропаганди з питань протипожежної безпеки;
- проведення науково-дослідницької роботи, а також інших завдань, що належать до компетенції Служби.

Державна протипожежна та аварійно-рятувальна служба складається з центрального апарату, який здійснює загальне керівництво (включає Головне управління, відділ організації роботи керівника та відділ внутрішнього аудиту), а також самостійних структурних підрозділів (Управління цивільного захисту, управління протипожежного нагляду, управління Оперативного керівництва, бригада Технічної служби) та територіальних структурних підрозділів (управління міста Риги та бригади 26 районів Латвії).

Структура Служби нараховує в цілому має 3324 посадові одиниці, з них 2999 мають спеціальні звання. У середньому за рік установа забезпечує 9000 виїздів на гасіння пожеж та 5000 – на аварійно-рятувальні роботи [279].

У *Литві* Департамент пожежної служби і рятування населення є у структурі Міністерства внутрішніх справ Литовської Республіки. Завданнями Департаменту є:

- організація системи запобігання виникнення пожеж та ліквідації наслідків пожеж та надзвичайних ситуацій;
- організація системи громадської освіти у питаннях запобігання виникнення пожеж та дій в умовах надзвичайних ситуацій;

- контроль, регулювання і координація ситуацій пов'язаних із захистом населення країни і ліквідація наслідків аварій та катастроф;
- надання допомоги населенню в межах компетенції.

Фінансування Департаменту здійснюється з бюджету Міністерства внутрішніх справ Литовської Республіки.

В **Естонії** головним державним органом, відповідальним за управління в галузі рятувальної служби, є Рятувальний департамент Естонської Республіки, який організує та здійснює державний нагляд за пожежною безпекою, керує та при необхідності координує пожежно-рятувальні роботи при значних катастрофах, планує розвиток рятувальних служб, контролює оперативну готовність рятувальних служб тощо.

Загалом до системи державної рятувальної служби Естонії входять Рятувальний департамент Естонської Республіки, воєнізовані рятувальні підрозділи (підпорядковані Рятувальному департаменту) та рятувальні служби, які підпорядковані повітовим управам.

Завданнями рятувальної служби є здійснення пожежних та рятувальних робіт; державний пожежний нагляд (роботи з виконання правових актів, які стосуються пожежної безпеки), розмінування (пошук та знищення вибухонебезпечних предметів, технічний контроль після вибуху тощо.

У **Румунії** пожежна охорона знаходиться у складі центрального органу, який відповідає за питання пожежної безпеки, запобігання кризовим та надзвичайним ситуаціям, відповідні планування та реагування – Міністерства внутрішніх справ та адміністративної реформи Румунії. Генеральний інспекторат, який входить до складу міністерства, включає два структурні підрозділи, які стосуються забезпечення пожежної безпеки: національний центр пожежної та цивільної безпеки; школу підготовки кадрів для пожежних підрозділів. Здійснення державного пожежного контролю є одним із важливих завдань Генерального інспекторату.

У **Кіпрі** відповідальною особою за виконання положень законодавства у сфері пожежної безпеки і цивільного захисту від імені Кабінету Міністрів Кіпру (очолюється президентом держави і є головним державним органом у сфері цивільного захисту) є міністр внутрішніх справ країни, який також наділений контролюючими і наглядовими функціями. Згідно з положеннями генерального плану цивільної оборони Республіки Кіпр передбачено відповідальність, координацію та діяльність відповідних структур:

1) у випадку лісових пожеж – відповідальним державним органом є міністерство сільського господарства, природних ресурсів та

навколишнього середовища Республіки Кіпр в особі його департаменту з питань лісу;

2) у випадку пожеж в населених пунктах – відповідальним за протипожежну безпеку та ліквідацію пожеж у населених пунктах острова, аеропортах, морських портах країни та на територіях, які знаходяться більше ніж 1 км від лісових кордонів, є підпорядковані керівництву кіпрської поліції підрозділи пожежної безпеки [280, с. 410].

Національна служба **Болгарії** «Пожежна безпека та захист населення», яка координує діяльність пожежних підрозділів і забезпечує пожежну безпеку в державі, є структурною одиницею при Міністерстві внутрішніх справ Болгарії. В країні пожежна безпека фінансується з державного бюджету, пожежні послуги надаються професійними пожежними.

У **Греції** до складу міністерства внутрішніх справ, децентралізації та суспільного порядку входить і державна поліція, і пожежні бригади, тому це міністерство в країні є відповідальним за боротьбу з пожежами та евакуацію людей у міських і лісових зонах. В префектурах Греції є місцеві пожежна частини, які відповідають за стан пожежної безпеки на місцях. Значення місцевих служб боротьби з пожежами особливо вагоме у випадках виникнення надзвичайних ситуацій, коли ці служби разом з службою швидкої допомоги здійснюють першочергове реагування, формуючи служби швидкого реагування. Служба швидкого реагування діє під керівництвом штаб-квартири протипожежної служби, яка також курує діяльність таких структур:

- регіональних адміністрацій служб боротьби з пожежами;
- протипожежних станцій, які є оперативними одиницями, що класифікуються за категоріями А, В, С, D (А – найвища група ризику) залежно від густоти населення та специфіки місцевості, а також протипожежних станцій морських портів та аеропортів;
- спеціальних служб, що забезпечують підготовку та підтримку (Академія пожежної справи, ремонтні майстерні, головні склади, операційний центр «199»), а також спеціального загону з боротьби з катастрофами [280, с. 415].

У **Польщі** державна пожежна охорона підпорядкована Міністерству внутрішніх справ. На місцевому рівні у країні законодавчо визначено, що гміни забезпечують місцеву пожежну охорону і надають послуги по забезпеченню пожежної безпеки на конкретному територіальному утворенні. Згідно Закону Республіки Польща від 24 серпня 1991 року «Про Державну пожежну охорону» (стаття 15) підрозділами пожежної охорони Польщі є:

- 1) підрозділи Державної пожежної охорони;
- 2) підрозділи військової пожежної охорони;
- 3) об'єктові підрозділи пожежної охорони;
- 4) об'єктові рятувальні служби;
- 5) районні професійні підрозділи пожежної охорони;
- 6) районні (міські) підрозділи пожежної охорони;
- 7) місцеві рятувальні служби;
- 8) добровільні підрозділи пожежної охорони;
- 9) Союз добровільної пожежної охорони;
- 10) інші рятувальні формування.

У **Словаччині** пожежно-рятувальний корпус підпорядкований Міністерству внутрішніх справ і фінансується з державного бюджету [282, с. 458].

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за стан пожежної безпеки в **Угорщині** є Головна Дирекція з надзвичайних ситуацій Міністерства органів самоврядування та розвитку територій, головне завдання якої ефективне запобігання, результативне втручання і успішне виконання робіт для забезпечення щоденної безпеки громадян. До Головної Дирекції належать такі державні установи:

- 1) Аналітична лабораторія пожежної охорони;
- 2) Відділ поставок та обслуговування;
- 3) Відділ забезпечення та соціального страхування;
- 4) Центральний Духовий оркестр пожежної охорони;
- 5) Музей пожежної охорони;
- 6) Головне управління з питань комунікації;
- 7) Група психологів;
- 8) Головне управління інформації та зв'язку;
- 9) Редакція періодичного видання «Захист від надзвичайних ситуацій».

На регіональному рівні в Угорщині пожежну безпеку забезпечують офіційні та добровільні пожежні служби, а також обласні дирекції з надзвичайних ситуацій, які виконують також завдання пожежних служб другої інстанції [282, с. 459].

Пожежно-рятувальна служба **Чехії** відноситься до Міністерства внутрішніх справ. До складу Пожежно-рятувальної служби входить Інтегрована рятувальна система, яка серед різноманітних завдань здійснює управління виконанням функцій пожежно-рятувальними підрозділами, контролює виконання завдань та надає кваліфіковану методичну допомогу пожежно-рятувальним підрозділам регіонів. Управління Інтегрованої рятувальної системи бере участь у дослідницькій діяльності стосовно пожежної охорони, оцінює, систематизує та накопичує інформацію, необхідну для конкретних дій

підрозділів пожежної охорони, подає пропозиції з надання дотацій громадським об'єднанням та цільових дотацій добровільним пожежним командам, організовує інструктаж та навчання для територіальних підрозділів Інтегрованої рятувальної системи, координує їх співпрацю тощо.

Управління Інтегрованої рятувальної системи також готує концептуальні та методичні матеріали, документацію Інтегрованої рятувальної системи, контролює їх опрацювання Пожежно-рятувальною службою Чеської Республіки, висловлює зауваження та рекомендації до аварійно-рятувальних планів, обладнання та документації конкретних об'єктів у частині, що стосується Інтегрованої рятувальної системи.

На регіональному рівні Інтегрована рятувальна система складається з підрозділів Інтегрованої рятувальної системи, у складі Пожежно-рятувальних служб країв, міст, районів, селищ. Їх фінансування здійснюється з відповідних місцевих бюджетів [282, с. 460-461].

Таким чином, в цілому у європейських країнах, де державне управління є централізованим («континентальні» системи), муніципальна пожежна охорона практикується значно менше. Проте в кінці ХХ століття і в цих державах спостерігалася тенденція до децентралізації та муніципалізації пожежних підрозділів. Логічно, що цей процес передбачає, по-перше, адміністративну і фінансову автономію муніципалітету, по-друге, чіткі взаємовідносини між центром і муніципалітетами.

Наявна тенденція децентралізації у сфері пожежної безпеки у західних країнах означає, що муніципальна служба, яка надає різні послуги, пов'язані з забезпеченням безпеки, в тому числі і пожежної безпеки, перетворюється в реальну службу «соціального обслуговування населення». Саме це соціальне обслуговування, з одного боку, дає можливість враховувати інтереси громадян, які проживають на цій території, а з іншого – передбачає можливості населення фінансувати свої нагальні потреби. Це означає, що мета поєднується із можливостями її реалізації.

Разом з тим слушною є точка зору спеціалістів, що гасіння локальних пожеж повинно здійснюватися силами муніципальної пожежної охорони, а гасіння великих і особливо великих пожеж – силами держави. Звичайну пожежа гасити порівняно легко, для цього завжди достатньо муніципальних ресурсів. Гасіння великих і особливо великих пожеж передбачає насамперед спеціалізовану техніку і підготовлений особовий склад. Муніципальна пожежна охорона не має фінансових можливостей купувати таку техніку, при чому вона не

буде використовуватись 99,9% часу, тобто від випадку до випадку [107].

На наш погляд, стверджувати, що в Україні централізоване управління функцією пожежогасіння виконало своє завдання і потребує децентралізації, однозначно не варто.

Разом з тим, в умовах адміністративної реформи в Україні, яка передбачає децентралізацію державного управління, необхідно забезпечити місцевому самоврядуванню більше повноважень і автономії, в тому числі і при формуванні фінансових ресурсів. Це забезпечить ефективне вирішення багатьох проблем, що існують в країні, в тому числі і забезпечення пожежної безпеки на значно вищому рівні. При цьому важливо зазначити, що розподіл владних повноважень, за яким повноваження стосовно надання управлінських послуг населенню (в тому числі і послуги забезпечення пожежної безпеки) делегується від вищих до нижчих рівнів влади, обов'язково має супроводжуватися достатнім ресурсним забезпеченням останніх та підвищенням їх відповідальності за якість надання цих послуг відповідно до встановлених державою стандартів [249, с. 34]. «Реформування інституту місцевого самоврядування, передача низки функцій від держави до місцевих органів влади, збільшення фінансової складової місцевих бюджетів, – зауважує О. Козинець, – неодмінно поставлять питання про розширення мережі добровільних протипожежних формувань в Україні» [102].

Для України в контексті зміни і вдосконалення місцевого самоврядування цікавим і корисним, на наш погляд, є запозичення досвіду Польщі стосовно законодавчого визначення функцій гміни. У підпорядкуванні гмін знаходяться такі об'єкти ясла, дитячі садочки, початкові школи, бібліотеки, культурні заклади, вони відповідають за громадський порядок, підтримку місцевих доріг, захист навколишнього середовища [3, с. 8-9]. Гміна згідно закону забезпечує підтримку та розвиток технічної (функціонування доріг, вулиць, мостів, водопроводів, каналізаційної системи, організація громадського транспорту тощо) та соціальної інфраструктури (освіта, охорона здоров'я, культура, фізична культура, соціальна допомога населенню), виконання завдань у сфері екології та охорони навколишнього середовища. Важливим завданням гміни є забезпечення правопорядку і громадської безпеки, тобто організація на відповідній території дорожнього руху, громадського порядку та протипожежної охорони [183, с. 46].

В західних країнах органи місцевого самоврядування, організовуючи муніципальні пожежні підрозділи, залучають пожежних на **добровільній основі**. В багатьох європейських країнах

кількість добровольців-пожежних в багато разів перевищує кількість професійних пожежних. Зокрема, добровольці-пожежники у загальній чисельності пожежних становлять у Австрії 99%, у Швейцарії і Словенії – 98%, Німеччині, Польщі, Словаччині – 95%, Португалії 91%, Чехії – 95%, Румунії, Сербії, Франції та Фінляндії – 79%. Найменша частка добровольців-пожежники є у Литві – 13%. В таких країнах як Албанія, Грузія, Молдавія, Латвія, Іран працюють тільки професійні пожежники, у Ліхтенштейні працюють тільки пожежники на добровільній основі. Відсутні також пожежники на добровільній основі на Кіпрі, у Нідерландах, Норвегії, Ірландії (Додаток L).

Бути добровольцем в пожежних підрозділах вважається дуже почесно. У більшості розвинених країн добровільна пожежна охорона організована на принципах матеріального стимулювання (повної або часткової оплати праці) керівної ланки та основного технічного персоналу (водіїв, мотористів, механіків). Діяльність інших членів добровільної пожежної охорони стимулюється пільгами, погодинною оплатою праці за виконання роботи з гасіння пожеж або за час чергування у пожежному депо. У країнах Європейського Союзу і США широко застосовується моральне стимулювання добровільних пожежних у вигляді нагород, відзнак і суспільної подяки.

У **Польщі** згідно з законодавством головними цілями та завданнями добровільної пожежної охорони є:

- 1) забезпечення пожежної охорони;
- 2) участь у рятувальних роботах;
- 3) інформування населення про екологічні загрози та загрози виникненню пожеж;
- 4) пропагування освітньої та культурної діяльності добровільної пожежної охорони, а також фізичної культури та спорту;
- 5) діяльність, спрямована на охорону навколишнього середовища;
- 6) допомога у розвитку місцевих територіальних громад.

Ці функції добровільна пожежна охорона реалізує через:

- відповідну організацію своїх членів для забезпечення пожежної охорони і охорони громадян;
- надання керівникам, місцевих територіальних громад та адміністрацій, звітів про пожежну охорону та порятунок людей;
- організацію рятувальних підрозділів;
- проведення відповідного навчання, що стосується пожежної охорони та рятування людей;
- створення молодіжних та жіночих пожежних дружин;
- створення гуртків, бібліотек, оркестрів, аматорських театрів, спортивних секцій та інших форм суспільно виховної роботи;

– організацію спортивних змагань.

Рятувальник добровільної пожежної охорони має право на:

- 1) безкоштовне проходження медичного огляду;
- 2) безкоштовне забезпечення засобами індивідуального захисту;
- 3) безкоштовне забезпечення бойовим одягом та спорядженням;
- 4) правовий захист у період виконання завдань та обов'язків рятувальника добровільної пожежної охорони;
- 5) страхування від нещасних випадків під час виконання завдань за призначенням;
- 6) страхові виплати у разі травмування в період проведення рятувальних робіт та навчання;
- 7) виплату встановленого грошового забезпечення за участь у рятувальних діях та навчаннях.

Сьогодні структура Добровільного пожежного товариства Польщі налічує 16380 добровільних пожежних команд, що об'єднують понад 700000 учасників. Найкращі з Добровільних пожежних команд, а це майже 4000 частин, включені до Загальнодержавної пожежно-рятувальної системи. В цих Добровільних підрозділах налічується 2-3 оперативно-рятувальних автомобілі. Ці підрозділи можуть бути залучені до ліквідації складних пожеж, аварій та катастроф навіть поза межами адміністративної одиниці, де вони розташовані [185]. В середньому, кількість членів Добровільного пожежного товариства у сільській раді складає 1,5-3% від загальної кількості мешканців. З них 70-80% мають право брати участь у гасінні пожеж та ліквідації інших ситуацій, решта – жінки, почесні члени, молодіжні дружини [185].

Фінансування частин добровільної пожежної охорони в Польщі здійснюється за рахунок коштів місцевого територіального самоврядування, які використовуються на:

- 1) оснащення, утримування та навчання (за винятком навчання на безоплатній основі, що проводить державна пожежна охорона), а також забезпечення бойової готовності частин добровільної пожежної охорони;
- 2) обмундирування членів добровільної пожежної охорони (бойовий захисний одяг);
- 3) страхування членів добровільної пожежної охорони та дружин юних пожежних;
- 4) виділення коштів на проходження медичного огляду.

У *Німеччині* відсутній федеральний орган управління союзами добровільних пожежних. Кожна земля затверджує свої закони, які забезпечують функціонування добровільної пожежної охорони, проте

принципи організації добровільної пожежної охорони кожної із земель приблизно однакові.

Законодавство зобов'язує кожно громаду створити пожежну охорону. У містах з населенням менш 90 тис. жителів організується добровільна пожежна охорона, склад якої доповнюється штатними працівниками для обслуговування центрального диспетчерського пункту зв'язку та забезпечення виїзду першого пожежного автомобіля. У містах з населенням понад 90 тис. жителів створюються професійні пожежні команди поряд із добровільними пожежними дружинами.

Тільки у землі Райнланд-Пфальц, де проживає 3,5 млн. чоловік, загальний склад пожежної охорони становить 62000 пожежних, серед яких 60000 – добровільні пожежні, 1000 – професійні пожежні та 1000 – пожежні в об'єктових підрозділах пожежної охорони [25].

Фінансування добровільної пожежної охорони здійснюється з бюджетів органів місцевого самоврядування. Чисельність кожного підрозділу добровільної пожежної охорони становить у середньому 100 чол. До 30 % чисельності оперативних підрозділів добровільної пожежної охорони становлять жінки. Кількість підрозділів визначається законом з урахуванням того, що час прибуття оперативного підрозділу добровільної пожежної охорони на місце виклику не повинен перевищувати 8 хв.

Добровільні пожежні за час, що був проведений на оперативній роботі з гасіння пожеж, та за період навчання отримують заробітну плату за основним місцем роботи. Надалі фінансові витрати роботодавців на виплату зарплати добровільним пожежним за час їх відсутності на основній роботі компенсуються із коштів органів місцевого самоврядування.

Добровільним пожежним Німеччини надаються також наступні соціальні гарантії й пільги:

- 1) звільнення від служби в армії при наявності шестирічного стажу служби у добровільній пожежній охороні;
- 2) страхування на випадок загибелі, травмування або одержання інвалідності;
- 3) включення служби у добровільній пожежній охороні до загального трудового стажу при призначенні пенсії;
- 4) одержання заробітної плати за основним місцем роботи за час, що був проведений на оперативній роботі і за десятитижневий період навчання;
- 5) повна або часткова оплата праці керівної ланки та основного технічного персоналу (водії, мотористи, механіки);

б) моральне стимулювання у вигляді нагород (за 25 років бездоганної служби, за особливі заслуги, за 40 років бездоганної служби), відзнак, суспільної подяки;

7) доплата до пенсії заслуженим добровільним пожежним;

8) безкоштовна видача обмундирування, забезпечення харчування в період служби [63].

У **США** 94% підрозділів добровільної пожежної охорони функціонують у населених пунктах із чисельністю населення більше 2500 чоловік. Близько 61% професійних пожежних працюють у пожежних частинах, що обслуговують населені пункти з населенням 50000 і більше. При цьому 87% добровільних пожежних обслуговують райони з населенням 10000 осіб і менше [25].

Добровольці виїжджають на чергування за викликом, а гасять пожежі безкоштовно. Фінансування екіпірування та навчання здійснюється з місцевих бюджетів. Федеральний уряд передбачає також субсидії для підтримки підрозділів пожежної охорони (як професійної, так і добровільної) на підготовку, забезпечення устаткуванням та спеціальними програмами.

Для добровільних пожежних у США існує система соціальних пільг, які можуть відрізнятися у різних населених пунктах. Більшість місцевих пожежних округів проводять політику страхування добровольців, але вона також відрізняється в різних населених пунктах.

За чергування у святкові дні надається додатково до 15 днів щорічної відпустки. Крім того, добровільним пожежним США надається щорічна додаткова відпустка при стажі в ДПО: менше 5 років – 10 днів; від 5 до 10 років – 15 днів; від 10 до 20 років – 20 днів; 20 років і більше – 25 днів.

Добровільні пожежні виходять на пенсію після 20 років служби або після п'яти років служби й досягненні п'ятидесятирічного віку.

У країні створено Національну раду пожежних добровольців, що розгорнула активну діяльність з вдосконалення національної системи ДПО та наближення її за рівнем підготовки і технічної оснащеності до професіоналів [25].

У **Франції** з пожежники-добровольці становлять 79% від загальної кількості пожежних (решту становлять професійні пожежники). У великих містах, зокрема у Парижі та Марселі функція гасіння пожеж покладена на воєнізовані формування, що перебувають у підпорядкуванні префектури. Французькі добровільні пожежні є головними у муніципалітетах, вони крім гасіння пожеж виконують функції рятувальників, надають допомогу при дорожньо-транспортних пригодах, опіках, отруєннях тощо.

Добровольці проходять спеціальну підготовку – мінімум 250-260 годин. Вони здають іспити, і тільки після цього з ними укладають контракт на п'ять років. Після цього добровольця включають у графік чергувань, який попередньо погоджують із його керівництвом за основним місцем роботи. Добровольці мають право на відпустку в будь-який час року [92].

У Франції добровільним пожежним передбачена виплата до основної пенсії: 20 років стажу в добровільній пожежній охороні – 450 євро на рік; 35 років і більше – 1800 євро на рік. Погодинна ставка винагороди добровольців у рятувальних операціях становить: для керівників підрозділів – 10,49 євро, для командирів відділень – 7,5 євро, для пожежних – 6,7 євро [179, с. 345].

У Чехії пожежні добровольці є членами добровольчих формувань, діяльність яких фінансується за муніципального бюджету та урядових грантів через Міністерство внутрішніх справ.

Добровільні пожежні становлять 85% від чисельності пожежних, а професійні – тільки 15%. Пожежні добровольці повністю застраховані як при виїздах на гасіння пожеж, так і у випадках, коли беруть участь в організованих заходах. Вони як компенсацію отримують тільки відшкодування заробітної плати, причому навіть при гасінні пожежі, ніяких спеціальних привілеїв вони не мають. Пожежній діяльності вони присвячують свій вільний час. Навчання добровольці-пожежні проходять при фінансовій підтримці Протипожежної і рятувальної служби країни. Муніципалітети за рахунок грантів уряду та власних засобів забезпечують добровільну пожежну охорону як технікою, так і майном та спорядженням [25].

Отже, за кордоном добровільні пожежні формування створюються в основному у сільських населених пунктах. Досвід західних країн підтверджує той факт, що успішна діяльність добровільних пожежних формувань можлива лише за наявності правової бази, відповідних соціальних пільг і гарантій, що надаються добровільним пожежним, матеріального та морального стимулювання, наявності штатних працівників (механіків, водіїв, диспетчерів, начальників добровільної пожежної охорони) у підрозділах добровільної пожежної охорони, створення умов для формування престижності професії добровольця-пожежного, проведення навчання добровільних пожежних, а також фінансово-матеріального забезпечення [239]. Саме це необхідно врахувати в Україні, яка потребує вдосконалення системи забезпечення пожежної безпеки, а одним з чинників побудови ефективної системи пожежної безпеки є розвиток формувань добровільної пожежної охорони.

В Україні необхідно прийняти закон «Про добровільну пожежну охорону», при цьому необхідно, по-перше, чітко розмежувати повноваження центральних і місцевих органів влади у сфері забезпечення пожежної безпеки, а по-друге, визначити повноваження добровільних пожежних підрозділів. Зауважимо, що в Російській Федерації такий закон прийнято [287], проте в умовах відсутності чіткого розмежування повноважень у сфері пожежогасіння між рівнями управління в державі, запровадження інституту добровільних пожежних підрозділів, які не мають конкретно визначені повноваження в питаннях пожежогасіння, ефективність діяльності добровільних пожежних підрозділів є низькою. Саме цей негативний досвід необхідно врахувати в Україні.

Світовий досвід свідчить, що у країнах Європи добровільними пожежними формуваннями ліквідується 30-40% пожеж на початковій стадії, в Україні – лише 3,5-4%. Стан роботи добровільних пожежних формувань в Україні досить тривалий час був на низькому рівні. У державі значно скорочувалась чисельність існуючих добровільних пожежних команд і дружин. Так, з 1999 року їх кількість зменшилась із 34 до 20 тисяч. На оснащенні добровільних пожежних команд на цей час знаходяться лише 2,5 тисячі пожежних автомобілів, із яких 150 у несправному стані та підлягають ремонту [250, с. 114].

Важливо зауважити, що створення в Україні добровільних пожежних підрозділів дасть можливість відійти від домінування держави в системі забезпечення пожежної безпеки [102], проте роль державної пожежної охорони ще довгий час залишатиметься в Україні ключовою.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Пожежна безпека у суспільстві, збереження національного багатства і життя людей у сучасних умовах інтенсивного розвитку людської цивілізації є однією з найбільш важливих завдань. Дотримання правил пожежної безпеки є необхідною умовою попередження пожеж і мінімізації їх наслідків. Наслідками порушення правил пожежної безпеки є загибель людей, знищення або пошкодження матеріальних цінностей, на створення яких витрачено величезні людські зусилля і кошти. Крім того, в результаті пожеж порушується виробнича та інша діяльність людей, державних і комерційних підприємств, що робить їх ще більш небезпечними і руйнівними.

Невтішна статистика про стан з пожежами в країні, значно гірші показники пожежної статистики порівняно з західними країнами свідчать про недооцінку серйозності проблеми забезпечення пожежної безпеки в Україні, про недостатню ефективність заходів стосовно забезпечення пожежної безпеки як центральних, так і місцевих органів влади.

В Україні необхідно усунути існуючу невизначеність і суперечність між нормативно-правовими актами з урахуванням досвіду зарубіжних країн, в першу чергу необхідно оптимізувати та закріпити на законодавчому рівні умови, джерела та порядок фінансового забезпечення діяльності пожежної охорони. На наш погляд, цікавим для України є досвід Австрії та досвід Польщі.

На місцевому рівні формування цільового фонду на забезпечення діяльності пожежної охорони, на наш погляд, повинно формуватися як відсоток від величини місцевого бюджету. Кошти від цього фонду повинні використовуватись на утримання місцевої пожежної охорони та на забезпечення протипожежного захисту будівель, в тому числі і будівель житлового сектору. В контексті пожежної безпеки у житловому секторі доцільно в Україні використати досвід розвинутих ринкових країн, де існує обов'язкова нормативна вимога по обладнанню житлових приміщень автономними пожежними сповіщувачами, які у автономному режимі виявляють пожежу і подають сигнал (голосовий, звуковий). Необхідно в Україні прийняти нормативний документ, яким будуть встановлені вимоги щодо обладнання житлових приміщень, житлових будинків автономними пожежними сповіщувачами.

В Україні незадовільний стан фінансування системи пожежної безпеки, брак грошових коштів для оновлення матеріально-технічної

бази органів та підрозділів ДСНС України, обмеженість джерел формування фінансових ресурсів та жорстка регламентація напрямків їх використання є суттєвою перешкодою для зменшення пожежної небезпеки як в суспільстві в цілому, так і окремих регіонах.

В країні реально спостерігається зростаюча асиметрія у сфері забезпечення пожежної безпеки в Україні, найвища пожежна небезпека проявляється у Східному та Південному регіонах. *Реальна асиметрія у сфері забезпечення пожежної безпеки* в Україні між областями і регіонами, яка обумовлена диференціацією і рівнем економічної безпеки, обумовлює соціально-економічну поляризацію регіонів і областей у цій сфері.

В Україні необхідно уніфікувати з урахуванням досвіду зарубіжних країн методики обчислення пожеж, а також втрат від них, зокрема методику обчислення побічних втрат від пожеж.

Зменшення пожежної небезпеки, попередження і зменшення ризиків виникнення пожеж на підприємствах, установах і організаціях передбачає активне використання двох механізмів: як прямого (адміністративного), так і непрямого (економічного) регулювання, останнє базується на використанні важелів податкової і кредитної політики, які є реальними стимулами для підприємств, що постійно і ефективно проводять заходи, спрямовані на зниження ризиків виникнення пожеж. До економічних важелів відноситься також система страхування, яка передбачає обов'язкове державне страхування матеріальних об'єктів суб'єктів господарювання, які є завжди реальними джерелами пожежної небезпеки.

Досвід західних країн підтверджує необхідність збільшення видатків на виконання державою функції захисту населення і території від надзвичайних ситуацій, їх запобігання та ліквідації. В умовах обмежених бюджетних коштів збільшити фінансування ДСНС України необхідно за рахунок позабюджетних джерел фінансування. Важливо не тільки збільшити фінансування, але і на основі наукового обґрунтування підвищити ефективність їх розподілу та використання.

Оптимізація системи пожежної безпеки, яка спрямована на попередження пожеж, зменшення матеріальних і соціальних втрат в результаті пожеж, які ймовірно відбудуться, *передбачає* перспективне наукове, технічне і технологічне забезпечення, тобто розробку перспективної *стратегії інвестиційної діяльності у сфері пожежної безпеки*, яка, з одного боку, повинна узгоджуватись із загальною стратегією розвитку національної економіки (із врахуванням реальних макроекономічних змін в економіці України), а з іншого – орієнтуватись на підвищення ефективності забезпечення пожежної безпеки у суспільстві з урахуванням норм і вимог, які практикують

розвинуті ринкові країни. Інвестиції в пожежну безпеку мають стати важливою складовою інвестиційної стратегії як держави загалом, так і окремої фірми.

Обґрунтований нами тісний зв'язок пожежної безпеки з базовою категорією національної безпеки – економічною безпекою – потребує постійної уваги до забезпечення пожежної безпеки. Мова йде як про поточні, так і перспективні (стратегічні) завдання.

Інноваційна складова економічної, а відповідно пожежної безпеки відіграє важливу роль в забезпеченні безпечного економічного чи пожежного середовища. Взаємозв'язок пожежної та інноваційної безпеки проявляється в тому, що інноваційна безпека впливає на ефективність функціонування пожежної безпеки, сприяє створенню стабільного максимально безпечного середовища для людини, суб'єктів господарювання, суспільства і навколишнього середовища шляхом усунення або послаблення ризиків виникнення пожеж. Сучасне економічне зростання, яке є основою підвищення рівня життя, а відповідно і безпеки, в розвинутих країнах на 2/3 забезпечується інноваційною складовою [311, с. 30]. Економічне зростання дозволяє на основі розширеного відтворення збільшити обсяги національного виробництва, величину доходів державного бюджету, підвищити рівень життя і збільшити фінансування у сферу пожежної безпеки.

Фінансування сфери пожежної безпеки на основі інновацій забезпечує створення сучасної високоефективної пожежної техніки і нових інноваційних технологій пожежогасіння. *На цій основі тоді доцільно говорити про важливість технічної складової забезпечення пожежної безпеки.*

Сьогодні з урахуванням критичного стану у системі пожежної безпеки, недопустимо просто констатувати, що державну політику в Україні необхідно удосконалити «щодо вирішення завдання надзвичайної ваги – поряд із забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку країни ефективно супроводжувати формування безпечного стану життєдіяльності суспільства і кожної людини, забезпечувати належний рівень пожежної безпеки» [55, с. 73]. Фактично економічний розвиток і забезпечення пожежної безпеки поставлені як два паралельні напрями державної політики. Проведене нами дослідження обґрунтовує необхідність вирішення нагальної української проблеми – забезпечення пожежної безпеки і економічного розвитку з позицій взаємозв'язку і взаємозалежності економічної і пожежної безпеки.

ВИСНОВКИ

Україна і світ на початку XXI століття – початку нової глобальної трансформації, у результаті якої виникнуть нові соціально-економічні відносини, моделі розвитку, інститути, нові і більш досконалі системи управління більш складними соціосистемами. Нова глобальна трансформація апріорі означає зміну наукової парадигми розвитку, його цивілізаційно-культурних підвалин, формування нового геополітичного і гео економічного обличчя світу, визрівання нового технологічного укладу і нового світового економічного порядку. Пожежна безпека є однією з важливих умов існування держави і суспільства, в той же час вона є наслідком і залежить від тих процесів (в першу чергу економічних), які відбуваються у суспільстві. Пожежна безпека як одна із першочергових потреб людини та суспільства була і буде актуальною у новому технологічному укладі.

Сьогодні формується *нова гуманістична теорія забезпечення пожежної безпеки*, яка передбачає розробку нових моделей виникнення, розвитку і ліквідації пожеж на різних об'єктах, пошук інноваційних способів гасіння пожеж, використання і розробку нових технічних засобів, спеціальної техніки. Ця теорія обґрунтовує функціонування економічно доцільної, цілісної соціосистеми – *пожежна безпека*, центричний характер розвитку і функціонування якої визначається потребою забезпечення пожежної безпеки окремої людини. Важливим підґрунтям реалізації цього процесу є економічна складова, яка, з одного боку, передбачає наукове економічне обґрунтування на основі економічного аналізу та виявлених тенденцій в результаті аналізу, а з іншого – науково обґрунтоване фінансування з використанням як коштів держави, так і суб'єктів господарювання і окремих людей.

Пожежна безпека є однією з важливих складових національної безпеки країни, є обов'язковою умовою соціальної і економічної стабільності у суспільстві. Тому її слід розглядати як важливу складову державної незалежності і як чинник подальшого сталого розвитку суспільства. На наш погляд, сьогодні система пожежної безпеки досягла точки біфуркації⁵, відповідно вона потребує кардинальних змін з метою суттєвого підвищення рівня забезпечення

---

⁵ Біфуркація в суто філософському сенсі – це стан системи, що знаходиться перед вибором можливих варіантів чи функціонування шляхів еволюції. У точці біфуркації система знаходиться в нерівноважному стані, де найменші випадкові обставини, історичні події, поведінка окремих індивідів, тощо змінюють напрямок подальшого розвитку.

пожежної безпеки людини, суспільства і навколишнього середовища, причому як на національному, так і регіональному рівнях.

В Україні зростає реальна асиметрія забезпечення пожежної безпеки в областях та регіонах: найвища пожежна небезпека спостерігається в областях Східного та Південного регіонів, найменша – в областях Західного регіону. *Реальна асиметрія у сфері забезпечення пожежної безпеки* в Україні між областями і регіонами, яка обумовлена диференціацією і рівнем економічної безпеки, обумовлює соціально-економічну поляризацію регіонів і областей у цій сфері.

Пожежна безпека як складова національної безпеки, яка визначається рівнем економічної безпеки як у суспільстві, так і в регіонах, характеризується як економічними, так і соціальними аспектами, відображає соціально-економічну ситуацію в країні, а відповідно, є одним із важливих чинників стабілізації соціально-економічних відносин як в країні в цілому, так і в регіональному розрізі.

Однією з сучасних проблем у сфері пожежної безпеки в Україні є *проблема зменшення невизначеності, яка обумовлена відсутністю сформованого інституційного середовища системи пожежної безпеки.*

У цьому аспекті, на наш погляд, важливим є *інститут права, інститут держави і інститут статистики.*

Наслідком відсутності повноцінного сформованого *інституту статистики* є наявність неповної і недостатньо достовірної інформації про пожежі та їх наслідки, відсутність інформації про фінансово-економічні показники діяльності системи пожежної безпеки.

У статистичних щорічниках України у підрозділі «Лісове господарство» розділу «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство. Рибне господарство» регулярно щороку подається тільки інформація про лісові пожежі та їх наслідки як по Україні в цілому, так і у Автономній Республіці Крим, у областях та містах Київ і Севастополь. Загальна статистика пожеж та їх наслідки, пожежі за причинами їх виникнення в Україні включена двома таблицями у статистичні щорічники України у розділі «Правопорушення» (???) за 2007-2013 роки [256, с. 519; 257, с. 514; 258, с. 512; 259, с. 504; 260, с. 503; 261, с. 493; 262, с. 475], (у додатку М і додатку N наведені дані за 2013 рік [262, с. 475]). У статистичних щорічниках України за 2014 та 2015 роки ці дані були відсутні (!!!). На наш погляд, така ситуація є недопустима, оскільки ці дані, причому в набагато ширшому аспекті – необхідні для наукового аналізу, підготовки

написання наукових праць, дисертацій тощо. Наприклад, сьогодні неможливо проаналізувати динаміку виділених і освоєних коштів як державою, так і суб'єктами господарювання на попередження і профілактику пожеж, проаналізувати ефективність їх використання тощо.

Публікація офіційних даних у загальному статистичному збірнику не дозволить проводити коректування даних про пожежі і їх наслідки, що, на жаль, практикується в Україні (додаток О). Коректування статистичних даних про пожежі на наступний рік після офіційного опублікування (звичайно, в сторону зменшення), на наш погляд, є наслідком збереження радянського адміністративного підходу до системи пожежної безпеки, яка передбачала принцип: «такого не може бути ніколи».

В Україні доцільно, щоб *спеціалізований статистичний збірник «Статистика пожеж та їх наслідки в Україні»* випускала саме Державна служба статистики України. У такому статистичному збірнику повинен бути широкий спектр інформації про стан пожежної безпеки в Україні, зокрема статистика пожеж, статистика діяльності протипожежних служб, статистика виробництва спеціальної пожежної техніки та обладнання, економіко-статистичні аспекти забезпечення пожежної безпеки, статистика розвитку науки про пожежі, статистика пожежно-технічної освіти на перепідготовки, а також наводитися основні показники стану з пожежами та їх наслідками в західних країнах.

Проблема невизначеності у сфері пожежної безпеки в Україні обумовлена також різними методиками обчислення кількості пожеж, що обумовлює недостовірність порівняння ситуації з пожежами в Україні з іншими зарубіжними країнами.

Другим важливим інститутом у сфері пожежної безпеки є *інститут права* – необхідно забезпечити узгодженість всіх нормативних актів, а також прийняти низку нових нормативних актів з урахуванням вимог Кодексу цивільного захисту України та принципів міжнародного права. Законодавчі та нормативні акти не повинні перешкоджати реальному забезпеченню пожежної безпеки людини, суб'єктів господарювання, держави на навколишнього середовища. Серед нагальних проблем, на наш погляд, в першу чергу необхідно оптимізувати та закріпити на законодавчому рівні умови, джерела та порядок фінансового забезпечення діяльності пожежної охорони.

Найважливішим інститутом у сфері пожежної безпеки є *інститут держави*. Сьогоднішня ситуація в Україні вимагає науково обґрунтованого державного регулювання національної економіки і на

цій основі – збільшення фінансування сфери пожежної безпеки з урахуванням досвіду розвинутих країн світу.

Держава не проводила і не проводить науково обґрунтовану гуманістичну політику забезпечення пожежної безпеки. У 1990-х роках катастрофічна нестача державних коштів, а *на початку XXI століття фактично фінансування галузі за залишковим принципом* зумовили розвиток реальної ситуації у сфері пожежної безпеки згідно закону Мерфі, який означає: залишені без втручання події мають тенденцію розвиватися від поганого до гіршого.

Держава особливу увагу повинна звернути на необхідність забезпечення пожежної безпеки у сільських населених пунктах, оскільки в останні роки порівняно з містами та селищами міського типу у сільській місцевості значно вищими темпами зростають пожежі і прями матеріальні збитків від них. Така реальна ситуація обумовлює нагальну потребу розробки програми захисту людей, майна і навколишнього середовища у сільській місцевості і відповідних організаційних і економічних заходів та цілеспрямованого державного фінансування у забезпечення пожежної безпеки у сільських населених пунктах.

В цьому контексті важливою складовою стратегічного розвитку українського суспільства є *інвестиційна стратегія*, на якій повинне будуватися державне регулювання забезпечення пожежної безпеки. Інвестиційна стратегія розвитку і вдосконалення системи забезпечення пожежної безпеки формує систему фінансових заходів, спрямованих як на досягнення довгострокових стратегічних цілей бізнесу, так забезпечення потреби суспільства в найновішій пожежній техніці. Важливою структурною складовою інвестиційної стратегії як українського суспільства, так і будь-якого суб'єкта господарювання повинні бути науково обґрунтовані інвестиції на інноваційній основі у пожежну безпеку, які сприятимуть підвищенню рівня забезпечення пожежної безпеки у майбутньому.

Фінансування системи пожежної безпеки на основі інновацій забезпечує створення сучасної високоефективної пожежної техніки і нових інноваційних технологій пожежогасіння. *На цій основі тоді доцільно говорити про важливість технічної складової забезпечення пожежної безпеки.*

Проведене нами дослідження дозволило виявити суттєві регіональні відмінності стану пожежної безпеки: найвища пожежна небезпека спостерігається в областях Східного та Південного регіонів, найменша – в областях Західного регіону, причому в Україні за останні вісім років така поляризація постійно збільшувалась. *Виявлені закономірності свідчать про тенденцію до зростання реальної*

регіональної асиметрії забезпечення пожежної безпеки в Україні. Такий висновок підтверджує також аналіз у регіональному розрізі пожежної небезпеки на об'єктах, профілактику яких здійснюють органи державного нагляду (контролю) ДСНС України: найвища пожежна небезпека на цих об'єктах також спостерігається в областях Східного і Південного регіону. Державне регулювання забезпечення пожежної безпеки повинно враховувати регіональні особливості проведеного аналізу: науково обґрунтована стратегія забезпечення пожежної безпеки в Україні повинна бути спрямована на згладжування і суттєве зменшення відмінностей між регіонами при суттєвому підвищенні пожежної безпеки в усіх регіонах.

Державне регулювання національної економіки є найважливішим економічним завданням не тільки сьогодні, але і на найближчу і далеку перспективу, оскільки саме сталій економічній розвитку дасть можливість вирішити не тільки соціально-економічні проблеми (зокрема підвищити рівень життя), але і багато проблем у системі пожежної безпеки.

При вирішенні проблеми підвищення рівня забезпечення пожежної безпеки державне регулювання повинно бути спрямоване на зменшення ризику виникнення пожеж, оскільки повністю усунути ризик виникнення пожеж є неможливо – пожежі і пожежні будуть завжди. Разом з тим, слід зауважити, що в радянський період до Чорнобильської катастрофи існувала парадигма «абсолютної» безпеки – вважалося, що в умовах розвитку науково-технічного прогресу ризик виникнення пожеж повинен дорівнювати нулю (парадигма «нульового» ризику) [31, с. 10]. Проте зрозуміло, що такий підхід був скоріше ідеологічним, оскільки ймовірність виникнення пожеж існує завжди, а зменшення ризику їх виникнення вимагає повної відмови від переваг науково-технічного прогресу (електрики, транспорту тощо). Після Чорнобильської катастрофи в радянський період була прийнята парадигма «допустимого» ризику.

Мінімізація ризику виникнення пожеж передбачає оптимізацію і модернізацію системи пожежної безпеки, тобто формування такого комплексу організаційних, технічних і економічних заходів, який би забезпечував максимально ефективну пожежну безпеку людини, суспільства і навколишнього середовища. На наш погляд, таке завдання оптимізації можна вирішити трьома шляхами:

– мінімізувати затрати, в тому числі фінансові і матеріальні ресурси для створення системи пожежної безпеки, при допустимому рівні ризику виникнення пожеж;

– зменшити ризик і підвищити рівень пожежної безпеки при даних матеріальних затратах;

– зменшити ризик і підвищити рівень пожежної безпеки при зростаючих матеріальних затратах.

Звичайно, другий шлях є найкращим, проте в Україні він є неможливим, оскільки підвищення рівня пожежної безпеки сьогодні обов'язково вимагає великих фінансових і матеріальних затрат. Перший шлях також є неможливим, найбільш прийнятним є третій шлях вирішення проблем в системі пожежної безпеки.

Узагальнюючи проведені дослідження, доцільно констатувати, що економічна безпека є фундаментальною основою національної безпеки держави, а тому вона визначає рівень пожежної безпеки у суспільстві. Розвиток національної економіки, економічний розвиток і економічне зростання позитивно впливають як на безпеку у суспільстві загалом, так і на рівень забезпечення пожежної безпеки. Проблема подальших досліджень у визначеному нами напрямі полягає в обмеженості доступних об'єктивних статистичних даних, які характеризують як економічну безпеку, так і пожежну безпеку у суспільстві (в цілому і в регіональному розрізі). В перспективі, з подальшим збільшенням кількості статистичної достовірної інформації можна буде отримати більш конкретні результати, що дозволять розробити конкретні реальні напрями покращення пожежної безпеки у суспільстві. Проведене дослідження підтверджує необхідність подальшого розвитку національної економіки, обґрунтованого державного регулювання економічного розвитку з метою забезпечення пожежної безпеки людини, суспільства, суб'єктів господарювання і навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 2-9.
2. Адміністративна діяльність : навч. посіб. / [В.В. Новиков, М.В. Ковалів, В.П. Столбовий та ін.]; за ред. О.І. Остапенка. – Львів : Львівськ. ін-т внутр. справ при НАВС України, 2002. – 252 с.
3. Адміністративна реформа. Досвід Польщі для України / Л. Токар, Я. Гонціяз, Д. Новаківська [та ін.]. – К. : Видво ТОВ «Генеза», 2000. – 51 с.
4. Амитан В.Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В.Н. Амитан // Економічна кібернетика. – 2000. – № 3-4. – С. 13–20.
5. Аналіз масиву карток обліку пожеж (POG_STAT) за 12 місяців 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.firesafety.at.ua/load/5-1-0-20>.
6. Аналіз масиву карток облік пожеж (POG_STAT), за 12 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.firesafety.at.ua/load/5-1-0-45>.
7. Аналіз масиву карток облік пожеж (POG_STAT), за 12 місяців 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.undicz.dsns.gov.ua/files/2012/AD_12_12_.pdf.
8. Аналіз масиву карток облік пожеж (POG_STAT), за 12 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.undicz.dsns.gov.ua/files/2013/AD_12_13_.pdf.
9. Аналіз масиву карток облік пожеж (POG_STAT), за 12 місяців 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.undicz.dsns.gov.ua/files/2015/AD_12_15_.pdf.
10. Аналіз пожеж, що сталися в Україні у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://undicz.dsns.gov.ua/ua/Analiz-masivu-kartok-obliku-pozhezh.html>.
11. Аналітична довідка про стан із пожежами та наслідками від них в Україні за 12 місяців 1914 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.undicz.dsns.gov.ua/files/2014/AD_12_14_.pdf.
12. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.

13. Андрієнко М.В. Особливості становлення та розвитку державного управління сферою пожежної безпеки в Україні в радянський період / М. В. Андрієнко // Економіка та держава. – 2014. – № 7. – С. 107-109.

14. Андрієнко М.В. Поняття та сутність державного управління сферою пожежної безпеки / М.В. Андрієнко // Наукові записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. 2014. – № 2. – С. 340-347.

15. Андрієнко М.В. Стан дослідження проблематики державного управління сферою пожежної безпеки в СРСР (друга половина ХХ століття) / М. В. Андрієнко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 10. – С. 122-125.

16. Аренс М. Обстановка с пожарами в мире в начале XXI века / М. Аренс, Н.Н. Брушлинский, П. Вагнер, С.В. Соколов // Пожаровзрывобезопасность. – 2015. – Т. 24. – № 10. – С.51-58.

17. Асадулаев А.Б. Социально-экономическая безопасность в системе национальной безопасности / А.Б. Асадулаев // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3. – С. 115-118.

18. Багаряков А.В. Исследование экономической безопасности в аспекте взаимосвязи «инновационная безопасность – инновационная культура» / А.В. Багаряков, Н.Л. Никулина // Экономика региона. – 2012. – № 4. – С. 178-185.

19. Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап / О. Баженова // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 52-61.

20. Баланда А. Безпека як соціальний феномен: дискурс людського розвитку / А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 1. – С. 25-28.

21. Бандурка О.М. Основи економічної безпеки / О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Червяков. – Х., 2003. – 236 с.

22. Басов А.В. Місце Міністерства з надзвичайних ситуацій у системі основних суб'єктів забезпечення громадської безпеки у надзвичайних ситуаціях / А.В. Басов // Митна справа. – 2011. – № 6. – Ч. 2. – Кн. 2. – С.691-696.

23. Белозеров В.В. О синергетике экономики и права в обеспечении пожарной безопасности / В.В. Белозеров, С.Н. Олейников, В.В. Пашинская, Н.Г. Топольский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://http://agps-2006.narod.ru/ttb/2011-6/12-06-11.ttb.pdf>.

24. Белоусова І.А. Економічна безпека як складова національної безпеки України / І.А. Белоусова // Економічний часопис ХХІ. – 2010. – № 5-6. – С. 14-17.

25. Беседа о Добровольной пожарной охране [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.23.mchs.gov.ru/press/detail.php?ID=7670>.

26. Беспалов А.В. Екологічні проблеми забезпечення пожежної безпеки у Збройних силах України / А.В. Беспалов, М.С. Мошковський // Системи обробки інформації. – 2005. – Вип. 7. – С. 28-33.
27. Бесчастний А.В. Теоретичні засади державної стратегії забезпечення економічної безпеки / А.В. Бесчастний // Економічний простір. – 2009. – № 21. – С.155-162.
28. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія / В.Т. Білоус. – Ірпінь: Академія податкової служби України, 2002. – 51 с.
29. Білошицький М.В. Аналіз статистичних даних про пожежі та їх наслідки в житловому секторі України / М.В. Білошицький, Р.В. Климаць, О.П. Якименко, Д.Я. Матвійчук // Пожежна безпека: теорія і практика. 2013. – № 14. – С. 9-14.
30. Бодрук О. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти / О. Бодрук. – К., 2001. – 76 с.
31. Брушлинский Н.Н. Еще раз о пожарной безопасности / Н.Н. Брушлинский, С.В. Соколов // Пожаровзрывобезопасность. – 2012. – Т. 21. – № 6. – С. 9-12.
32. Брушлинский Н.Н. Пожарная охрана городов Токио и Осаки / Н.Н. Брушлинский, Ю.И. Коломиец, В.Б. Коробко // Пожарной дело. – 1993. – № 1. – С. 35-38.
33. В Украине изношены до 80-90% средств пожаротушения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.ostro.org/general/society/news/472366](http://www.ostro.org/general/society/news/472366).
34. Ваврін М.Р. Фіскальне регулювання економічної безпеки України: автореф. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / М.Р. Ваврін. – Львів, 2015. – 20 с.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
36. Вожжеников А.В. Общая теория национальной безопасности / А.В. Вожжеников, Н.В.Кривельская, И.К. Макаренко и др. – М.: РАГС, 2002. – 320 с.
37. Волошин В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В. Волошин, В. Трегобчук // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 7-22.
38. Воробйов Є.М. Економічна теорія / Є.М. Воробйов, А.А. Гриценко, В.М. Лісовицький. – Х.; К., 2003. – 704 с.
39. Воробьев Ю.Л. Комплексная безопасность человека : Учеб. пособие МЧС России / Ю.Л. Воробьев, В.А. Акимов, Ю.И. Соколов. – М.: ФГУ ВНИИ ГОЧС(ФЦ), 2011. – 360 с.

40. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М.Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та інші. – Х.: ВД «Інжек», 2006. – 240 с.

41. Главацька Н.С. Вплив цивілізації на рівень безпеки людини / Н.С. Главацька, Д.О. Богачук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://int-konf.org/konf042013/253-glavacka-n-s-bogachuk-d-o-vpliv-civlzacyi-na-rven-bezpeki-lyudini.html>.

42. Глазьев С.Ю. Проблемы реализации интеллектуального потенциала общества в условиях перехода на инновационный путь развития / С.Ю. Глазьев // Неэкономические грани экономики: непознанное взаимовлияние. Научные и публицистические заметки обществоведов. – М.: ИЭС, 2010. – 800 с.

43. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Избранные произведения: В 2 т. – Т. 2 / Т. Гоббс. – М.: Мысль, 1964. – 747 с.

44. Головін О.М. Держава в системі забезпечення безпеки національної економіки / О.М. Головін, В.Р. Жуков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/ecop/2008_3/9%20.pdf.

45. Гонтар З.Г. Роль та значення понятійно-категоріального апарату в дослідженні питань державного управління діяльністю пожежної охорони / З.Г. Гонтар // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип. 38. – С. 114-119.

46. Гончарова В.А. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави / В.А. Гончарова. – Харків, 2001. – 194 с.

47. Гончаренко О. М. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України / О.М. Гончаренко, Е.М. Лисицин, В.Б. Вагапов // Наука і оборона. – 2002. – № 1. – С. 18-24.

48. Горбаченко Ю.М. Обґрунтування побудови механізму фінансового забезпечення органів та підрозділів Міністерства надзвичайних ситуацій України / Ю.М. Горбаченко, А.М. Капля // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 4. – С. 28-33.

49. Горбулін В.П. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С.11-18.

50. Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России / А. Городецкий // Экономист. – 1995. – № 10. – С. 44-50.

51. Греков А.С. Муниципальная пожарная охрана, обучение мерам пожарной безопасности и противопожарная пропаганда как необходимые элементы обеспечения пожарной безопасности муниципального образования / А.С. Греков // Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. – 2009. – № 2. – С. 21-24.

52. Груманс В.М. Экономические механизмы управления пожарной безопасностью административных территориальных образований (на примере предупреждения лесных пожаров) / В.М. Груманс, Д.Г. Округин // Известия ИГЭА. – 2010. – № 1. – С.100-104.
53. Губський Б.В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б.В. Губський. – К., 2001. – 122 с.
54. Гулак О.В. Забезпечення пожежної безпеки лісових масивів на сучасному етапі розвитку нашої держави / О.В. Гулак // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2013. – Вип. 182. – Ч. 2. – С. 190-194.
55. Гулак О.В. Організаційно-правові аспекти забезпечення пожежної безпеки в Україні / О.В. Гулак // International Scientific Journal. – 2015. – № 5. – С. 71-75.
56. Данилов В.Н. Пожарная безопасность в системе экономической безопасности / В.Н. Данилов, В.А. Плотников // В сб.: Исследование инновационного потенциала общества и формирование направлений его стратегического развития / Ред. Горохов А.А. – Курск, 2012. – С. 81-87.
57. Данільян О.Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації / О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов. – Харків, 2002. – 285 с.
58. Демидов Б. Системно-концептуальные основы деятельности в военно-технической области. Кн. 1. Концептуальные основы и элементы национальной безопасности / Б. Демидов, А. Величко, І. Волощук. – К., 2004. – 183 с.
59. Денісов С. Ф. Законодавче закріплення визначення поняття пожежної безпеки / С. Ф. Денісов, А.О. Коцар // Ученые записки Таврического национального ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2012. – Т. 25. – № 1. – С. 157-162.
60. Джагунов Г.В. Сутність та значення громадської безпеки в державі / Г.В. Джагунов // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 292–296.
61. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Константа, 2006. – 440 с.
62. Дідович І.І. Формування економічної безпеки держави та регіону / І.І. Дідович, І.Я. Фабін // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 125-158.
63. Добровольная пожарная охрана Германии : история ДПО Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.igps.ru/component/content/article/68-2011-01-19-06-30-23/777-2012-03-05-06-38-22.html](http://www.igps.ru/component/content/article/68-2011-01-19-06-30-23/777-2012-03-05-06-38-22.html).

64. Доктрины и концепции национальной безопасности США, Франции и Японии [Електронний ресурс]. – Режим доступа : [http : //www.budgetrf.ru](http://www.budgetrf.ru).

65. Доманський В.А. Державне управління пожежною безпекою України (організаційно-правовий аналіз за матеріалами діяльності Державного департаменту пожежної безпеки) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В.А. Доманський. – Х., 2004. – 201 с.

66. Доманчук Д.П. Деякі економічні аспекти парадигми формування стратегії продовольчої безпеки в регіонах / Д.П. Доманчук // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – С. 207-210.

67. ДСТУ 2272–2006 від 1 жовтня 2006. Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять. – Чинний від 2007–07–01 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // kvs.do.am/publ/dstu/dstu_2272_2006/3-1-0-186](http://kvs.do.am/publ/dstu/dstu_2272_2006/3-1-0-186).

68. Економічна безпека держави: Збірник нормативно-правових актів України / Т.Т. Ковальчук, З.С. Варналій, В.В. Фещенко та ін. – К.: Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони, 2001. – 106 с.

69. Єдинак В.Ю. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки / В.Ю. Єдинак // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2009. – № 3. – С. 51-54.

70. Ємельяненко С.О. Удосконалення протипожежного захисту житлових будинків / С.О. Ємельяненко, А.Д. Кузик, О.О. Карабин, Т.Є. Рак // Пожежна безпека. – 2013. – № 22. – С. 75-80.

71. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія нац. безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К.: Сатсанга, 2001. – 224 с.

72. Жуков В.В. Новый смысл пожарной безопасности / В.В. Жуков // Пожаровзрывобезопасность. Научно-технический журнал. – 2011. – № 12. – Т. 20. – С. 4-10.

73. Завада О.П. Технологія аналізу показників конкурентоспроможності країн / О.П. Завада // Матеріали 4-ї Міжнародної наукової конференції ISC-2015 «Інформація, комунікація, суспільство 2015». – Львів : В-во Львівської політехніки, 2015. – С. 182-183.

74. Загальнодержавна цільова програма захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4909-17#n16>.

75. Зарецкий А.Д. Гуманизация парадигмы системы пожарной безопасности / А.Д. Зарецкий // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2011. – № 24. – С. 47-51.

76. Зарецкий А.Д. Менеджмент пожарной безопасности технологических процессов / А.Д. Зарецкий // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2011. – № 7. – С. 84-86.

77. Зарецкий А.Д. Пожарная безопасность как составная часть стратегии национальной безопасности России / А.Д. Зарецкий // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2010. – № 1. – С. 74-77.

78. Зарецкий А.Д. Пожары – глобальная социально-экономическая проблема современности / А.Д. Зарецкий. – Краснодар: КСЭИ, 2011. – 242 с.

79. Зарецкий А.Д. Социально-гуманитарные аспекты развития отечественной системы пожарной безопасности / А.Д. Зарецкий // Чрезвычайные ситуации: промышленная и экологическая безопасность. – 2013. – № 1-2. – С. 6-14.

80. Золотько О.О. Сутність, види надзвичайних ситуацій та місце в них епізоотичних ситуацій / О.О. Золотько // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3 (54). – С.72-77.

81. Ипполитов К.Х. Экономическая безопасность: стратегия возрождения России / К.Х. Ипполитов. – М.: РСПБ, 1996. – 220 с.

82. Інформаційні дані про стан з пожежами, що виникли в населених пунктах та на об'єктах суб'єктів господарювання у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [http : //ditb.gov.ua/files/2012/2/15/pozhezhi.doc](http://ditb.gov.ua/files/2012/2/15/pozhezhi.doc).

83. Інформація про хід виконання державних цільових програм Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2016 році (за I півріччя) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.dsns.gov.ua/files/2016/9/22/cilova_prog_2_kv_%202016.pdf](http://www.dsns.gov.ua/files/2016/9/22/cilova_prog_2_kv_%202016.pdf).

84. Капля А.М. Удосконалення державного управління систем запобігання і реагування на надзвичайні ситуації в Україні з використанням досвіду зарубіжних країн: проблеми та перспективи / А.М. Капля, В.С. Чубань, О.Г. Снісар // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2013. – № 14. – С. 39-46.

85. Карасев А.Т. Пожарная безопасность – вид общественной безопасности России (нормативно-правовой и теоретический аспекты) / А.Т. Карасев, С.В. Макаркин // Вестник Южно-Уральского

государственного университета. Серия: Право. – 2015. – Т. 15. – № 3. – С. 102-107.

86. Карелин К.В. Административно-правовой статус государственного пожарного надзора Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук / К.В. Карелин. – Саратов, 2012. – 146 с.

87. Касымов Б.Е. Организационные и правовые основы пожарной безопасности / Б.Е. Касымов. – Ташкент: Мехнат, 1990. – 230 с.

88. Касымов Б.Е. Организация управления пожарной охраной (административно-правовые вопросы) / Б.Е. Касымов. – М.: Стройиздат, 1982. – 183 с.

89. Качинський А. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Качинський. – К., 2004. – 456 с.

90. Качинський А. Рецензія на монографію Ситника Г.П., Олуйка В.М., Вавринчука М.П. «Національна безпека України: теорія і практика» / А. Качинський // Національна безпека: український вимір. – 2009. – № 3. – С. 133-134.

91. Кириченко О.А. Організаційно-правове забезпечення функціонування системи економічної безпеки України / О.А. Кириченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – С.54-59.

92. Киченина В.С. Правовые основы деятельности противопожарной службы Франции / В. С. Киченина / Технологии техносферной безопасности. – 2013. – Вып. № 1 (47) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http:// agps-2006.narod.ru/ttb/2013-1/15-01-13.ttb.pdf](http://agps-2006.narod.ru/ttb/2013-1/15-01-13.ttb.pdf).

93. Климась Р.В. Дослідження стану з пожежами в Україні за період 2011-2014 роки та визначення основних проблем у забезпеченні пожежної безпеки об'єктів / Р.В. Климась, А.В. Одинець, О.П. Якименко, Д.Я. Матвійчук // Науковий вісник УкрНДІПБ. – 2015. – № 2. – С.121-129.

94. Климась Р.В. Застосування математичного методу екстраполяції даних Для короткострокового прогнозування основних показників статистики пожеж / Р.В. Климась, О.П. Якименко // Науковий вісник УкрНДІПБ. – 2008. – № 1. – С. 108-114.

95. Климась Р.В. Прогнозування кількості виникнення пожеж в Україні на підставі статистичних даних за довгостроковий період із застосуванням методу найменших квадратів / Р.В. Климась // Науковий вісник УкрНДІПБ. – 2008. – № 2 (18). – С. 202-206.

96. Климась Р.В. Стан з пожежами та їх наслідки / Р.В. Климась, Д.Я. Матвійчук // Пожежна безпека. – 2012. – № 2. – С. 24-25.

97. Климась Р.В. Шляхи удосконалення статистичного обліку пожеж та їх наслідків в Україні на регіональному та державному рівнях / Р.В. Климась, Д.Я. Матвійчук // Науковий вісник УкрНДІПБ. – 2011. – № 2. – С. 54-58.

98. Князев П.Ю. О «пожарной безопасности» / П.Ю. Князев // Пожаровзрывобезопасность. Научно-технический журнал. – 2012. – Т. 21. – № 3. – С. 85-87.

99. Ковалишин В.В. Дослідження впливу небезпечних факторів пожежі на людину / В.В. Ковалишин // Пожежна безпека : теорія і практика. – 2013. – № 15. – С. 90-94.

100. Кодекс цивільного захисту України (із змінами), закон України від 14.05.2013 № 224-VII, закон України від 20.06.2013 № 353-VII / Відомості Верховної Ради (ВВР). – К. : Атіка, 2013.

101. Козак Л.С. Тенденції розвитку й ефективність забезпечення європейської економічної безпеки в умовах глобалізації економіки / Л.С. Козак, О.В. Федорук // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2012. – Вип. 10. – С. 505-512.

102. Козинець О.В. Виникнення та розвиток добровільних пожежних формувань у містах Наддніпрянської України у пореформений період / О.В. Козинець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/lipd/2008_1_2/kozinetc.htm](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/lipd/2008_1_2/kozinetc.htm).

103. Колесников В.В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.В. Колесников. – Х.: НУВС, 2004. – 185 с.

104. Комунальне самоврядування / уклад. Г. Штімпфль; пер. з нім. Є. Тимченко. – Мюнхен, Бонн, 1998. – 181с.

105. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [http : // www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80).

106. Користін О.Є. Роль економічної безпеки в системі національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.libfree.com/197774365_ekonomikarol_ekonomichnoyi_bezpeki_sistemi_natsionalnoyi_bezpeki.html#390](http://www.libfree.com/197774365_ekonomikarol_ekonomichnoyi_bezpeki_sistemi_natsionalnoyi_bezpeki.html#390).

107. Коробко В.Б. Современный тенденции изменения организационных форм обеспечения пожарной безопасности / В.Б. Коробко, А.Н. Барбосов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agps-2006.narod.ru/ttb/2011-6/10-06-11.ttb.pdf>.

108. Коряковцев Ю.Н. Обеспечение пожарной безопасности : административно-правовое регулирование. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.Н. Коряковцев. – СПб., 1999. – 53 с.

109. Коряковцев Ю.Н. Обеспечение пожарной безопасности : административно-правовое регулирование : дис. ... канд. юрид. наук / Ю.Н. Коряковцев. – СПб., 1999. – 254 с.
110. Крайнюк О.І. Щодо питання організації гасіння пожеж в сільській місцевості в Україні / О.І. Крайнюк, Д.П. Дубінін, В.А. Данільченко // Науковий вісник УкрНДДПБ. – 2009. – № 2. – С. 156-159.
111. Кузик А.Д. Ризик як характеристика стану пожежної безпеки / А.Д. Кузик // Пожежна безпека. – 2011. – № 18. – С.101-106.
112. Куц І.Г. Боротьба з пожежами в житловому секторі (кримінально-правовий та кримінологічний аспекти): Дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / І.Г. Куц. – К.: НАВСУ, 2003. – 209 с.
113. Куценко В. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України / В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалева // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 12–21.
114. Левицька М.Б. Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ України: Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.Б. Левицька. – К., 2002. – 207 с.
115. Лега Н.Ю. Аналіз бюджетного фінансування Державної служби України з надзвичайних ситуацій / Н.Ю. Лега, В.С. Чубань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www. http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2014/Economics/15_169278.doc.htm](http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2014/Economics/15_169278.doc.htm).
116. Лемішовський В.І. Бюджетні установи: бухгалтерський облік, оподаткування та звітність / В.І. Лемішовський. – Львів: Ажур, 2009. – 1459 с.
117. Лекар С.І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення / С.І. Лекар // Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 75-83.
118. Леонідова О.О. Організація діяльності органів пожежного нагляду у забезпеченні національної безпеки України / О.О. Леонідова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2010_3/files/LA310_26.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2010_3/files/LA310_26.pdf).
119. Ліпінський В. В. Правове забезпечення пожежної безпеки в Україні : монографія / В. В. Ліпінський ; за заг. ред. С. В. Петкова. – К.: Дакор, 2011. – 184 с.
120. Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навч. Посібник / В.А. Ліпкан. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 208 с.
121. Ліпкан В.А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона / В.А. Ліпкан., І.В. Діордіца. – К.: КНТ, 2007. – 292 с.
122. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки : підручник / В.А. Ліпкан. – К.: КНТ, 2009. – 631 с.

123. Ляшенко О.М. Безпекотворення і конкурентоспроможність національної економіки: міра взаємодії / О.М.Ляшенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Вип. 25. – С. 47-54.

124. Мазуренко В.І. Методичні підходи до визначення граничних значень індикаторів національної економічної безпеки / В.І. Мазуренко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2005. – № 31-32. – С. 100-105.

125. Макаркин С.В. Безопасность: понятие, основные принципы, правовая основа ее обеспечения / С.В. Макаркин // Техносферная безопасность. Научный журнал. – 2014. – № 2. – С. 51–55.

126. Макаркин С.В. Пожарная безопасность в системе вопросов местного значения Российской Федерации. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С.В. Макаркин. – Челябинск, 2006. – 52 с.

127. Макаркин С.В. Пожарная безопасность в системе вопросов местного значения Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук / С.В. Макаркин. – Челябинск, 2006. – 227 с.

128. Макаркин С.В. Пожарная безопасность муниципальных образований: проблемы обеспечения, меры укрепления / С.В. Макаркин // Пожаровзрывобезопасность. – 2009. – Т. 18. – № 2. – С. 35-39.

129. Мамеева И.С. Международный опыт правотворческой деятельности в сфере обеспечения пожарной безопасности / И.С. Мамеева // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2011. – Т. 51. – № 3. – С. 61-65.

130. Мартин О.М. Аналіз причин виникнення пожеж як основа розроблення нової стратегії забезпечення пожежної безпеки в Україні / О.М. Мартин, Купчак М.Я., З.Г. Гонтар // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2016. – № 10. – Режим доступу : [http : // www.global-national.in.ua/issue-10-2016](http://www.global-national.in.ua/issue-10-2016). – С. 107-112.

131. Мартин О.М. Безпека як соціальне явище : сучасна парадигма / О.М. Мартин // Матеріали 16 Всеукраїнської наук.-практ. конф. Рятувальників. – К. : ІДУЦЗ, 2014. – С.187-189.

132. Мартин О.М. Бюджетне фінансування Державної служби України з надзвичайних ситуацій: проблеми та їх вирішення / О.М. Мартин, О.П. Завада // Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 червня 2015 року). – Луцьк: РВВ Луцького НТУК, 2015. – С. 133-135.

133. Мартин О.М. Взаємозв'язок економічної та пожежної безпеки через призму загроз / О.М. Мартин // Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки: збірник матеріалів міжвузівської наук.-практ. конф., 10 грудня 2015 р. – Львів : Ліга-Прес, 2015. – С. 97-99.

134. Мартин О.М. Вплив економічної безпеки держави на пожежну безпеку через призму загроз / О.М. Мартин, О.П. Завада // Modern scientific researches and development : theoretical value and practical results – 2016: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 16-18 березня 2016 року). – К.: ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2016. – С. 19-20.

135. Мартин О.М. Забезпечення пожежної безпеки у суспільстві: фінансово-економічні аспекти / О.М. Мартин, О.П. Завада // Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки : Матеріали XIX наук.-практ. конф., (29-30 трав. 2014 р.). – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 174-176.

136. Мартин О.М. Динаміка причин виникнення пожеж в Україні та їх аналіз / О.М. Мартин // Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до Європейського простору: матеріали 17 Всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників. – К.: ІДУЦЗ, 2015. – С. 247-250.

137. Мартин О.М. Економічна безпека в системі національної безпеки / О.М. Мартин, М.Ю. Солтис // Актуальні питання функціонування фінансового ринку в умовах кризових явищ світової економіки : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса 15-16 квітня 2016 року). – Одеса : ОНЕУ, 2016. – С.395-398.

138. Мартин О.М. Економічна безпека як складова національної безпеки / О.М. Мартин // Наукові записки. Серія «Економіка»: збірник наукових праць. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька Академія», 2013. – Випуск 22. – С.68-74.

139. Мартин О.М. Економічна безпека як фундаментальна основа національної безпеки / О.М. Мартин // Актуальні проблеми розвитку менеджменту, обліку та аудиту: Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9-10 травня 2014 р.). У 3-х частинах. – К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. – Ч. 3. – С.115-117.

140. Мартин О.М. Економічна ефективність протипожежних заходів: її суть та обчислення / О.М. Мартин // Пожежна безпека: теорія і практика: Збірник наукових праць. – 2011. – Черкаси. – № 7. – С.96-99.

141. Мартин О.М. Економічна та пожежна безпека, їх взаємозв'язок в контексті національної безпеки / О.М. Мартин,

М.Г. Москва // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк, Вежа-Друк, 2013. – С.110-112.

142. Мартин О.М. Економічна та пожежна безпека: їх взаємозв'язок на макро- та мезорівнях / О.М. Мартин, М.І. Копитко, В.М. Мельникович // Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи: [матеріали XV Міжнародного наукового семінару, Київ – оз. Світязь, 4–8 липня 2016 року] / за наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка; Національна академія управління ; Міжнародна академія інформатики. – К.: Національна академія управління, 2016. – С. 203-207.

143. Мартин О.М. Економічна теорія: навч. посіб. / О.М. Мартин. – Львів : Вид-во «Сполом», 2011. – 252 с.

144. Мартин О.М. Забезпечення пожежної безпеки у суспільстві: фінансово-економічні аспекти / О.М. Мартин, О.П. Завада // Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки : Матеріали XIX наук.-практ. конф. (29-30 трав. 2014 р.). – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 174-176.

145. Мартин О.М. Загрози пожежній безпеці держави в контексті національної економічної безпеки / О.М. Мартин, Г.А. Лех // Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. – Львів : ЛДУ БЖД, 2016. – С. 73-74.

146. Мартин О.М. Національна економічна безпека: суть та класифікація загроз / О.М. Мартин, О.І. Ковальчук // Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні : матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (29 квітня 2016 р.). – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2016. – С.131-133.

147. Мартин О.М. Пожежна безпека в контексті деяких фінансово-економічних аспектів її забезпечення у суспільстві / О.М. Мартин // Пожежна безпека та аварійно-рятувальна справа: стан, проблеми і перспективи: збірник тез XI Міжвузівської наук.-практ. конф. – К., 2013. – С.234-236.

148. Мартин О.М. Пожежна безпека в Україні: регіональні аспекти аналізу / О.М. Мартин, М.Я. Купчак // Надзвичайні ситуації: безпека та захист: Матеріали VI Міжнародної наук.-практ. конф. – Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2016. – С. 42-44.

149. Мартин О.М. Пожежна безпека Західного регіону в контексті взаємозв'язку з економічною безпекою регіону / О.М. Мартин // Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика,

інновації: Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. – Львів : ЛДУ БЖД, 2016. – С. 73-74.

150. Мартин О.М. Пожежна безпека: основні тенденції в Україні / О.М. Мартин // Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку” (ІТЕП-2015): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 вересня 2015 р. ПВНЗ «Буковинський університет». – Чернівці : Книги – ХХІ, 2015. – С. 155-156.

151. Мартин О.М. Пожежна безпека Причорноморського регіону в контексті взаємозв'язку з економічною безпекою регіону / О.М. Мартин, П.П. Дубинецька // Причорноморські економічні студії. Науковий журнал. – 2016. – Вип. 7. – С. 179-184.

152. Мартин О.М. Пожежна безпека – складова національної безпеки: її суть та зв'язок з економічною безпекою / О.М. Мартин // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВР НЛТУ України, вип. 23.1. – 2013. – С. 291-300.

153. Мартин О.М. Пожежна безпека як система: теоретичні та практичні аспекти аналізу / О.М. Мартин // Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд: збірник матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 13-14 червня 2014 року) / Східноукраїнський інститут економіки та управління. У 2-х частинах. – Донецьк: ГО «СІЕУ», 2014. – Ч. 1. – С. 59-62.

154. Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки: суть, принципи та чинники / О.М. Мартин, Х.Ю. Добранська // Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України. Збірник матеріалів ІV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 19 квітня 2012 року. – Черкаси, 2012. – С. 139-141.

155. Мартин О.М. Пожежна безпека як соціосистема: суть та особливості / О.М. Мартин, Н.М., Гринчишин, О.В. Міллер // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2015. – № 3. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/issue-6-2015>.

156. Мартин О.М. Пожежна безпека як складна соціосистема / О.М. Мартин // Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 1-2 жовтня 2015 року. – Харків: НУЦЗ України, 2015. – С. 195-197.

157. Мартин О.М. Пожежна та економічна безпека в Україні, їх взаємозв'язок: регіональні аспекти / О.М. Мартин, О.П. Завада // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання / Миколаївський національний університет імені

В.О. Сухомлинського. – 2016. – № 11. – Режим доступу : [http : // www.global-national.in.ua/issue-11-2016](http://www.global-national.in.ua/issue-11-2016).

158. Мартин О.М. Суть економічної безпеки: теоретичні підходи / О.М. Мартин // Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток міжнародних економічних відносин: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 4-5 липня 2014 року) / ГО «Львівська економічна фундація». У 3-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2014. – Ч. 1. – С. 27-29.

159. Мартин О.М. Фінансово-економічні аспекти забезпечення пожежної безпеки у суспільстві / О.М. Мартин // Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи: збірник тез II Всеукр. наук.-практ. конф. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – С. 37-39.

160. Мартин О.М. Фінансування Державної служби України з надзвичайних ситуацій: проблеми та їх вирішення / О.М. Мартин, З.Б. Живко // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 трав. 2016 р.). – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 123-126.

161. Махлаев А.Н. Формирование механизма обеспечения экономической безопасности предприятия в условиях нестабильности внешней среды: на примере управления пожарным риском : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 08.00.05 / А.Н. Махлаев. – СПб., 2006. – 22 с.

162. Медведев Е.В. Пожарная безопасность как объект уголовно-правовой охраны / Е.В. Медведев // // Пенитенциарное право и пенитенциарная безопасность: теория и практика: материалы III Международной науч.-практ. конф. – Самара: Изд-во Самар. юрид. ин-та ФСИН России, 2013. – С.178-180.

163. Мейта В.І. Формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємницької діяльності / В.І. Мейта // Наукові записки НУ «Острозька академія». – 2014. – Вип. 27. – С. 15-19.

164. Мельниченко О. Пожежна безпека як об'єкт державного управління / О. Мельниченко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 3. – С. 171-181.

165. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738](http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738).

166. Мирфатуллаев Мир-Гусейн Мир-Шамиль оглы. Метод определения инвестиций в пожарную безопасность предприятия / Мирфатуллаев Мир-Гусейн Мир-Шамиль оглы. – Технологии ноосферной безопасности. Научный интернет-журнал. – 2011. – Вып.

6. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.agps-2006.narod.ru/ttb/2011-6/18-06-11.ttb.pdf](http://www.agps-2006.narod.ru/ttb/2011-6/18-06-11.ttb.pdf) .

167. Мирфатуллаев Мир-Гусейн Мир-Шамиль оглы. Методы формирования инвестиционной стратегии в области пожарной безопасности субъекта Российской Федерации : дис. ... докт. техн. наук : 05.13.10 / Мирфатуллаев Мир-Гусейн Мир-Шамиль оглы. – Санкт-Петербург, 2012. – 313 с.

168. Михайлов В.М. Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади у сфері запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій. Автореф. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04 / В.М. Михайлов; НАДУ при Президентові України. – К., 2013. – 23 с.

169. Михаліцька Н.Я. Еколого-економічна безпека як складова системи національної безпеки / Н.Я. Михаліцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2012. – Вип. 2. – С. 107-119.

170. Миценко І.М. Безпека життєдіяльності: організаційно-економічні та соціальні аспекти / І.М. Миценко. – Донецьк, 2004. – 380 с.

171. Миценко І.М. Організаційно-економічний механізм регулювання безпеки життєдіяльності. Автореф. ... докт. екон. наук : 08.02.03 / І.М. Миценко. – Донецьк, 2005. – 34 с.

172. Мірошніченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки / О.В.Мірошніченко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 12. – С.8-11.

173. Молчановский В. Безопасность – атрибут социальной системы / В. Молчановский // Социально-политические аспекты обеспечения государственной безопасности в современных условиях: Сб. статей. – М.: Граница, 1995. – 104 с.

174. Москалюк І.В. Причини пожеж в побуді та їх наслідки / І.В. Москалюк // Вісник НТУ «ХП». Серія «Нові рішення в сучасних технологіях». – Харків: НТУ «ХП». – 2012. – № 44 (950). – С. 66-71.

175. Мошковський М.С. Методологічні підходи щодо вирішення проблем забезпечення пожежної безпеки у Збройних силах України / М.С. Мошковський // Системи обробки інформації. – 2005. – Вип. 7. – С. 116-123.

176. Муниципальная полиция в зарубежных странах : Аналитическая справка / Подг. Осипов Ю.И. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 7 с.

177. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян.– К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.

178. Назаренко В. Поняття та сутність державного управління пожежною безпекою в Україні / В. Назаренко // Публічне управління: теорія і практика. – 2012. – № 4. – С. 45-49.

179. Назаренко В. Ю. Добровільна пожежна охорона за кордоном як складова організаційно-правового механізму державного управління пожежною безпекою: досвід для України / В.Ю. Назаренко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 2. – С. 340-347.

180. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2011 році [Електронний ресурс] // [http : // www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2011/3_3_2011.pdf](http://www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2011/3_3_2011.pdf).

181. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2012 році / Держ. служба України з надзв. ситуацій, Нац. акад. наук України; [підгот.: Блажчук К. В. та ін.]. - К. : КІМ, 2013. – 323 с.

182. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 році [Електронний ресурс] // [http : // www.dsns.gov.ua/files/prognoz/report/2014/ND_2014.pdf](http://www.dsns.gov.ua/files/prognoz/report/2014/ND_2014.pdf).

183. Некряч А. Тон усьому задають гміни / А. Некряч // Віче. – 2002. – № 12 (129). – С. 45-48.

184. Нестеров В. Пожежники Добровільної служби Польщі – фанати своєї справи / В. Нестеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // slovovolyni.com/2015/05/16/35285-volynyanyn-prodosvid-pozhezhnih-dobrovolciv-u-polschi](http://slovovolyni.com/2015/05/16/35285-volynyanyn-prodosvid-pozhezhnih-dobrovolciv-u-polschi).

185. Нестеров В. Як борються з вогнем у Польщі? / В. Нестеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // monitorpress.com/ua/extensions/statti-ua/3517-13739.html](http://monitorpress.com/ua/extensions/statti-ua/3517-13739.html).

186. Нижник В.М. Економічна безпека України в системі євроатлантичних інтеграційних процесів: навч. посіб. / В.М. Нижник, М.В. Ніколайчук. – Хмельницький: ХНУ, 2008. – 440 с.

187. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус. За заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.

188. Никольский О.К. Концепция электрической и пожарной безопасности электроустановок / О.К. Никольский, Т.В. Еремина // Вестник Восточно-Сибирского государственного университета технологий и управления. – 2013. – № 1. – С. 68-73.

189. Нікітін Ю. Організаційно-правові засади побудови системи внутрішньої безпеки українського суспільства / Ю. Нікітін // Право України. – 2008. – № 7. – С. 118-122.

190. Никольская С.А. Преступления, посягающие на пожарную безопасность: дис. ... канд. юрид. наук / С.А. Никольская. – Тамбов, 2005. – 198 с.

191. Объект и предмет экономической безопасности // [http : // www.bgdstud.ru/uchebno-metodicheskij-kompleks-po-discipline-bezopasnost-zhiznedejatelnosti/803-obekt-i-predmet-ekonomicheskoy-bezopasnosti.html](http://www.bgdstud.ru/uchebno-metodicheskij-kompleks-po-discipline-bezopasnost-zhiznedejatelnosti/803-obekt-i-predmet-ekonomicheskoy-bezopasnosti.html).

192. Овсепян Г.М. Пожарная безопасность как предмет правового регулирования и объект научного познания / Г. М. Овсепян // Юристъ-Правоведъ. – 2014. – № 4. – С. 112-115.

193. Окнян В.К. Кримінально-правова відповідальність за порушення правил пожежної безпеки: Автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка / В.К. Окнян. – К., 1997. – 21 с.

194. Олейников Е.А. Экономическая безопасность (теория и практика) : учебник / Е.А. Олейников. – М.: Экзамен, 2005. – 768 с.

195. Основы экономической безопасности: Государство, регион, предприятие, личность / Под ред. Б.А. Олейникова. – М., 1997. – 288 с.

196. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної Академії Наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp](http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp).

197. Охрана праці (питання та відповіді): Довідник / В.М. Москальова та ін. – Л.: Магнолія-2006, 2011. – 438 с.

198. Панкевич Л. Бухгалтерський облік в бюджетних установах / Л. Панкевич, М. Зварич, Р. Бойко та ін. – Львів: Аверс, 2002. – 316 с.

199. Пасинчук К.М. Місце і роль державного управління у системі забезпечення пожежної безпеки / К.М. Пасинчук, Т.О. Щерба // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2010. – № 6. – С.119-124.

200. Пасічник В. Суть та особливості національної безпеки / В. Пасічник // Ефективність державного управління. – 2011. – Вип. 26. – С.41-49.

201. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранущенко. – К.: ІДУСКМУ, 1994. – 160 с.

202. Пендюра М.М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / М.М.Пендюра. – К., 2005. – 212 с.

203. Пирожков С. Національна безпека України: сучасне розуміння / С. Пирожков, В. Селіванов // Вісник Академії Наук України. – 1992. – № 9. – С. 3-10.

204. Пирумов В.С. Некоторые аспекты методологии исследования национальной безопасности России в современных

умовлях / В.С. Пірумов // Геополітика і безпе́ность. – 1993. – № 1. – С. 6-14.

205. Платон. Государство. Закон. Политика / Платон. – М. : Мысль, 1998. – 798 с.

206. Пожарные риски. Динамика, управление, прогнозирование / Под ред. Н.Н. Брушлинского, Ю.Н. Шебеко. – М.: ФГУ ВНИИПО, 2007. – 370 с.

207. Пожежна безпе́ка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

208. Пожежна безпе́ка. Терміни та визначення основних понять [Текст] : ДСТУ 2272–2006. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 28 с.

209. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні : Монографія / І.О. Кресіна, А.С. Матввієнко, Н.М. Оніщенко, Є.В. Перегуда, О.В. Скрипнюк, С.В. Балан, О.М. Стойко; За ред. І.О. Кресіної. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – 304 с.

210. Пономаренко Г. Пожежна безпе́ка як елемент внутрішньої безпе́ки держави: поняття та система заходів забезпечення / Г. Пономаренко // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2007. – Вип. 74. – С. 47-50.

211. Попов Л.Л. Административное право и административная деятельность органов внутренних дел / Л.Л. Попов, А.П. Коренев, В.А. Круглов. – М.: Акад. МВС СССР, 1990. – 223 с.

212. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку обліку пожеж та їх наслідків» від 26 грудня 2003 р. № 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [http : // zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2030-2003-%D0%BF](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2030-2003-%D0%BF).

213. Предборський В.А. Економічна безпе́ка держави / В.А. Предборський.– К.: Кондор, 2005.– 391 с.

214. Приймак В.І. Управління процесами розвитку та реалізації людського потенціалу в економіці України : монографія / В.І. Приймак, О.М. Гинда. – Львів : Растр-7, 2013. – 438 с.

215. Про затвердження Порядку функціонування добровільної пожежної охорони: Постанова КМУ від 17 липня 2013 року № 564 [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [http : // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/564-2013-%D0%BF](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/564-2013-%D0%BF).

216. Про основи національної безпе́ки України : Закон України від 19 червня 2003 року, № 964-IV, Документ 964-15, чинний, поточна редакція – Редакція від 18.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [http:// www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

217. Прокопов Б.И. Экономическая глобализация / Б.И. Прокопов // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2245](http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2245).
218. Противопожарная безопасность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://insafety.ru/article/pp.php>.
219. Прохожев А.А. Теоретико-методологические основы безопасности России / А.А.Прохожев // Безопасность России в XXI веке. – М.: РИЦ ИСПИ РАН, 2006. – С. 136-149.
220. Пухтаевич Г.О. Аналіз національної економіки: навч. посіб. / Г.О. Пухтаевич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.
221. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь. – 2-е изд., испр. / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: Инфра-М, 1998. – 348 с.
222. Ратушний М. Державне будівництво та національна безпека України / М. Ратушний // Воля і Батьківщина. – 1996. – № 1. – С. 3-9.
223. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України / А. Ревенко // Економіка України. – 1993. – № 11. – С. 15-21.
224. Республиканский семинар-совещание по вопросам организации государственного пожарного контроля Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.adrc.asia/events/fuca2007/kazakhstan3.pdf](http://www.adrc.asia/events/fuca2007/kazakhstan3.pdf).
225. Рожков А.П. Пожежна безпека: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти України / А.П. Рожков. – К.: Пожінформтехніка, 1999. – 256 с.
226. Розподіл видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // http://www.dsns.gov.ua](http://www.dsns.gov.ua).
227. Розподіл видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // http://www.dsns.gov.ua](http://www.dsns.gov.ua).
228. Розподіл видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // http://www.dsns.gov.ua](http://www.dsns.gov.ua).
229. Розподіл видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // http://www.dsns.gov.ua](http://www.dsns.gov.ua).
230. Рязанов В.А. От пожарной тактики к стратегии пожарной безопасности / В.А. Рязанов // Пожары и чрезвычайные ситуации: предотвращение, ликвидация. – 2009. – № 4. – С. 43-46.

231. Савенко В.С. Економічні аспекти національної безпеки країни // В.С. Савенко, А.І. Литвинов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/77296.doc.htm.
232. Садеков А.А. Теоретико-методологічні засади феномену безпеки / А.А. Садеков, Т.Б. Хлевицька // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 2. – С.125-128.
233. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т.В. Сак // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 336-340.
234. Сацута А.А. Национальная безопасность как социальное явление: современная парадигма / А.А. Сацута // Вестник Военного университета. – 2007. № 3. – С. 36-43.
235. Сверчков В.В. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / В.В. Сверчков. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – 1264 с.
236. Себенцов Д.А. Проблемы и тенденции рынка пожарной безопасности в России / Д.А. Себенцов // Пожаровзрывобезопасность. – 2005. – № 5. – С. 20-22.
237. Седов Д.В. О формировании новых принципов в определении термина «пожарная безопасность» / Д.В. Седов // Вестник Восточно-Сибирского института Министерства внутренних дел России. – 2012. – № 1 (60). – С. 65-69.
238. Семенихин В.В. Пожарная безопасность / В.В. Семенихин // Налоги. – 2007. – № 12. – С. 48-52.
239. Семиков В.Л. Проблемы организации добровольной пожарной охраны / В.Л. Семиков, Ю.А. Сыркин // Интернет-журнал «Технологии техносферной безопасности». – 2010. – Вып. 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ipb.mos.ru/ttb>.
240. Сенчагов В.К. Как обеспечить экономическую безопасность / В.К. Сенчагов // Российская Федерация сегодня. – 2007. – № 6. – С.35-39.
241. Сенчагов В.К. О сущности и основах стратегии экономической безопасности / В.К. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97-106.
242. Сидорчук О.В. Пожежна безпека як елемент національної безпеки держави / О.В. Сидорчук, Р.Т. Ратушний, О.Б. Гада // Збірник наукових праць ЛДУ БЖД. – 2011. – № 9. – С. 142-148.
243. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України [Текст] : наук.-інформ. зб. / Нац. центр з питань євроатлант. інтегр. України; за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К. : Євроатлантикінформ, 2005. – 229 с.

244. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
245. Системный анализ и проблемы пожарной безопасности народного хозяйства / Под ред. Н.Н. Брушлинского. – М.: Строиздат, 1988. – 413 с.
246. Ситник Г.П. Держане управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : Підручник / Г.П. Ситник. – К.: НАДУ, 2012. – 730 с.
247. Ситник Г.П. Держане управління національною безпекою України / Г.П. Ситник. – К.: НАДУ, 2004. – 430 с.
248. Скорук О.В. Національна економічна безпека держави та її елементи / О.В. Скорук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 7. – С.84-88.
249. Соловійов В. Надання управлінських послуг населенню: аналіз європейського досвіду / В. Соловійов // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 1. – С. 31-38.
250. Соколенко О.І. Добровільна пожежна охорона як складова забезпечення пожежної безпеки / О.І. Соколенко // Пожежна безпека : теорія і практика. – 2015. – № 19. – С. 112-115.
251. Соціальна економіка: Навч. посіб. / Кол. авт. О.О. Беляєв, М.І. Діба, В.І. Кириленко та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 196 с.
252. Спенсер Г. Система синтетической философии / Г. Спенсер // Соч. В 2 т. – СПб., 1998. – Т. 1. – 314 с.
253. Стан із пожежами та їх наслідками в Україні за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // kluvac.ucoz.ua/publ/statistika_pozhezh/1-1-0-22](http://kluvac.ucoz.ua/publ/statistika_pozhezh/1-1-0-22).
254. Стан із пожежами та їх наслідками в Україні за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // undicz.mns.gov.ua/content/statistic.html](http://undicz.mns.gov.ua/content/statistic.html).
255. Статистика пожеж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // www.undicz.mns.gov.ua/content/stat.html](http://www.undicz.mns.gov.ua/content/stat.html).
256. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державна служба статистики України. – К., 2008. – 572 с.
257. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державна служба статистики України. – К., 2009. – 567 с.
258. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державна служба статистики України. – К., 2010. – 567 с.
259. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України. – К., 2011. – 560 с.

260. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 559 с.
261. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 552 с.
262. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 534 с.
263. Стахов А.И. Организационно-правовые основы обеспечения пожарной безопасности в России. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.И. Стахов. – М., 2001. – 52 с.
264. Стахов А.И. Организационно-правовые основы обеспечения пожарной безопасности в России: дис. ... канд. юрид. наук / А.И. Стахов – М., 2001. – 204 с.
265. Степаненко А. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів / А. Степаненко, М. Герасимов // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 39–54.
266. Степаненко А.В. Глобалізація, конкурентоспроможність й економічна безпека: проблеми взаємодії та взаємозв'язку / А.В. Степаненко // Продуктивні сили України. – 2007. – № 1. – С.71-83.
267. Степашин С.В. Безопасность человека и общества (политико-правовые вопросы): Монография / С.В. Степашин. – СПб.: Изд. Санкт-Петербургского института МВД РФ, 1994. – 239 с.
268. Стеценко С.П. Оцінка регіональної економічної безпеки / С.П. Стеценко // Агросвіт. – 2013. – № 22. – С. 81-84.
269. Стратегія національної безпеки України : затверджена Указом Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [http : // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015).
270. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» : затверджена Указом Президента України № 105/2007 від 12.02.2007 р. (в редакції Указу Президента України № 389/2012 від 8.06.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [http : // www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007).
271. Сундук А.М. Економічна безпека України в регіональному вимірі. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / А.М. Сундук; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2006. – 20 с.
272. Терехов И.И. О проблеме развития системы общенациональной безопасности России / И.И. Терехов //Современные проблемы национально-государственной и международной безопасности. – М. : Изд. ВАГШ, 1992. – С.102-106.

273. Тимчасові методичні рекомендації щодо визначення побічних збитків від пожеж / Головне управління ДПО МВС України. – К., 1998.

274. Ткач В.О. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій / О.В. Ткач // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – № 1. – С.228-234.

275. Третьякова О.В. Токсиколого-гігієнічна оцінка продуктів горіння полімерних матеріалів транспортного призначення / О.В. Третьякова // Актуальные проблемы транспортной медицины. – 2009. – № 4. – С. 110-123.

276. Тринько Р.І. До питання про категорію «безпеки» / Р.І.Тринько // Актуальні проблеми економічної безпеки в контексті трансформації ринкової економіки: збірник матеріалів міжвузівської наук.-практ. конф., 10 грудня 2015 р. – Львів : Ліга-Прес, 2015. – С. 64-66.

277. Тропіна В.Б. Економічна безпека: теоретичні аспекти дослідження / В.Б. Тропіна, І. В. Губенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 2. – С. 16-22.

278. Троян І.М. Зарубіжний досвід правового регулювання проходження служби в органах пожежного нагляду та можливість його адаптації / І.М. Троян // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1001-1007.

279. Труш О.О. Досвід побудови та діяльності систем цивільного захисту країн-членів Європейського Союзу Північної Європи та Норвегії / О.О. Труш // Державне будівництво. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_50).

280. Труш О.О. Досвід побудови та функціонування систем цивільного захисту країн-членів Європейського Союзу Південної Європи / О.О. Труш // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 1. – С. 407-417.

281. Труш О.О. Досвід побудови та функціонування систем цивільного захисту країн-членів ЄС Західної Європи / О.О. Труш // Теорія і практика державного управління. – 2009. – Вип. 4. – С. 364-373.

282. Труш О.О. Досвід побудови та функціонування систем цивільного захисту країн-членів ЄС Центральної Європи / О.О. Труш // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 2. – С. 454-461.

283. Труш О.О. Механізм реалізації державної політики у сфері цивільного захисту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/5/01.pdf](http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/5/01.pdf).

284. Уголовное право России. Общая и особенная части: учебник / под ред. В.П. Ревина. – М.: Юридическая литература, 2000. – 448 с.
285. Удод М.В. Адміністративно-правове регулювання забезпечення пожежної безпеки в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М.В. Удод. – Ірпінь, 2004. – 22 с.
286. Україна в цифрах у 2014 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 239 с.
287. Федеральный закон Российской Федерации от 6 мая 2011 г. № 100-ФЗ «О добровольной пожарной охране» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_113763.
288. Философия : учеб. / Под ред. В. Н. Лавриненко. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 584 с.
289. Фомин С.А. Обеспечение национальной безопасности / С.А. Фомин. – М., 2007. – 224 с.
290. Харко Д. Правова природа тіньової економіки: поняття, причини та напрями детінізація / Д. Харко // Вісник Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2011. – Вип. 52. – С.351-357.
291. Харченко І.О. Токсичність продуктів горіння – основна причина загибелі людей у наслідок пожеж / І.О. Харченко, Р.В. Климась, Т.М. Скоробагатько // Актуальные проблемы транспортной медицины. – 2006. – № 4 (6). – С. 41-45.
292. Хом'як Я.І. Аналіз стану з пожежами і наслідками від них в Україні за період з 2000 року по 2008 рік та прогноз основних показників статистики пожеж на 2009 рік / Я.І. Хом'як, Р.В. Климась, М.Т. Скоробагатько // Науковий вісник УкрНДІПБ. – 2009. – № 1. – С. 7-24.
293. Христинич И.В. Пожарная безопасность: понятия и основные критерии / И.В. Христинич // Право и безопасность. – 2012. – № 2. – С.80-84.
294. Чубань В.С. Організаційно-економічні проблеми формування державного механізму управління пожежною безпекою / В.С. Чубань // Socio-economic problems of management: Collective monograph. - ThorpeBowker®, Melbourne, Australia, 2015. – С. 77-84.
295. Шарихин А.Е. Безопасность как философская категория / А.Е. Шарихин // Безопасность : информационный сборник. – 1994. – № 6. – С. 112-117.
296. Шафран Л.М. Научно-теоретические проблемы медицины транспорта / Л.М. Шафран // Актуальные проблемы транспортной медицины. – 2005. – № 1. – С. 12-20.

297. Шеришев Л.И. Безопасность: государственные и общественные устои / Л.И. Шеришев // Безопасность : информационный сборник. – 1994. – № 4 (20). – С. 12-13.
298. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі / С.М. Шкарлет // Формування ринкових відносин. – 2007. – № 6. – С. 7-12.
299. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Зінько. – К., 1997. – 144 с.
300. Юрків Н.Я. Сутнісно-типологічні характеристики загроз економічній безпеці реальному сектору економіки / Н.Я. Юрків // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2012. – № 1. – С.21-26.
301. Ярошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Ярошенко. – К., 2001. – 309 с.
302. Экономическая безопасность и инновационная политика (страна, регион, фирма) / Под ред. Е. А. Олейникова. – М., 1993.– 196 с.
303. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / А.И. Архипов, А.Р. Белоусов, В.А. Бобровиков; под ред. В.К. Секчагова. – М.: Финстатинформ, 1998. – 621 с.
304. Экономическая безопасность России: Общий курс : учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. – 2-е изд. – М.: Дело, 2005. – 896 с.
305. Экономическая безопасность хозяйственных систем / Под общ. ред. А. В. Колосова. – М. : РАГС, 2001. – 445 с.
306. Экономическое регулирование безопасности в природной и техногенной сферах. Словарь-справочник / Под общей ред. В.А. Акимова / МЧС России. – М.: ФГУ ВНИИ ГОЧС (ФЦ), 2011. – 292 с.
307. Alarie Y. Toxicity of fire smoke / Y. Alarie// Crit. Rev. Toxicol. – 2002. – Jul. № 32 (4). – P.259-289.
308. Brushlinsky N.N., Ahrens M., Sokolov S.V., Wagner P. World Fire Statistics. International Association of Fire and Rescue Services. Centre of Fire Statistics of CTIF. – 2012. – No. 17. – 64 p.
309. Brushlinsky N.N., Ahrens M., Sokolov S.V., Wagner P. World Fire Statistics. International Association of Fire and Rescue Services. Centre of Fire Statistics of CTIF. – 2014. – No. 19. – 60 p.
310. Brushlinsky N.N., Ahrens M., Sokolov S.V., Wagner P. World Fire Statistics. International Association of Fire and Rescue Services. Centre of Fire Statistics of CTIF. – 2015. – No. 20. – 63 p.
311. Denison E. Trends in American economic growth, 1929-1982. – Washington: Brooking institution, 1985.

312. Guralnik D. (Ed.) Webster's New World Dictionary of the American Language. – N.Y.: The World Publishing Co., 1972.

313. Greer B. European economic security: Security Europe's future / Ed. By Flanagan St., Hampson F.-L., 1986. – P. 221-244.

314. Herders. Werke: In 5 Bd. – Berlin; Weimar, 1969. Bd. 1. – S. 135.

315. Pauluhn J. A. Retrospective Analysis of Predicted and Observed Smoke Lethal Toxic Potency Values / J. A. Pauluhn // Fire Sciences. – 1993. – Vol. 11, № 2. – P. 109-130.

316. Waffenschmidt H. Die Feuerwehren im Jahre 2000 // Brandschutz. 1980. Vol. 34, № 8. – P. 268-282.

ДОДАТКИ

Додаток А

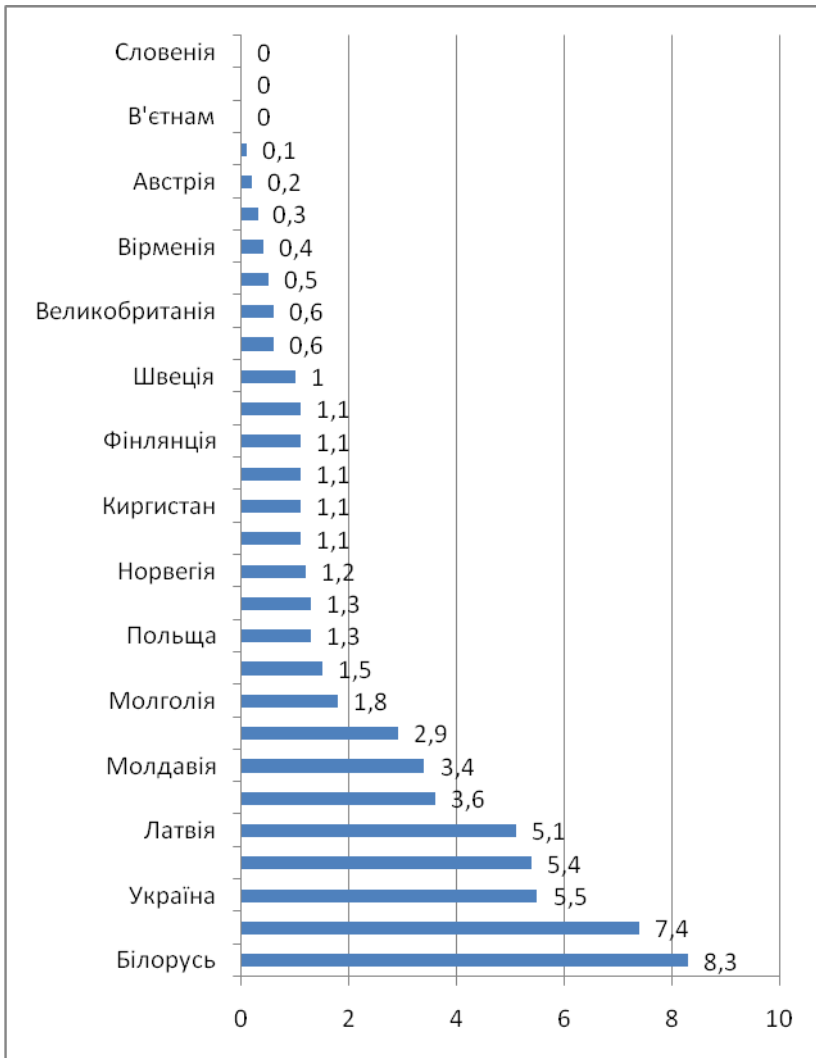
Загальні дані про стан з пожежами в країнах світу, 1993-2013 рр.

Рік	Кількість країн	Населення, млрд. чол.	Кількість пожеж, млн.	Кількість загиблих, тис.	Кількість пожеж у розрахунку на 1000 пожеж	Кількість загиблих у розрахунку на	
						100000 населення	100 пожеж
1993	39	2,4	3,9	30,2	1,6	1,3	0,8
1994	27	1,1	4,0	29,5	3,6	2,7	0,7
1995	42	1,2	4,5	32,5	3,8	2,7	0,7
1996	43	0,9	4,0	29,1	4,4	3,2	0,7
1997	48	2,8	3,7	57,7	1,3	2,1	1,6
1998	47	3,0	3,6	51,7	1,2	1,7	1,4
1999	52	3,1	3,9	51,8	1,3	1,7	1,2
2000	57	3,3	4,5	56,2	1,4	1,7	1,3
2001	46	3,5	3,8	61,9	1,1	1,8	1,6
2002	41	3,5	4,3	62,3	1,2	1,8	1,4
2003	39	3,5	4,5	61,1	1,3	1,7	1,4
2004	44	3,5	4,1	60,1	1,2	1,7	1,5
2005	45	3,5	4,3	57,4	1,2	1,6	1,3
2006	37	3,6	4,1	52,2	1,1	1,5	1,3
2007	40	3,8	4,0	52,5	1,1	1,4	1,3
2008	31	3,5	3,6	48,3	1,0	1,4	1,3
2009	31	3,4	3,3	44,7	1,0	1,3	1,4
2010	33	2,2	3,2	46,1	1,5	2,1	1,4
2011	34	2,3	3,3	48,2	1,4	2,1	1,5
2012	35	1,1	3,1	23,7	2,8	2,2	0,8
2013	31	1,1	2,5	21,7	2,3	2,0	0,9

Джерело: [310, с. 23]

Додаток В

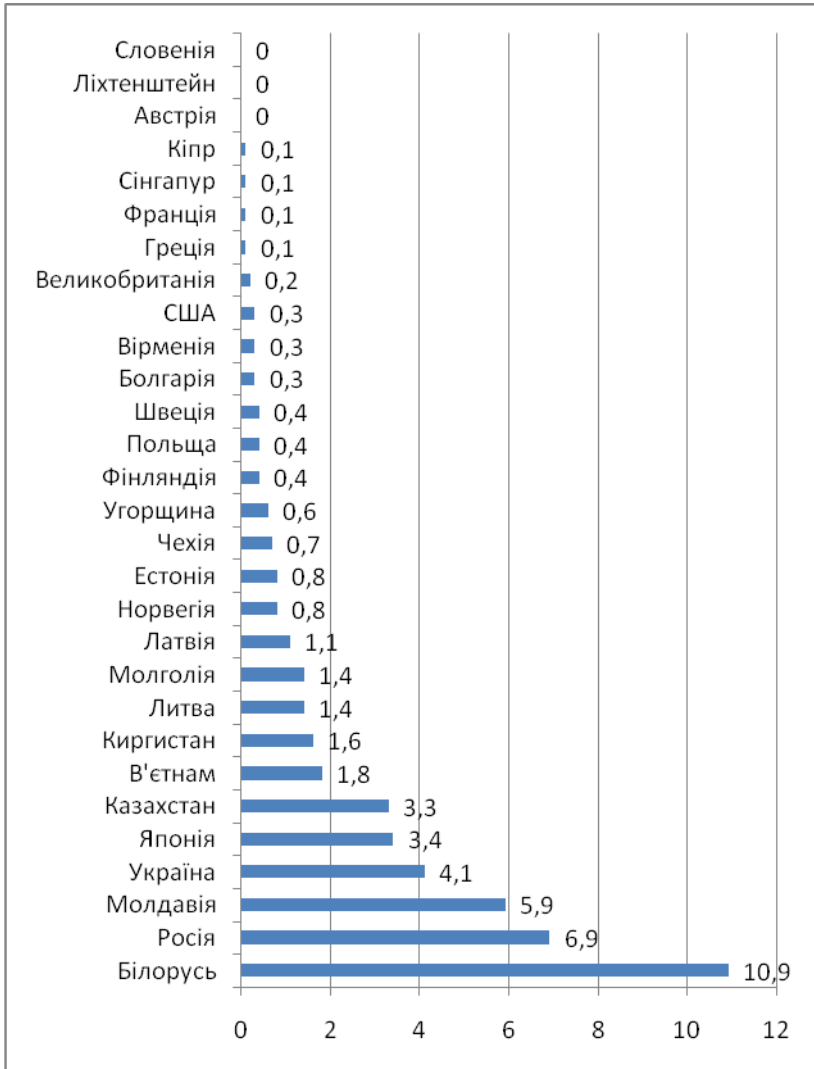
Кількість людей, які загинули внаслідок пожеж, у розрахунку на 100000 населення, 2013 р.

Джерело: [310, с. 36]

Додаток С

Кількість людей, які загинули внаслідок пожеж, у розрахунку на 100 пожеж, 2013 р.

Джерело: [310, с. 37]

Середня кількість пожеж на рік у різних країнах світу

№ п/п	Кількість пожеж на рік	Кількість країн	Країни
1	600000 – 1500000	1	США
2	100000 – 600000	13	Великобританія, Франція, Німеччина, Росія, Польща, Китай, Індія, Бразилія, Мексика, Австрія, Аргентина, Пакистан
3	20000 – 100000	21	Японія, Індонезія, Туреччина, Канада, Південна Африка, Малайзія, Україна, Іспанія, Іран та інші
4	10000 – 20000	20	Таїланд, Узбекистан, Румунія, Казахстан, Куба, Чехія, Бельгія, Сербія, Данія, Фінляндія та інші
5	5000 – 10000	15	Іран, Шрі-Ланка, Сирія, Туніс, Словаччина, Грузія, Сінгапур, Хорватія, Філіппіни та інші
6	5000	150	Інші країни, які мають менше, ніж 5000 пожеж на рік
Разом		220	

Примітка: Відсутні дані про пожежі таких великих країн, як Нігерія, Бангладеш, Єгипет, в кожній з цих країн, за експертними оцінками, щороку стається від 30 до 50 тис. пожеж.

Джерело: [310, с. 24]

Кількість людей, які загинули внаслідок пожеж в середньому за рік в різних країнах світу

№ п/п	Кількість людей, які загинули на рік	Кількість країн	Країни
1	10000 – 20000	3	Індія, Росія, Пакистан
2	1000 – 10000	5	США, Китай, Південна Африка, Україна, Японія
3	200 – 1000	21	Індонезія, Туреччина, Канада, Малайзія, Іспанія, Іран та інші
4	100 – 200	20	Великобританія, Німеччина, Індонезія, Білорусь, Мексика, Бразилія, Туреччина, Іран, Південна Корея, Польща, Іспанія, Канада, Узбекистан, Румунія, Казахстан, Литва, Латвія, Філіппіни та інші
5	≤100	180	Країни мають, як правило, менше, ніж 100 випадків загибелі людей внаслідок пожеж на рік (від 0 до декількох десятків)
Разом		220	

Джерело: [310, с. 24]

Додаток Н

Розподіл видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій (загальний фонд + спеціальний фонд) на 2013-2016 рр.

№ п/п	Найменування згідно з відомчою і програмною класифікаціями видатків та кредитування державного бюджету	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2013 р.
1	2	3	4	5	6	7
1	Керівництво та управління у сфері надзвичайних ситуацій	73576,5	67353,0	70248,4	77798,0	105,7
2	Авіаційні роботи з пошуку і рятування	9737,5	7424,3	7675,2	7925,2	81,4
3	Гідрометеорологічна діяльність	217831,4	208229,8	224018,2	252878,9	116,1
4	Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері гідрометеорології, підготовка наукових кадрів	11114,3	15626,1	16350,2	17214,9	154,9
5	Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки, підготовка наукових кадрів	19830,0	22216,9	22875,0	24215,0	122,1
6	Придбання пожежної та іншої спеціальної техніки вітчизняного виробництва	-	4800	200000,0	400835,0	+
7	Видатки для Державної служби України з надзвичайних ситуацій на реалізацію заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави	-	-	-	100000,0	+
7	Забезпечення діяльності сил цивільного захисту	3277054,5	3307685	3528288,5	4339254,9	132,4

Продовження додатку Н

1	2	3	4	5	6	7
8	Знешкодження вибухонебезпечних предметів, що залишилися з часів Другої світової війни в районі міст Севастополя та Керчі	8171,2	-	-	-	-
9	Підготовка кадрів у сфері цивільного захисту	312486,6	307659,2	344690,7	348188,2	111,4
10	Ліквідація наслідків надзвичайної ситуації на території військової частини А0829 (м. Лозова Харківської області)	19 563,2	-	-	-	-
Разом		3949365,2	3940994,3	4414146,2	5568310,8	141,0

Джерело: складено за даними [226; 227; 228; 229]

Додаток Г

Розподіл видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій (загальний фонд) на 2013-2016 рр.

№ п/п	Найменування згідно з відомчою і програмною класифікаціями видатків та кредитування державного бюджету	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2013 р.
1	2	3	4	5	6	7
1	Керівництво та управління у сфері надзвичайних ситуацій	69806,5	67226,7	70148,4	77566,5	111,1
2	Авіаційні роботи з пошуку і рятування	9737,5	7424,3	7675,2	7925,2	81,4
3	Гідрометеорологічна діяльність	188384,1	170914,6	188650,9	219843,1	116,7
4	Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері гідрометеорології, підготовка наукових кадрів	10470,6	13901,2	14538,0	15698,9	149,9
5	Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки, підготовка наукових кадрів	16280,0	18341,9	19000,0	20340,0	124,9
6	Придбання пожежної та іншої спеціальної техніки вітчизняного виробництва	–	4800,0	200000,0	400835,7	–
7	Видатки для Державної служби України з надзвичайних ситуацій на реалізацію заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави	–	–	–	–	–
7	Забезпечення діяльності сил цивільного захисту	2859734,7	2839585,5	3032268,1	3801583,9	132,9

Продовження додатку G

1	2	3	4	5	6	7
8	Знешкодження вибухонебезпечних предметів, що залишилися з часів Другої світової війни в районі міст Севастополя та Керчі	8171,2	-	-	-	-
9	Підготовка кадрів у сфері цивільного захисту	269773,2	255936,5	295210,3	304517,5	112,9
10	Ліквідація наслідків надзвичайної ситуації на території військової частини А0829 (м. Лозова Харківської області)	19563,2	-	-	-	-
Разом		3451921,0	3378130,7	3827490,9	4848310,8	140,4

Джерело: складено за даними [226; 227; 228; 229]

Додаток К

Розподіл видатків Державної служби України з надзвичайних ситуацій (спеціальний фонд) на 2013-2016 рр.

№ п/п	Найменування згідно з відомчою і програмною класифікаціями видатків та кредитування державного бюджету	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2013 р.
1	2	3	4	5	6	7
1	Керівництво та управління у сфері надзвичайних ситуацій	3770,0	126,3	100,0	231,5	6,1
2	Авіаційні роботи з пошуку і рятування	–	–	–	–	–
3	Гідрометеорологічна діяльність	29447,3	37315,2	35367,3	33035,8	112,2
4	Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері гідрометеорології, підготовка наукових кадрів	643,7	1724,9	1812,2	1516,0	235,5
5	Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері цивільного захисту та пожежної безпеки, підготовка наукових кадрів	3550,0	3875,0	3875,0	3875,0	109,2
6	Придбання пожежної та іншої спеціальної техніки вітчизняного виробництва	–	–	–	–	–
7	Видатки для Державної служби України з надзвичайних ситуацій на реалізацію заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави	–	–	–	100000,0	–
7	Забезпечення діяльності сил цивільного захисту	417319,8	468099,5	496020,4	537671,0	128,8

Продовження додатку К

1	2	3	4	5	6	7
8	Знешкодження вибухонебезпечних предметів, що залишилися з часів Другої світової війни в районі міст Севастополя та Керчі	-	-	-	-	-
9	Підготовка кадрів у сфері цивільного захисту	42713,4	51722,7	49480,4	43670,7	102,2
10	Ліквідація наслідків надзвичайної ситуації на території військової частини А0829 (м. Лозова Харківської області)	-	-	-	-	-
Разом		497444,2	562863,6	586655,3	720000,0	144,7

Джерело: складено за даними [226; 227; 228; 229]

Додаток L

Співвідношення між різними категоріями пожежних у країнах світу, %

Країна	Відсотки					
	0	20	40	60	80	100
1	2	3	4	5	6	
Албанія						
Грузія						
Молдавія						
Кувейт						
Латвія						
Перу						
Іран						
Лаос						
Барбадос						
Литва						
Ізраїль						
Болгарія						
Молдавія						
Італія						
Білорусь						
Угорщина						
Малайзія						
Бруней						
Бельгія						
США						
Півд. Корея						
Росія						
Тайвань						
Фінляндія						
Франція						
Сербія						
Румунія						
Нова Зеландія						

Продовження додатку L

1	2	3	4	5	6
Японія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Чехія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Португалія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Словаччина	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Польща	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Німеччина	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Сінгапур	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Словенія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Китай	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Швейцарія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
В'єтнам	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Австрія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Ліхтенштейн	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Кіпр	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Греція	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Естонія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Великобританія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Ірландія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Норвегія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Швеція	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Нідерланди	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Данія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████
Хорватія	██████████	██████████	██████████	██████████	██████████

██████████ – професійні пожежники;   - - - - - добровільні пожежники;
 □ – пожежники-сумісники

Джерело: [310, с. 33, 43]

Додаток М

Загальні відомості про пожежі

Показники	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього пожеж	47875	37596	53751	55708	49838	48998	64743	62724	73405	62118
Наслідки від пожеж: загинуло, осіб	2067	2423	4182	3983	3896	3183	2823	2872	2754	2493
у тому числі дітей	166	149	119	139	92	66	95	94	87	73
правмовано, осіб	1332	1532	1912	1871	1817	1648	1551	1539	1772	1587
врятовано, осіб	2073	6901	4114	3224	6546	3297	5259	3304	3191	2587
Сума прямих збитків, млн. грн.	73,2	70,3	292,5	576,8	2945,2	486,5	669,8	804,8	863,4	713,5
Знищено та пошкоджено: будівель та споруд автотехніки	8198 956	17704 2142	20918 2457	23129 2862	21043 3084	21832 3034	22304 3195	23024 3535	25152 3608	21847 3860
Загинуло худоби, голів	1386	835	675	528	812	1246	1720	1636	1183	685
Знищено кормів, тонн	39191	24203	19529	16024	15536	14498	11839	14697	11005	9652

Джерело: [262, с. 475]

Додаток N

Кількість пожеж за причинами виникнення

Причини пожеж	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього пожеж	47875	37596	53751	55708	49838	48998	64743	62724	73405	62118
Підпали	3640	2273	1546	1644	1814	2110	2228	2491	2265	2028
Несправність виробничого устаткування	791	294	161	121	117	107	121	141	139	146
Порушення правил монтажу та експлуатації електроустаткування та побутових електроприладів	11693	10693	10907	10628	10545	10357	11710	11438	13243	13234
Порушення правил монтажу та експлуатації приладів опалення та теплогенеруючих установок	4600	3535	4022	3666	3733	3950	4180	4525	5526	4091
Необережне поводження з вогнем	18408	14925	30944	33738	28441	28193	41147	38887	46837	38401
Пустощі дітей з вогнем	3931	2294	1769	1324	1015	896	909	967	746	638
Невстановлені причини	323	11	3	3	2	4	1	17	75	17
Інші причини	4489	3571	4399	4584	4171	3381	4447	4258	4574	3563

Джерело: [262, с. 475]

Додаток О

Статистичні показники стану з пожежами в Україні за 2013 рік

№ з/п	Показники	2013 р.*	2013 р.**	Коректування даних
1	2	3	4	5
<i>Загальні дані про пожежі</i>				
1	Кількість пожеж	61114	58711	-2403
2	Збитки прямі, тис. грн.	710863	686687	-324176
3	Збитки побічні, тис. грн.	2241721	2168647	-73074
4	Загибло людей унаслідок пожеж	2494	2391	-103
	у тому числі дітей та підлітків до 18 років	73	73	-
5	Загибло людей унаслідок пожеж в містах та селищах міського типу	1251	1194	-57
6	Загибло людей унаслідок пожеж в селах	1243	1197	-46
7	Гравмовано осіб	1584	1522	-62
8	Знищено, пошкоджено будівель, споруд (од.)	21825	21450	-375
9	Знищено, пошкоджено техніки (од.)	3712	3541	-171
10	Знищено кормів (тонн)	9653	-	-
11	Загибло людей внаслідок пожеж, на 100 населення, тис.	5,5	5,5	-
12	Кількість пожеж на 10 тис. населення	13,4	13,4	-
13	Збитки прямі на 10 тис. населення, тис. грн.	155,8	155,8	-
14	Кількість пожеж в містах та селищах міського типу	39701	38073	-1628
15	Кількість пожеж у селах	21413	20638	-775
<i>Об'єкти пожеж</i>				
1	Споруди виробничого призначення	449	438	-11
2	Торговельно-складські споруди	871	839	-32
3	Соціально-культурні, громадські та адміністративні споруди	404	395	-9
4	Гваринницькі будівлі	15	15	-
5	Інші сільськогосподарські об'єкти	88	91	+3
6	Споруди житлового сектора	47408	45077	-2331
	у т.ч. житлові будинки	18299	17134	-
7	Інші об'єкти	11879	10665	-1214
<i>Причини виникнення пожеж</i>				
1	Підпал	2025	1804	-221
2	Несправність виробничого обладнання	142	139	-3
3	Порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок	13224	12736	-488

Продовження додатку О

1	2	3	4	5
4	Порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих агрегатів та установок	4168	4014	-154
5	Необережне поводження з вогнем	37662	36307	-1355
6	Пустощі дітей з вогнем	637	607	-30
7	Інші причини	3256	3104	-152

* Аналіз масиву карток облік пожеж (POG_STAT), за 12 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.undicz.mns.gov.ua/files/2014/1/20/AD_12_13_NTL.pdf.

** Аналітична довідка про стан із пожежами та наслідками від них в Україні за 12 місяців 1914 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.undicz.mns.gov.ua/content/amkop.html>.

Наукове видання

Ольга МАРТИН

**ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЕКОНОМІЧНІ
АСПЕКТИ**

МОНОГРАФІЯ

Комп'ютерна верстка	Ольга Мартин
Технічний редактор	Олександр Хлевной
Друк на різнографі	Оксана Трачук
Відповідальний за випуск	Микола Фльорко

Підписано до друку 27.03.2017 року
Формат 60x84/16. Гарнітура Time New Roman
Друк на різнографі. Папір офсетний
Ум. др. арк. 16,97

Видавництво «СПОЛОМ». 79005 Україна,
м. Львів, вул. Краківська, 9. Тел./факс: (380-32) 297-55-47.
E-mail: spolom_lviv@ukr.net. Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності:
Серія ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.

Друк ВРтаНВД ЛДУ БЖД
м. Львів, вул. Клепарівська, 35. Тел./факс: (380-32) 233-00-88.